
ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 16 2021

Дрогобич

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 15 від 28 грудня 2021 р.)*

УДК 001(051)
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія:
Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2021. № 16. 162 с.

«Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія:
Філологічні науки (мовознавство)» є фаховим виданням категорії «Б» з філологічних наук (спеціальність 035 –
Філологія) на підставі Наказу МОН України № 886 від 2 липня 2020 року, Додаток 4.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.
com від польської компанії Plagiat.pl.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).*

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Кушлик О. П., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Члени редколегії:

Венжинович Н. Ф., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Демська О. М., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Котович В. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Федурко М. Ю., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Яремко Я. П., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гадомський Олександр, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в галузі мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща)

Krasowska Helena (Красовська Гелена), професор, доктор габілітований, Інститут славістики Польської академії наук (Варшава, Польща)

Kuczyńska-Koschany Katarzyna (Кучинська-Кошани Катажина), професор, доктор габілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Познань, Польща)

Nabytowycz Ihor (Набитович Ігор), професор, доктор габілітований, Університет Марії-Кюрі Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

Nowacki Albert (Новацький Альберт), доктор гуманітарних наук, Інститут літературознавства, Люблінський католицький університет імені Яна Павла II (Люблін, Польща)

Próchniak Paweł (Пручняк Павел), професор, доктор габілітований, Педагогічний університет імені Національної комісії з освіти у Кракові (Краків, Польща)

Kowalow Siergiej (Ковальов Сергій), професор, доктор габілітований, Університет Марії-Кюрі Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

ЗМІСТ

Бокшань Г. І. АНГЛОМОВНА ЛЕКСИКА, ПОВ'ЯЗАНА З ПАНДЕМІЄЮ COVID-19, В ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ ПРО СТАН ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	7
Golub T. P., Kovalenko O. O., Nazarenko O. I., Zhygzyhtova L. M. APPROACHES TO AUTOMATIC SUMMARIZATION AND ANNOTATION.....	12
Демченко Н. Д., Чала А. Г., Сапелка К. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>РОДИНА</i> В ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ).....	18
Демьянюк А. А., Исаев Хуршуд Байрам оглу ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ КАК СМЫСЛООБРАЗУЮЩИЙ КОМПОНЕНТ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	26
Dzykovich O. V., Turysheva O. O., Veselska R. V. SPRACHSPEZIFISCHE BESONDERHEITEN SOWIE KORRELATION DER DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN ÖKODISKURSE.....	31
Diadiura H. M., Kolesnyk D. M., Kuhareva-Rozhko V. I. THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS IN SCIENTIFIC LITERATURE.....	38
Зайченко А. С., Уділова Т. М. ФРАНЦУЗЬКІ ЖЕСТОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ТІЛА ЛЮДИНИ	44
Льїна О. В. ІРРЕАЛЬНИЙ СВІТ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ.....	49
Кобилецька Л. В. ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ТЕМПОРАЛЬНИХ ТА ЛОКАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЧЕСЬКОЇ МОВИ).....	54
Коць Т. А. АКСІОЛОГІЯ В МОВІ ОРИГІНАЛУ І УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ «ГАЛИЦЬКИХ ОПОВІДАНЬ» АНДЖЕЯ СТАСЮКА.....	60
Кравець О. І. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНИХ СОЦІОЛЕКТІВ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ.....	68
Кузнєцова О. В. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ МОВЛЕННСВОЇ МАСКИ «НУВОРИШ» У РОМАНІ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ».....	73
Kurrikova S. V., Savkovska H. Yu. GAMIFICATION AS A COMPETITIVE BENEFIT IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	78
Науменко Н. В. ЗМІСТОВІ КОНОТАЦІЇ ОБРАЗУ ВИНА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІРИЦІ ЗРІЛОГО МОДЕРНІЗМУ.....	84
Панченко О. І. ГЛЮТОНІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ.....	90
Петрова А. В., Пономарьова Л. Ф. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «АВАНТЮРИСТКА» (ЗА РОМАНАМИ С. ШЕЛДОНА): МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ.....	96
Польова С. І., Кушлик О. П. СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІСПРИКМЕТНИКІВ ЯК ВИРАЗНИКІВ АТРИБУТИВНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У МОВОТВОРЧОСТІ О. ЛУПІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ О. ЛУПІЯ «ПАДІННЯ ДАВНЬОЇ СТОЛИЦІ»).....	101
Rarenko N. V., Vorobyova O. P. THEATRICALITY IN IRIS MURDOCH'S NOVELS: A CORPUS-BASED APPROACH.....	107
Смєнова Л. В. ДІСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ-ПЕРЕМІЩЕННЯ ЯК МОТИВАТОРИ ТВОРЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	115
Soroka T. V. FEMININE EUPHEMISMS AS MEANS OF ACTUALIZING THE CATEGORY OF POLITENESS.....	122
Стецик М. С., Іваночко Г. О., Дацко С. В. КОЛОРИСТИКОН НОВЕЛІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА.....	127

Федоренко С. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ “LIBERAL ARTS”, “HUMANITIES”, “LIBERAL HUMANISTIC CULTURE” У ФАХОВІЙ МОВІ ВИЩОЇ ОСВІТИ США (ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ).....	133
Чаварга А. П. ПРИЗВИЩЕ <i>СТРЯБКО</i> / <i>СТРЯПКО</i> В ДОКУМЕНТАХ АВСТРО-УГОРСЬКОГО, ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО ТА РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДІВ.....	139
Чистяк Д. О. МІФОПОЕТИЧНА КАРТИНА СВІТУ У ДРАМІ МОРІСА МЕТЕРЛІНКА «АЛЛАДІНА І ПАЛОМІД» (1894).....	153
Гриців Н. М. РЕЦЕНЗІЯ НА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «Леонід Черноватий: біобібліогр. покажч.» / М-во освіти і науки України, ЦДПУ імені Володимира Винниченка ; [уклад.: О. Білоус ; автори передмов: О. Бігич, В. Бялик, Н. Зінукова, В. Карабан, С. Ніколаєва, Т. Шмігер]. – Вінниця : Нова Книга, 2021. – 296 с.: портр. – (Почесні професори Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)	159
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	160

CONTENTS

Bokshan H. I. ENGLISH VOCABULARY RELATED TO THE COVID-19 PANDEMIC IN INTERNET NEWS ABOUT THE STATE OF HOSPITALITY INDUSTRY.....	7
Golub T. P., Kovalenko O. O., Nazarenko O. I., Zhygzyhtova L. M. APPROACHES TO AUTOMATIC SUMMARIZATION AND ANNOTATION.....	12
Demchenko N. D., Chala A. G., Sapelka K. V. THE FEATURES OF VERBALIZING THE CONCEPT FAMILY IN THE DIALECTOLOGICAL DISCOURSES (ON THE MATERIAL THE DIALECTS OF CENTRAL SLOBOZHANSKYNA).....	18
Demianiuk A. A., Isayev Khurshud Bairam ohlu NUMERAL AS A SEMANTIC COMPONENT OF A PHRASEOLOGICAL UNIT IN RUSSIAN.....	26
Dzykovich O. V., Turysheva O. O., Veselska R. V. LANGUAGE-SPECIFIC PECULIARITIES AND CORRELATION OF THE GERMAN AND UKRAINIAN ECO-DISCOURSES.....	31
Diadiura H. M., Kolesnyk D. M., Kuhareva-Rozhko V. I. THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS IN SCIENTIFIC LITERATURE.....	38
Zaichenko A. S., Udilova T. M. GESTURE PHRASEOLOGIES OF THE FRENCH LANGUAGE INCLUDING NAMES OF PARTS OF THE HUMAN BODY.....	44
Ilna O. V. THE UNREAL WORLD AND ITS TEXTUAL REFLECTION.....	49
Kobyletska L. V. FORMAL-GRAMMATICAL STRUCTURE OF TEMPORAL AND LOCATIVE PHUS (ON THE MATERIAL OF THE CZECH LANGUAGE).....	54
Kots T. A. AXIOLOGY IN THE LANGUAGE OF THE ORIGINAL AND UKRAINIAN TRANSLATION OF ANDJEY STASYUK'S "GALICIAN STORIES".....	60
Kravets O. I. LEXICAL FEATURES OF THE YOUTH SOCIOLECTS IN MODERN JAPANESE.....	68
Kuznietsova O. V. LEXICAL AND STYLISTIC MEANS OF CREATING A SPEECH MASK "NOUVEAU RICHE" IN THE NOVEL "THE GREAT GATSBY" BY F. SCOTT FITZGERALD.....	73
Kuprikova S. V., Savkovska H. Yu. GAMIFICATION AS A COMPETITIVE BENEFIT IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	78
Naumenko N. V. SUBSTANTIAL CONNOTATION OF AN IMAGE OF WINE IN UKRAINIAN LYRICS OF HIGH MODERNISM.....	84
Panchenko O. I. GLUTONIC DISCOURSE AS A PROBLEM OF TRANSLATION	90
Petrova A. V., Ponomaryova L. F. LINGUOCULTURAL TYPE "ADVENTURESS" (BASED ON NOVELS BY S. SHELDON): METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ANALYSIS.....	96
Poliova S. I., Kushlyk O. P. SEMANTIC POTENTIAL OF PARTICIPLES AS EXPRESSERS OF ATTRIBUTIVE SEMANTIC-SYNTACTICAL RELATIONS IN THE LANGUAGE FORMATION OF O. LUPIY (BASED ON O. LUPIY'S NOVEL "THE FALL OF THE ANCIENT CAPITAL").....	101
Раренко Н. В., Воробйова О. П. ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ В РОМАНАХ А. МЕРДОК: КОРПУСНИЙ ПІДХІД.....	107
Smienova L. V. VERBS OF MOTION AS MOTIVATORS OF CREATING COMPUTER TERMS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	115
Soroka T. V. FEMININE EUPHEMISMS AS MEANS OF ACTUALIZING THE CATEGORY OF POLITENESS.....	122
Stetsyk M. S., Datsko S. V. COLORISTICON OF VASYL STEFANIK'S NOVELIST DISCOURSE.....	127

Fedorenko S. V. LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE TERMS “HUMANITIES”, “LIBERAL ARTS”, “LIBERAL HUMANISTIC CULTURE” IN THE US HIGHER EDUCATION SPECIALIZED LANGUAGE (TRANSLATION ASPECT).....	133
Chavarha A. P. THE SURNAME STRIABKO / STRIAPKO IN THE DOCUMENTS OF THE AUSTRO-HUNGARIAN, CZECHOSLOVAK AND SOVIET PERIODS.....	139
Chystiak D. O. MYTHOLOGICAL WORLDVIEW IN THE PLAY “ALLADINE AND PALOMIDES” BY MAURICE MAETERLINCK.....	153
Hrytsiv N. M. REVIEW OF THE BIBLIOGRAPHIC INDEX “Leonid Chornovaty; biobibliographic index.” / The Ministry of Education and Science of Ukraine, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University; [coauthors: O. Bilous; authors of the prefaces: O. Bihych, V. Bialyk, N. Zinukova, V. Karaban, S. Nikolaieva, T. Shmiher]. – Vinnytsia : Nova Knyha, 2021. – 296 p.: port. – (Emeritus professors of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University).....	159
AUTHORS’ CREDENTIALS.....	160

АНГЛОМОВНА ЛЕКСИКА, ПОВ'ЯЗАНА З ПАНДЕМІЄЮ COVID-19, В ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ ПРО СТАН ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Бокшань Г. І.

Херсонський державний аграрно-економічний університет

Поточний стан різних галузей економіки, які зазнають суттєвих змін під впливом розгортання пандемії та впровадження відповідних превентивних заходів, спрямованих на безпеку життєдіяльності, активно відображають новини спеціалізованих інтернет-сайтів. Їхній контент усе щільніше заповнює лексика, яка позначає реалії коронавірусної доби, що засвідчує чутливість мови до соціальних явищ і процесів. Мета дослідження – виявити та систематизувати слова й словосполучення на позначення понять, пов'язаних з пандемією COVID-19, що оприєвлені на англомовному сайті “Sprudge” у новинах про заклади індустрії гостинності. Для досягнення поставленої мети використано методи комплексного та компонентного аналізу.

Опрацювання контенту на сайті “Sprudge” за 2020–2021 роки уможливило добір корпусу текстів, що відображають зміни в діяльності закладів обслуговування, зумовлені пандемією COVID-19. У процесі аналізу матеріалу простежено, що наявність інформації, пов'язаної з поширенням коронавірусної інфекції, не завжди артикульована на рівні заголовку. Проте більшість дописів на сайті “Sprudge”, що фокусують увагу на спричинених пандемією проблемах галузі, мають відповідні заголовки в текстах новин. Зміни в картині світу, відображені на лінгвістичному рівні, засвідчено складом т. зв. «коронавірусної лексики», яку структуровано трьома тематичними групами і десятьма підгрупами, що різняться за кількісною репрезентацією. Частиномовна класифікація найпоширеніших лексем супроводжується характеристикою семантики цих морфологічних одиниць. Підсумовано, що більшість ідентифікованих значень має негативний денотативний полюс, меншість – нейтральний; лексем з позитивною семантикою не виявлено в дібраному матеріалі.

Перспективи подальших досліджень бачаємо у виявленні специфіки функціонування «коронавірусного вокабуляру» в інтернет-новинах про стан інших галузей економіки.

Ключові слова: COVID-19, індустрія гостинності, інтернет-новини, лексика, вокабуляр коронавірусу.

Bokshan H. I. English vocabulary related to the Covid-19 pandemic in Internet news about the state of hospitality industry. The current state of different sectors of economy experiencing considerable changes under the influence of the ongoing pandemic and implementation of appropriate preventive measures aimed at life safety are actively reflected in the news of specialized websites. Their content is increasingly filled with the vocabulary denoting the phenomena of the COVID-19 pandemic, which proves language sensitivity to social processes. The purpose of the research is to identify, systematize and classify words and word-combinations related to the COVID-19 pandemic, emerging on the English-language website “Sprudge” in the news about establishments of the hospitality industry. In order to achieve the aim, we used the methods of complex and component analysis.

Examination of the content of “Sprudge” dated 2020–2021 allowed selecting the texts reflecting changes in the activity of establishments of the hospitality industry caused by the COVID-19 pandemic. The analysis of the research material showed that the availability of content elements related to the spread of coronavirus infection is not always articulated at the level of headings. However, the majority of posts on the website “Sprudge”, focusing on the problems of the sector caused by the pandemic, have appropriate headings. Changes in the picture of the world reflected on a linguistic level are articulated by means of “coronavirus vocabulary” that can be divided into three thematic groups and ten sub-groups differing in their quantitative representation. Classification of the most widespread words by the parts of speech is accompanied by the characteristic of the semantics of the morphological units. Having analyzed them, we can state that the majority of the identified meanings have a negative denotative pole, the minority – a neutral pole, and words with positive semantics were not identified in the selected material.

Key words: COVID-19, hospitality industry, Internet news, vocabulary, coronavirus-related words.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. В умовах пандемії COVID-19 інтернет-новини, що висвітлюють діяльність різних галузей економіки, значну частину свого контенту присвячують нововведенням і змінам, що зачепили ту чи іншу сферу під впливом поширення коронавірусної інфекції. Оскільки по-іншому відобразити актуальний стан справ неможливо, інформаційний простір різних популярних сайтів щільніше заповнює лексика, пов'язана з реаліями пандемії. Відповідно в науковому дискурсі, що синхронно реагує на ці зміни, стали з'являтися розвідки, які фокусують

увагу на зміщенні акцентів з опису звичних для певної галузі подій на впливи, яких вона зазнає в умовах розповсюдження COVID-19. Попри наявність публікацій, автори яких аналізують контент новинних сайтів у лінгвістичному аспекті, констатуємо недостатнє висвітлення функціонування лексики, пов'язаної з пандемією, на сайтах, що відображають діяльність сфери послуг. Потреба з'ясувати кореляцію змін, які торкнулися цього сектору економіки, зі специфікою їх артикуляції на лінгвістичному рівні зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні й зарубіжні вчені відреагували на поширення «мови коронавірусу» у різних сферах людської діяльності публікаціями, у яких розкрито різні аспекти розповсюдження пандемічної лексики. Зокрема, цікавою є розвідка О. Щепки, авторка якої досліджує український вокабуляр коронавірусу на новинних сайтах інтернет-простору, здійснюючи спробу його класифікації в межах восьми тематичних груп [5]. Автор доходить висновку про поповнення словника пандемічної лексики переважно за рахунок запозичень і новотворів на їхній основі. В. Катерміна і О. Яченко, розглядаючи COVID-19 як лінгвістичне явище на матеріалі англomовних ЗМІ, акцентують на прискорених процесах поповнення пандемічного словника як відповіді на стрімкі зміни в суспільстві, зумовлені поширенням коронавірусної інфекції, та ідентифікують моделі утворених на основі лексем «COVID» і «coronavirus» словосполучень [2]. С. Харченко досліджує функціонування новотворів на позначення явищ COVID-19 у медійному просторі України, що охоплює здебільшого психоемоційні наслідки та стресові стани як реакцію на небезпеку, і з'ясовує найбільш розповсюджені у медійному просторі лексеми та їхні похідні [4]. Д. Петренко, Е. Лихачов і М. Чернишова, оцінюючи динаміку відображення явищ, пов'язаних із пандемією, у ЗМІ, виявляють і обґрунтовують специфіку використання мовних одиниць на різних етапах розповсюдження коронавірусної інфекції [3]. Т. Весна і Т. Телецька зосередилися на впливові соціального контексту, створеного пандемією COVID-19, на мовну ситуацію у французькому медійному дискурсі, визначивши його стрімку динаміку [1]. Утім, попри достатню кількість розвідок, що висвітлюють взаємодію соціальних і лінгвістичних явищ у контексті поширення коронавірусу на матеріалі різних мов, помітно бракує наукових публікацій, у яких би автори окреслювали специфіку такої кореляції в англomовних інтернет-новинах про стан сфери послуг.

Формулювання мети і завдань статті. Мета розвідки – ідентифікувати та систематизувати лексику, пов'язану з пандемією COVID-19, оприєвнену на англomовному сайті “Sprudge”, який спеціалізується на новинах про виробництво кави та вина й заклади індустрії гостинності, що торгують кавою та виноробною продукцією.

Для досягнення мети дослідження доцільним є використання методу комплексного аналізу (добір, класифікація й опис матеріалів) і методу компонентного аналізу – для характеристики виокремлених лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Американський сайт “Sprudge” з 2009 року популяризує кавову культуру і формує привабливий імідж дотичних до неї закладів сфери обслуговування, публікуючи інтерв'ю з провідними світовими рестораторами, баристами, барменами, власниками кав'ярень, дизайнерами, а також оприлюднюючи інформацію про події, пов'язані з виробництвом, переробкою і реалізацією кави. Попри те, що подібні типи ЗМІ здебільшого фокусуються на позитивних

аспектах характеризованих явищ, спрямованих на підвищення читацького попиту і просування своєї медійної мережі за рахунок генерування приємних емоцій, цей сайт не оминає увагою поточні кризові процеси в індустрії гостинності. Аналіз контенту новин на “Sprudge” за 2020–2021 роки уможливив дібрати корпус текстів, що відображають адаптацію закладів обслуговування, які спеціалізуються на кавовій продукції, до змін, викликаних реаліями пандемії COVID-19. У процесі докладного вивчення матеріалу встановлено, що наявність елементів контенту, пов'язаних із поширенням коронавірусної інфекції, не завжди відображається на рівні заголовку. Проте більшість дописів на сайті “Sprudge”, що акцентують на спричинених пандемією проблемах галузі, містять відповідні заголовки в текстах новин, наприклад: “COVID Lockdowns Stymie Vietnamese Robusta Exports”, “Citing COVID, Mill City Drops Out As Roasters Championship Equipment Sponsor”, “After A COVID Hiatus, The Manchester Coffee Festival Returns In November”, “2021 World Of Coffee Canceled Due To COVID-19”, “New COVID Rules Have Been Announced For The 2021 World Coffee Championships”, “Meet Covidisor, A Practical COVID Helmet That Lets You Drink Coffee” та ін.

Згідно з проведеним аналізом, найбільшу групу пандемічної лексики становлять слова й вислови, що вказують на превентивні заходи уряду, які з урахуванням суб'єкта їх виконання можна умовно поділити на дві групи: ті, що стосуються країни й бізнесу загалом, і ті, що спрямовані на окремих людей. До першої групи належать вислови, які охоплюють:

1) загальні обмеження і нововведення: *city or country guidelines imposed; to lift the state of emergency; to tighten restrictions even further; to release a new set of rules and clarifications; to implement new safety measures; to handle COVID-19; restrictions imposed by the government; to fight the spread of COVID-19; to prevent the spread of COVID-19; primary strategies of dealing with the effects of COVID-19; lockdown restrictions; in total lockdown; to offer guaranteed medical coverage against the virus and other subsidies; preventative measures in the fight against the spread of COVID-19; to encourage to stay at home; to cancel public and private transport;*

2) закриття кордонів і обмеження діяльності певного типу підприємств (non-essentials): *to impose travel bans; to close or limit the airport traffic; to close borders to prevent the spread of COVID-19; to shut down country borders; beach closures; to limit the migrant workforce; a period of non-essential closures; mandated closures of cafes and staff layoffs; to close nonessential businesses;*

3) обмеження і контроль кількості відвідувачів та створення достатнього й безпечного простору для дотримання соціальної дистанції: *to restrict to fully vaccinated guests; to require negative tests; to check for a paper record of a vaccine; to provide a safe space; adequate buffer distance between the folks who are behind the bar and the folks who are ordering coffee; the need to clean high-touch areas often; to educate customers of new house rules, and minimize as much contact as possible; to implement no outside personal*

cups allowed; to encourage everyone to take their drinks and go;

4) зміни у правилах обслуговування клієнтів: *reusable cups are still verboten; to change protocol for customers and guests; to put signs in the entrance, tables, and walls ordering customers to wear a mask; not to allow customers without masks; bans on alcohol sales; to ban the use of any non-single-use coffee cups; sales restriction; to cancel events; handwashing stations and temperature checks; to minimize contact between staff and guests; to encourage citizens to sanitize their hands before entering; sanitizing protocols to maintain a clean environment, staff protection; mandatory distance from customers; keep a high safety standard for customers and staff to create a secure environment; to include takeaway family meals and bottled cocktails.*

Другу групу формують вислови, що означають індивідуальні обмеження та інструкції: *to recommend free vaccination centers; to follow safe distancing and non-contact practices due to COVID-19; to wear / to put on masks; to avoid contact with others; to stay 1 meter far from other people; to be in the shop for a maximum of thirty minutes; to follow the safety protocols; to wear personal protective equipment; social distancing and sheltering in place; to adopt social distancing; to take care to avoid infection; to sanitize hands frequently; to keep a safe distance while communicating; to maintain social distancing; recommendations of drastically limiting social interactions; to practice social distancing; to follow the most up-to-date guidelines and recommendations from medical professionals; to practice personal hygiene; to choose to stay at home during the pandemic.*

Друге за чисельністю місце посідає лексика, що відображає наслідки пандемії COVID-19 для підприємств індустрії гостинності та виробництва кави. Її умовно можна поділити на три групи:

1) словосполучення, які передають загальні труднощі для бізнесу: *many obstacles; catastrophically affected by Covid-19; disadvantages and crisis; to face especially massive challenges from Coronavirus; to change a service model; it's difficult to do logistically or financially; the squeeze from COVID-19 shutdowns; to adapt to the challenges brought on by COVID-19; to experience the crunch; to face the difficulties; road closures posed the largest threat; to experience a slight bump; market uncertainty; slowdowns in the supply chain; the potential points of disruption along the supply chain; shipping options have been reduced; to tackle COVID-19's impact; suffer delays and disruptions; to cancel purchase contracts; to face hardship; the time of crisis; to operate in takeout capacity only with limited hours; to postpone many projects, events, or workshops; to threaten the reopening progress; the pandemic allows no certainty; to be hampered by a lack of available labor; coffee shops have closed or are operating partially; delays to orders; completely closed; economic hardship; to hit the pause button;*

2) вислови зі значенням скорочення штату і зменшення робочого часу: *to cause labor shortages; to require a temporary workforce; to intentionally avoid being overstaffed; to overcome the lack of labor; to work reduced hours; unemployed for the foreseeable*

future; no end in sight to the work stoppage; mass unemployment; furloughed; temporarily laid off, or permanently laid off; a reduction in hours; willing staff at least partially employed; to put 90% of our staff on standby; to cut hours; hours need to be cut; significantly decreasing the number of workable hours available to their employees;

3) лексичні одиниці, що вказують на негативні тенденції в прибутках галузі: *coffee sales have dropped dramatically; to erode sales; business is down; the reduced income; sales are down dramatically; the inability to reach a significant lowering of fixed costs; to struggle to break even; the pricing crisis; lack of money; to expect a proportional drop in demand; reduced consumption; the reduction in demand; an immediate loss; an eventual shortage in the market; sales dropped 85% within a week; to avoid major losses due to the shortage.*

Третю щодо обсягу групу становлять вислови, які описують загальні пандемічні реалії та їхні наслідки, зокрема:

1) вислови, що називають явища, викликані вірусом: *an unprecedented global pandemic; the pandemic progressed; the COVID positivity rate; COVID outbreak; a spike in COVID case counts and hospitalizations; the lowest vaccination rates in the country; the impact of COVID-19; COVID restrictions; the ongoing coronavirus pandemic; the virus infection; the outbreak progress; during the spreading of viruses; COVID-19's long term impact; the fast-growing outbreak of COVID-19; the COVID-19 outbreak and subsequent lockdown; the potential disturbances caused by COVID-19; the global pandemic challenge; the global shutdown caused by the outbreak of COVID-19; the effects of COVID-19; affected by the COVID-19 pandemic; impacted by the pandemic; to cause sweeping lockdowns around the world; at-risk of experiencing COVID-19's most devastating effects; COVID-based updates; risks associated with the pandemic; safety precautions in dealing with COVID-19; an added risk of spreading COVID;*

2) словосполучення зі значенням медичних реалій, пов'язаних із пандемією: *long-awaited COVID-19 entry guidelines; COVID testing; PCR Tests; delayed PCR test results; a positive PCR test; a lost vaccination card; a negative PCR COVID-19 test valid within 72 hours; vaccinated and unvaccinated people; potentially carrying the virus; risk getting infected; the virus is affecting countries.*

До найменшої за репрезентативністю групи належать слова й словосполучення, що відображають емоційні стани людей, викликані пандемією: *to add another layer to the stress; to get hostile; hope and fear; worried about what happens; a layer of uncertainty; to feel uneasy; the future is just uncertain; I couldn't suspend my fear; I'm scared; my life is very precarious; filled with anxiety of no income; daily anxiety; boring and stressful; "existential threat"; panic; our biggest concerns; concerned about the health and well-being of our community; adding extra strain to an already stressful time; at the height of my anxiety and anger over the existential threat; frustration; solidarity; disruption and uncertainty.*

Фактичний матеріал засвідчує переважання у словосполученнях дієслів зі значеннями: упродовження й заохочення до використання (*to release, to encourage, to impose, to implement, to adopt, to offer, to recommend*), обмеження й заборони (*to restrict, to minimize, to avoid, to cancel, to tighten, to close, to limit, to reduce, to close, to shut down, to ban, not to allow, to halt*), протидії й запобігання (*to handle, to tackle, to deal with, to struggle, to fight, to prevent*), а також дієслів, що виражають причинно-наслідкові зв'язки (*to affect, to impact, to cause*), спад, зниження й погіршення (*to drop, to be down, to lower, to erode*), зміни й нестабільність (*to change, to shift, to fluctuate*).

Серед іменників найчастіше функціонують ті, які вказують на перешкоди й труднощі (*obstacles, challenges, disadvantages, hardship, risk, disturbance*), кризові та руйнівні явища (*emergency, crisis, crunch, bump, disruption, hiatus, loss, stoppage, slowdown, shortage, reduction, shutdown, lockdown*), стратегії боротьби з коронавірусом (*recommendations, guidelines, protocols, rules, clarifications, measures, strategy, restrictions*), динаміку пандемії (*outbreak, progress, spread*), медичні реалії (*test, vaccination, infection, mask, virus, vaccine, vaccination centre, disinfectant*), емоційні стани (*stress, uncertainty, fear, anxiety, panic, concern, strain, frustration*).

З-поміж використаних прикметників і похідних прислівників найбільш помітні ті, які пов'язані з емоціями (*hostile, uneasy, uncertain, boring, stressful*), безпекою (*safe, secure, cautious*) та руйнівним характером наслідків пандемії (*severe, sharp, devastating, sweeping, dramatically, precipitous, catastrophically, difficult, drastically*).

У дібраному матеріалі дослідження ідентифіковано лише один неологізм, утворений шляхом аглютинації від лексем "COVID" і "visor" – "covidisor" – на позначення захисного щитка, що забезпечує від вірусу, замітника маски, який уможливує

споживати напої через соломинку. Цікавим прикладом похідного прикметника є "pre-COVID", що найчастіше поєднується з темпоральними іменниками для позначення умовного поділу реальності, маркованого початком пандемії (*pre-COVID times, pre-COVID days, pre-COVID sales figures, pre-COVID levels*). Зазвичай лексема "pre-COVID" у сполученні з іншим словом вказує на позитивні явища порівняно з тими, що стосуються періоду пандемії.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, аналіз контенту англomовного сайту "Sprudge", що висвітлює новини виноробства і виробництва кави, а також діяльність пов'язаних із цими галузями закладів індустрії гостинності, засвідчує чутливість мови до поточних соціальних процесів, – зокрема, до розгортання пандемії COVID-19. Зміни в картині світу, відображені на лінгвістичному рівні, артикульовано за допомогою «коронавірусної лексики». Її умовно можна поділити на три тематичні групи і десять підгруп, які різняться за кількісною репрезентацією. Групування найпоширеніших лексем за частинами мови супроводжується характеристикою семантики морфологічних одиниць, що відображає спровоковані пандемією тенденції, явища і стани. Аналіз їх дає підстави стверджувати, що більшість ідентифікованих значень має денотативний негативний полюс, меншість – нейтральний, лексем з позитивною семантикою не виявлено в дібраному фактичному матеріалі. Назви статей на сайті "Sprudge", які містять інформацію про впливи коронавірусу, як правило, мають заголовки з відповідною лексикою. Специфіки словотвірних можливостей «коронавірусного вокабуляру» не виявлено, оскільки в аналізованому матеріалі був ідентифікований лише один дотичний до цього неологізм. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні особливостей функціонування англomовної лексики, пов'язаної з пандемією COVID, в інтернет-новинах про стан інших секторів економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Весна Т., Телецька Т. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1 (44). С. 82–89.
2. Катермина В. В., Яченко Е. А. COVID-19 как лингвистическое явление (на материале текстов англоязычных СМИ). *Филологические науки*. 2020. № 3 (108). С. 51–58.
3. Петренко Д. А., Лихачёв Э. В., Чернышова М. В. Средства языковой выразительности в образе COVID-19 (на материале немецкого политического дискурса СМИ). *Научный диалог*. 2020. № 7. С. 194–209.
4. Харченко С. В. Новотвори періоду коронавірусної пандемії в медійному просторі України. *Міжнародний філологічний часопис*. 2020. № 11 (4). С. 104–110.
5. Щепка О. А. Український вокабуляр коронавірусу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 2. Ч. 1. С. 83–88.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

<https://sprudge.com/>

REFERENCES

1. Vesna, T., Teletska, T. (2020). Leksychni innovatsii periodu koronavirusnoi pandemii [Lexical innovations of the period of coronavirus pandemic]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii*, 1 (44), 82–89 [in Ukrainian].
2. Katermina, V., Yachenko, Ye. (2020). COVID-19 kak lingvisticheskoye yavleniye (na materiale tekstov angloyazychnykh SMI) [COVID-19 as a linguistic phenomenon (on the material of English-language Mass Media)]. *Filologicheskiye nauki*, 3 (108), 51–58 [in Russian].
3. Petrenko, D., Likhachev, E., Chernyshova, M. (2020). Sredstva yazykovoy vyrazitelnosti v obraze COVID-19 (na materiale nemetskogo politicheskogo diskursa SMI) [The means of linguistic expressiveness in the image of COVID-19 (on the material of German-language political discourse)]. *Nauchnyi dialog*, 7, 194–209 [in Russian].

4. Kharchenko, S. (2020). Novotvory periodu koronavirusnoi pandemii v mediinomu prostori Ukrainy [New words of the period of coronavirus pandemic in the mass media of Ukraine]. *Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys*, 11 (4), 104–110 [in Ukrainian].

5. Shchepka, O. (2021). Ukrainskyi vokabuliar koronavirusu [Ukrainian vocabulary of coronavirus]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 32 (71) / 2 (1), 83–88 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

<https://sprudge.com/>

UDC 81'33(082)

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.2>

APPROACHES TO AUTOMATIC SUMMARIZATION AND ANNOTATION

Golub T. P., Kovalenko O. O., Nazarenko O. I., Zhygzhytova L. M.

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

The article is devoted to the study of different approaches of digital texts automatic summarization and annotation. Due to a rapid increase in the volume of textual information on the Internet during the last years and the appearance of big databases of information, research in the field of computational linguistics devoted to the development of methods and approaches in automatic summarization and annotation have become and are still relevant and really vital. The development of algorithms, methods and approaches, and the creation of systems for automatic summarization and annotation of texts remain difficult and up-to-date tasks.

The paper considers such widespread approaches to automatic summarization of digital texts as single and multi-document summarization. Among the task of multi-document summarization are: creation of monolingual abstracts from sources in different languages; construction of abstracts from hybrid sources; creation of abstracts based on arrays of documents.

Also, knowledge-rich, knowledge-poor and hybrid approaches are studied. Thus, the knowledge-poor approach is based on the principle of creating an abstract based on the most frequently used words from the text, and combining sentences from the texts where these words are used, and not generating new sentences for the summary. So, the process of summary generation with the help of this approach consists of just two stages: analysis and synthesis. The knowledge-based approach is semantic summarization and it lets the system create a summary of texts by generalizing concepts, detecting main topics, and composing new sentences. In this case, the process of summarization goes through three stages: analysis, transformation and synthesis. And the hybrid approach is the combination of the best features of the knowledge-poor and knowledge-based approaches.

Besides the approaches, some problems in automatic summarization which are actual nowadays are named. They are: ensuring the completeness of the presentation of information, reduction of repetitions when presenting information, ensuring the coherence and clarity of the information provided.

Key words: *automatic summarization, automatic annotation, applied linguistics, knowledge-based approach, knowledge-poor approach.*

Голуб Т. П., Коваленко О. О., Назаренко О. І., Жигжитова Л. М. Підходи до автоматичного реферування та анутовування. *Статтю присвячено дослідженню підходів до автоматичного реферування та анутовування цифрових текстів. У зв'язку зі стрімким зростанням обсягів текстової інформації в Інтернеті протягом останніх років та появою великих за обсягом інформаційних баз даних, дослідження в галузі комп'ютерної лінгвістики, присвячені розробці методів і підходів до автоматичного реферування та анутації, стали досить актуальними. Складним залишається завдання розробки алгоритмів, методів і підходів, створення систем автоматичного реферування та анутовування текстів.*

У роботі розглянуто поширені підходи до автоматичного реферування цифрових текстів, реферування на базі одного чи багатьох документів. З'ясовано, що серед завдань реферування на основі декількох документів є: створення одномовних анутацій з джерел різними мовами; створення анутацій з різнорідних джерел; створення анутацій на основі масивів документів.

Вивчено підходи, базовані на знаннях, підходи, не базовані на знаннях, а також гібридні підходи. Простежено, що основою підходу, який не базується на знаннях, є принцип створення анутації з використанням найбільш часто вживаних слів із тексту та об'єднання речень із текстів, де ці слова вживаються, а не створення нових речень для анутації. Отже, процес формування підсумків за допомогою цього підходу складається всього з двох етапів: аналізу та синтезу. Зі свого боку, підхід, заснований на знаннях, – це семантичне узагальнення, яке уможливує системі створювати анутації до текстів за рахунок узагальнення понять, виявлення основних тем і створення нових речень. У цьому випадку процес узагальнення проходить три етапи: аналіз, перетворення та синтез. Гібридний підхід поєднує в собі найкращі аспекти обох із зазначених підходів.

Крім підходів, у статті також окреслено деякі проблеми автоматичного реферування, які є актуальними на сьогодні. Серед них – забезпечення повноти викладу інформації, зменшення повторів при поданні інформації, забезпечення зв'язності та чіткості поданої інформації.

Ключові слова: *автоматичне реферування, автоматичне анутовування, прикладна лінгвістика, підхід на основі знань, підхід не на основі знань.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. *Nowadays, the volumes of information are constantly increasing, which forces specialists in various fields of knowledge to use a variety of methods for its search, processing, presentation*

and transmission within their professional community. The social role of science grows, the volume of information constantly increases, a large number of publications on a variety of problems of science and technology appear in the world, and specialists do not have enough

time to follow the latest books and articles in their field of knowledge, therefore, the main content of the latest publications must be transmitted in a compressed form – in the form of annotations and abstracts, which include only the main essence, basic meaning-bearing words, phrases and sentences typical for a particular field of knowledge.

Analysis of recent research and publications.

Researches in the field of creating automatic summarization and annotation systems have a big history. For more than half a century, there has been active search for effective methods of automatic summarization and annotation. Although the developments in this area started in the 1950s by the work of H. P. Luhn [7], the development of the Internet, of textual databases and the international evaluation efforts like the Document Understanding Conferences (DUC) [9], the Text Summarization Challenge by M. Okumura, T. Fukusima, H. Nanba and T. Hirao [8] have fuelled research in this field.

The analysis of recent research and publications showed that nowadays the researches devoted to automatic summarization and annotation are focused mainly on the following aspects:

- abstractive and extractive summarization (based on summary results) (N. Bhatia, A. Jaiswal) [2];
- supervised / unsupervised summarization (K. Lanyo, A. Wausi [6], M. Xiangke, Y. Hui, H. Shaobin, L. Ye, L. Rongsheng [16]);
- topic-based / query-based summarization (Y. Wei, Y. Zhizhuo [15]);
- single and multi-document summarization (M. S. Bewoor, S. H. Patil [1]);
- multilingual and cross-lingual summarization (N. Jhaveri, M. Gupta, V. Varma [5], E. Zosa, M. Granroth-Wilding, L. Pivovarovova [18]);
- domain summarization (H. Hayashi, P. Budania, P. Wang, C. Ackerson, R. Neervannan, G. Neubig [4], A. M. Pujar [11], L. Scanlon, Sh. Zhang, X. Zhang, M. Sanderson [13]);
- real-time summarization (V. Paramanatham, S. S. Kumar [10]).

Setting the goals and tasks of the article. The aim of the article is to make an overview of the approaches in automatic summarization and annotation of text.

The outline of the main research material. Since a huge amount of the knowledge that has been accumulated by humanity nowadays is presented mostly in the form of digital texts, automatic summarization and annotation have gained significant relevance in connection with the development of the Internet and databases of information resources. To shorten search time and to improve search efficiency, users are offered catalogues of annotations and abstracts of sources on the topics they are interested in. Manual formation of them requires really enormous time and human resources,

and therefore the task of creating methods for automatic summarization and annotation of texts arose.

First of all, let us define the difference between an abstract and an annotation. According to Cambridge dictionary [19], an abstract is a short form of a speech, article, book, etc., giving only the most important facts or ideas. So, we can conclude, that an abstract is a report on a specific topic, including an overview of relevant literature and other sources, or a presentation of the content of scientific work, books, etc. An annotation is a short explanation or note added to a text or image [20]. So, an annotation is a brief description of a print text or some text in a digital form. Usually, an annotation is given after a bibliographic description of a source. An annotation differs from an abstract by a significantly smaller volume and an obligatory statement of the purpose of an annotated work. As for the basic requirements for the abstract, they are compression and depiction of all the main ideas of the source text. Researchers usually name three types of abstracts: narrative, informational, critical (reviews).

The manual abstract formation (made by a human) includes the following stages: source analysis, highlighting the most important and informative fragments in the source, formation of conclusions (see Fig. 1).

Manual abstract formation is usually done for just one source while automatic abstract formation is based on different principles, approaches and methods, and gives much more possibilities. Besides, automatic summarization may be done not just for one, but for several or even for a huge amount of different sources. So, among the most frequent tasks of multisource automatic summarization are the following:

1. Creation of monolingual abstracts from sources in different languages.
2. Construction of abstracts from hybrid sources, including both text and numerical data in different forms (tables, diagrams, graphs, etc.).
3. Creation of abstracts based on arrays of documents. For example, the construction of a single abstract on the collection of abstracts of scientific conference reports. One of the areas of application of such tools is the formation of news reports from newspaper sources.

Now let us study the approaches of automatic summarization. So, some authors also divide automatic summarization and annotation methods into surface-level and deep learning methods [17]. Surface-level methods are based on text “extraction”. The deep-learning methods are based on the use of thesauri and developed mechanisms for parsing text. Luis Gonçalves [3] divides the approaches to automatic summarization into extraction and abstraction ones. For extraction, summarization sentences are taken directly from the document by the principle of identifying important sections of the text and combining them into a short summary. In abstractive summarization, the summary is produced while interpreting the text. Therefore, parts of the summary

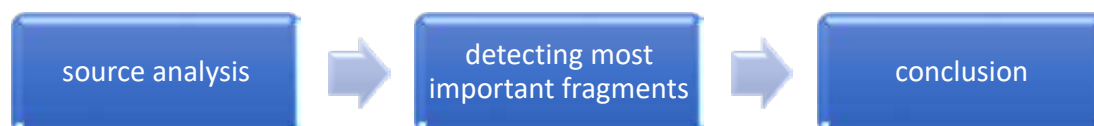

Fig. 1. A process of an abstract formation by a human

in this case are not sentences from the source text. So, abstractive methods are depth methods.

Udo Hahn and Inderjeet Mani [14] name another three categories of approaches to automatic summarization: knowledge-rich, knowledge-poor and hybrid ones. The idea of knowledge-rich or some authors call it knowledge-based approaches is that when you make out the meaning of the text, you can shorten it more efficiently and get a better summary. Knowledge-poor approaches are based on the principle of not adding new rules to each new application domain or language. Hybrid ones have the features of both of them.

Let us study these approaches to the theory of automatic summarization more precisely:

1. The knowledge-poor approach does not imply reliance on knowledge related to the text. Systems of this type use a universal rule base that does not depend on the software and the language of the text.

2. The knowledge-based approach provides for the allocation of different levels of understanding of the text, which requires along with the universal rules the rules of a knowledge base of the software and a base of linguistic rules that depend on the language.

3. The third approach is hybrid. It combines the best of the first two.

In the knowledge-poor approach (Fig. 2), the method of extracts constitution is used. It is implemented in two stages:

1. Analysis. The text and phrasal patterns are compared, and as result, the blocks of the highest lexical and statistical relevance are allocated.

2. Synthesis. The final document is formed by connecting the selected fragments.

To implement the analytical stage, a linear weighting coefficient model is used. In accordance with it, each block U of the original text is automatically assigned such weight coefficients:

- k_1 , depending on the location of the U block in the original;
- k_2 , depending on the frequency of the block appearance in the source text;
- k_3 , depending on the frequency of using the block in key sentences;
- k_4 , reflecting the indicators of the statistical significance of the block.

Then, the block importance coefficient $B(U) = \alpha_1 k_1 + \alpha_2 k_2 + \alpha_3 k_3 + \alpha_4 k_4$ is calculated from the values of k_1 , k_2 , k_3 and k_4 and the coefficients of setting the summarization program α_1 , α_2 , α_3 and α_4 . According to the importance factors, the selection of blocks in the abstract is carried out.

A different rule group is used to calculate each weighting factor:

– For k_1 the location of the block is taken into account.

– For k_2 , the rules take into account the results of automatic document indexing.

– For k_3 , the presence in the block of such key phrases and expressions as “in conclusion ...”, “according to the results of the analysis ...”, “different from ...”, “insignificant ...” etc. is taken into account.

– For k_4 , the rules take into account the occurrence of the term in headers, headers and footers, the first paragraph of the text, the user’s request profile, etc.

The main advantage of the described model of linear weights lies in the simplicity of its implementation, and the main disadvantage is associated with the possibility of forming incoherent abstracts that do not take into account the context. To eliminate it, the stage of manual editing of the results is introduced.

For a person who has grasped the general meaning of the information, it is easier to highlight the main ideas and summarize the content. This leads to the creation of referencing systems of the knowledge-based type (Fig. 3).

The knowledge-based systems require:

- powerful computing resources;
- developed grammars and dictionaries;
- advanced parsing tools;
- means of generating natural language constructions;
- ontological reference books.

These systems use three methods:

1) the traditional method of parsing;

2) a method based on the understanding of natural language;

3) combined method.

The stages of abstract synthesis in all these methods are almost the same – the usage of a text generator. The functioning of such systems requires:

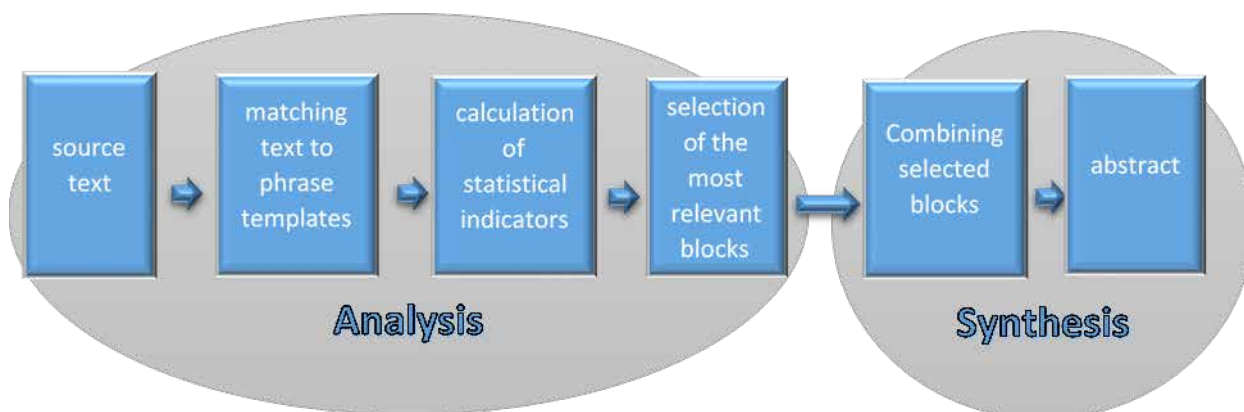

Fig. 2. The generalized architecture of automatic summarization on the knowledge-poor approach

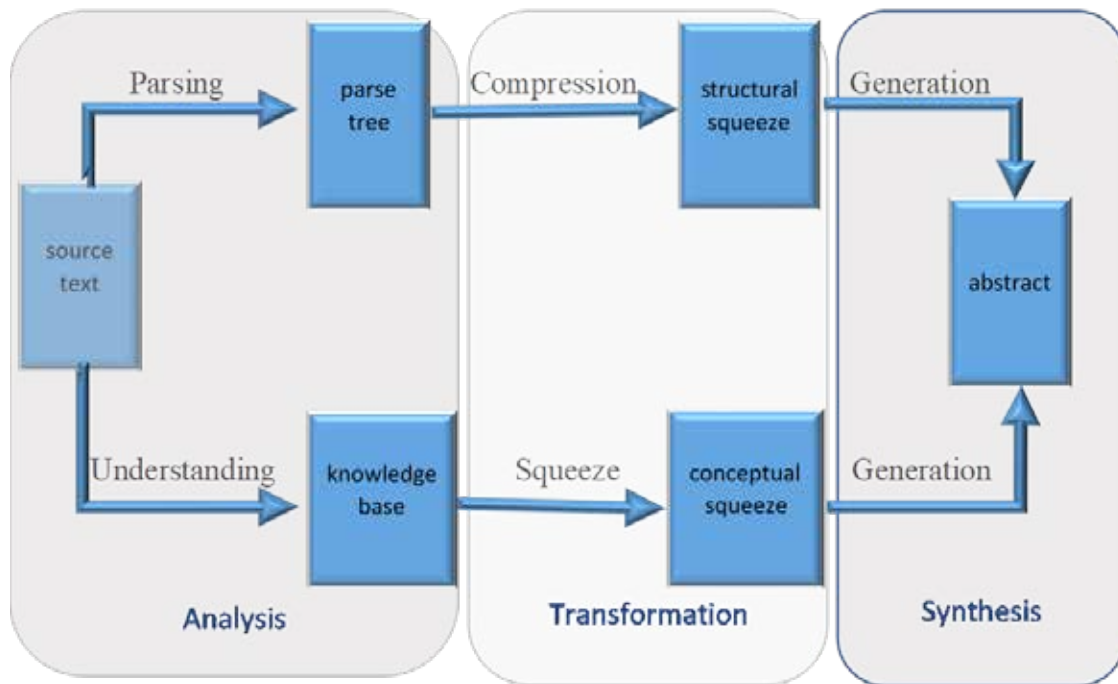

Fig. 3. The approaches to the formation of an abstract in knowledge-based systems

- comprehensive dictionaries (thesauri) of the WordNet type;
- ontological reference books such as Sousse and Penman Upper Model;
- large volumes of test files with texts (for example, The Wall Street Journal or Perm Treebank from the Linguistic Data Consortium).

As for the most significant problems automatic summarization and annotation, some researchers [12] name:

- ensuring the completeness of the presentation of information,
- reduction of repetitions when presenting information,
- ensuring the coherence and clarity of the information provided.

Conclusions and directions for further research in the area. Currently, there is a problem of information overload. Abstracts and annotations make it possible to establish the main content of the document and determine the need to refer to the original source. Automatic summarization and annotation help a person to efficiently process large amounts of information. Modern approaches to automatic summarization and annotation differ in the variety of methods and approaches used. These technologies are developing very rapidly nowadays, so further research in the area may be devoted to the new methods or technologies of automatic summarization and annotation.

BIBLIOGRAPHY

1. Bewoor M. S., Patil S. H. Empirical Analysis of Single and Multi Document Summarization using Clustering Algorithms. *Engineering, Technology & Applied Science Research*. 2018. Vol. 8. Issue 1. P. 2562–2567.
2. Bhatia N., Jaiswal A. Trends in Extractive and Abstractive Techniques in Text Summarization. *International Journal of Computer Applications*. 2015. Vol. 117. P. 21–24.
3. Gonçalves L. Automatic Text Summarization with Machine Learning – An overview. 2020. URL: <https://medium.com/luisfredgs/automatic-text-summarization-with-machine-learning-an-overview-68ded5717a25>.
4. Hayashi H., Budania P., Wang P., Ackerson C., Neervannan R., Neubig G. WikiAsp: A Dataset for Multi-domain Aspect-based Summarization. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*. 2021. Vol. 9. P. 211–225.
5. Jhaveri N., Gupta M., Varma V. Clstk: The Cross-Lingual Summarization Tool-Kit. *Proceedings of the Twelfth ACM International Conference on Web Search and Data Mining (WSDM '19)*. 2019. P. 766–769. DOI: <https://doi.org/10.1145/3289600.3290614>.
6. Lanyo K., Wausi A. A Comparative Study of Supervised and Unsupervised Classifiers Utilizing Extractive Text Summarization Techniques to Support Automated Customer Query Question-Answering. *5th International Conference on Soft Computing & Machine Intelligence (ISCM)*. 2018. P. 88–92. DOI: 10.1109/ISCM.2018.8703237.
7. Luhn H. P. The Automatic Creation of Literature Abstracts. *IBM Journal of Research Development*. 1958. Vol. 2. Issue 2. P. 159–165.
8. Okumura M., Fukusima T., Nanba H., Hirao T. Text Summarization Challenge 2 Text summarization evaluation at NTCIR workshop 3. *SIGIR Forum*. 2004. Vol. 38. Issue 1. P. 29–38.
9. Over P., Dang H., Harman D. DUC in context. *Information Processing & Management*. 2007. Vol. 43. Issue 6. P. 1506–1520.

10. Paramanatham V., Kumar S. S. A Real Time Video Summarization for YouTube Videos and Evaluation of Computational Algorithms for their Time and Storage Reduction. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication*. 2018. Vol. 6. Issue 4. P. 176–186. DOI: <https://doi.org/10.17762/ijritcc.v6i4.1540>.
11. Pujar A. M. An Efficient Domain-Specific Text Summarization Using Combined Statistical & Linguistic Methods. *Proceedings of the International Conference on Smart Data Intelligence (ICSMDI 2021)*. 2021. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3852820>.
12. Radev D., McKeown K., Hovy E. Introduction to the Special Issue on Summarization. *Computational linguistics*. 2002. Vol. 28. Issue 4. P. 399–408.
13. Scanlon L., Zhang Sh., Zhang X., Sanderson M. Evaluation of Cross Domain Text Summarization. *Proceedings of the 43rd International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval (SIGIR '20)*. 2020. P. 1853–1856. DOI: <https://doi.org/10.1145/3397271.3401285>.
14. Udo H., Inderjeet M. The Challenges of Automatic Summarization. *Computer*. 2000. Vol. 33. P. 29–36. URL: https://www.researchgate.net/publication/2955348_The_Challenges_of_Automatic_Summarization.
15. Wei Y., Zhizhuo Y. Query based summarization using topic background knowledge. *13th International Conference on Natural Computation, Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (ICNC-FSKD)*. 2017. P. 2569–2572. DOI: 10.1109/FSKD.2017.8393180.
16. Xiangke M., Hui Y., Shaobin H., Ye L., Rongsheng L. Extractive Summarization Using Supervised and Unsupervised Learning. *Expert Systems with Applications*. 2019. Vol. 133. P. 173–181. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2019.05.011>.
17. Ye A. A Guide to Text Annotation – the Key to Understanding Language Named Entity Recognition, Sentiment Analysis, and More. 2020. URL: <https://towardsdatascience.com/a-guide-to-text-annotation-the-key-to-understanding-language-e221a69ee90e>.
18. Zosa E., Granroth-Wilding M., Pivovarova L. A Comparison of Unsupervised Methods for Ad hoc Cross-Lingual Document Retrieval. *Proceedings of the LREC 2020 Workshop on Cross-Language Search and Summarization of Text and Speech*. 2020. P. 32–37.

DICTIONARIES

19. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/abstract>. Accessed 19 November 2021.
20. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/annotation>. Accessed 19 November 2021.

REFERENCES

1. Bewoor, M. S., Patil, S. H. (2018). Empirical Analysis of Single and Multi Document Summarization using Clustering Algorithms. *Engineering, Technology & Applied Science Research*, 8 (1), 2562–2567.
2. Bhatia, N., & Jaiswal, A. (2015). Trends in Extractive and Abstractive Techniques in Text Summarization. *International Journal of Computer Applications*, 117, 21–24.
3. Gonçalves, L. (2020). Automatic Text Summarization with Machine Learning – An overview. Retrieved from: <https://medium.com/luisfredgs/automatic-text-summarization-with-machine-learning-an-overview-68ded5717a25>.
4. Hayashi, H., Budania, P., Wang, P., Ackerson, C., Neervannan, R., Neubig, G. (2021). WikiAsp: A Dataset for Multi-domain Aspect-based Summarization. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 9, 211–225. DOI: https://doi.org/10.1162/tacl_a_00362.
5. Jhaveri, N., Gupta, M., Varma, V. (2019). Clstk: The Cross-Lingual Summarization Tool-Kit. *Proceedings of the Twelfth ACM International Conference on Web Search and Data Mining (WSDM '19)*, 766–769. DOI: <https://doi.org/10.1145/3289600.3290614>.
6. Lanyo, K., Wausi, A. (2018). A Comparative Study of Supervised and Unsupervised Classifiers Utilizing Extractive Text Summarization Techniques to Support Automated Customer Query Question-Answering. *5th International Conference on Soft Computing & Machine Intelligence (ISCMI)*, 88–92. DOI: 10.1109/ISCMI.2018.8703237.
7. Luhn, H. P. (1958). The Automatic Creation of Literature Abstracts. *IBM Journal of Research Development*, 2 (2), 159–165.
8. Okumura, M., Fukusima, T., Nanba, H., Hirao, T. (2004). Text Summarization Challenge 2 Text summarization evaluation at NTCIR workshop 3. *SIGIR Forum*, 38 (1), 29–38.
9. Over, P., Dang, H., Harman, D. (2007). DUC in context. *Information Processing & Management*, 43(6), 1506–1520.
10. Paramanatham, V., Kumar, S. S. (2018). A Real Time Video Summarization for YouTube Videos and Evaluation of Computational Algorithms for their Time and Storage Reduction. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication*, 6 (4), 176–186. Retrieved from: <https://doi.org/10.17762/ijritcc.v6i4.1540>.
11. Pujar, A. M. (2021). An Efficient Domain-Specific Text Summarization Using Combined Statistical & Linguistic Methods. *Proceedings of the International Conference on Smart Data Intelligence (ICSMDI 2021)*. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3852820>.
12. Radev, D., McKeown, K., Hovy, E. (2002). Introduction to the Special Issue on Summarization. *Computational linguistics*, 28 (4), 399–408.
13. Scanlon, L., Zhang, Sh., Zhang, X., Sanderson, M. (2020). Evaluation of Cross Domain Text Summarization. *Proceedings of the 43rd International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval (SIGIR '20)*, 1853–1856. DOI: <https://doi.org/10.1145/3397271.3401285>.
14. Udo, H., & Inderjeet, M. (2000). The Challenges of Automatic Summarization. *Computer*, 33, 29–36. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/2955348_The_Challenges_of_Automatic_Summarization.

15. Wei, Y., Zhizhuo, Y. (2017). Query based summarization using topic background knowledge. *13th International Conference on Natural Computation, Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (ICNC-FSKD)*, 2569–2572. DOI: 10.1109/FSKD.2017.8393180.

16. Xiangke, M., Hui, Y., Shaobin, H., Ye, L., Rongsheng, L. (2019). Extractive Summarization Using Supervised and Unsupervised Learning. *Expert Systems with Applications*, 133, 173–181. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2019.05.011>.

17. Ye, A. (2020). A Guide to Text Annotation – the Key to Understanding Language Named Entity Recognition, Sentiment Analysis, and More. Retrieved from: <https://towardsdatascience.com/a-guide-to-text-annotation-the-key-to-understanding-language-e221a69ee90e>.

18. Zosa, E., Granroth-Wilding, M. & Pivovarova, L. (2020). A Comparison of Unsupervised Methods for Ad hoc Cross-Lingual Document Retrieval. *Proceedings of the LREC 2020 Workshop on Cross-Language Search and Summarization of Text and Speech*, 32–37.

DICTIONARIES

19. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/abstract>. Accessed 19 November 2021.

20. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/annotation>. Accessed 19 November 2021.

УДК 81'282(477.54/.62)+81'42(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.3>

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ РОДИНА В ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ)

Демченко Н. Д., Чала А. Г., Сапелка К. В.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті проаналізовано особливості вербалізації етнокультурного концепту РОДИНА, з'ясовано складники репрезентованого концепту, його здатність омовити базові духовні цінності, ментальність носіїв говірки Центральної Слобожанщини.

Простежено генезу досліджуваного концепту та його складників; висвітлено погляди науковців щодо дефініції духовних цінностей людини; визначено й обґрунтовано місце концепту РОДИНА серед базових етнокультурних концептів. Описано вербалізацію складників концепту РОДИНА, зокрема виділено такі семантичні смисли: родина – кровність (рідня), родина – спогади, родина – війна, родина – стосунки між чоловіком і жінкою, родина – праця, родина – щастя, любов.

З'ясовано, що найбільш частотним є розуміння родини як групи людей, які живуть разом, мають здебільшого кровні зв'язки. У текстах носіїв говірки навіть можна натрапити на доказ несприйняття некровних родичів як близьких або рідних. Майже всі оповідачі під час розмови про родину згадують спільну працю, що була т. зв. мірилом єдності та порозуміння між членами сім'ї. Підтверджено традиційне уявлення про батька як голову родини українців. Мовний матеріал, здобутий під час діалектологічного польового дослідження говірок Центральної Слобожанщини, зокрема території Приоскілья, переконано доводить, що родина є однією з головних цінностей людини, що, лише маючи міцні родинні стосунки, людина може вважати себе щасливою. А отже, простежено кореляцію вербалізаторів концептів РОДИНА та ЩАСТЯ.

Діалектологічні матеріали засвідчують, що найбільш сакральною темою, пов'язаною з родинними стосунками, є тема взаємин між чоловіком і жінкою, що обумовлено ментальністю українців. Наголошено на важливості наявності в родині діда й баби як трансляторів любові й опіки, що є сталою ознакою динаміки вербалізації концепту РОДИНА. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Перспективним вбачаємо дослідження вербалізації концепту РОДИНА у говірках Бойківщини та проведення компаративного аналізу матеріалів.

Ключові слова: концепт, етнокультурний концепт, діалектологічний дискурс, родина, вербалізація, говірка.

Demchenko N. D., Chala A. G., Sapelka K. V. The features of verbalizing the concept FAMILY in the dialectological discourses (on the material the dialects of Central Slobozhanshchyna). The article analyzes the features of verbalizing the ethnocultural concept FAMILY, clarifies the components of the concept FAMILY, its ability to express the basic spiritual values, mentality of the speakers at Central Slobozhanshchyna.

The article deals with the genesis of the concept and its components, highlights the views of researchers on defining spiritual values; defines and substantiates the place of the concept FAMILY among the basic ethnocultural concepts. Verbalization of the components of the concept FAMILY is described, in particular, the following semantic meanings are highlighted: family – kin (relative), family – memories, family – war, family – relationship between husband and wife, family – work, family – happiness, love.

It is most common to consider family to be a group of people who live together, are mostly blood relatives. It should be noted that in some folk sayings not-blood relatives are not considered to be close. Almost all the local residents, when talking about the family, mention working together, which was the so-called measure of unity and understanding between family members. In the article there are materials that prove the traditional idea of viewing father as head of the Ukrainian family.

The language material obtained during the dialectological field research of the dialects of Central Slobozhanshchyna, in particular the territory of Pryoskillya (around the river Oskol) makes it possible to make a conclusion that family is one of the main values of people, that only people with close family ties can believe themselves to be happy. Therefore, the following aim of the research is to track correlation between concepts FAMILY and HAPPINESS. Dialectological materials confirm that the most sacred topic of family relations is that of the relationship between a man and a woman, which is due to the mentality of Ukrainians. A constant feature of verbalizing the concept FAMILY is the act that there are older generations, grandmother and grandfather. Thus the research highlights the importance of having grandparents in the family as a translator of love and care. The conducted research still leaves space for further studies with verbalizing the concept FAMILY in the dialects of Boykivshchyna and conducting a comparative analysis of materials.

Key words: concept, ethnocultural concept, dialectological discourse, family, verbalization, dialects.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. На сучасному етапі для українців актуальним є дослідження історичних зрізів територіальних різновидів мови з метою виявлення динамічних ознак на різних структурних рівнях, з'ясування напрямів перетворень та причин цього. Проекція на соціолінгвістичну площину видається актуальною в умовах сучасної драматично напруженої суспільно-політичної ситуації в Україні, що посилюється маніпуляціями щодо питань мови та протиставлення Сходу й Заходу. Порівняльно-історичне вивчення етнокультурних концептів східних і західних українців дає можливість простежити ступінь синхронізації ключових національно значущих концептів у широкому часовому діапазоні, а отже, забезпечує соціально-психологічну стабільність у суспільстві, опірність політичним маніпулятивним стратегіям.

Науково-дослідна робота студентів з дослідження українських говорів, їхніх особливостей, словникового багатства та зв'язку з літературною мовою сприяє полікультурному вихованню, спонукає до самовизначення й саморегуляції особистості, у процесі яких вони (студенти) оволодівають духовними цінностями українського народу та світової цивілізації. Таке наукове прагнення вдалося реалізувати за підтримки **Канадського інституту українознавства**, який є осередком українсько-канадських студій із гуманітарних наук **Альбертського університету Канади**, що на міжнародному рівні відзначив актуальність поданої проєктної пропозиції та частково профінансував із фонду Василя Кравченка реалізацію проєкту на території України.

Протягом діалектологічної практики Приоскільцям (с. Вільшана, с. Токарівка, с. Колодязне) здобувачі вищої освіти поповнили скарбничку Слобожанських говірок, а також почали практичну реалізацію грантового проєкту.

Аналіз досліджень останніх досліджень і публікацій. Чимало наукових досліджень присвячено концептології. Для української лінгвістики, починаючи з кінця ХХ – початку ХХІ століття, актуальними є наукові роботи українських дослідників – О. Селіванової, Ж. Соколовської, Л. Синельникової, Л. Лисиченко, Л. Пелепейченко, В. Ужченка та ін.

У визначенні концепту ми спиралась на праці, що відповідають нашому розумінню цього поняття. Так, у «Короткому словнику когнітивних термінів» за заг. ред. О. Кубрякової наведено таку дефініцію концепту: *концепт (concept, konzept) – термін, який слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці. Поняття концепту всієї картини світу відповідає уявленню про ті смисли, якими оперує людина в процесах мислення і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді деяких «квантів» знання [13, 90]. На основі ідей А. Вежицької, що стали основою концептології*

російської школи логічного аналізу, а пізніше й української лінгвістики, О. Кубрякова наголошує, що вони по-різному групуються й по-різному вербалізуються в різних мовах – залежно від власне лінгвістичних, прагматичних і культурологічних факторів, а звідси, відповідно, зафіксовані з різними значеннями [13, 93].

У межах наукової розвідки актуальним є визначення, подане З. Поповою і Й. Стерніним: *концепт – дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, має відносно впорядковану внутрішню структуру, являє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості й суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет і явище, яке відбиває, про інтерпретацію певної інформації суспільною свідомістю і ставлення суспільної свідомості до певного явища чи предмета [6, 34].*

На сьогодні в мовопросторі концепт *РОДИНА* став об'єктом дослідження таких науковців, як А. Рижкіна [7], К. Коротич [5], В. Яковлева [12] та ін.

До базових духовних цінностей майже кожної людини належить родина. Здавна родинні мотиви відображені ще в народній творчості: легендах, прислів'ях, казках, піснях тощо, а також є актуальними для соціуму в цілому. Природно, що цей концепт є універсалиєю й постійно вербалізується низкою лексем. Макроконцепт *РОДИНА* – важливий складник будь-якої лінгвокультури. Упродовж тисячоліть родинні зв'язки були найменшою державною ланкою, родина посідала чи не найперше місце серед усіх ціннісних орієнтирів індивіда. Складниками концепту *РОДИНА* є такі семантичні смисли: родина – кровність (рідня), родина – спогади, родина – війна, родина – стосунки між чоловіком і жінкою, родина – праця, родина – щастя, любов.

Формулювання мети й завдань статті. *Мета статті – обґрунтувати поняття концепту РОДИНА як національного складника українського сучасного діалектного дискурсу; визначити, чи презентує концепт РОДИНА духовні цінності й ментальність сучасних українців Сходу.*

Методи й методики. Під час наукового дослідження впроваджено як загальнонаукові методи, до яких належать метод аналізу та синтезу, описовий метод, так і суто лінгвістичні, зокрема інтерв'ювання, метод когнітивного аналізу, зіставний і метод семантико-стилістичного аналізу. Такі підходи дали змогу глибше пізнати природу духовного світу сучасних українців Сходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепти *РІД*, *РОДИНА*, *СІМ'Я* кваліфікують як ключові в українській культурі, оскільки вони виражають узагальнене знання й культурний досвід, пов'язаний із фрагментом дійсності, який наскрізь проймає все буття українського народу й людства загалом.

Слово *рід* належить до питомо українського пласту лексики. У «Словнику української мови» його визначено як: 1) форму спільності людей за первіснообщинного ладу, господарське і соціальне об'єднання кровних родичів; 2) ряд поколінь, що походять від одного предка; 3) вид, тип чого-небудь;

4) групу тварин або рослин, що об'єднує близькоспоріднені види; 5) поняття, що включає в себе ряд менш загальних, видових понять; 6) граматичну категорію, властиву іменникові багатьох мов [14, VIII, 554]. Однак наведені лексико-семантичні варіанти не вичерпують змістового обсягу, закріпленого за відповідною лексемою концепту, тому що він представлений як у змісті лексичних одиниць, так і в корпусі фразеології, пареміологічному фонді, системі стійких порівнянь мови тощо, які, зі свого боку, зумовлені уявленнями, знаннями, асоціаціями, переживаннями, пов'язаними із концептом і відтворюваними щоразу при його сприйнятті вербалізаторами.

Для того, щоб обґрунтувати концепт *РОДИНА* як національний складник сучасного українського соціуму, необхідно звернути увагу на те, що українці вважають на сьогодні духовними цінностями. Як відомо, до інтерпретування загальних духовних цінностей, що є універсальними, тобто такими, які в усі часи й у всіх народів мали велике значення, належать життя, любов, дружба, рідний край, домівка, родина тощо. Саме на цих цінностях і ґрунтується світосприйняття сучасної людини. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя. Людство не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінність життя.

Ш. Шварц розмежував цінності на дві великі групи: індивідуальні й колективістські, а всього науковець виділяє десять базових цінностей [Цит. за: 11, 113–114].

О. Вишневський визначає духовні цінності як абсолютні (вічні), які можна вважати універсальними в усьому світі, та національні (притаманні окремому етносу), громадянські, сімейні та особисті [2, 45].

На думку Ю. Кобіної, «загальнолюдські цінності, до яких належить і сама людина, її життя та щастя, здебільшого є вічними, їхня актуальність визначається соціальною більшістю й необхідністю» [4, 50]. Тому підсумовуємо, що абсолютні цінності можна вважати загальнолюдськими.

О. Серебренникова виокремлює п'ять сфер існування цінностей: сфера *істини*, де встановлено, чи відповідає реальність дійсності, тобто функціонує бінарна опозиція «правда / брехня»; сфера *прекрасного*, де цінності протиставляються за критеріями «краса / потворність»; сфера *етики*, у межах якої виявляється усвідомлення «добре / погано», причому цей критерій залежить від норм моралі, установлених у певній спільноті, або ж від внутрішніх настанов особи, її особистого розуміння, що є добро, а що – зло; сфера *задоволення*, яка регламентує ціннісні взаємини на рівні «приємно / огидно» й відповідає за стосунки з іншими людьми, контактування з різними речами, явищами тощо; сфера *практична користь* – галузь, що стосується визначення прагматичної якості речей, явищ, спілкування тощо за критеріями «корисно / некорисно / марно» [9, 29].

У сучасних словниках зафіксовано такі дефініції духовності: 1. 'Зв'язаний із внутрішнім психічним

життям людини, моральним світом її; зв'язаний із спільністю ідей, поглядів, прагнень; нематеріальний, нетілесний'. 2. 'стос. до релігії, церкви, належний їм; протилежне *світський*; який готує служителів культу, який відає, управляє церковними справами; який є служителем релігійного культу; який належить служителю церкви'. 3. 'у значенні духовна. Те саме, що *духівниця*' [14, II, 445]. На основі викладеного можна стверджувати, що духовні цінності не мають матеріального вияву, вони стосуються внутрішнього світу людини й в українській лінгвокультурі дотичні до релігійного життя.

Національні цінності – це ті параметри, що важливі для кожної нації, тобто етнічні концепти (реалії), які є маркованими для конкретного народу. Наприклад, для українців такими концептами є *КАЛИНА*, *ВЕРБА*, *ВИШИВАНКА*, *КОЗАК*, *УКРАЇНА* тощо.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що сімейні цінності – це принципи, на яких базується родина, тобто концепти: *КОХАННЯ*, *ДІТИ*, *ЧОЛОВІК*, *ДРУЖИНА*, *БАТЬКО*, *МАТИ*, *СЕСТРА*, *НЕВІСТКА*, *ЗЯТЬ*, *ДИМ*, *ДОБРОБУТ*, *ВІРНИСТЬ*, *СІМ'Я*; реалії, що пов'язані з родинним життям.

У лексикографічних джерелах зазначено, що родиною (сім'єю) є: 1. 'Група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; родина'. 2. 'Група людей, народів, націй, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами' [14, IX, 224]. Тобто концепт *РОДИНА* можна розглядати в кількох смислових площинах: батьківські відносини; шлюбні відносини; родинні зв'язки. Концепт *РОДИНА* є важливим для українців як один із базових національних духовних цінностей.

Під час польової експедиції грантового проєкту виявлено, що у жителів Приоскілля концепт *РОДИНА* посідає провідне місце, родина визначена як універсальна життєва цінність, якою вимірюється існування людини: «... *тоді було хараішо. І свекруха, і свёкор, і бабушка, і сёстри... І в нас там була велика сім'я!*» (1); «*Я детям любим, дед їх любе, любе. У мене ж у Харкове тоже ш і онучок, і дочечка родная*» (3); «*Ну, деткі вырослі у меня. Уже внуки есть і правнукі есть уже, так шо баба уже багатая*» (11).

Родина – кровність (рідня). Найчастіше в мовній картині світу приоскільців лексеми-репрезентанти концепту *РОДИНА* реалізують своє узуальне значення, зафіксоване в словниках: «*Ну, паперьод збіраліся, а сей час невестка у меня умерла. Деткі осталіся, я внуков сама вирастіла, сама колотілася з німи. А теперь у нас другае невестка появилася, теперь запрет... Не онукі у меня. Внуки моі. Син уже не мой*» (11). Бачимо, що кровність має велике значення для респондента, бо була потім в неї інша невістка, але вона не дозволила їй виховувати онуків, вона їх виховувала сама. Значення слова *родина* в оповідача пов'язане із розумінням гарного ставлення до неї: «*Внучатий зять у меня отлічний, золотий. Оте-то два года із болячек не вилазіла, так адін зять зо мной колотіца, більше нікто*» (11), – чого вона не може сказати про сина, який зараз не спілкується із нею.

В українській мові є дієслівна номінація *родичатися* – ‘підтримувати родинні стосунки, зв’язки, визнавати спорідненість з ким-небудь’ [14, VIII, 596]. Розуміння значення слова *родичатися* в українців – поєднуватися з іншою родиною (виходити заміж або одружуватися), а також брати хрещених своїм дітям. Перевагу надають саме кровним родичам (братам, сестрам), що є доказом ідентифікації кровних зв’язків у процесі вербалізації зазначеного концепту. Лише кровних родичів асоціюють із надійністю і відповідальністю, а тому з ними родичаються, наприклад: «Я вважаю, що краще родичів взяти кривими, бо друзя – це харашо, но вани раз їжаються, в каждого своя судьба, родичі, всьо равно, ани ближчі, кравінушка якась» (9).

Відчуття кровності також проявляється несприяттям некровних родичів, наприклад: [про свекруху] «Ну, по-перше, чомусь вона вирішила, що мій чоловік мені не ровня в тому плані, що я із інтелігентної сім’ї, а він з простої сім’ї, розумієте. Вона думала, що, мабуть, ну, я дуже така... ну... як вам сказати... розбалована...» (10). Реципієнти описують звичайні побутові речі, характерні для українців: хвилювання матері за сина, відносини свекрухи й невістки, ставлення старшого покоління до молодшого (бабуся – онуки) тощо.

Образ батька моделюється такими складниками, як ‘праця на землі’ і ‘пісня’: «В мене батько дуже харашо співав [...] Тенор був такий красивий [...] І ото як заспіває пісню про Єрмака було, не то що – мороз брав по шкурі» (12). Мовнопоетичні образи в мозаїчній оповіді про батька засвідчують традиційно шанобливе ставлення в українській культурі до батька як голови родини, опори сім’ї. Словесне вираження спогадів про батька демонструє поетичну душу українця й певною мірою успадкованість міфологічного мислення. Історія трагічної загибелі батька-комбайнера на ниві вписана в картину довкілля; події в житті людини мисляться невіддільно від сонячного руху небом. Причому пов’язаність знакових подій у людській долі з явищами природи акцентовано повторами (оце тільки сонце, це сонце не сходило; А то вже сонце сходило, вже сонце сходило): «Брат у мене остався, йому було одинацятий місяць. Як чувствував в той день, що оце він ішов, оце тільки сонце, ну, обіщем, це сонце не сходило, він оце їхав всігда оце веломашиною в те, сюда оце ж на тракторну бригаду і тут ото ж уже робив, а в Кутківці жили. А то вже сонце сходило, вже сонце сходило, це вже пізнувало було, і він ото ж посадив цього хлопця, Сергія, [...] ну, сина, і ото то чубик ото там розвивається і ото той катав його, ну як, воде, веде ото ж веломашину, і той сидить ото ж, прислухається ж, як гарно ж йому. І оце той зробилося в сім вечера, і придавило» (12).

Родина – спогади. Значна кількість мікроконтекстів з лексемами-вербалізаторами концепту РОДИНА мають підґрунтям мотив пам’яті: «Шість років мені було – задавив комбайн тут за селом. Поліз під той, ну, вобіщем, комбайнор послав його під той, під самоходний комбайн, під днище шось той, шоб почистив ті, решета чи полотна, як воно

там називалось. А він наверху обідати сів. І той – придавив» (12); «Ну бабушку свою старую я конєшно помню, моя до 93 лет дожила. А с мужовой стороны, свекруха у меня в 2007 году умерла, а бабушка ещю поперьод померла» (11). Прикметно, що неоднозначно респонденти ставляться до значення прізвища при вербалізації концепту РОДИНА: дехто звертає увагу на значення прізвища як важливість походження свого роду, наприклад: «Цікава історія походження їхньої і моєї, мого тепер прізвища. Значіт, адін із двоюрідних братів мого чоловіка піднімав документи архівні, аж у Петербурзі він там жив і він, значіт, шукав підтвердження, аткуда ж пішов род. Має прізвище Міладан па мужу. От, і він вияснив таку цікаву історію, щю під час боїв під Палтавою дуже там атлічівся сербський... серб... сербський якийсь там був князь. От. І фімілія у нього була Мілоданович. І царь Петро, значіт, нагородив його землею, яка знаходиться у нас за Осколём – село Петропавлівка. Чого там дуже багата Молоданів, Міладанів – тому що вона називалася Молоданівка, потім її назвали Молоданівка, бо цей князь атримав ці землі тут і завдяки його, так сказати, прізвища пішов наш рід» (10); а для когось прізвище – лише реквізит для документів, наприклад: «Не імеєт значенія, яке твоє прізвище, яке твоє ім’я, просто, яка ти людина» (9).

Найчастіше в спогадах носіїв говірки помітне апелювання до перцептивних відчуттів: зорових чи слухових, наприклад: «У нас внук 33 года, да він (дід) как звоне, каже: “Внучек, да чю ж ти не женися, давай нам молодіцу”. Так он нам їх ваділ, ваділ на показ, а теперь не воде» (2); «[Про сина] А ініший со мной живьот, неженатий. В молодості стєснялся, а оні (дівчата) не чєпляліся до нього» (11); «Кажу: “Внучек, да ти ж бабильом станіш, нікто не нужен будет”, – а він каже: “Дедушка, а што такое бабиль?”. Ты ж постареєш, каму ти нужен будєш?» (3).

Родина – праця. Іншим вербалізатором концепту РОДИНА, як засвідчують відповіді респондентів, є праця по господарству. Зауважмо, що, попри тяжку працю, в оповідачів зберігаються щасливі спогади про цей час, проведений із рідними, наприклад: «Сіно з бабушкой касили; вано сохло, перевертали його, затягували з лук в двір і кидаєм на горище. Закидали цього сіна, бабушка в нього здорові дерев’яні палки тикає на слєдуцій день і каже: “Внуця, гарить сіно. Спарилось, нада викидать”. Викидаєм то сіно, раскладаєм в дворі й опятязакладаєм на гарище... І так ше зо два раза те сіно туди-сюди. Боже, як це було трудно!.. [...] Мама всегда на работі, а нас заставляли бур’ян рвать, і на картошку, і вади насіть, і управляция, прибирать в хаті. [...] І децтва в принцєпе такого ж ни було – настаянно на вгороді, а було і по 5-ть і по 6-таь гектаров. Було трудно. Ну тем не менєє, я рада, шо мойо децтво прошло так» (9).

Смисл **родина – праця** простежуємо й у почутті любові та ласки, і не лише до людини, а й до тварини, наприклад: «Я пас і телят, і лоша, і у яслях спав, і люді кармілі. После войны ото ж лошади білі, і Голубка звали лошадь. І превєла она лоша, а я назвал

его Самальотікам. Я у яслях лежу, дед Васіль казав: "Глянь, его і тварінка целуєт, скатіна і та сображаєт, шо сірата"» (3).

Праця об'єднує родину, сприяє ближчому родичанню некровних представників роду, наприклад: «Чоловік полюванням займався, і оце ж і хлопці, і зять, і онуки займаються полюванням» (7).

Родина – війна. Тісно з темою родини для кожного українця пов'язана тема війни, що зумовлено передусім історично, а також й викликами сучасності. Адже трагічні події Другої світової війни торкнулися майже кожної сім'ї українців. І на сьогодні тема **родина – війна** актуальна через війну на Сході України. Зазначмо, що віддаль від Куп'янська до кордону з Росією – 40 км. Куп'янщина межує із зоною проведення операції об'єднаних сил, тому війна вплинула на більшість приоскільців. Звідси виформовується смисл **родина – війна**, наприклад: «Дуже багато було спогадів саме пра війну. Ті, що пережили... І в мене ж свекрі мої – вони зааскаляни. Це за Аскал'ом тудя, за Оскол'ом. Це там у нас такий район – Зааскілля. Так от вани зааскаляни, і вани дуже багата розпавдали саме про війну. Як моя свекруха забрала дитину сваєї сестри ріднаї і йшла пішки на Данбас спасатися від німців, які вже акупували Куп'янськ. І каже: "Іду, а мені навстречю ті ж німці і ідуть. А я ї думую, чьо ж я буду вертатися чи, вернеє, йти тудя, як уже буду вертатися та жити вже тут". І ана каже: "Йду, і їде німець на підводі і паказує, шо сідай". А я, – каже, – баюєт сідати... з дитинкаю. А він каже: "Сідай". Ну, думую, чьас не сяду – пріб'є. Сіла. А він, – каже, – протягує шикаладку дитині. А я баюєт їй давати, бо думую, а вдрог атравлена, а вдрог там ета... І оце от подібні...» (10). Війна – це простір. Такі метафори дають змогу уявити інформацію, візуалізуючи її. Вона створює платформу для взаємодії мовця та реципієнта, апелюючи до його емоцій, наприклад: «Батько воював же ото, одвоював, пришов, око, око вибили, і він без ока прийшов. І тоді ж я у сорок п'ятому пошти родилася, ну в сорок четвертому в декабрі. Прийшов він уже ранений, око одне, а друге, а друге тридцять процентів тіки бачило. А на роботу ходив. На різних робив» !» (6).

Родина – щастя, любов. Вираження ставлення дітей до батьків або до прабаб'ків є специфікою національного характеру та національної свідомості українців. Смисл **родина – щастя, любов** репрезентовано численною меліоративною лексикою зі значенням лагідності, пестливості. Життя з рідними людьми асоціюється зі щастям, особливо тепло згадують саме бабусь і дідусів, з якими вони проводили більше часу, ніж з батьками, які постійно тяжко працювали. Свідченням цього є порівняння щасливого часу з родиною, наприклад: «Ну, бабусю, канешно, памятаю... І по папіній, і по маминій. Мамина бабушка... вона... ну така, ну така тоже добра, робила вона у садіку, поваром, я в неї більше, мама навчалася, а я в неї жила, бо маленька була дуже хвороблива, вона мене гляділа, а брат у мене тоже рідний, у тих дідуса і бабусі. [...] У нас у мамі дуже хороши був дедушка в нас, такий він, вообщє добрий души, да ну бабушка така, вона построже,

канешно, була, а у папи там ну своеобразні тоже були люди, вечно заняті» (13); «Бабушка для мене-це саме-саме-все. [...] Маму я не бачила, вана трудилась (нас у мамі двоє: я і сестра)» (9).

Окремо слід відзначити про почуття щастя, які зберігаються й донині, коли оповідач згадує своє дитинство саме з бабусею: «[...] Я всегда казала: "Бабушка, шо там ті танці? Дивись, як нам харашо". Вана співає, я бігаю, танцюю вакрыг неї, вана на кроваті падстрибує, хлопає мені. А мені так весело, і кажеця, шо я ї жила заради неї. Лучче єї і в міре нічого немає!» (9).

Зі спілкування з приоскільцями констатуємо, що в контексті вербалізації концепту **РОДИНА** саме бабуся асоціюється із найближчим родичем і викликає спогади щасливих років респондентів: «Бабуся добра була, хороша, інтересно балакала. Жила зі мною. Дітей мені виняньчила. Все хороше вспоминаю. Мамка рушники вишивала, що на Богів вишають» (4,5); «...бабуся була, бо мати на роботі... Брату меньшому два місяці буде – пішла на хверму робить, бо раньше ні декретів не було, ніч'ьо. І ото вона з нами з трьомя... няньчила...» (8); «...більше мама... ну як... мама?... Мама оставе мене саму – і пішла на роботу» (1).

Для українців національною особливістю при осмисленні родини як близьких людей є відчуття позитивних емоцій: «Уся родина збирається на Новий рік, Пасху, день народження» (4; 5).

Родина – стосунки між чоловіком і жінкою. Про стосунки в родині оповідачі розповідають неохоче, бо це для них інтимна тема, а тому можемо акцентувати, що сакральність концепту **РОДИНА** полягає саме в стосунках між чоловіком і жінкою. Однак якщо й розповідають, то лише описово про побут сімейного життя, наприклад: «Всі разом! Ну я ж пішла, він був уже жонатий, та жінка вмерла ж, ну йому було двацять год. Дев'ятнадцятий год женився ото ж, Зоя дочка була, вона ж ото... Я пішла, їй шість год уже було, дитині тій. Отож я її воститувала, воститала. Ну, отож. [...] Мати, мама, мама. Мене всі матір'ю звать. Опришок на три годи од мене меньший, і звав матір'ю: "Ма! Ма!"» (6).

З відповіді на запитання про весілля як свідчення кохання між чоловіком і жінкою стає зрозумілим, що респонденти не надають важливого значення цьому дійству, спогади не викликають у них почуття любові, а лише розуміння його як офіційного статусу подружжя перед суспільством: «Ну дітей то хароші свадьби, а в мене яка була свадьба? Приїхали, на грузову машину скидали усе: шахвенер, кровать, перену, все нагзурили, і нас на грузову машину, і поїхали! Михайло Рацький, тут такий був шохвер, і привезли мене сюди. Я, в мене ні вінка, нічого. У платку була, у полушалці. Ну раньше яке воно було !» (6); «...Нет, у нас свадьби не било, ми просто зареєстрівалісь. [...] Да, у нейо [сестри] большая свадьба била, єї громко іграли, родітелі прішли, все гулялі, а мнє не гулялі» (11); «Весілля у на не було, зареєстрівалісь і всьо. Таке тіпа сватання було, багато людей било» (2).

Не завжди концепт РОДИНА має позитивні конотації. Згідно з фактичним матеріалом, виявлено, що у деяких реципієнтів родина асоціюється із негативними спогадами, а іноді навіть із проявами побутового насильства, наприклад: «Ну, було всього... Я, наприклад, теж... я вже собиралася... як він [чоловік] до того ж... ну... пив... спочатку був бив здорово... І я забрала дитину і... думаю... всьо... Більше я з ним жити не буду! На автобус... притягла сумки... йому нічого не сказала... прийшла... От... свекруха... приходить свекруха... мене упросила... всьо... Та що ти, як ти?... І пішли ми, і з того в'ємени більше... більше я не виходила на остановку...» (1); «Темболеє такий человек, шо водку пїл, курїл, баб любїл, то таке. Хїба в церков ходять такїе?... Ну, когда ми началї жити, когда у нуго началїсь уже етї конїкі, то она несколько раз уговарївала меня, штоби я вернулась домой. Ну у меня уже билї малюсенкїє детї» (11). Але бачимо, що такі сімейно-шлюбні взаємини періоду радянської доби стають стереотипними для людей старшого віку.

Психологія радянської жінки полягає в тому, а що подумують люди, як суспільство сприйматиме матір-одиначку, наприклад: «“Дед був деспотом” : сам спав в сваєї комнатє, а син – возлє лежанкї на матрасе (у нього не було кроватї); “Бабушка і троє дїтей ютились в адной комнатє, бо не дай Бог! кали дедушка спить, шоб пол закрипєл”» (9).

Висновки та перспективи досліджень. Як показав аналіз мовного матеріалу, основою родинного життя українців є міцні родинні стосунки, взаємна допомога й підтримка усіх членів родини. З наукової літератури відомо, що українська родина передбачає фундаментальну триєдність батька, матері й дітей:

батьки мають дбати про дітей, а дорослі діти – про стареньких батьків, однак у слобожанській родині сучасних українців така триєдність не простежується. З'ясовано, що малих дітей доглядають переважно бабусі й дідусі, а потім дорослі діти – не часті гості стареньких батьків. Порушення цих імперативних норм поведінки призводить до негативних наслідків для життя членів родини. Значущою є роль баби / діда в житті носіїв говірки, їхня любов і піклування.

Важливою ознакою слобожанської концептуальної картини світу є не пряме тлумачення лексеми «родина», а єдність, тривалість і нерозривність кровних зв'язків між її членами. До інших національних базових ознак ментальності українців Сходу належать: родина з її культом родина-рід, повагою до праці в родині, батьківська домівка і побут, радість і щастя.

Установлено, що нормою для української народної традиції східного регіону є одруження, особливо в радянський період, яке здійснюється в молодості. Відзначаються слобожани страхом перед розлученням, попри негативні стосунки в родині між чоловіком і жінкою, ідеєю, що правильна родина – це на першому місці діти, а потім кохання й повага між чоловіком і жінкою.

З'ясовано, що невід'ємним складником родинних стосунків є взаємини між свекрухою та невісткою, батьками й дітьми, онуками й прабабками. Стосунки між подружжям мають сакральний характер, тому простежуються періодично в оповідях респондентів. У подальшому ми продовжимо досліджувати духовні цінності та більш детально проаналізуємо етнокультурні концепти, які є теж складниками людського буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово. *От теории словесности к структуре текста*. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посібник. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.
3. Іващенко В. Л. Термін «концепт» в контексті лінгвістичних методів дослідження. *Мовні й концептуальні картини світу*. Київ, 2004. Вип. 10. С. 182–191.
4. Кобина Ю. Е. Антропологизация духовных ценностей в современной культуре : дисс. на соискание учёной степ. канд. филол. наук : 09.00.13. Севастополь, 2004. 156 с.
5. Коротич К. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ–ХХІ століть : мовні механізми впливу на реципієнта. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 140–145.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток – Запад, 2007. 314 с.
7. Рижкіна А. О. Концепт СІМ'Я в китайській, англійській та українській мовних картинах світу. *Studia Linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 512–514.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
9. Серебренникова Е. Ф. Ключевые понятия аксиологического анализа. *Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов* : коллективная монография. Москва : ТЕЗАРИУС, 2011. С. 27–40.
10. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 87–91.
11. Черненко Г. А. Аксиологічні пропозиційні структури в українсько- та російськомовному масмедійному дискурсі України : дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук : 10.02.01 та 10.02.02. Київ, 2018. 513 с.
12. Яковлева В. Б. Вербалізація концепту СІМ'Я в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2008. 19 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

13. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Изд-во МГУ, 1996. 245 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / голов. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Альбошиної Надії Вікторівни, 66 років; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.
2. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Бунчикової Матрони Яківни, 78 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
3. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Бунчикова Олександра Антоновича, 76 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
4. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Губанова Павла Григоровича, 55 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
5. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Губанової Тетяни Іванівни, 60 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
6. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Демченко Катерини Федорівни, 77 років; с. Вільшана, Куп'янський район Харківської області.
7. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Деркач Надії Сергіївни, 75 років; с. Вільшана, Куп'янський район Харківської області.
8. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Козлової Ольги Миколаївни, 68 років; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.
9. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Козорезової (Середі) Ольги Василівни, 31 рік; м. Куп'янськ, Куп'янський район Харківської області.
10. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Мілодан Ольги Володимирівни, 67 років; м. Куп'янськ, Куп'янський район Харківської області.
11. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Москальової Неллі Навалівни, 71 рік; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.
12. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Філімонової Ольги Миколаївни, 72 роки; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.
13. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Харченко Наталі Миколаївни, 46 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.

REFERENCES

1. Askoldov-Alekseev, C. A. (1997). Kontsept i slovo [Concept and Word]. *Ot teoryy slovechnosti k strukture teksta*. Moskva: Academia, 267–279 [in Russian].
2. Vyshnevskiy, O. I. (2003). Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical Foundations of Modern Ukrainian Pedagogy]: navch. posibnyk. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
3. Ivashchenko, V. L. (2004). Termin “kontsept” v konteksti lnhvistychnykh metodiv doslidzhennia [The term “concept” in the context of linguistic research methods]. *Movni y kontseptualni kartyny svitu*. Kyiv, 10, 182–191 [in Ukrainian].
4. Kobyna, Yu. E. (2004). Antropologizatsiya dukhovnykh tsennostey v sovremennoy kulture [Anthropologization of Spiritual Values in Modern Culture]. (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Sevastopol [in Russian].
5. Korotych, K. (2009). Komunikatyvni stratehii pohrozy ta podolannia strakhu v dyskursi ukrainskoi presy XX–XXI stolit: movni mekhanizmy vplyvu na retsypiiienta [Communicative strategies of threat and overcoming fear in the discourse of the Ukrainian press of XX – XXI centuries]. *Visnyk Lviv. un-tu. Seriya filolohichna*, 46 (1), 140–145 [in Ukrainian].
6. Popova, Z. D., Sternyn, Y. A. Kohnytyvnaia lnhvystyka [Cognitive linguistics]. Moskva: AST: Vostok – Zapad, 2007 [in Russian].
7. Ryzhkina, A. O. (2014). Kontsept *SIMIA* v kytayskii, anhliiskii ta ukrainskii movnykh kartynakh svitu [The Concept of *FAMILY* in Chinese, English and Ukrainian Models of the World]. *Studia Linguistica*, 8, 512–514 [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. O. (2008). Suchasna lnhvystyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]: pidruchnyk. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
9. Serebrennykova, E. F. (2011). Klyuchevyye ponyatiya aksiologicheskogo analiza [Key Concepts of Axiological Analysis]. *Lingvistika y aksiologiya: etnosemiometriya tsennostnykh smyslov: kollektivnaya monografiya*. Moskva: TEZARYUS, 27–40 [in Russian].
10. Sokolovska, Zh. P. (2002). Kartyna cvitu ta iierarkhiia sem [The picture of the world and the hierarchy of semantics]. *Movoznavstvo*, 6, 87–91 [in Ukrainian].
11. Chernenko, H. A. (2018). Aksiolohichni propozytsiini struktury v ukrainsko- ta rosiiskomovnomu masmediinomu dyskursi Ukrainy [Axiological Propositional Structures in Ukrainian and Russian-Language Media Discourse]. (Dysertatsiia doktora filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
12. Yakovlieva, V. B. (2008). Verbalizatsiia kontseptu simia v ukrainskii movnii kartyni svitu [Verbalization of the concept of *FAMILY* in the Ukrainian language picture of the World]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kharkiv [in Ukrainian].

DICTIONARIES

13. Kubryakova, Ye. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Yu. G., Luzina, L. G. (1996). Kratkiy slovar kognitivnykh terminov [Concise Dictionary of cognitive terms] / pod obshch. red. Ye. S. Kubryakovoy. Moskva: Izd-vo MGU [in Russian].
14. Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. / hol. red. I. K. Bilodid. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. I–IX [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Alboshinoi Nadii Viktorivny, 66 rokiv; s. Tokarivka, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
2. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Bunchykovoï Matrony Yakivny, 78 rokiv; s. Kolodiazne, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
3. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Bunchykova Oleksandra Antonovycha, 76 rokiv; s. Kolodiazne, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
4. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Hubanova Pavla Hryhorovycha, 55 rokiv; s. Kolodiazne, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
5. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Hubanovoï Tetiany Ivanivny, 60 rokiv; s. Kolodiazne, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
6. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Demchenko Kateryny Fedorivny, 77 rokiv; s. Vilshana, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
7. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Derkach Nadii Serhiivny, 75 rokiv; s. Vilshana, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
8. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Kozlovoï Olhy Mykolaivny, 68 rokiv; s. Tokarivka, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
9. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Kozoriezova (Sereda) Olha Vasylivna, 31 rik; m. Kupiansk, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
10. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Milodan Olhy Volodymyrivny, 67 rokiv; m. Kupiansk, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
11. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Moskalovoï Nelli Navalivny, 71 rik; s. Tokarivka, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
12. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Filimonovoï Olhy Mykolaivny, 72 roky; s. Tokarivka, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.
13. Materialy dialektolohichnoi ekspedytsii, zibrani vid Kharchenko Natali Mykolaivny, 46 rokiv; s. Kolodiazne, Kupianskyi raion Kharkivskoi oblasti.

УДК 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.4>

ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ КАК СМЫСЛООБРАЗУЮЩИЙ КОМПОНЕНТ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Демьянюк А. А., Исаев Хуршуд Байрам оглу
Кавказский университет (Карс, Турция)

У пропонованій статті досліджено фразеологізми із компонентом-числівником у російській мові. З'ясовано, що велика кількість і різноманітність фразеологічних одиниць з компонентом-числівником свідчить про значне смислове навантаження цих слів, про важливість відповідних понять для російської мовної свідомості. У фразеології, яка є найбільш стійкою та архаїчною частиною лексики мови, зберігаються давні інваріанти семантики слів, які в сучасному мовознавстві належать до категорії числівника, що охоплюють міфологічні (символічні) комплекси значень. Розглянуто семантичні особливості фразеологічних ідіом з компонентом-числівником першого десятка. З опертям на дані етимологічного аналізу описано смислоутворювальні функції числового компонента у складі російських ідіом. Залежно від лексико-граматичних характеристик компонента-числівника як складника ідіом виділено фразеологічні одиниці з кількісним числівником та фразеологічні одиниці з порядковим числівником. До виявлених у процесі дослідження граматичних особливостей використання числового компонента у складі російських фразеологічних ідіом віднесено частотність використання форм називного і знахідного відмінків порівняно з формами непрямих відмінків, що свідчить про використання у фразеологічних одиницях числового компонента з кількісно-предметним значенням; переважне використання порядкового компонента-числівника як основи метафоризації ідіому. Деякі фразеологізми містять цікаві факти історії мови.

Зауважено, що кожен із нумеративних компонентів російських фразеологічних одиниць піддається міфологічній інтерпретації, і в результаті помічено особливу символічну маркованість, закріплену за тим чи тим компонентом, зокрема: за числівником **один** – образ початку, первинності, єднання; **два** – розпад єдності, образ двоїстості, яка мислилася як зло та нещастя; **сім** – містичне число, образ «таємниці», «чуда». Відзначено, що фразеологізми з числовими компонентами **один, сім** становлять найчисельнішу групу фразеологічних одиниць у всіх мовах, а числові компоненти **чотири, шість, вісім** не є частотними.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, числовий компонент, числівник, семантика.

Demianiuk A. A., Isayev Khurshud Bairam ohlu. Numeral as a semantic component of a phraseological unit in Russian. The offered article researches into phraseological units with the numerical component in Russian. It was found that the large number and diversity of phraseological units with the numerical component indicates a significant semantic load of these words, the importance of relevant concepts for the Russian linguistic consciousness. In phraseology, which is the most stable and archaic part of the vocabulary of language, there are ancient invariants of word semantics, which in modern linguistics belong to the category of the numeral, covering mythological (symbolic) sets of meanings. The article considers the semantic features of phraseological idioms with the numerical component of the first ten. The semantic functions of the numerical component of Russian idioms are described, based on the data of etymological analysis. Depending on the lexical and grammatical characteristics of the numerical component of idioms, phraseological units with a cardinal numeral and phraseological units with an ordinal numeral are distinguished. The grammatical features of the use of the numerical component of Russian phraseological idioms include frequency of the use of forms of the nominative and accusative cases compared to the forms of indirect cases, which indicates the use of the numerical component with quantitative meaning in phraseological units; the predominant use of the ordinal numerical component as the basis for the metaphorization of the idiom. Some phraseological units contain interesting facts related to the history of language.

*The study also confirmed that each of the numerical components of Russian phraseological units is subject to mythological interpretation. A special symbolic marking is attached to the numeral **one** – the image of the beginning, primacy, unity; **two** – the disintegration of unity, the image of duality, which was thought of as evil and misery; **seven** – a mystical number, the image of “mystery”, “miracle”. It is noted that phraseological units with numerical components **one, seven** constitute the most numerous group of phraseological units in all languages, and numerical components **four, six, eight** are not frequent.*

Key words: phraseological unit, phraseology, numerical component, numeral, semantics.

Постановка проблемы и обоснование актуальности ее рассмотрения. Исследование лексического состава языка как наиболее подвижного уровня его структуры принадлежит к числу важнейших направлений современной лингвистики. Путь к всестороннему описанию лексико-семантической

системы лежит через изучение её составных частей, в частности, фразеологических оборотов, их тематических и лексико-семантических особенностей.

Фразеологизм – основная единица современной фразеологической системы, единица сложная, многоаспектная, трудновыделяемая из общего числа

слов, а тем более словосочетаний, и поэтому трудноопределяемая. Большое внимание разработке учения о фразеологизмах уделяется в работах разных лингвистов: В. В. Виноградова, Н. М. Шанского, В. Н. Телии, В. М. Мокиенко, Ф. П. Фелицыной и др. Главным для изучения фразеологических оборотов служит выяснение и описание природы их значений, поэтому несомненную актуальность представляет выявление и анализ тех семантических единиц, которые используются в качестве своеобразного строительного материала фразеологической единицы и значениями которых мотивируется семантика устойчивых оборотов.

Особое место во фразеологической системе русского языка занимают фразеологизмы с компонентом-числительным. Большое количество и разнообразие данных единиц свидетельствует о смысловой нагрузке этих числовых слов и о важности соответствующих понятий для русского языкового сознания. Во фразеологии, которая является наиболее устойчивой и архаической частью лексики языка, сохраняются древние инварианты семантики слов, которые в современном языкознании относятся к категории имени числительного, охватывающие мифологические (символические) комплексы значений.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучение фразеологизмов с числовым компонентом осуществлялось на материале разных языков. Так, А. Л. Осипова сопоставляет фразеологические единицы русского, английского и французского языков. Шао На исследовал фразеологические единицы с числовым компонентом на материале русского и китайского языков. Шондуг Баясгалан сопоставляет числительные в составе фразеологизмов на материале русского и монгольского языков. Среди диссертационных работ, посвящённых исследованию фразеологических единиц с числовым компонентом, можно выделить следующие: В. В. Шевченко «Символика и значения числовых компонентов в английских фразеологических единицах» (Московский педагогический государственный университет, Москва, 2001), Н. П. Чернёва «Семантика и символика числа в национальной картине мира: на материале русской и болгарской идиоматики» (Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина, Москва, 2003), Т. Б. Пасечник «Лингвокультурологический анализ фразеологических единиц с числовым компонентом в русском языке в сопоставлении с английским» (Российский университет дружбы народов, Москва, 2009), Е. В. Телегина «Оценочно-культурологический аспект русских и английских фразеологизмов с порядковыми и количественными числительными» (Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург, 2017).

Цель и задачи статьи. Цель статьи состоит в том, чтобы рассмотреть семантические особенности фразеологических идиом с компонентом-числительным (числа первого десятка) в русском языке. Основная задача исследования – описать смыслообразующие функции числительного компонента в составе

русских идиом, используя данные этимологических словарей.

Изложение основного материала исследования. Рассматривая число как особую числовую категорию, образующую номинативную базу класса числительных, известный лингвист А. А. Реформатский писал: «Число и умение мыслить числами – одно из великих и древних достижений человечества. Эволюция числа в мышлении человека – тема одинаково заманчивая как для математика, так и для философа. Лингвистика подходит к числу со своего берега, надо не оболыщаться тем, что ценно математику и философу, а понять число как факт языковой онтологии, как член языковой структуры и системы» [3, 76].

Фразеологизмы с числительным «один» составляют самую многочисленную группу фразеологических единиц во всех языках. Ряд найденных фразеологических единиц с числовым компонентом *один* показывает, что частотными оказываются формы именительно-винительного падежа: *Одна баба сказала* (ФСРЛЯ, 344); *На одно лицо* (ФСРЛЯ, 348); *Игра в одни ворота* (ФСРЛЯ, 352), в то время как формы косвенных падежей встречаются значительно реже: *В одной лодке* (ФСРЛЯ, 276); *Мерить одной меркой* (ФСРЛЯ, 366); *Одного полёта* (ФСРЛЯ, 520). Характеризуя специфику форм числительного, В. В. Виноградов отмечал, что в косвенных падежах «процесс отвлечения от предметных значений достиг высшего предела, числительные стали простыми абстрактными арифметическими определителями существительных, чуждыми всякого оттенка предметности» [1, 248]. Таким образом, в данных фразеологических единицах представлено прежде всего предметно-количественное значение: *Один как перст* (ФСРЛЯ, 215); *Одна паршивая овца* (ФСРЛЯ, 345); *В одной упряжке* (ФСРЛЯ, 355); а также «определяющее» значение – ‘одинаковый, сходный’: *Ладить одну и ту же песню* (ФСРЛЯ, 336); *На одно лицо* (ФСРЛЯ, 348).

В то же время данные фразеологизмы поддаются интерпретации в мифологической плоскости. В. Н. Телия считает, что «будучи номинативно-производными сущностями, экспрессивно-оценочные значения обязательно содержат указание на тот образ, который послужил поводом выбора данного слова для номинации нового обозначаемого. Этот образ всегда связан с аналогией или сравнением, как одним из способов установления подобия» [4, 257].

Образной основой фразеологических единиц с числительным *один* является образ начала, первичности, единения, некой общности. Д. Тресиддер в «Словаре символов» отмечает: «Число *один* символизировало первичную цельность, божественную сущность, свет или солнце, источник жизни» [5, 248–249]. Проведённый анализ подтвердил, что «устойчивый ансамбль значений единичности, тождества, единства, сформированный на основе точно такой же последовательности шагов элементарной операции попарного сравнения, является архетипическим инвариантом семантики лексемы *один*» [2, 303].

Во фразеологических единицах с порядковым компонентом **первый** представлено несколько значений нумератива: значение 'первоначальный, происходящий сначала': *С первых дней* (ФСРЛЯ, 199); *Любовь с первого взгляда* (ФСРЛЯ, 420); *Первая ласточка* (ФСРЛЯ, 338); *Первый попавшийся* (ФСРЛЯ, 503); метафорическое значение 'главный, лучший': *Первый среди равных* (ФСРЛЯ, 445); *Играть первую скрипку* (ФСРЛЯ, 266); *Первой (чистой) воды* (ФСРЛЯ, 84); *Звезда первой величины* (ФСРЛЯ, 254).

Наиболее частотным значением фразеологического компонента **два** является его количественное значение: *От горшка два вершка* (ФСРЛЯ, 6); *Двух слов связать не может* (ФСРЛЯ, 445); *Меж двух огней* (ФСРЛЯ, 432); *Палка о двух концах* (ФСРЛЯ, 453); *Слуга двух господ* (ФСРЛЯ, 530), периферийным – значение тождества, идентичности предметов, как и их различия: *Два сапога пара* (ФСРЛЯ, 337); *Две большие разницы* (ФСРЛЯ, 311).

Числовой компонент **два** – символический маркированный компонент. В числе **два** выражена идея членности целого. Единство мыслилось в мифологическом сознании как добро и счастье, двойственность – распад единства – как зло и несчастье. Но соприсутствие «мифологического» сознания указывает вышеприведенный этимологический анализ таких единиц, как *Черта с два!* (ФСРЛЯ, 146); *Слуга двух господ* (ФСРЛЯ, 530). Подобные представления отразились и в семантике лексических единиц типа 'двуличье', 'двурушник', 'двоедушие'.

Фразеологические единицы с порядковым номером **второй** представляют собой немногочисленную группу. Значение числового компонента не выходит за рамки порядкового: *Второе дыхание* (СРФ, 178); *Вторая молодость* (ФСРЛЯ, 377); *Из вторых рук* (ФСРЛЯ, 579); или во фразеологизмах, которые могут быть рассмотрены в рамках антонимического противопоставления, как метафорическое – 'не главный, второстепенный, худший': *Играть вторую скрипку* (СРФ, 529).

Наиболее частотным значением фразеологического компонента **три** является его предметно-количественное значение: *Три грации* (ФСРЛЯ, 310); *Три кита* (ФСРЛЯ, 293), которое может быть градуировано в сторону увеличения или уменьшения признака, качества: *Обещанного три года ждут* (ФСРЛЯ, 321) – 'долго'; *С три короба* (ФСРЛЯ, 315) – 'много'; *Видеть на три аршина в землю* (ФСРЛЯ, 576) – 'глубоко'; *В три погибели* (ФСРЛЯ, 479) – 'низко'.

Особым значением числового компонента **третий** в зафиксированном в статье фразеологизме *Третьего не дано* (ФСРЛЯ, 697) является значение 'исключения' ещё одного, следующего компонента, во фразеологизме *До третьих петухов* (ФСРЛЯ, 467) – 'до рассвета', а во фразеологизмах *Из третьих рук* (ФСРЛЯ, 579); *Из третьих уст* (ФСРЛЯ, 709) – 'посредничество третьего лица'.

Компонент **четыре** в составе фразеологических единиц не является частотным. К числу его значений можно отнести значение, реализующее идею 'абсолютной полноты': *На все четыре стороны*

(ФСРЛЯ, 661); *Все четыре колеса* (ФСРЛЯ, 485); *Сидеть в четырех стенах* (ФСРЛЯ, 657).

Особый интерес в этой группе фразеологизмов представляет форма числительного компонента в выражении *На все четыре стороны*, в котором ударение *сто́роны* указывает на форму винительного падежа множественного числа, а не на ожидаемую форму родительного падежа единственного числа. По мнению В. В. Виноградова, «идиоматическое своеобразие родительного падежа множественного числа существительных в сочетаниях с формами именительного и винительного падежей числительных от пяти до девятисот подчёркивается не только грамматической опустошенностью этой падежной формы существительного, т. е. отсутствием в ней живых значений родительного падежа, но и отклонениями, «неправильностями» в приёмах образования этой формы, например, *пять человек, но пять людей*» [1, 254].

Числовой компонент **четвёртый** также не является частотным: *Четвёртое измерение* – о чём-либо сверхчувственном, недоказуемом, мистическом (ФСРЛЯ, 273).

Компонент-числительное **пять** в составе идиом реализует количественное значение, которое может быть интерпретировано как выражение 'достаточности': *Знать как свои пять пальцев* (ФСРЛЯ, 454) и 'недостаточности': *Без пяти минут* (ФСРЛЯ, 372).

Числовой компонент **пятый** в составе фразеологических единиц реализует порядковое значение: *Пятая колонна* (СРФ, 284) и специфическое значение 'избыточное полное количество': *Нужен как собаке пятая нога* (СРФ, 537); *Пятая спица в колеснице* (СРФ, 545). Возможно, это связано с мифологическим значением числа **пять** как реализации представления о полном мировом пространстве, в котором, кроме четырех сторон света, был выделен центр – Зенит.

Компонент **шесть** встретился в русской идиоме: *Шестикрылый Серафим* – устар. 'Святое, чистое существо'. Шестикрылый Серафим – один из высших ангельских чинов (СРФ, 522).

Числовой компонент **шестой** также не является частотным: *Шестое чувство* (ФСРЛЯ, 751); *Шестая держава* (СРФ, 157).

Числовой компонент **семь** один из самых частотных в русской фразеологии, что легко объяснимо его особой популярностью в качестве магического числа. Помимо символических значений, в составе фразеологических оборотов числительное **семь** реализует прежде всего своё количественное значение: *Семь смертных грехов* (ФСРЛЯ, 608) и избыточное количественное значение: *За семь верст киселя хлебать* (ФСРЛЯ, 346); *За семью замками* (ФСРЛЯ, 236); *Семь потов сойдет* (ФСРЛЯ, 641); *В семь этажей* (ФСРЛЯ, 608); *Семь пятниц на неделе* (ФСРЛЯ, 551). Особенностью использования этого компонента в составе фразеологизмов является его сочетаемость с архаизмами, в частности мерами веса и длины и старинной метрической системы: *За семь верст киселя хлебать* (ФСРЛЯ, 346); *Семь верст до небес и все – лесом* (ФСРЛЯ, 70); *Семи пядей во лбу* (ФСРЛЯ, 455).

Значение числового компонента *седьмой* в составе фразеологических единиц связано с положительными коннотациями «мистического» числа *семь*, которое само интерпретировано в мифологическом плане как «тайна, чудо»: *Седьмое чудо света* (ФСРЛЯ, 242); *Быть на седьмом небе* (ФСРЛЯ, 401). Во многих случаях употребляется обобщённо-символически: *Седьмая вода на киселе* (ФСРЛЯ, 83).

Фразеологические единицы с компонентами-числительными *восемь* и *восьмой* не являются частотными: *На восьмой воде* (ФСРЛЯ, 83); *Восьмое чудо света* (ФСРЛЯ, 751).

Числовой компонент *девять* в структуре фразеологизмов отмечен в архаичной форме *тридевятъ*, т. е. *двадцать семь*. Форма является образованием от существовавшей ранее девятиричной системы счисления (счёта на девятки): *За тридевятъ земель* (ФСРЛЯ, 248). Также этот числовой компонент зафиксирован в устаревшем шутовском приветствии *С пальцем девять (с огурцом пятнадцать)* (СРФ, 429). Компонент *девятый* в структуре фразеологических единиц не является частотным: *Девятый вал* (СРФ, 66); *Петь/запеть на девятый глас* (СРФ, 115).

Во фразеологических единицах с компонентом *десять* реализовано количественное значение: *Из десятка не выкинуть* (ФСРЛЯ, 115); *Давать десять очков вперёд* (ФСРЛЯ, 163); *Робкого десятка* (ФСРЛЯ, 198); *Не из трусливого десятка* (ФСРЛЯ, 198); *Разменивать (какой) десяток* (ФСРЛЯ, 561).

Фразеологические единицы с компонентом *десятый* также не являются частотными: *Дело десятое* (ФСРЛЯ, 180); *Десятая вина виновата* (СРФ, 83).

Выводы и перспективы исследования. Большое количество и разнообразие фразеологических единиц с компонентами-числительными в русском языке свидетельствует о смысловой нагрузке этих слов, о важности соответствующих понятий для русского языкового сознания. В зависимости от лексико-грамматических характеристик

компонента-числительного в составе фразеологических единиц выделены фразеологические единицы с количественным числительным и фразеологические единицы с порядковым числительным.

К ряду выявленных в ходе исследования грамматических особенностей использования числительного компонента в составе русских фразеологических идиом можно отнести: 1) частотность использования форм именительно-винительного падежа по сравнению с формами косвенных падежей; это свидетельствует о том, что во фразеологических единицах числовой компонент употребляется прежде всего в своём количественно-предметном значении; 2) преимущественное использование порядкового компонента-числительного как основы метафоризации идиомы; 3) некоторые фразеологизмы содержат интересные факты истории языка. Например, «идиоматический родительный» (В. В. Виноградов) – форма числительного компонента в выражении *На все четыре стороны*, в котором ударение *сто́роны* указывает на форму винительного падежа множественного числа, а не на «правильную» форму родительного падежа единственного числа. С другой стороны, проведённое исследование подтвердило, что во фразеологии, которая является наиболее устойчивой и архаической частью лексики языка, отразились древние инварианты семантики числительных, охватывающие мифологические (символические) комплексы значений.

Каждый из нумеративных компонентов русских фразеологических единиц поддается мифологической интерпретации. Особая же символическая маркированность закреплена за числительными *один* – образ начала, первичности, единения; *два* – распад единства, образ двойственности, которая мыслилась как зло и несчастье; *семь* – мистическое число, образ «тайны», «чуда» (не случайно *Семь чудес света*), которое часто используется в обобщённо-символическом значении (*Седьмая вода на киселе; Семеро по лавкам*).

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : учеб. пособие для вузов / отв. ред. Г. А. Золотова. Москва : Высшая школа, 1986. С. 241–264.
2. Лукин В. А. Концептуальный инвариант системы значений лексемы «один». *Филологический сборник (к 100-летию со дня рождения В. В. Виноградова)*. Москва : Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 1995. С. 300–307.
3. Реформатский А. А. Число и грамматика. *Лингвистика и поэтика*. Москва : Наука, 1987. С. 76–87.
4. Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.
5. Тресиддер Дж. Словарь символов. Москва : Гранд : ФАИР-Пресс, 1999. 443 с.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

- ФСРЛЯ** – Фразеологический словарь русского литературного языка конца XVIII–XX вв. : В 2 томах / под ред. А. И. Фёдорова. Новосибирск : Наука, 1991. Т. 1. 352 с.; Т. 2. 274 с.
- СРФ** – Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова / под. ред. В. М. Мокиенко. Санкт-Петербург : Фолио-Пресс, 1998. 704 с.

REFERENCES

1. Vinogradov, V. V. (1986). *Russkiy yazyk (Grammaticheskoe uchenie o slove)* [Russian language (grammatical teaching about the word)]. Moskva: Vysshaya shkola, 241–264 [in Russian].
2. Lukin, V. A. (1995). *Kontseptualnyy invariant sistemy znacheniy leksemy “odin”* [Conceptual invariant of the system of meanings of the lexeme “one”]. *Filologicheskij sbornik (k 100-letiyu so dnya rozhdeniya V. V. Vinogradova)*. Moskva: Institut russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova RAN, 300–307 [in Russian].

3. Reformatskiy, A. A. (1987). Chislo i grammatika [Number and grammar]. *Lingvistika i poetika*. Moskva: Nauka, 76–87 [in Russian].
4. Teliya, V. N. (1996). Russkaya frazeologiya: semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moskva: Yazyki russkoy kultury [in Russian].
5. Tresidder, Dzh. (1999). Slovar simvolov [Dictionary of Symbols]. Moskva: Grand: FAIR-Press [in Russian].

DICTIONARIES

ФСРЛЯ – Fedorov, A. I. (1991). Frazelogicheskii slovar russkogo literaturnogo yazyka kontsa XVIII–XX vv. [Phraseological dictionary of the Russian literary language of the end of the 18th – 20th centuries]. Novosibirsk: Nauka [in Russian].

СРФ – Mokienko, V. M. (1998). Slovar russkoy frazeologii. Istoriko-etimologicheskii spravochnik [Dictionary of Russian phraseology. Historical and etymological reference book] / A. K. Birikh, V. M. Mokienko, L. I. Stepanova. Sankt-Peterburg: Folio-Press [in Russian].

SPRACHSPEZIFISCHE BESONDERHEITEN SOWIE KORRELATION DER DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN ÖKODISKURSE

Dzykovich O. V., Turysheva O. O., Veselska R. V.

Nationale technische Universität der Ukraine "Kyjiwer politeschnisches Institut Ihor Sikorsky"

Der Artikel widmet sich der Untersuchung sprachspezifischer Besonderheiten und Korrelationen deutscher und ukrainischer Diskurse im Bereich des Ökomarketings. Die Rolle des Marketings als eines der wichtigsten Mittel zur Beeinflussung des Verbrauchers wird immer wichtiger. Gleichzeitig wird oft der ökologische Charakter eines Produkts oder einer Dienstleistung betont, da das ökologische Bewusstsein wächst und Fragen des Umweltschutzes in der modernen Gesellschaft in den Vordergrund rücken. Die beschriebene Tendenz spiegelt sich auf der Sprachebene insbesondere im Werbediskurs der deutschen und ukrainischen Sprachen wider. Vor diesem Hintergrund bestimmt die Analyse solcher Texte die Relevanz der Studie und hat einen praktischen Wert.

Der Artikel gibt auch einen Überblick über die bisherige Forschung zu den vorgestellten Themen, identifiziert Bereiche mit Vertiefungsbedarf und versucht, diese unter Berücksichtigung des Studienzwecks zu ergänzen.

Die Forschungsarbeit der Autoren des Artikels ist es, die sprachlichen Merkmale deutscher und ukrainischer Diskurse im Bereich des Ökomarketings zu identifizieren, zu analysieren und zu vergleichen.

Der Beitrag betrachtet das Konzept des Ökomarketings im deutschsprachigen und ukrainischen Sprachraum, die Voraussetzungen für seine Entstehung und Verbreitung sowie die aktuellen Ziele in Deutschland und der Ukraine. Besonderes Augenmerk wird auf Umwelt- oder "grüne" Werbung gelegt. Ihre Hauptfunktionen, grundlegende Sprech- und Sprachmittel werden definiert und die Klassifizierung der Arten wird angegeben. Anschließend werden spezifische sprachliche Merkmale von Texten je nach Art der Werbung und ihrer Funktionen, insbesondere die Verwendung von Anglizismen, Occasionalismen, Elementen des Sprachspiels, Termini und Fachbegriffen etc. identifiziert, beschrieben und analysiert. Es werden Beispiele aus dem analysierten Korpus angegeben. Außerdem werden die häufigsten Wörter und Wendungen vorgestellt, ihre Eigenschaften und ihr pragmatisches Potenzial untersucht.

Die Häufigkeit der aufgezeichneten Phänomene und die Darstellung der Besonderheiten der deutschen und ukrainischen Öko-Diskurse ermöglichen es, die wichtigsten Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen den Korpora zu skizzieren, was das Verständnis und die angemessene Wiedergabe von Werbebotschaften während der Übersetzung erleichtert. Vor diesem Hintergrund ist die Forschung von Öko-Marketing-Texten unter dem Aspekt der Übersetzung von besonderem Interesse.

Schlüsselwörter: *Ökodiskurs, "grüne" Werbung, Sprachmittel, Werbetext.*

Дзикович О. В., Туришева О. О., Весельська Р. В. Мовноспецифічні особливості та кореляція німецького й українського екодискурсів. *Статтю присвячено дослідженню мовноспецифічних особливостей та кореляції німецького й українського дискурсів у сфері екомаркетингу. Роль маркетингу як одного з основних засобів впливу на споживача стає все важливішою. При цьому часто наголошують на екологічності товару чи послуги, оскільки зростає екологічна свідомість і на перший план у сучасному суспільстві виходять питання збереження довкілля. Описана тенденція знайшла відображення і на мовному рівні, зокрема в рекламному дискурсі німецької та української мов. З огляду на це аналіз текстів такого типу визначає актуальність дослідження та має практичну цінність.*

У статті проаналізовано попередні дослідження з порушеної тематики, визначено напрями, що потребують більш поглибленого вивчення, та зроблено спробу доповнити їх з урахуванням мети дослідження.

Наукове дослідження авторів статті полягає у виявленні, аналізі та порівнянні мовних особливостей німецького та українського дискурсів у сфері екомаркетингу.

Розглянуто концепцію екомаркетингу в німецькомовному та українськомовному просторах, передумови її виникнення і поширення, а також цілі на сучасному етапі в Німеччині та в Україні. Особливу увагу приділено екологічній, або «зеленій», рекламі. Визначено її функції, основні мовні та мовленнєві засоби і структуровано видами. Далі виявлено, описано та проаналізовано специфічні мовні характеристики текстів відповідно до виду реклами та її функції, зокрема вживання англіцизмів, оказіоналізмів, елементів мовної гри, термінів і фахових понять тощо. При цьому наведено приклади з досліджуваного корпусу. Також представлено найчастотніші слова та словосполучення, окреслено їхні особливості та прагматичний потенціал.

Частотність зафіксованих явищ та з'ясовані особливості німецького та українського екодискурсів уможливили виділити основні подібності та відмінності між корпусами, що сприяє розумінню та адекватному відтворенню рекламних повідомлень під час перекладу. З огляду на це особливий інтерес представляє дослідження текстів екомаркетингу у перекладацькому аспекті.

Ключові слова: *екодискурс, «зелена» реклама, мовні засоби, рекламний текст.*

Dzykovich O. V., Turysheva O. O., Veselska R. V. Language-specific peculiarities and correlation of the German and Ukrainian eco-discourses. The article is devoted to the study of language-specific peculiarities and correlation of German and Ukrainian discourses in the field of eco-marketing. The role of marketing as one of the main means of influencing the consumer is becoming increasingly important. At the same time, the ecological nature of a product or service is often emphasized, as ecological consciousness grows and issues of environmental protection come to the fore in modern society. The described tendency is reflected at the language level, in particular in the advertising discourse of German and Ukrainian languages. Given this, the analysis of texts of this type determines the relevance of the study and has practical value.

The article also provides an overview of the previous research on the presented topics, identifies areas that require more in-depth study, and attempts to supplement them, taking into account the purpose of the study.

The research of the authors of the article identifies, analyzes and compares the linguistic peculiarities of German and Ukrainian discourses in the field of eco-marketing.

The article considers the concept of eco-marketing in the German-speaking and Ukrainian-speaking spaces, the prerequisites for its emergence and dissemination, as well as its goals at the present stage in Germany and Ukraine. Particular attention is paid to environmental or "green" advertising. Its main functions, basic language and speech features are defined and the classification is given. Next, specific language characteristics of texts according to the type of advertising and its functions, in particular the use of anglicisms, occasionalisms, elements of the language game, terms and professional concepts, etc. are identified, described and analyzed. Examples from the analyzed corpus are given. The most frequent words and phrases are also presented, their features and pragmatic potential are investigated.

The frequency of the recorded phenomena and the presentation of the peculiarities of the German and Ukrainian eco-discourses allow us to outline the main similarities and differences between the corpora, which facilitates the understanding and adequate reproduction of advertising messages during translation. In view of this, the study of eco-marketing texts in the translation aspect is of special interest.

Key words: ecodiscourse, "green" advertising, language means, advertising text.

Problemstellung und Begründung der Aktualität seiner Betrachtung. Der wirtschaftliche Bereich der Gesellschaft wird in der modernen Welt immer wichtiger und damit wächst die Rolle der Werbung als eines der wichtigsten Mechanismen zur Steuerung der wirtschaftlichen Interessen der Verbraucher. Gleichzeitig rücken oft Fragen des Umweltschutzes in den Vordergrund, immer mehr Unternehmen präsentieren sich und ihre Produkte als sicher, schonend für die Umwelt und gesund für die Kunden. So entstand der Begriff des "Umwelt-" oder "grünen" Marketings. Da zwischen wirtschaftlichen Prozessen in der Welt und der Sprache ein enger Zusammenhang besteht, spiegelt sich der Trend zur Umweltfreundlichkeit auch im modernen Werbediskurs der deutschen und ukrainischen Sprache wider.

Analyse der letzten Forschungen und Veröffentlichungen. Verschiedene Aspekte des Werbediskurses wurden von einer Reihe der Vertreter in der ukrainischen (O. Zelinska, O. Anopina, V. Ochrimenko, N. Humeniuk) und ausländischen (K. Bove, M. Kokhtev, J. Leech) Linguistik untersucht. M. Apetjan, T. Bandulia, U. Kirmatsch, M. Litvinova und andere beschäftigten sich mit der Problematik der Übersetzung von Werbetexten insbesondere in der deutschen Sprache – Nikolaschtschenko, K. Wener, Z. Fieser, S. Friedrich. Ukrainische Linguisten wie I. Kalinovska und S. Kuscheruk lenkten ihren Aufmerksamkeit auf die sprachlichen Besonderheiten der ökologischen Werbung, aber die meisten ihrer Arbeiten konzentrieren sich auf die Forschung der Terminologie in diesem Bereich, sodass eine ganzheitliche Sicht auf die sprachlichen Besonderheiten des Ökomarketings zurzeit fehlt. Die Arbeiten von solchen Wissenschaftlern wie B. Gebgardt, I. Miklaus, M. Marko widmen sich dem Öko-Diskurs des deutschen Marketings, aber der Vergleich mit anderen Sprachen wird nicht hervorgehoben.

Formulierung des Ziels und der Aufgaben des Artikels. Ziel unserer Studie ist es, sprachliche Merkmale deutscher und ukrainischer Texte des Ökomarketings zu identifizieren, zu systematisieren, zu analysieren und zu vergleichen.

Um dieses Ziel zu erreichen, werden folgende **Aufgaben** gelöst:

- aktuelle Trends in der Weltwirtschaft berücksichtigt und ihre Auswirkungen auf die Sprache analysiert;
- das Konzept des "Ökomarketings" entfaltet, die Merkmale der Entwicklung dieses Konzepts in Deutschland und der Ukraine untersucht und verglichen;
- die Merkmale der lexikalischen Komponente des "grünen" Marketings und ihr pragmatisches Potenzial im Allgemeinen bestimmt;
- spezifische Sprachmerkmale deutscher und ukrainischer Öko-Diskurse im Bereich Marketing identifiziert und systematisiert sowie relevante Beispiele aus dem analysierten Korpus genannt.

Präsentation der wichtigsten Forschungsmaterialien. Werbung war immer und bleibt bis heute eines der wichtigsten Instrumente, um Kunden über ein bestimmtes Produkt zu informieren. Sie soll potenzielle Konsumenten beeinflussen, um deren Bekanntheit zu steigern und den Umsatz des Unternehmens zu erhöhen, denn Öko-Waren sind letztendlich nur Waren, die in den Warenkorb möglichst vieler Menschen gelangen sollen [6, 54].

Werbung wird definiert als "Prozess der kommunikativen Beeinflussung durch verschiedene Medieninstrumente, um die Einstellung des Adressaten zum Markt und sein Verhalten im Kontext der Unternehmensziele zu ändern" [8, 213].

Der Zweck der Beeinflussung in der Werbung wird als enorm wichtig angesehen. Werbung kann aber auch spezifische Informationen und emotionale Erlebnisse darstellen [5, 146]. Sie zeigt auch die kollektiven Ideen und Werte der Gesellschaft.

Es gibt viele Funktionen, die Werbung durch Sprache und Sprachmittel erfüllen muss. Sie muss klar, attraktiv und deutlich sein, um Aufmerksamkeit und Interesse zu erregen. Das auffälligste Merkmal der Werbesprache ist ihre charakteristische lexikalische Zusammensetzung, die mit Hilfe von Kompositen, Neologismen und Okkasionalismen ständig gebildet und erweitert wird.

Werbevokabular umfasst sowohl stilneutrale als auch emotional gefärbte Wörter. Während die ersten die informative Funktion erfüllen, wirken die letzten auf die Vernunft weniger als auf die Gefühle des Rezipienten. Dies sind Wörter mit einer positiven Bewertung (zum Beispiel *perfekt, super, cool*). Dabei spielen die sogenannten Keywords eine führende Rolle. Sie weisen auf Werte hin, die in der Werbung einen wichtigen Platz einnehmen, allgemein anerkannt sind (*Geschmack, Genuss, Gesundheit, Glück u.a.*), universell und oft auch emotional klingend.

Verben in Form des Imperativs haben zudem ein erhebliches pragmatisches Potenzial, das Konsumenten direkt zu bestimmten Handlungen motiviert.

Auch findet man oft im Werbevokabular eine Reihe von Entlehnungen. In der modernen Werbung sind dies meist Wörter aus der englischen Sprache (Anglizismen). Sie signalisieren Modernität, Attraktivität und/oder internationale Anerkennung.

Neben Anglizismen und positiv bewerteten Wörtern werden Neologismen und Okkasionalismen verwendet. Unter Neologismen werden hier verbale Neoplasmen, neue lexikalische Ausdrücke, neue Wortverbindungen gemeint [9, 57]. Im Dictionary of Linguistic Terms bezeichnen Hanytsch und Oliynyk den Okkasionalismus als ein nach einem unproduktiven Modell gebildetes Wort, das nicht dem allgemeinen Sprachgebrauch entspricht, und aufgrund eines spezifischen Kontextes einen individuellen Charakter hat [10, 165]. Die meisten davon werden schnell vergessen, aber es gibt solche, die in der Sprache fixiert werden, ihre Assoziativität mit einem bestimmten Produkt bewahren und so einen erheblichen Einfluss auf das Bewusstsein und Unterbewusstsein der Verbraucher haben.

Ein weiteres wichtiges Merkmal des Werbevokabulars und insbesondere des Ökomarketing-Vokabulars sind die Begriffe, die dazu beitragen sollen, das Bewusstsein zu schärfen und das Vertrauen der Kunden zu stärken. Zum Beispiel *Pestiziden, Dieselsechnologie, Stickdioxide*. Ihre Berufung ist einigermassen, den Verbraucher bis zu einem gewissen Grad zu lehren und ihn zur Teilnahme an verschiedenen wissenschaftlichen Prozessen zu ermutigen, unabhängig davon, ob der Verbraucher es versteht oder nicht. Dies gilt insbesondere für das Öko-Marketing, denn eines seiner Ziele ist es, den Verbraucher über den aktuellen Zustand und die Probleme der Umwelt zu informieren und ihn durch die Verwendung bestimmter Produkte in die Lösung dieser Probleme einzubeziehen. Werbetexte basieren oft auf den Aussagen namhafter Wissenschaftler oder Experten, die die Werbekampagne mit zusätzlichen rationalen Argumenten untermauern.

Syntaktische Mittel werden auch verwendet, um Aufmerksamkeit zu erregen. Dazu werden Ausrufe-, Frage- und unvollständige Sätze gebraucht.

Werbung richtet sich direkt an den Verbraucher. Je nach Zielgruppe werden jedoch unterschiedliche lexikalische Elemente und unterschiedliche Stilelemente verwendet. Zu diesen Merkmalen von Werbetexten gehören verschiedene Methoden des Sprachspiels: Wortspiele, Metaphern, Anspielungen und andere. Dies soll indirekt auf den Empfänger wirken, Aufmerksamkeit und Interesse wecken. Gleichzeitig erleichtert das Sprachspiel auch die Merkfähigkeit der Werbebotschaft.

Im Weiteren halten wir es für wichtig, die Korrelation von Sprachmerkmalen in diesem Bereich im Deutschen und im Ukrainischen zu demonstrieren.

Spezifische Sprachmerkmale des deutschen Öko-Diskurses im Bereich Marketing.

Die sogenannte "grüne" Werbung umfasst alle Werbemittel, die direkt oder indirekt signalisieren, dass das Beworbene einen positiven Einfluss auf die Umwelt hat. Wir unterscheiden folgende Arten von "grüner" Werbung, nach E. Kostromina:

1) wenn das Produkt / die Dienstleistung selbst als umweltfreundlich geschätzt wird;

2) wenn bestimmte Maßnahmen und Prozesse im Unternehmen als umweltschonend dargestellt werden, zum Beispiel umweltfreundliche Produktionsprozesse;

3) wenn sich der Werber durch separate Maßnahmen des Unternehmens, wie Waldpflanzung oder Spendensammlung für Umweltzwecke, als umweltverantwortliche Person präsentiert [4, 103].

Gleichzeitig konzentrieren wir uns nicht darauf, ob die präsentierte "grüne" Botschaft wahr ist oder nicht.

Darüber hinaus unterscheiden wir zwischen Produkt-, Marken- oder Firmennamen, Werbeslogan und Informations- und Werbebotschaft. Unter "Slogan" verstehen wir "eine kommunikative Botschaft, die eine pragmatische Anweisung enthält, relativ wahrheitsgetreue Informationen über das Thema Werbung an eine möglichst große Anzahl von Menschen zu übermitteln, um sie zum Handeln zu bewegen, d.h. zur Nutzung und zum Kauf des erworbenen Produkts / der erworbenen Dienstleistung" [3, 71].

Der Slogan sollte die Aufmerksamkeit des Verbrauchers auf das Produkt lenken, ein spezifisches emotionales Bild des Produkts bilden, leicht zu merken sein und eine begrenzte Anzahl von Zeichen haben. In diesem Zusammenhang ist die Wahl der lexikalischen Einheiten von besonderer Bedeutung für die Umsetzung der pragmatischen Funktion.

Um die Umweltfreundlichkeit des Produkts / der Dienstleistung hervorzuheben und damit Wettbewerbsvorteile aufzuzeigen, und um den Verbraucher anzusprechen, verwendet man spezielle Markierungswörter. Im Öko-Diskurs des deutschen Marketings sind solche Wörter dargestellt: *Natur, Umwelt, Nachhaltigkeit*, einschließlich Komposita und daraus gebildete Adjektive, sowie die Wortteile *Bio-* und *Öko-*. Die letzten werden aufgrund ihres Inhalts, ihrer Kürze und Internationalität besonders häufig in Slogans und Namen (Benennungen) verwendet. Zum Beispiel: Milch "EDEKA *Bio Frische Vollmilch*", Slogans "*Kraft der Natur*" (Thüringen Waldquell), "*Machen Sie mit – Werden Sie öko*"; "*Liebe ist bio*". Die Wörter *bio* und *öko* können jedoch auch als Präfixe fungieren, die leicht mit einer Vielzahl von Wörtern kombiniert werden können. In den

meisten Fällen werden diese Präfixe durch einen Bindestrich geschrieben: die Firma “2G **Bio-Energietechnik**”, der Slogan “*Jetzt kann jeder **Bio**-Gärtner sein*” (*Ja! Natürlich*).

In Slogans werden oft verschiedene lexikalische und phonetische Techniken verwendet, um die Wahrnehmung und das Auswendiglernen zu erleichtern: Konsonanzen, Reime, Epitheta, Vergleiche oder Kontraste, Metaphern, Personifikationen, Hyperbeln, Wiederholungen, Wortspiele, Zitate und Anspielungen, Slang und Jargon und so weiter. Zum Beispiel durch Wiederholungen, um ein Stichwort zu betonen und angenehme Assoziationen zu wecken: *Natürliche Schönheit – gesunde Schönheit* (Melvita). Oder Konsonanz: *Ökonomisch. Ökologisch. Effizient. Einfach* (AC-Rädler).

Die Verwendung von Anglizismen und anderen Entlehnungen in Namen und Slogans ist nicht so sehr verbreitet. Eines der wenigen Beispiele unserer Stichprobe ist der Slogan von “AW Schultze”: *Unser **Know-how** für eine saubere Umwelt*.

Solche Ziele des Ökomarketings wie Verbraucherschulung und das Aufzeigen des individuellen, aber auch öffentlichen Nutzens aus dem Kauf und der Nutzung des Produkts spiegeln sich auch in den Slogans wider: *Global denken, regional trinken* (Thüringen Waldquell), *Gut für mich und für die Umwelt* (SodaStream).

Im Gegensatz zu Slogans haben Informations- und Werbebotschaften keine klare Zeichenbegrenzung und erfüllen nicht nur pragmatische, sondern auch informative Funktionen. Dies führt dazu, dass solche Werbetexte neben den für Slogans und Namen typischen Merkmalen eigene spezifische Merkmale aufweisen. Damit erfüllen sie auch fast immer die Rolle oben beschriebener Wortmarkierungen: *Immer drauf schauen, dass **bio** auch wirklich **bio** ist. Als **Bio-Pionier** kontrolliert Ja! Natürlich seit vielen Jahren, dass die **Bio-Richtlinien** eingehalten werden, strenger als vom Gesetz vorgeschrieben. Das können Sie auf jeder Verpackung nachlesen. Nur wo Ja! Natürlich draufsteht, ist wirklich **bio** drin! Denn bei BILLA gibt's bereits über 600 Ja! Natürlich Produkte in bester **Bio-Qualität**. Achten Sie drauf – Ihrer **Gesundheit** und der **Umwelt** zuliebe* (BILLA).

Gleichzeitig zeichnen sich Informations- und Werbetexte durch die Verwendung von Begriffen und Professionalismen aus, die wir bei Slogans nicht bemerkt haben. Denn während Slogans die Aufmerksamkeit des Verbrauchers erregen sollen, dienen Informations- und Werbebotschaften der Vertrauensbildung und im Falle der “grünen” Werbung auch der Informierung der Verbraucher über den Zustand und die Probleme der Umwelt, der Förderung des Bewusstseins und Wunsches, ein aktiver Teilnehmer zu werden sowie individuelle und globale Probleme zu lösen. Zum Beispiel: *Pasteurisiert, nicht homogenisiert* (Molkerei Schlozberg). *Mit hochwirksamen **Pflanzenstoffen** aktiv den **Cholesterinspiegel** senken* (Becel). *Die [Produkte von Ja! Natürlich] enthalten weder künstliche Aromen noch **chemische Zusatzstoffe*** (BILLA).

Diese Botschaften beschreiben immer spezifische Vorteile von ihren Produkten / Services in Bezug auf Umweltschutz, zum Beispiel zeigen die umweltfreundlichen Produktionsmethoden: *Unsere Bio-Milchprodukte garantieren den **Einsatz von Futtermitteln** aus*

*ökologischer Landwirtschaft ohne Einsatz von **Pestiziden und Kunstdünger*** (Edeka). *Vom Kugelschreiber bis zum Bleistift. Sie haben's in der Hand, welches Schreibgerät der neue Lieblingsstift Ihres Kunden wird. Aber egal ob es ein Bleistift, Touchpen mit Kugelschreiber, Fineliner oder Textmarker ist – alle Stifte **sind aus nachhaltigen Materialien hergestellt** und unterstreichen somit auch die **Umweltfreundlichkeit** Ihres Unternehmens* usw.

Oder sie betonen, dass das Produkt verarbeitet werden kann: *Unsere Produkte kommen **ganz ohne Plastik, Mikroplastik, Silikone, Chemie** und **bedenkliche Inhaltsstoffe** aus und **können recycelt werden*** (Erdenfreund).

Manchmal wird dies recht kreativ präsentiert und bietet dem Verbraucher eine Zweitnutzung des Produkts, das sogenannte “Second Life”. Zum Beispiel ein Bleistift, der in einen Topf gepflanzt werden kann und auf dem eine bestimmte Pflanze wachsen kann, oder Konfettipapier, das Samen enthält, die keimen können: *Ein Stift, der wächst. Ist er zum Schreiben zu kurz, pflanzen Sie ihn ein und züchten frische Kräuter für ihre Küche* (Sprout). *Karneval ist zwar vorbei, aber von unserem Samenpapier Konfetti habt ihr noch länger was. Wenn Sie das Papier in einem Topf mit Erde oder draußen im Garten pflanzen, keimen die Samen des Papiers und wachsen zu Pflanzen heran* (Amkreativfabrik).

Substantive sind der dominierende Sprachbestandteil im deutschen Werbediskurs im Allgemeinen und im Diskurs des Ökomarketings im Besonderen. Das entspricht der allgemeinen Tendenz der deutschen Sprache, die im wirtschaftlichen Bereich einen Nominalstil anstrebt. Nicht die letzte Rolle spielen jedoch Verben, hauptsächlich in der Imperativform, die die Funktion der Motivation haben. Dabei kommt es darauf an, ob der Verbraucher mit “Sie” oder “du” angesprochen wird. Die Anrede “du” wirkt freundlicher und vertrauter und erscheint meist in solchen Anzeigen, die sich an Jugendliche richten, während “Sie” im Gegenteil eine gewisse Distanz und gleichzeitig Höflichkeit zeigt, wird daher ernster genommen und häufiger in den Texten der deutschen “grünen” Werbung verwendet [7, 34].

Spezifische Sprachmerkmale des ukrainischen Öko-Diskurses im Bereich Marketing.

In der Ukraine werden Trends zu Öko-Marketing, nachhaltiger Entwicklung und Sensibilisierung für das Umweltbewusstsein der Verbraucher immer weiter verbreitet. Früher waren Umweltprodukte teurer als üblich, und da die Kaufkraft der Verbraucher in der Ukraine gering war, wurde der Umweltfaktor bei der Verbraucherwahl nicht als entscheidend angesehen [1, 144].

In den letzten Jahrzehnten hat sich jedoch die Situation aufgrund der Globalisierung und der Richtung der Ukraine auf die westeuropäische Gesellschaft geändert, deswegen haben Öko-Produkte ihren Platz auf dem ukrainischen Markt allmählich erobert und die Hersteller haben erkannt, dass Öko-Marketing-Strategien für sie von Vorteil sind. Gleichzeitig ist der Hauptgrund, warum die Ukrainer sich für Ökoprodukte entscheiden, die Unzufriedenheit mit der Qualität gewöhnlicher Produkte und oft sogar deren schädlichen Auswirkungen auf die Gesundheit [2, 63]. Dies führte zu bestimmten Sprachmerkmalen

des ukrainischen Öko-Diskurses im Bereich des Marketings.

Die ukrainische "grüne" Werbung präsentiert auch Markierungswörter, die positive Assoziationen wecken und damit auf den Verbraucher wirken. Sie lassen sich in zwei Gruppen einteilen:

1) Wörter, die den natürlichen Ursprung oder die ökologische Herstellung des Produkts hervorheben: *натуральний, органічний, природний, чистий, rein*, Wörter mit den Präfixen *еко-, біо-* etc. Zum Beispiel: *Тільки молоко – нічого зайвого! 100% натуральні та екологічно чисті продукти (Еко-ферма «Плай»);*

2) Wörter, die direkt auf den persönlichen Nutzen für den Verbraucher durch den Kauf und die Verwendung des Produkts hinweisen: Gesundheit, Wohlbefinden, Nutzen, Sicherheit. Zum Beispiel: *Еco Life – магазин здорового харчування!*

Die wichtigsten Ausdrucksmittel in der ukrainischen "grünen" Werbung sind Beiwörter, die der Werbebotschaft Emotionalität und Ausdruckskraft verleihen und gleichzeitig das Bewusstsein und das Unterbewusstsein des Empfängers beeinflussen. Epitheta dienen oft als Markierungswörter. Es kann in einem Satz von einer bis fünf verschiedenen Epitheta sein: *Футляр для зубної щітки – зроблено з натурального екологічно чистого бамбука, повністю біорозкладний виріб, без загрози для навколишнього середовища, легкий і практичний (Еcoza).*

Verben in Form des Imperativs, die die Funktion des direkten Einflusses, der Handlungsmotivation, erfüllen sollen, werden im ukrainischen Öko-Diskurs hauptsächlich in Form der zweiten Person Plural (sowie höfliche Form) verwendet. Das heißt, sie stellen eine höfliche, formelle Anrede dar, und die Pronomen *Ви, Вас, Вам, Ваш...* können sowohl klein als auch groß geschrieben werden. Dies liegt daran, dass solche Botschaften ernster klingen und daher mehr Vertrauen beim Verbraucher schaffen sollten: *Усвідомлюйте результат свого щоденного вибору (ЕКО порошок). Урохолум – сила природи для ваших нірок! (Урохолум).*

Für Informationen und Werbebotschaften ist es üblich, Begriffe und Professionalitäten zu verwenden, um das Vertrauen der Verbraucher zu stärken, insbesondere wenn es um Produktions- oder Anbaumethoden geht: *Коноплі, з яких ми виготовляємо тканину, не обробляються хімікатами (пестициди, гербіциди) (Ukrainianhemp).*

Bei Öko-Slogans werden neben verschiedenen für Slogans im Allgemeinen typischen Sprachspieltechniken die Verwendung von Wörtern und Phrasen wie "zum ersten Mal", "zum ersten Mal in der Ukraine" usw. verwendet, um die Einzigartigkeit des Produkts hervorzuheben und die Verbraucher zum Kauf zu ermutigen: *Майонез Провансаль Organic – перший в Україні дійсно органічний! Хортиця Organic – вперше в Україні!*

Auch Öko-Aktionen werden verwendet, die das Image des Herstellers als "öko" unterstützen und gleichzeitig das Umweltbewusstsein der Verbraucher steigern. Zum Beispiel eine Kampagne zum Pflanzen vom Grünen in Kiew, die von Toyota-Ukraine unter dem Motto handelt: *"Купив машину? Посади дерево!"*; oder ein Service, alte Telefone gegen ein neues vergünstigt auszutauschen: *Не консервуй гаджети. Обмінюй вигідно! (Цитрус.ua).*

Schlussfolgerungen und Perspektiven der Forschungen. kann man folgende Aspekte unserer Forschung hervorheben:

– Werbung präsentiert nicht nur spezifische Informationen, sondern zeigt auch die kollektiven Ideen und Werte der Gesellschaft;

– um den Adressaten in Werbetexten zu beeinflussen, verwendet man oft Wörter mit positiver Konnotation, Verben in der Imperativform, Anglizismen, Neologismen, fachliche Begriffe und verschiedene Mittel des Sprachspiels;

– die Werbung für Umweltgüter und -dienstleistungen wird als Umwelt- oder "grüne" Werbung bezeichnet;

– in den Texten der "grünen" Werbung gibt es spezielle Markierungswörter, die die Aufmerksamkeit des Verbrauchers auf sich ziehen und die Umweltfreundlichkeit des Produkts / der Dienstleistung hervorheben;

– die Gründe, die deutsche und ukrainische Verbraucher motivieren, sich für Öko-Produkte zu entscheiden, sind unterschiedlich;

– die Markierungswörter in deutschen und ukrainischen Diskursen sind ebenfalls unterschiedlich: im ersten Fall sollen sie den Nutzen für die Umwelt betonen, im zweiten den Nutzen für die Gesundheit des Verbrauchers und seiner Familie.

Ein weiterer wissenschaftlicher Schritt in dieser Richtung wäre Forschung mit dem Übersetzungsschwerpunkt.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домброван Т. И. Развитие языка как информационной синергетической системы. *Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи* / НАН України, Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов. Київ, 2012. С. 83–90.
2. Зіновчук Н. В., Ращенко А. В. Екологічний маркетинг : навч. посібник. Житомир, 2015. 190 с.
3. Ковальчук М. С., Алексеев В. С. Лексичні особливості рекламних текстів. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2015. Вип. 16. С. 70–77.
4. Костромина Е. А. Экомаркетинг – концепция XXI века. *Экологические и природоохранные проблемы современного общества и пути их решения* : материалы XIII международной научной конференции / под редакцией А. В. Семёнова, Н. Г. Малышева, Ю. С. Руденко : В 2 частях. Москва : Изд-во ЧОУВО «МУ им. С. Ю. Витте», 2017. Ч. 2. С. 99–106.
5. Felser G. Werbe- und Konsumentenpsychologie. 4. Auflage. Berlin, Heidelberg : Springer, 2015. 487 S.
6. Gebhardt B. Verbrauchererwartungen an "gute" Werbung für Bio-Lebensmittel. Konferenz: 28. Jahrestagung der ÖGA "Methoden für eine evidenzbasierte Agrarpolitik". Wien, 2018. 25 S.
7. Mahovský M. Sprachliche Ausdrucksmittel der Werbung in der Lebensmittelindustrie. Diplomová práce. Břeclav, 2007. 70 S.

- Meffert H., Burmann C., Kirchgeorg M. Marketing. 13. Auflage. Wiesbaden: Gabler, 2010. 485 S.
- Warnke S. Veränderungen im Wortschatz der deutschen Sprache. München : GRIN Verlag, 2006. 223 S.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Словник лінгвістичних термінів / укл. Д. І. Ганич, І. С. Олійник. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Еко-ферма «Плай». URL: <https://www.ecofarm-play.com/> (дата звернення 03.10.2021).
- Майонез «Провансаль ORGANIC». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NpfQ5TSvGu4> (дата звернення 11.10.2021).
- Проекты «Тойота-Україна». URL: <https://www.toyota.ua/> (дата звернення 02.11.2021).
- Урохолум. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9rLK269OAGE> (дата звернення 02.11.2021).
- Цитрус. URL: <https://www.citrus.ua> (дата звернення 11.10.2021).
- A & M Kreativfabrik. URL: <https://www.kreativ-fabrik.com/> (дата звернення 15.10.2021).
- AC-Rädler. URL: <http://www.ac-raedler.at/> (дата звернення 15.10.2021).
- Becel. URL: <https://www.pro-activ.com/de-de> (дата звернення 16.10.2021).
- Billa. URL: <https://www.billa.at/> (дата звернення 16.10.2021).
- Ecoza Zero Waste Shop. URL: <https://www.instagram.com/ecoza/> (дата звернення 19.09.2021).
- Edeka. URL: <https://www.edeka.de/> (дата звернення 15.10.2021).
- Erdenfreund Umweltshop. URL: <https://shop.erdenfreund.com/> (дата звернення 14.10.2021).
- Ja! Natürlich. URL: <https://www.janaturlich.at/> (дата звернення 16.10.2021).
- Melvita. URL: <https://de.melvita.com/> (дата звернення 15.10.2021).
- Molkerei Schrozberg. URL: <https://www.molkerei-schrozberg.de/> (дата звернення 14.10.2021).
- Sodastream. URL: <https://sodastream.de/> (дата звернення 15.10.2021).
- Sprout – der Bleistift, der wächst. URL: <https://starterstore.de/sprout-pencil.html> (дата звернення 15.10.2021).
- Thüringen Waldquell. URL: <https://www.twq.de/> (дата звернення 14.10.2021).
- Ukrainianhemp. URL: <https://uk.ukrainian-hemp.com/> (дата звернення 03.11.2021).
- W. Schultze. URL: <https://www.klinger-awschultze.de/> (дата звернення 15.10.2021).

REFERENCES

- Dombrovan, T. I. (2012). Razvitie yazyka kak informatsionnoy sinergeticheskoy sistemy [Development of language as an information synergetic system]. *Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy* / NAN Ukrainy, Tsentr naukovykh doslidzhen i vykladannia inozemnykh mov. Kyiv, 83–90 [in Russian].
- Zinovchuk, N. V., Rashchenko, A. V. (2015). Ekolohichniy marketynh [Ecological marketing]: navch. posibnyk. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Kovalchuk, M. S., Aleksieiev, V. S. (2015). Leksychni osoblyvosti reklamnykh tekstiv [Lexical features of advertising texts]. *Doslidzhennia z leksykohii i hramatyky ukrainskoi movy*, 16, 70–77 [in Ukrainian].
- Kostromina, Ye. A. (2017). Ekomarketing kontsepsiya XXI veka [Ecomarketing concept of 21th century]. *Ekologicheskie i prirodookhrannye problemy sovremennogo obshchestva i puti ikh resheniya* (Materialy XIII mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii / pod redaktsiye A. V. Semenova, N. G. Malysheva, Yu. S. Rudenko): V 2 chastyakh. Moskva: Izd-vo ChOUVO “MU im. S. Yu. Vitte”, 2, 99–106 [in Russian].
- Felser, G. (2015). Werbe- und Konsumentenpsychologie [Advertising and consumer psychology] 4. Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer [in German].
- Gebhardt, B. (2018). Verbrauchererwartungen an gute Werbung für Bio-Lebensmittel [Consumer expectations of good advertising for organic food]. Konferenz: 28. Jahrestagung der ÖGA Methoden für eine evidenzbasierte Agrarpolitik. Wien [in German].
- Mahovsky, M. (2007). Sprachliche Ausdrucksmittel der Werbung in der Lebensmittelindustrie [Linguistic means of expression for advertising in the food industry]. Diplomova prace. Breclav [in German].
- Meffert, H., Burmann, C., Kirchgeorg, M. (2010). Marketing [Marketing]. 13. Auflage. Wiesbaden: Gabler [in German].
- Warnke, S. (2006). Veränderungen im Wortschatz der deutschen Sprache [Changes in the vocabulary of the German language]. München: GRIN Verlag [in German].

DICTIONARIES

- Hanych, D. I. Oliinyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Dictionary of Linguistic Terms]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Eko-ferma Plai. Retrieved October 3, 2021 from <https://www.ecofarm-play.com/>
- Maionez Provansal ORGANIC. Retrieved October 11, 2021 from <https://www.youtube.com/watch?v=NpfQ5TSvGu4>
- Proekty Toiota-Ukraina. Retrieved November 02, 2021 from <https://www.toyota.ua/>
- Urokholum. Retrieved November 02, 2021 from <https://www.youtube.com/watch?v=9rLK269OAGE>
- Tsytrus. Retrieved October 11, 2021 from <https://www.citrus.ua>
- A & M Kreativfabrik. Retrieved October 15, 2021 from <https://www.kreativ-fabrik.com/>
- AC-Rädler. Retrieved October 15, 2021 from <http://www.ac-raedler.at/>

8. BeceL. Retrieved October 16, 2021 from <https://www.pro-activ.com/de-de>
9. Billa. Retrieved October 16, 2021 from <https://www.billa.at/>
10. Ecoza Zero Waste Shop. Retrieved September 19, 2021 from https://www.instagram.com/ecoza_/
11. Edeka. Retrieved October 15, 2021 from <https://www.edeka.de/>
12. Erdenfreund Umweltshop. Retrieved October 14, 2021 from <https://shop.erdenfreund.com/>
13. Ja! Natürlich. Retrieved October 16, 2021 from <https://www.janaturlich.at/>
14. Melvita. Retrieved October 15, 2021 from <https://de.melvita.com/>
15. Molkerei Schrozberg. Retrieved October 14, 2021 from <https://www.molkerei-schrozberg.de/>
16. Sodastream. Retrieved October 15, 2021 from <https://sodastream.de/>
17. Sprout – der Bleistift, der wächst. Retrieved October 15, 2021 from <https://starterstore.de/sprout-pencil.html>
18. Thüringen Waldquell. Retrieved October 14, 2021 from <https://www.twq.de/>
19. Ukrainianhemp. Retrieved November 3, 2021 from <https://uk.ukrainian-hemp.com/>
20. W. Schultze. Retrieved October 10, 2021 from: <https://www.klinger-awschultze.de/>

UDC 811.161.2-38'276.6:001

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.6>

THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS IN SCIENTIFIC LITERATURE

Diadiura H. M., Kolesnyk D. M., Kuhareva-Rozhko V. I.
Cherkassy State Technological University

The following article analyzes the category of expressiveness and its components: emotionality and imagery in scientific texts. The concepts of emotiveness and emotionogenecity are determined: emotionality is a characteristic of personality, his/her condition, qualities and level of his/her emotional sphere. Emotiveness is a linguistic characteristic of the text as a set of language units, capable of causing an emotional effect or to evoke appropriate emotions in the mind of a recipient. It is determined that relevant signs for the category of expressiveness are the presence of the addressee, the degree of influence, intensity and manifestation of language, whereas the concept of emotionality focuses upon psycho-emotional state of the addressee. The functioning of figurative means of expressiveness is studied and described in both natural and technical texts. The illustrative examples that showcase the most commonly used figurative means, specifically comparisons, analogies and metaphors are given and analyzed in the article. Comparisons are the most common figure in the scientific sphere because it is one of the forms of logical thinking. Scientists often resort to the creation of visual images in their imagination when they try to discover a certain phenomenon of reality, because visual images are the most vivid and expressive. It is stated that the figurative elements of scientific style determine the formation of a figurative context. It is proven that perception of the unit as an image or non-image depends on the speakers and on the features of the communicative process. It is justified that figurative vocabulary and expressive constructions are used in the scientific literature, but the frequency of use varies depending on the genre, purpose, readers, personality of the author, subject of presentation and others extralinguistic factors. Showcased and proven is the role of expressiveness as a means of scientific knowledge. It is concluded that figurative means are characteristic for scientific language, though scientific expressiveness in particular differs from expressiveness in other styles, for example, if the expressiveness of artistic language reveals itself in the highest degree of imagery, then the scientific expressiveness lies in the evidence, concretization of opinions, the logic of statements, strengthening the argumentation of author's reasoning, activation of reader's attention.

Key words: category of expressiveness, scientific expressiveness, emotionality, emotiveness, imagery, scientific text, means of expressiveness of scientific text, figurative means, metaphor, comparison, analogy.

Дядюра Г. М., Колесник Д. М., Кухарєва-Рожко В. І. Категорія експресивності в науковій літературі.
У статті проаналізовано категорію експресивності в наукових текстах. Виокремлено основні поняття категорії експресивності, зокрема емоційність, яку витлумачено як характеристику особистості, її стану, якостей та рівня її емоційної сфери, і емотивність як лінгвістичну характеристику тексту, що становить сукупність мовних одиниць, здатних породжувати емоційний ефект, тобто викликати в рециєнта відповідні емоції. Визначено, що для категорії експресивності релевантними ознаками є наявність адресата, ступінь впливу, інтенсивність та прояв у мові, а для поняття емоційності – психоемоційний стан адресанта. Досліджено й описано функціонування образних засобів експресивності в природничих і технічних текстах. Засвідчено, що найбільш вживаними образними засобами є порівняння, аналогії та метафори. Порівняння, зокрема, є найпоширенішим у науковій сфері образним засобом, оскільки воно становить одну з форм логічного мислення. Зауважено, що з метою з'ясувати якість дійсності науковці нерідко вдаються до створення в уяві візуальних образів, оскільки саме зорові образи є найбільш яскравими й виразними. Виявлено, що образні елементи наукового стилю зумовлюють утворення образного контексту. Сприймання одиниці як образу чи не-образу залежить від мовців і від особливостей перебігу комунікативного процесу. Звідси обґрунтовано, що образна лексика та експресивні конструкції вживаються в науковій літературі, але частотність використання градується залежно від жанру, призначення, читацької аудиторії, індивідуальності автора, предмету викладу та інших позамовних чинників. Підсумовано, що експресивність як образний засіб, характерний для наукової мови, відрізняється від експресивності в інших стилях: якщо експресивність художньої мови полягає в найвищому ступені образності, то наукової – в доказовості, конкретизації думок, логічності тверджень, посиленні аргументованості міркувань автора, активізації уваги читача.

Ключові слова: категорія експресивності, наукова експресивність, емоційність, емотивність, емоціогенність, образність, науковий текст, засоби експресивності наукового тексту, образні засоби, метафора, порівняння, аналогія.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. Today, the study of the category of expressiveness in both domestic and foreign linguistics is given close attention to, as there are different views on the category of expressiveness in the scientific literature, the diversity of which shows that this

problem has not found its unanimous and final solution. In the field of linguistics there is an active rethinking of traditional views on various linguistic phenomena, in particular, there is a large number of studies of the category of expressiveness and ways of expressing it in texts of different styles. Some researchers believe that

the use of emotionally colored vocabulary slows down the perception of scientific information and hinders the development of scientific thought, while a number of scientific investigations (N. Arutyunova, M. Kozhina, N. Nepiyvoda, N. Razinkina, N. Lukyanova) show a beneficial effect of the usage of expressiveness in scientific texts. Their scientific works actualize the need for in-depth research on the means of expressiveness of scientific texts.

Analysis of recent research and publications.

Recognition of the expressiveness of scientific texts is found in modern linguistic literature, particularly in the works of foreign and domestic scholars: M. Kozhina [5; 6; 7; 8], N. Razinkina [11], N. Valgina [13], N. Boyko [2], N. Nepiyvoda [10] and others. The most discussed among linguists is the relationship between the categories of expressiveness and emotionality. E. Galkina-Fedoruk was the first to try to properly distinguish expressiveness and emotionality in language on the basis of differences in their tasks. She also proved the autonomous functioning of expressive and emotional elements. It is the distinction between the concepts of expressiveness and emotionality and the denial of their identity that give reason for asserting the existence of expression in scientific speech.

The purpose of the study is to analyze the category of expressiveness in the scientific literature and to establish links between it and other related concepts, such as emotionality and imagery and on the bases of natural and technical texts study to explore the linguistic means of expression.

The outline of the main research material. Expressiveness is a complex linguistic category that exists in different styles of speech. Analysis of different scientific studies concerning the category of expressiveness makes it possible to say that the category of expressiveness is one of the characteristic features of scientific presentation. It differs from the expressiveness in other styles. Expressiveness is understood as a system of language means that allows to convey the content and author's attitude as clearly as possible, and as a result to strengthen the influence on the emotional, intellectual and volitional sphere of the recipient. The general expressiveness of the text is the result of the realization of such qualities as emotionality, evaluability, imagery, intensity, stylistic labeling, structural and compositional features of the text. These functioning properties present an organic unity. The expressiveness of the text is one of the most important conditions for understanding its pragmatic function [12, 41]. Moreover, the pragmatics of the text is manifested in the fact that it affects the recipient, and contains implicit information about its author and the sphere of communication. The purpose of the text, its structure, selection of language tools is determined by the author as a language personality, his/her individual worldview, the system of his/her values. This is why expressiveness is a constant and traditional characteristic of works of art. However, "the desire to achieve maximum expressiveness of the text often becomes a motive for language creativity not only for authors of fiction, but also of other texts" [12, 52].

N. Boyko believes that expressiveness is a semantic-stylistic super category, which is manifested in the

semantic model of the word through individual components that are part of the denotative, connotative or figurative macro component and which can be identified and analyzed only in connection with them [2, 30].

One of the main components of the concept of expressiveness is the concept of emotionality. But in addition to this concept, there are also the concepts of emotiveness and emotionogenicity: emotionality – a psychological characteristic of the individual, his condition, qualities and level of his emotional sphere. Emotiveness is a linguistic characteristic of the text (or lexicon) as a set of language units that can cause an emotional effect, such as evoking appropriate emotions within the mind of a recipient. It is necessary to differentiate the concepts of "emotionality" and "emotionogenicity". Any content of the text is potentially emotionogenic, because there will always be a recipient for whom this content will be personally significant. In this sense, the emotionogenic effect can occur regardless of the specifics of language means by which the content is transmitted, because in this case it depends only on the content and personality of the recipient [12, 61]. Any text can potentially evoke emotions, even when the text itself is not always emotional. Researchers also note the fact noticed by K. Galkina-Fedoruk that all emotional means of speech are expressive, but not vice versa [12, 62].

Expressiveness is formed during the generation of the text: the author selects such language figures that contribute to the main communicative goal and the impact on the recipient. Emotional mechanisms are of great value here, because without emotions the motivation of human behavior is not formed, in particular the motivation of speech actions. The choice of expressive means to achieve the communicative goal also depends on the motive. The greater the personal significance of the goal, the more intense is the involvement of expressive means, because with every influence on the recipient the author increases the probability of achieving the goal. Potential recipient is always taken into the account to predict which language figures will have the greatest impact on him/her [12, 64].

Thus, the driving forces of the expressiveness of the text are the motives of the author, his/her communicative purpose, the image of the recipient, the author's attitude to the displayed objects and to the linguistic means that he/she chooses to achieve the goal. Expressiveness is implemented with the help of emotionality, evaluation, imagery, structural and compositional means [12, 66]. At the same time, as already noted, expressiveness and emotionality (emotionality, emotionogenicity) in artistic and scientific works have different functional purposes.

Expressiveness correlates with the category of beauty, serving as an aesthetic feature of speech. "It would seem," says N. Nepiyvoda, that the fulfillment of aesthetic requirements should not apply to the scientific style, which has traditionally developed as devoid of emotions (especially with regard to scientific and technical texts). "However, the category of beauty covers not only works of fiction as a kind of art. A scientific work can also be beautiful – intellectually beautiful. The aesthetic value of scientific works lies primarily in the clarity, logic, harmony of

the transmitted ideas. Scientific texts that have a clear meaning fascinate the specialist, give him a sense of aesthetic pleasure" [10, 216–217].

The study of emotional qualities of scientific prose is important because, according to N. Razinkina, human thinking is the unity of logical and sensory cognition of reality [11, 38]. M. Kozhina has the same opinion: "only "machine thinking" and "machine language" can be "purely" logical, absolutely generalized-abstract (behaviorist understanding of thinking and language), while human thinking and natural language, and in particular scientific style, are characterized by other obligatory, though "concomitant", but important features, without which neither real thinking nor its linguistic embodiment is possible [8, 190]. That is why scientific language, as noted by S. Balli, can with great caution be considered a reflection of only the impersonal activity of the mind [1, 144].

Emotionality as a component of cognitive activity is becoming increasingly important. This is due to the increasing complexity of scientific knowledge, with the diversification of ways of obtaining knowledge.

N. Razinkina notes that the combination of conciseness and "impartiality" of logical reasoning with the excitement of emotional and subjective assessment gives scientific work deep conviction. She clarifies: it is worth talking not about the lack of emotional elements, but about the fact that the scientific style "tends to utilize speech figures, devoid of emotionality and expressive colors". Due to the fact that scientific presentation uses logical means of influence and persuasion, there is an opinion that scientific prose is always boring and unoriginal, that the author of a scientific work must accept that his work will be similar to all others written on the same or related topic. This leads to the conclusion that the scientific presentation allows only such well-known paths that cannot create any expressive images. Thus, if scientific prose is fit for purpose, it must be devoid of any emotion. However, the scientific style does not contain any special speech figures; its isolation means only that it is characterized by specific language tools that are organically included in the stylistic resources, as well as some other language tools that are not a necessary part of the language fabric of style [11, 44].

Among the reasons for the appearance of emotional elements in the scientific presentation, researchers name first of all the indisputable fact that each style has elements of other styles, because the practical implementers of different styles are the same people who, depending on the circumstances (communication) use a system of language. It is known that historically the scientific style has developed on the basis of art and borrowed many tools and techniques of expression. Over time, scientific language, while developing and crystallizing its style, is increasingly moving away from the language of art [6, 27].

The reasons for the violation of the strict logic of scientific presentation also include insufficient processing of language figures necessary for scientific style [11, 44]. In general, the specific use of emotional elements in scientific presentation, the appropriate introduction of subjective assessment on the general background of

logically constructed term speech – all this allows to preserve the unity of scientific style [11, 52].

Expressiveness and emotionality of scientific presentation are not identical to similar qualities of artistic, journalistic and conversational style, although they have the same name [7, 29]. The difference, as M. Kozhina rightly points out, is both quantitative and, in a sense, qualitative: what is expressive in a scientific text may not be such in an artistic one. In addition to the purpose of communication in a particular area, the specifics of imagery and emotionality is determined by the general linguistic (speech) "background". That is why different styles have different means and ways of expressing expressiveness and emotionality [7, 29].

It is clear that the scientific style differs from other styles by greater objectivity and lack of passion, however, first of all, these texts do have a certain degree of expressiveness, making them much more expressive than business texts [7, 39]; secondly, as already noted, the scientific sphere is also characterized by emotions, and the scientific text – by a certain type of expression. The expressiveness of the scientific style exists due to the cognitive-communicative need: the content of the scientific text becomes more convincing if it is transmitted in the proper form, such as expressive language [7; 8; 10]. R. Budagov notes that accuracy should not lead to monotony [3, 227].

Thus, the concepts of emotionality and expressiveness are not the same in different styles of literature. "In the system of each style, the manifestation of emotionality acquires a deep unique embodiment, so that the general laws of style are not violated. The selection of language tools in any style (taking into account figures that are not specific to it) is endowed with a sustained, typical unity, which is manifested in the appropriate organization of language material in connection with the purposes of functional use" [11, 46–47].

The concepts of expressiveness and emotionality, which are manifested differently in different styles of literature, are equally related to the concept of imagery. Imagery is one of the creative means of fictional literature. M. Kozhina notes that in the scientific literature there is no specific feature of artistic style, which is artistic and figurative speech concretization. And this is another confirmation that it is not the use of verbal images, but an artistic and figurative speech concretization that is a truly specific property of artistic speech, not inherent in any other style, and that the concretization of scientific speech belongs to a completely different type [5, 220–221]. Its main difference is that in science there is a concretization of the concept, and in fiction – the creation of an artistic image. This is only the basis for the difference of concretization in the actual speech (and language) aspect. The difference is that the broad-context concretization of artistic speech is based on figurative meanings of words, in particular on symbolic use, on individual shades, which the authors attach to certain meanings of words [5, 222].

The means of expressiveness of the scientific style include: reinforcing and limiting particles, as well as pronouns, quantitative adverbs: only, extremely, absolutely, etc.; emotionally expressive adjectives: extraordinary, huge, etc.; adjectives and adverbs of the highest

degree of comparison: the simplest, the largest, the best and others. A peculiar expression of a scientific presentation does not exclude certain imagery. The use of comparisons, analogies, metaphors not only enlivens the presentation, but sometimes is the best way to convey complex, abstract concepts [10, 139–140].

A broad understanding of imagery is a common quality of many researchers. The use of means of imagery in a scientific text, according to M. Kozhina, is fundamentally different from the use of such means in fiction: 1) figurative means, in particular metaphors, in scientific language are mostly only two-dimensional, not multifaceted; 2) metaphors in scientific language have a narrow contextual meaning, they do not have the systemic character that is inherent in artistic language; 3) the functions of figurative means in scientific and artistic language are fundamentally different. In a work of art, metaphor is one of the important elements of the general system of images, organically united by a common theme and idea; in scientific language, figurative means perform an auxiliary function – to explain, popularize, specify – and therefore are a kind of instructions that are not organically related to the general speech system [5, 218–223].

Undoubtedly, scientific texts focus on logic, not emotion, but science and technology are not wholly logical, but sometimes also a source of complex emotions. Thus, figurative vocabulary and expressive constructions are used in the scientific literature, but the frequency of use varies depending on the genre, purpose, readership, individuality of the author, the subject of presentation, etc. [13, 165].

Figurative means are also common for the style of modern works of those branches of science that are under development. Our analysis of natural and technical texts showed that the most commonly used figurative means are comparisons, analogies and metaphors.

Comparison, according to many scientists, is the most common of figurative means in the scientific field, because it is one of the forms of logical thinking. In trying to figure out a phenomenon of reality, scientists often resort to creating visual images within their imagination, because it is visual images that are the most vivid and expressive. This property of visual images is often used in the second – communicative – stage of cognition to help the reader to form an adequate conceptual picture of the world [10, 141].

Figurative comprehension of reality, as noted by researchers, corresponds to the peculiarities of the human psyche: the basis of each image is a comparison; man learns the new by comparing it with the known. This phenomenon is based on the brain's ability to record old experiences: each new impression makes it necessary to compare it with the already known. That is why in scientific and technical terminology there are a large number of metaphorical terms formed on the basis of comparison: c, Christmas tree maze, helical tooth, sunken finger, etc. [10, 140].

The resemblance of one object to another can be conveyed by an adjective that limits the semantics of the noun involved in the matching operation: *Гіроскоп – масивне симетричне тіло, яке обертається навколо вільної осі з певною кутковою швидкістю. Своєрідними*

гіроскопами є планети, снаряди, ротори турбін та інші обертові тіла з масою, яка симетрично розподілена відносно осі обертання (ФС, 64) (*Gyroscope is a massive symmetrical body that rotates around a free axis at a certain angular velocity. Planets, shells, turbine rotors and other rotating bodies with a mass that is symmetrically distributed about the axis of rotation can also be considered gyroscopes*). The aforementioned sentence illustrates, that this method of comparison requires broadening the context (without the first sentence of comparison, only specialists in a narrow field would understand its meaning, which, obviously, was not part of the author's plans).

In modern natural and technical texts, comparisons also function in such grammatical forms as comparative inflection, contracted sentence, comparison of adverbs and adjectives, descriptive comparative constructions, sentences of comparative structure, in which the object of comparison covers the entire predicative part, constructions, built on the principle of figurative analogy [9, 469–470].

Comparisons, often grammatically designed as subordinate clauses, are used to explain complex scientific concepts: *Бінарний пошук потребує ключа сортування, який можна порівняти з величинами зі списку елементів, що розташовані у певній послідовності* (КС, 46); *Ці розділи пам'яті називають бітовими матрицями, тому що з ними поводяться так, як ніби вони розташовані один над іншим, хоча вони і займають різні ділянки пам'яті* (КС, 49) (*Binary search requires a sorting key that can be compared with the values from the list of elements arranged in a certain sequence; These sections of memory are called bit matrices because they are treated as if they were located one above the other, although they occupy different areas of memory*).

In the studied scientific texts there are sentences of comparative structure, in which the object of comparison covers the entire predicative part: *Залежно від контексту, аудіовідповідь може бути синонімом для частотної відповіді, маючи на увазі чутливість пристрою до спектра звукових частот* (КС, 33); *Випадковий доступ – можливість комп'ютера добиратись до певної позиції пам'яті, уникаючи процесу послідовного пошуку з початкової позиції... У людській діяльності еквівалентом цього доступу є можливість знаходити адресу в адресній книжці без послідовного перегляду всіх адрес* (КС, 319) (*Depending on the context, audio response may be synonymous with frequency response, given the sensitivity of the device to the spectrum of sound frequencies; Random access is the ability of a computer to get to a certain position of memory, avoiding the process of sequential search from the starting position... In human activity, the equivalent of this access is the ability to find an address in the address book without sequentially viewing all addresses*).

In modern natural and technical texts, analogies have also been found, for example: *Електронна сітка (дисплея на рідких кристалах) може вибірково «вмикати» окрему клітину, яка містить рідкий кристал* (КС, 239) (*An electronic grid (liquid crystal display) can selectively "switch on" a single cell that*

contains a liquid crystal). The process of triggering a single liquid crystal on a computer screen is really like turning on a device, akin to a light bulb in a dark room.

On the basis of analogy, certain phrases have been established in scientific language, which, although not yet acknowledged as terms, are actively used in texts, for example: ...*атоми з недобудованими оболонками* (ФС, 16) (...*atoms with unfinished shells*), whereas the number of electrons on a certain atomic shell is strictly defined; if there are not enough electrons in a certain shell, then the shell seems to be unfinished (analogy with an unfinished building). Another example: *силу тяжіння зіставляють із лобовим опором середовища* (ФС, 217) (*the force of gravity is compared with the frontal resistance of the environment*), whereas the environment seems to resist the movement of the body; such resistance is called frontal, because it falls on the front of the moving body (in case of humans it is in front of the forehead).

In comparison with literary texts, scientific texts more often use linguistic metaphors with expressive-semantic and individual-expressive-emotional function [10, 83].

For example, in the terminological system of particle physics, the use of metaphors proved to be quite productive: *При бомбардуванні алюмінію альфа-частинками утворюється ізотоп кремнію з атомною масою 30 і ще один елемент* (ФС, 64); *Вторинна електронна емісія – емісія електронів з поверхні тіла у вакуумі під дією бомбардування її первинними електронами* (ФС, 53) (*When aluminum is bombarded with alpha particles, a silicon isotope with an atomic mass of 30 and another element is formed; Secondary electron emission is the emission of electrons from the surface of the body in vacuum under the action of bombardment of its primary electrons*) – meaning that electrons outside the body (primary electrons), move quickly, “bump” on the body surface (“bombard” it) and therefore separate electrons from atoms, which are called secondary. In the given example the borrowing from financial terminology is also used: the word “emission” has many meanings; in the financial terminology it is used to denote the issuing of money and valuable papers. Obviously, we can draw an analogy with the release of money and the release of electrons from the surface of the body in a vacuum – based on a common comparison, which reflects the movement of something.

Some other purely physical contexts may contain a kind of “military” color: *Прискорені електрони*

в кільцевій камері направляються на об’єкт обстрілу в самій камері (ФС, 26) (*Accelerated electrons in the ring chamber are sent to the object of attack in the cell itself*). The object of attack is a substance (atoms, nuclei of atoms, etc.) to which the accelerated electrons (or other elementary particles) are directed. Under the influence of electron shocks, the object decomposes into elementary particles. It is the decay processes that are studied with the help of accelerators.

It is easy to trace the comparison of physical phenomena with the phenomena of other spheres, for example, legal: *Діставши термодинамічну санкцію на процес, можна на шляху хімічної взаємодії зустріти перешкоду, яка різко сповільняє реакцію* (ХГ, 34) (*Having obtained a thermodynamic sanction for the process, it is possible to encounter an obstacle in the way of chemical interaction, which heavily slows down the reaction*). Speaking of thermodynamic sanction, we mean that according to the laws of thermodynamics, such a process may occur.

There are also nominative metaphors, which are based on simple analogies. For example, commonly used words such as wedge, edge, etc. became the basis for the formation of terms: *Крапля проектується паралельним пучком світла на вхідний зрачок об’єктива через клин з кутом при вершині, причому через першу грань клина пучок входить перпендикулярно до неї...* (ОП, 178) (*A drop is projected by a parallel beam of light on the input pupil of the lens through a wedge with an angle at the apex, and through the first wedge the beam enters perpendicular to it ...*). Wedge is quartz glass, which is made in the shape of a right triangle (resembles the shape of a wedge, which is hammered into a tree to break it).

Conclusions and directions for further research in this area. The analysis of the researched material testifies that figurative means are common for scientific language, whereas scientific expressiveness differs from expressiveness in other styles. If the expressiveness of artistic language lies in the highest degree of imagery, the scientific lies in the provability, concretization of opinions, logic of statements, strengthening the argumentation of the author’s reasoning, activating the reader’s attention. Expressiveness is one of the characteristic features of scientific presentation and, accordingly, is an integral feature of scientific style texts, so the prospect of further research is to study the pragmatic functions of scientific texts as well as all aspects of communicative factors in scientific and technical texts, both in relation to addressee and how they perceive it.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1961. 394 с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
3. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили. Москва : Высшая школа, 1967. 376 с.
4. Калмыкова Е. П. О динамике метафоры в научном стиле. *НДВШ. Филологические науки*. 1974. № 2. С. 83–88.
5. Кожина М. Н. К вопросу о средствах образности в научной речи. *Учёные записки Пермского университета*. 1966. № 162. С. 210–223.
6. Кожина М. Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. Пермь : Пермское книжное изд-во, 1966. 213 с.
7. Кожина М. Н. К проблеме экспрессивности научной речи. *Учёные записки Пермского университета*. 1971. № 244. Вып. 3. С. 25–41.

8. Кожина М. Н. О понимании научного стиля и его эволюции в период научно-технического прогресса. *Научно-техническая революция и функционирование языков мира* : сб. статей. Москва : Наука, 1977. С. 187–198.
9. Мацько Л. І. Порівняння. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 469–470.
10. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : ТОВ «МФА», 1997. 303 с.
11. Разинкина Н. М. О преломлении эмоциональных явлений в стиле научной прозы. *Особенности языка научной литературы*. Москва : Наука, 1965. С. 38–52.
12. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. *Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности*. Москва : Высшая школа, 1991. С. 36–67.
13. Валгина Н. С. Теория текста : учебное пособие. Москва : Логос, 2003. 280 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- ФС** – Біленко І. І. Фізичний словник. Київ : Вища школа, 1993. 319 с.
КС – Комп'ютерний словник / пер. з англ. В. О. Соловйова. Київ : Україна, 1997. 470 с.
ХГ – Волков С. В., Присяжний В. Д. Холодне горіння. Київ : Наукова думка, 1972. 174 с.
ОПВ – Івашченко Ю. М., Єременко В. Н. Основи прецизійного вимірювання поверхневої енергії розплавів за методом лежачої краплі. Київ : Наукова думка, 1972. 231 с.

REFERENCES

1. Balli, Sh. (1961). *Frantsuzskaya stilistika* [Stylistics of the French language]. Moskva: Izdatelstvo inostrannoi literatury [in Russian].
2. Boiko, N. I. (2005). *Ukrayinska ekspresyvna leksyka; semantychnyi, leksykografichni i funkzionalni aspekty* [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects]: monograph. Nizhyn: TOV Vydavnytztvo Aspekt-Poligraph [in Ukrainian].
3. Budagov, R. A. (1967). *Litraturnye yazyki i yazykovye stili* [Literary languages and language styles]. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
4. Kalmykova, E. P. (1974). O dinamike metafory v nauchnom stile [On the dynamics of metaphor in scientific style]. *NDVSh. Philologicheskie nauki*, 2, 83–88 [in Russian].
5. Kozhina, M. N. (1966). K voprosu o sredstvakh jbrznosti v nauchnoy rechi [On the question of imagery means in scientific speech]. *Uchenye zapiski Permskogo universiteta*, 162, 210–223 [in Russian].
6. Kozhina, M. N. (1966). O spetsifike khudozhestvennoy i nauchnoy rechi v aspekte funrtsionalnoy stilistiki [On the specifics of artistic and scientific speech in the aspect of functional stylistics]. Perm: Permskoe knizhnoe izdatelstvo [in Russian].
7. Kozhina, M. N. (1971). K probleme ekspressivnosti nauchnoy rechi [On the problem of scientific speech expressiveness]. *Uchenye zapiski Permskogo universiteta*, 244 (3), 25–41 [in Russian].
8. Kozhina, M. N. (1977). O ponimanii nauchnogo stilia i ego evoliutsii v period nauchno-tekhnicheskogo progressa [Understanding scientific style and its evolution during the time of scientific and technical progress]. *Scientific and technical revolution and the functioning of the world languages: Digest of articles*. Moskva: Nauka, 187–198 [in Russian].
9. Mazko, L. I. (2002). Porivniannia [Comparison]. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Ukrainska Enzyklopediia, 469–470 [in Ukrainian].
10. Nepyivoda, N. F. (1997). Mova ukrainskoi naukovy-tekhnichnoi literature (funksionalno-stylistychnyi aspekt) [The language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspect)]. Kyiv: TOV “MFA” [in Ukrainian].
11. Razinkina, N. M. (1965). O prelomlenii emotsionalnykh yavlenii v stile nauchnoy prozy [On the refraction of emotional phenomena in the style of scientific prose]. *Peculiarities of scientific literature language*. Moskva: Nauka, 38–52 [in Russian].
12. Teliia, V. N. (1991). Mechanizmy ekspressivnoy okraski yazykovykh edinit [Mechanisms of language units expressive coloring]. *Human factor in language: Language mechanisms of expressiveness*. Moskva: Vysshaya shkola, 36–67 [in Russian].
13. Valgina, N. S. (2003). Teoriya teksta: uchebnoe posobie [Text Theory: Coursebook]. Moskva: Logos [in Russian].

SURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- ФС** – Bilenko I. I. Physical Dictionary. Kyiv: Vysshaya shkola, 1993. 319 p.
КС – Computer dictionary / transl. from English by V. O. Soloviova. Kyiv: Ukraina, 1997. 470 p.
ХГ – Volkov S. V. Cold burning / S. V. Volkov, V. D. Prisyazhnyi. Kyiv: Naukova dumka, 1972. 174 p.
ОПВ – Ivashchenko Yu. M. Fundamentals of precision measurement of melts surface energy by means of sessile drop method / Yu. M. Ivashchenko, V. N. Yeremenko Kyiv: Naukova dumka, 1972. 231 p.

УДК: 811.133.1'221.2'373.7:611.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.7>

ФРАНЦУЗЬКІ ЖЕСТОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ТІЛА ЛЮДИНИ

Зайченко А. С., Уділова Т. М.
Запорізький національний університет

Невербальне спілкування відіграє величезну роль в нашому житті. Мова рухів, яку широко використовують усі люди, іноді набагато краще за слова передає справжні думки та настрої мовця, і розуміють її, як правило, тільки носії певної культури.

Проблеми ознайомлення з основними поняттями й термінами невербальної комунікації, зіставлення невербальних систем спілкування різних культур, дослідження прийомів інтерпретації невербальної поведінки представників різних соціальних, вікових, гендерних, культурних, релігійних спільнот є особливо важливими при вивченні іноземної мови. Вміти інтерпретувати невербальну поведінку людини є основоположним навиком у роботі спеціаліста, що працює у сфері вивчення іноземної мови або має постійне спілкування з представниками інших культур.

Роботу присвячено дослідженню способів невербального спілкування, оскільки вони відіграють важливу роль у процесі комунікації, а саме спілкування за допомогою жестів, тому що жести є основним компонентом невербальної комунікації, вони виконують певні комунікативні функції. Попри те, що мова жестів є самостійною знаковою системою конкретної мови, вона вербалізується на лексичному рівні.

У процесі дослідження встановлено, що репрезентація жестових рухів людини, дій її тіла знаходить відображення передусім у фразеології, а саме у жестових фразеологізмах. Фразеологічні одиниці, що містять жестові компоненти, є значним пластом фразеологічного словника і мають високу вживаність. У роботі виявлено та систематизовано семантичні значення фразеологізмів, що виражають невербальне спілкування та супутні з ним психоемоційні та фізіологічні реакції суб'єкта.

На матеріалі французької мови розглянуто жестові фразеологізми, які включають назви частин тіла, та простежено, що найбільш поширеними є компоненти: «tête», «épaule», «main», «oeil», «nez», «bouche (lèvres)», «oreilles», «jambe (pied)». З'ясовано, що такі фразеологізми можуть відображати не тільки пряму жестову дію, а й набувати метафоричного значення – передавати психологічний, емоційний стан людини, її моральні складники, а також транслювати міжособистісні відносини комунікантів.

Ключові слова: невербальне спілкування, кінесика, жест, міміка, фразеологічна одиниця, жестовий фразеологізм, соматизм.

Zaichenko A. S., Udilova T. M. Gesture phraseologies of the French language including names of parts of the human body. Non-verbal communication plays a huge role in our lives. Body language, which is widely used by all people, sometimes conveys the true thoughts and moods of the speaker much better than words and is usually understood only by native speakers.

The problems of acquaintance with the basic concepts and terms of non-verbal communication, comparison of non-verbal communication systems of different cultures, the study of methods of interpretation of non-verbal behavior of representatives of different social, age, gender, cultural, religious communities are extremely important in mastering a foreign language. The ability to interpret non-verbal human behavior is fundamental in the work of a specialist in the field of learning a foreign language, who constantly communicates with representatives of other cultures.

As non-verbal means of communication play an important role in the process of communication, our article is devoted to the concept of "non-verbal communication". Special attention is paid to the concept of "gesture", which is the main component of non-verbal communication, its functions and means of verbalization in the vocabulary of the language.

In the course of the research it was found that the representation of human gestures and of body movements is reflected first of all in phraseology, especially in gestural phraseological units. Phraseological units containing gestural components are a significant layer of phraseological vocabulary and have a high level of usage. The article identifies and systematizes the semantics of phraseological units that express non-verbal communication and the accompanying psycho-emotional and physiological reactions of the subject.

On the basis of French language, we have considered gestural phraseological units, which include names of body parts, and found that the most used components are "tête", "épaule", "main", "oeil", "nez", "bouche (lèvres)", "oreilles", "jambe (pied)". It was revealed that such units can not only transmit direct gesture action, but also acquire metaphorical meaning – transmit the psychological, emotional state of a person, the moral components, as well as to convey interpersonal relations of communicators.

Key words: non-verbal communication, kinesics, gesture, facial expressions, phraseological unit, gestural phraseological unit, somatism.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Спілкування становить особливий спосіб взаємодії людей в процесі їхньої життєдіяльності. Спілкуючись, люди передають інформацію багатьма способами, тобто інформацію несуть не тільки слова, як прийнято вважати, а й інтонація, тембр, міміка, жести, пози, погляд, а також відстань між співрозмовниками. Вважають, що жести – невід’ємний складник спілкування. Мова жестів не є універсальною для різних культур, вона має свої національні особливості, тому її вивчення важливе для організації успішної міжкультурної комунікації. Крім того, жестові дії відображені в лексиці кожної мови, передусім у фразеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню невербальних засобів комунікації і їх репрезентації в мові присвячено праці таких вчених, як І. М. Горєлов, А. В. Дементьєв, О. В. Мудра, В. А. Лабунська [3; 5; 9; 11]. Незважаючи на запропоновані типології способів невербальної комунікації, загальноприйнятої класифікації поки немає, проте у всіх публікаціях наголошено на ролі жестів, які є важливими компонентами спілкування і можуть регулювати вербальну поведінку мовця й слухача, демонструвати в процесі комунікації актуальні мовні дії, передавати адресатові смисловою інформацію, а також відображати психологічний стан мовця. Невербальну поведінку, серед іншого й жестову, репрезентовано різними способами. Одним з таких способів є жестові фразеологічні одиниці.

Формулювання мети і завдань статті. У процесі дослідження виявлено, що фразеологічні одиниці, які репрезентують жести, можуть включати або не включати соматичні лексеми. **Мета** цього дослідження полягає в спробі виокремити й описати основні семантичні особливості французьких жестових фразеологізмів, які включають назви частин тіла людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знаків, точніше – знакових систем. Вирізняють основні групи знакових систем, якими послуговуються в комунікативному процесі, – вербальну (використовується мова як знакова система) і невербальну (використовуються різні немовні знакові системи).

Невербальне спілкування розуміють як такий вид спілкування, якому для передачі інформації властиве використання організації взаємодії, формування образу, поняття про співрозмовника, здійснення впливу на іншу людину засобами, які не використовують слова [7, 121]. До таких засобів відносять: жести і пантоміміку, міміку (мімічні жести), сенсорні чи тілесні контакти (тактильні, зорові, слухові, нюхові та інші відчуття й образи, отримані від іншої особи), дистанцію спілкування. Способи невербальної комунікації, зокрема й рухи людського тіла, тобто жести і міміку (мімічні жести), вивчає спеціальна дисципліна – кінесика (від гр. *kinesis* – рух).

Розуміння поняття *жест* не є однозначним. Слово «жест» походить від латинського *gestura*, що в широкому сенсі означає ‘робити, носити, нести

відповідальність, контролювати, виконувати і т. д.’, а в більш ранньому періоді його розуміли як ‘спосіб діяти’. У невербальній семіотиці основними функціями жестів вважають регулювання й управління вербальною поведінкою мовця та слухача [8, 242]. У роботі поняття *жест* потрактовано в широкому значенні слова – як рух тіла людини і всіх його частин, включаючи частини голови й лиця.

Жестову поведінку мовця репрезентовано в лексичному складі мови, насамперед у фразеологічних одиницях. Відомо, що фразеологічний склад мови характеризується образністю, яка уможливорює доходити висновку про особливості світогляду носіїв, відображає історичний і духовний досвід певного народу, його самобутність. Фразеологічні засоби розглядають як матеріальне оформлення установок, які формуються в середовищі етносу, вибираючи все те, що властиво даному народу як активному суб’єктові пізнання [6, 18].

Французька мова містить чималий прошарок фразеологічних одиниць, у яких репрезентовано жестову поведінку. Дослідження показало, що всі жестові фразеологізми можна поділити на дві групи: ті, що вербалізують жест без вказівки на соматизми, і ті, які мають у своєму складі соматизми. Фразеологізми другої групи, зі свого боку, також можна поділити на підгрупи: які передбачають рухи всього тіла, що відповідно включають назви різних частин тіла (ноги, руки, плечі, голова, вуха), або назви частин обличчя (ніс, очі, рот / губи).

Необхідно підкреслити, що серед жестових фразеологізмів, що включають частини тіла людини, особливо виділяються фразеологізми із соматизмом «нога» – *pied, jambe*.

У складі фразеологізмів цей компонент може: 1) бути показником способу дії, напр.: *faire par-dessous la jambe* – зробити щось, не прикладаючи зусиль; *les jambes en l'air* – ‘догори ногами, неправильно’; 2) описувати відносини між людьми, напр.: *aboyer dans les jambes* – придиратися до когось; *avoir les pieds chauds* – багато базикати; *agiter les pieds dans le comptoir* – проявити безтактність, оскандалитися; *être sur un bon pied avec qn* – ‘бути у близьких стосунках, бути в хороших відносинах з ким-небудь’; *être sur le même pied* – ‘бути рівним’; *tomber aux pieds de qn* – ‘падати комусь в ноги’; 3) використовуватися як символ авторитету й впливу, напр.: *avoir un pied* – ‘користуватися авторитетом, мати вплив’.

Не меншого значення у французькій мові набуває фразеологізація комунікативно важливих мануальних дій. Такі фразеологічні одиниці можуть передавати невербальне вітання, зокрема рукостискання, напр.: *se serer la main* – ‘потиснути один одному руки’; *toucher la main à qn* – ‘потиснути руку’; *mettre la main au bonnet/porter la main au chapeau* – ‘поклонитися, знявши капелюх’. В основі цих фразеологізмів лежить символічна жестикуляція рук, а сам жест (знімання рукою капелюха) виражає повагу до людини.

Махання рукою також є поширеним жестом як вітання, так і прощання, напр.: *faire au revoir de la main* – ‘помахати рукою на прощання’; *agiter les bras* – ‘махати руками’.

Дещо інші значення мають фразеологізми з компонентом «плечі». У цілому плечі є символом мужності та сили, оскільки ще з давніх часів вважалося, що сильний чоловік тримає землю на своїх плечах. Для жінок же плечі символізують жіночність. Але кожне плече також ототожнюється з певним психоанатомічним критерієм. Праве плече відповідає амбіціям, ліве – емоційним проявам. Найчастіше фразеологізми з частиною тіла *épaule*, передаючи ставлення до співрозмовника або до діяльності людини, у процесі спілкування можуть виражати: підтримку, напр.: *donner un coup d'épaule* – підставити плече, запропонувати свою допомогу; байдужість, напр.: *hausser (або lever) les épaules* – виражати презирство; гординю, напр.: *marcher (або rouler) des épaules* – задирати носа, хвастатися; ледачість, напр.: *faire qch par-dessus l'épaule* (розм.) – робити щось, спустивши рукава; нічого не робити.

Велика кількість фразеологізмів мають соматизм «голова». Безсумнівно, голова є однією з важливих частин тіла людини, адже саме на неї звертають увагу у процесі міжособистісного спілкування. Оскільки голова найбільш візуально представлена частина людського тіла, її форма, положення, рухи стають об'єктом сприйняття, оцінювання та вербалізації в процесі міжособистісної взаємодії.

Зафіксовані у французьких фразеологізмах рухи головою можуть виражати відмову, сумнів, напр.: *hocher la tête* – похитати головою. Також такі фразеологізми часто набувають метафоричного значення, напр.: *faire une tête* (розм.) – скорчити пику; *faire une sale tête* – скорчити огидну гримасу, скорчити мерзенну пику.

Вуха – це не просто орган, який ми приховуємо або показуємо залежно від їх естетичності. Вони передусім є одним із важливих органів чуття, а отже, важливим інструментом взаємодії з іншими. У процесі невербальної комунікації вухо сприймається як візуальний елемент обличчя та може також слугувати індикатором душевних переживань. Так, почервоніння вух, вербалізоване французькими фразеологізмами, сигналізує про такі почуття, як хвилювання, сором, тривога тощо, напр.: *échauffer les oreilles à qn* – присоромити когось; *être rouge jusque derrière les oreilles* – почервоніти до вух, до коренів волосся. Цікаво, що вуха часто можуть асоціюватися з таємницею або з бажанням її дізнатися, напр.: *dresser les oreilles* – наострити вуха; *couler (glisser, souffler) un mot à l'oreille de qn* або ж *confier dans le creux de l'oreille* – шепнути на вухо; *arriver (venir) aux oreilles de qn* – дійти до відома. І, навпаки, жестові фразеологізми часто виражають небажання співрозмовника слухати, напр.: *se boucher les oreilles* – не хотіти слухати, затикати вуха; *fermer l'oreille* – відмовлятися вислухати, не слухати когось або ж відмовлятися виконувати чийсь волю; *avoir de la merde dans les oreilles* – нічого не чути; бути глухим, як тетеря.

Загальновідомим фактом є те, що обличчя людини, на якому розташовані рецептори, що сприймаються іншою людиною, здатне з перших хвилин спілкування розповісти про співрозмовника дуже багато, оскільки впізнання тих чи тих емоцій залежить від участі всіх лицьових м'язів.

Очі вважають дзеркалом душі, а сам погляд – жест очей. Очі – незалежно від їхньої краси, кольору, форми – це ледь не найперше, що ваші співрозмовники помічають при спілкуванні. Так, укладачі словника Ален Рей і Софі Шантр'є в ремарці до слова *oeil*, відзначаючи його продуктивність, зауважують, що «око» – це один з фундаментальних термінів французької фразеології, а його значення в жестових фразеологізмах – одна з найважливіших царин тілесної символіки. Око являє собою перцепцію, метафорично – знання, але також світло, погляд, звідси і моральні складники [14, 12].

Так, наприклад, компонент «очі» позначає відкритість, символізує отримання інформації, відображає емоційний і психічний стан людини. Він може бути символом обману, напр.: *l'avoir dans l'oeil* – «бути обдуреним, обведеним навколо пальця»; настороженості, напр.: *avoir l'oeil au bois (au vent)* – «бути напоготові»; *ouvrir l'oeil або être tous yeux* – «пильно дивитися» (таке словосполучення інформує про те, що треба бути уважним, пильним); спостережливості, напр.: *ne pas avoir les yeux dans sa poche* – «бути дуже спостережливим, бути на сторожі»; *ne pas détacher les yeux (son regard) de qn, de qch* – «не спускати очей з кого-небудь, з чого-небудь»; *ne pas lâcher qn, qch de vue* – «не випускати з поля зору».

Варто зауважити, що хоча ми іноді й не задумуємось над цим, але напрямок погляду, форма та спосіб зорового контакту несуть в собі важливу, конотативно забарвлену інформацію. Незадоволення, несхвалення, ворожнечу стосовно когось передають такі фразеологізми: *oeil en coin* – косий погляд; *regarder (voir) de (d'un) mauvais oeil (d'un oeil mauvais)* – дивитися несхвально, дивитися недобрим поглядом. Опозицію представленим фразеологізмам склали *regarder de bon oeil* – дивитися прихильно, схвалювати що-небудь; *se rincer l'oeil* – тішити свій погляд, милуватися.

Фразеологічні одиниці, що включають компонент «ніс», можуть бути структуровані за принципом розташування носа на обличчі людини його функціями. Частіше трапляються фразеологізми зі значенням розташування носа, трохи менше – з його нюховою функцією, до таких, зокрема, належить фразеологізм *mettre qqch sous le nez de qqn* – «сунути щось під ніс».

Ніс людини може використовуватися як символ розчарування, відчаю та розгубленості, напр.: *avoir le nez long* – «мати розгублений, розчарований вигляд»; *baisser le nez* – «впасти духом»; *couper le nez pour faire dépit à son visage* – «зробити щось спересердя, на зло самому собі»; *faire le nez* – «зробити незадоволену гримасу, скривитися».

Іноді ніс також є символом ненависті й ворожості, напр.: *avoir qn dans le nez* (або *blaireau* – на арго цей термін означає «ніс») – «ненавидіти когось, бути вороже налаштованим до когось»; *bouffer le nez à qn* – «побити кого-небудь»; *cracher au nez de qn* – «образити кого-небудь, плюнути в людину».

Ще однією з виразних частин обличчя людини є губи (рот). Губи в прямому й переносному сенсі відіграють надзвичайно важливу роль – як у вербальному, так і невербальному процесі комунікації.

Наприклад, у французькомовній свідомості рух губних м'язів вперед, який імітує надуті щоки та губи суб'єкта, слугує візуальним сигналом прояву невдоволення чи образи. Ці негативні почуття, позначені таким фізіологічним способом, отримали своє мовне втілення у таких фразеологічних одиницях: *faire sa bouche en cul de poule (faire le cul de poule)* (розм.) – надуті губи, піджати губи; *serrer les lèvres* – стиснути губи, частіше виступає у значенні ‘зберігати мовчання’, як і синонімічний до нього *ne pas oser découdre les lèvres* – не наважуватись відкрити рота, щоб щось сказати.

За допомогою губ людина може виражати образ, несхвалення, огиду або недовіру. Невербальну демонстрацію цих почуттів представлено у фразеологічних одиницях *avalier en quatre bouchées* – закидати шапками, що означає незгоду з кимось; *faire le (son) petit bec* – підтискати губи; *bouche en coeur* – губи бантиком, манірний вигляд; *faire la petite bouche* – підтискати губи; *avec des lèvres cousues* – стиснувши губи; *se mordre les lèvres* – кусати губи (від гніву, відчаю чи подиву). Реципієнт сприймає й оцінює такі жести як вираз негативного ставлення суб'єкта до подій. У фразеологізмах це увиразнено семантикою прикметника *petit(e)*, що означає ‘маленький, невеликий’, і дієприкметника минулого часу *cousues*, що означає ‘зшитий (зашитий)’.

Також фразеологізми можуть набувати переносного значення. Таким є фразеологізм *arracher qch de la bouche de qn*, який у прямому значенні передає ‘вирвати щось із рота’, але насправді означає ‘примусити когось зізнатися в чомусь, вирвати зізнання’; *attacher des cadenas aux lèvres, clouer aux lèvres* – примусити когось мовчати.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, репрезентація дій тіла людини, її жестових рухів знаходить відображення в лексичній системі французької мови, передусім у фразеологічних одиницях, т. зв. жестових фразеологізмах. Жестові фразеологізми, які найчастіше включають соматизми *ноги, руки, плечі, голова, вуха, ніс, очі, губи / рот*, можуть передавати внутрішній стан людини, її ставлення до оточення тощо. Жести набувають фіксованого значення, базованого на символічному значенні певних частин людського тіла, а також пов'язаних з ним рухів та положення. Такі фразеологізми виражають позитивні й негативні почуття та емоції суб'єкта, його ставлення до співрозмовника або діяльності людини.

Опанування як типовими французькими жестами, так і відповідними вербалізованими формами сприяє підвищенню рівня комунікативної компетенції того, хто вивчає французьку мову. Перспективу дослідження вбачаємо в порівняльному аналізі жестових фразеологізмів французької і рідної мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами. *Вопросы языкознания*. 1981. № 1. С. 36–47.
2. Гак В. Г. Введение во французскую филологию. Москва : Просвещение, 1986. 183 с.
3. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / отв. ред. В. Н. Ярцева; предисл. В. И. Карасика. Изд. 4-е. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 112 с.
4. Городецкая И. Е. Фразеологизмы-соматизмы в русском и французском языках : дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.02.20. Пятигорск, 2007. 233 с.
5. Дементьев А. В. Способы и средства вербального отображения кинесики (на материале современного английского языка). Москва : МГПИИЯ, 1985. 38 с.
6. Кириллова Н. Н. Фразеология романских языков : этнолингвистический аспект : монография. Санкт-Петербург : РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. 319 с.
7. Кнапп М. Л. Невербальные коммуникации. Москва : Просвещение, 1978. 308 с.
8. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика : Язык тела и естественный язык. Москва : НЛО, 2002. 592 с.
9. Лабунская В. А. Невербальное поведение. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1986. 135 с.
10. Ленец Е. З. Конвенциональные фразеологизмы с соматизмами в современном французском языке. Гродно : ГрГУ, 2007. 143 с.
11. Мудрая О. В. Функции невербальных компонентов в системе языка (на материале сравнения русского языка с английским) : автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 1995. 16 с.
12. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. Москва : Высшая школа, 1987. 288 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

13. Французско-русский фразеологический словарь / под ред. Я. И. Рецкера. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. 1112 с.
14. Dictionnaire des expressions et locutions d'Alain Rey et de Sophie Chantreau. Paris : Le Robert, 1991. 1036 p.
15. Le Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris, 1980. 2551 p.

REFERENCES

1. Vereshchagin, Ye. M., Kostomarov, V. G. (1981). O svoeobrazii otrazheniya mimiки i zhestov verbalnymi sredstvami [On the originality of the reflection of facial expressions and gestures by verbal means]. *Voprosy yazykoznanija*, 1, 36–47 [in Russian].
2. Gak, V. G. (1986). Vvedenie vo frantsuzskuyu filologiyu [Introduction to French Philology]. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
3. Gorelov, I. N. (2009). Neverbalnye komponenty kommunikatsii [Non-verbal components of communication] / отв. red. V. N. Yartseva; predisl. V. I. Karasika. Moskva: Knizhnyy dom “LIBROKOM” [in Russian].

4. Gorodetskaya, I. Ye. (2007). Frazeologizmy-somatizmy v russkom i frantsuzskom yazykakh [Phraseologisms-somatisms in Russian and French languages]. (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Pyatigorsk [in Russian].
5. Dementev, A. V. (1985). Sposoby i sredstva verbalnogo otobrazheniya kinesiki (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka) [Ways and means of verbal representation of kinesics (based on material of modern English)]. Moskva: MGPIIYA [in Russian].
6. Kirillova, N. N. (2003). Frazeologiya romanskikh yazykov: etnolingvisticheskiy aspekt [Phraseology of Romance languages: ethno-linguistic aspect]: monografiya. Sankt-Peterburg: RGPU im. A. I. Gertsena [in Russian].
7. Knapp, M. L. (1978). Neverbalnye kommunikatsii [Non-verbal communication]. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
8. Kreydlin, G. Ye. (2002). Neverbalnaya semiotika: Yazyk tela i estestvennyy yazyk [Non-Verbal Semiotics: Body Language and Natural Language]. Moskva: NLO [in Russian].
9. Labunskaya, V. A. (1986). Neverbalnoe povedenie [Non-verbal behavior]. Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo un-ta [in Russian].
10. Lenets, Ye. Z. (2007). Konventsionalnye frazeologizmy s somatizmami v sovremennom frantsuzskom yazyke [Conventional phraseological units with somatisms in modern French language]. Grodno: GrGU [in Russian].
11. Mudraya, O. V. (1995). Funktsii neverbalnykh komponentov v sisteme yazyka (na materiale sravneniya russkogo yazyka s angliyskim) [Functions of non-verbal components in the language system (based on the comparison of Russian and English languages)]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Moskva [in Russian].
12. Nazaryan, A. G. (1987). Frazeologiya sovremennogo frantsuzskogo yazyka [Phraseology of modern French language]. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].

DICTIONARIES

13. Frantsuzsko-russkiy frazeologicheskiy slovar [French-Russian phraseological dictionary] / pod red. Ya. I. Retskera. Moskva: Gos. izd-vo inostr. i nats. slovarey, 1963 [in Russian].
14. Dictionnaire des expressions et locutions d'Alain Rey et de Sophie Chantreau. Paris: Le Robert, 1991 [in French].
15. Le Robert. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue française. Paris, 1980 [in French].

ІРРЕАЛЬНИЙ СВІТ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Львіна О. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

У роботі порушено питання про особливості функціонування можливих світів у художньому тексті. Зокрема, актуалізовано проблему вербалізації ірреального світу як обов'язкового можливого світу. В інформативному аспекті запропоновано історію питання щодо розвитку теорії множинних світів, подано різні погляди науковців на природу ірреального світу, серед іншого й з позицій теорії модальності та з позицій теорії можливих світів.

Обґрунтовано думку, що кожна людина моделює у свідомості значну кількість альтернативних варіантів розвитку ситуації в теперішньому чи майбутньому часі. Відповідно підкреслено, що філософія можливих світів полягає в тому, що не існує абсолютної істини, бо остання залежить від спостерігача та свідків подій.

Розмежовано поняття реальності й фантазії та запропоновано визначення ірреального світу, з'ясовано складники ірреального світу, серед яких – нереальний земний світ, нереальний неземний світ, алогічний світ. Схарактеризовано ознаки кожного із субсвітів, описано мовні засоби, якими послуговуються майстри художнього слова при моделюванні того чи того з підсвітів. Зокрема, визначено, що до основних вербалізаторів ірреального можливого світу належать: назви із семантикою «уявна істота» чи «уявна неістота»; дієслова, які виражають ідею ментальної діяльності суб'єктів; різні засоби художньої виразності: метафори, метонімії, гіперболи тощо; а також указівка на переживання персонажем стану марення чи сну.

У межах дослідження встановлено, що ірреальний світ постає одним із можливих світів художнього тексту, який протистойть реальному як такий, що ґрунтується на фантазії. На противагу цьому образу первинного (об'єктивного) світу справді мають відображення в дійсності й не є результатами уявлення.

Таким чином, робота дає змогу наблизитися до проблеми взаємодії мови та людини в аспекті сучасних лінгвістичних теорій.

Ключові слова: множинні світи, можливий світ, ірреальний світ, ірреальна модальність, семантика.

Iliina O. V. The Unreal World and its Textual Reflection. The paper considers the problem of the peculiarities of the functioning of possible worlds in the text, in particular, actualizes the problem of verbalization of the unreal world as a mandatory possible world. In the informative aspect, the history of the question on the development of the theory of multiple worlds is offered; different views of scientists on the nature of the unreal world are represented, in particular, from the standpoint of the theory of modality and from the standpoint of the theory of possible worlds.

It is argued that each person models in his or her mind a significant number of alternatives in the present or future, respectively, emphasizes that the philosophy of possible worlds is that there is no absolute truth, because the latter depends on the observer and the witness.

The article distinguishes the concept of reality and fantasy and proposes a definition of the unreal world, identifies the components of the unreal world, including the unreal earthly world, the unreal unearthly world, and the illogical world. The features of each of the subworlds are characterized, the linguistic means used by the writers in modeling a certain subworld are determined, in particular, it is found that the main verbalizers of the unreal possible world include names with the semantics "imaginary being" or "imaginary non-being"; verbs that express the idea of mental activity of subjects; the use of various means of artistic expression: metaphors, metonymy, hyperbole, etc.; as well as an indication of the character's experience of a state of delirium or sleep.

The article states that the unreal world is one of the possible worlds of the text, which opposes the real world as fantasy-based, while the images of the primary (objective) world are reflected in reality and are not the result of imagination.

Thus, the work allows us to approach the problem of interaction between language and man in terms of modern linguistic theories.

Key words: multiple worlds, possible world, unreal world, unreal modality, semantics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Об'єктивна реальність існує незалежно від будь-якої людини, проте людство завжди хвилювали питання про можливість існування інших світів, іншої реальності, тобто проблема множинних світів завжди була в полі зору дослідників – з часів Античності, де її активно розробляв Демокрит, Левкіпп та інші атомісти. Пізніше до цієї теми апелювали Г. Лейбніц, С. Кріпке, Я. Хінтіка та ін. Кожен із названих дослідників по-своєму

інтерпретував можливість існування великої кількості незалежних чи взаємопов'язаних світів. На основі різних підходів визначено існування кількох обов'язкових світів – складників художнього світу. До них входить ірреальний можливий світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна не звернути уваги на ґрунтовні роботи Т. Н. Нікульшиної, присвячені вербалізації ірреальності. Дослідниця пропонує ґрунтовну класифікацію носіїв семантики ірреальності, установлює

типологію та тематичні групи категорії ірреальності, а також описує мовні засоби вираження на матеріалі англійської та української мов. Науковиця стверджує, що «спорідненість людей із різною пракультурою про сутність ірреального світу – можливо усе – свідчить про універсальність досліджуваного поняття; відсутність спільного коріння та історії генерує певні розбіжності. Універсалії доводять розвиток англійської та української спільноти за канонами світової парадигми, а розбіжності підкреслюють самотність досліджуваних етносів» [7, 166].

На окремий розгляд заслуговує також праця І. В. Кривенець, у якій авторка інтерпретує поняття *ірреальність* як когнітивний складник актуалізації можливих світів у літературному просторі й пропонує вивчати лінгвальні засоби вербалізації ірреального «за трьома основними складниками будь-якого художнього прозового твору: часу, місця та актантів» [4, 59]. Дослідниця визначає ірреальний світ як такий, «що має контрафактичне наповнення, тобто факти, події, актанти, простір, що не підлягає науковій експлікації, суперечить усім науковим законам» [4, 59]. Наукова розвідка О. М. Шапошник серед основних атрибутів ірреального світу називає вигадані автором реалії, які в дійсності не існують, звідси «лексико-стилістичні засоби для їх номінації – почасти okazionalnі. При перекладі цих одиниць необхідно враховувати особливості їх побудови й функціонування, а також авторів задум, контекст і, що найважливіше, жанрову належність тексту» [8].

Привертає увагу й робота Н. М. Агашиної, яка аналізує ірреальну модальність із позицій різних аспектів: комунікативно-прагматичного, семантико-структурного, когнітивного тощо. Дослідниця вважає, що «залежно від типу інтенцій ірреальну модальність можна поділити на прогноуючу, фантазійну, модальність зумовленості, бажання, волевиявлення. При цьому необхідно враховувати параметри комунікативної ситуації, зокрема її ілюктивну характеристику» [1, 14]. Однак із позицій теорії множинних світів маркери умови, можливості та необхідності репрезентують не ірреальний світ, як наголошує авторка, а потенційно можливий світ, адже «маркер недовірності вводить у семантику висловлювання певний ступінь сумніву, що переміщує події з дійсного світу в можливий» [1, 14]. У реченні *Здається, збирається дощ*, яке наведено як ілюстрацію до ірреальної модальності, вірогідність настання дощу можна кваліфікувати як потенційно можливу дію в майбутньому. Науковиця розглядає ознаки реальності та ірреальності як альтернативні варіанти, що є не сумісними в межах однієї пропозиції. Такої ж думки дотримується В. Б. Квасевич, який визначає два різновиди ірреальності: позитивну (коли акцент зроблено на потенційності дії, і ситуація є можливою та бажаною) та негативну (коли наявне заперечення того, що не здійснилося й вже ніколи не відбудеться) [2, 67].

Формулювання мети та завдань статті. Метою пропонованої розвідки є визначення особливостей вербалізації ірреального світу як одного з можливих світів у текстах художньої літератури. Поставлена ціль передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) подати класифікацію множинних світів; 2) дефінувати поняття *ірреальний світ*; 3) розглянути підсвіти ірреального світу; 4) схарактеризувати мовні особливості кожного з підсвітів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття *ірреальне*, згідно з відомостями тлумачних словників, відповідає таким значенням, як *нереальний*, «який не існує, якого не буває в дійсності; уявний; неможливий для виконання здійснення; нездійснений» [9, 375]. У філософських словниках значення терміна *ірреальний* збігається з такими варіантами: «Ірреальне (від лат. *irrealis* – неречовинний) – те, що не має онтологічної достовірності та існує в уяві лише як символ чи образ. Подеколи ірреальне отожднюють із поняттям ‘фантастичне’, ‘неможливе’. У різних світоглядних системах ірреальне трактують діаметрально протилежно: у межах матеріалістичного світогляду ірреальним є світ трансцендентного, тоді як у містико-ідеалістичному світогляді ірреальним вважають емпіричний «тілний» світ. Остання точка зору в найбільш послідовній формі виражена у *Веданті* та культурі *індуїзму*, де емпіричний світ визначають як ілюзію (“майя”). У християнській культурі емпірична реальність не постає як ірреальна; водночас вона відчужена від трансцендентної реальності і повинна бути апокаліптично трансформована та катарсично оновлена (шляхом очищення від гріха)» [10, 251]. Таким чином, у словниках зафіксовані такі визначення ірреального, як те, що не існує; неможливе; фантастичне; ідеальне – на протигагу реальному, об’єктивному.

У монографії Т. Н. Нікульшиної наголошено, що «завдяки нашим знанням про реальний світ ми можемо чітко усвідомити, що перед нами – дійсне, потенційне або фантастичний вимисел. Світу реальному протиставляється світ ірреальний. На відміну від світу ірреального, побудованого на фантазії, образи первинного світу мають місце в дійсності й не є результатом уявлення» [7, 16]. Таким чином, у мовному просторі існують автономні світи, які не є копіями реального світу. Ці мовомисленеві універсалії в науковій традиції здобули назву *можливі світи*. До можливих світів належить і *художній світ*, який може бути «максимально наближений до видимого, даного нам у відчуттях (та все ж такий, що існує лише в нашій уяві, збуджуваній *словом*, *образом*, або фантастичний, зітканий із химерних переплетінь уявленого і явленого, сновидінь і візій (але також опосередкований *словом* – від творця до сприймача його співуяви)» [6, 57]. При цьому, як зазначають дослідники, у *художньому світі* можуть бути і свої *часові* та *просторові* параметри – знову ж таки як максимально наближені до реальних обставин *часу* і *місця дії*, так і зіткані з найрізноманітніших переплетінь, зміщень, переміщень у *часопросторі*» [6, 57].

Одним із художніх світів є ірреальний світ. Його можна вважати *вигаданим можливим світом*, *вторинним світом*, адже такий світ вибудовано на інших принципах, ніж звичний нам світ, хоча сприймати ірреальний світ можливо лише за умови апелювання до реалій об’єктивного світу. Ірреальним

можна вважати світ, який побудовано на фантазії. Уяву протиставлено звичному, первинному (реальному) світу, оскільки фантастичні образи відсутні в цьому світі, вони є надбанням людської фантазії.

У межах категорії ірреального світу доцільно виокремити кілька підсвітів.

1. Нереальний земний світ. Нереальний земний світ здобуває реалізацію в таких жанрах, як історичний роман; коли письменник уводить до загальновідомого сюжету нових персонажів, вони репрезентують нову реальність, а значить, формують нереальний земний світ, тобто світ, якого ніколи не існувало.

Такі субжанри, як альтернативна історія чи криптоісторія, теж є яскравими виразниками нереального земного світу. Альтернативна історія – це жанр фантастики, що присвячений опису можливої реальності, яка б могла існувати об'єктивно, якби історія в один із переламних моментів, так званих точок біфуркації – точок розвилки, пішла б іншим шляхом. У творах, які репрезентують альтернативну історію, як пише Ю. В. Котляр, «неодмінним елементом сюжету є зміна ходу історії. Тобто у деякий момент минулого з якої-небудь причини: або випадково, або в результаті втручання зовнішніх сил (наприклад, прибульців із майбутнього), – відбувається щось відмінне від того, що відбувалося в реальній історії. Те, що сталося, може бути пов'язане з широко відомими історичними подіями або історичними особистостями, а може здаватися, на перший погляд, малозначущим. У результаті цієї зміни відбувається “розгалуження” історії: події починають розвиватися іншим шляхом. У світі зі зміненою історією й відбувається дія. Вона може проходити в будь-який час – і в минулому, і в сьогоденні, і в майбутньому» [3, 65].

Термін *криптоісторія* був запроваджений українськими письменниками, що пишуть під псевдонімом *Г. Л. Олді*, для опису подій, які нібито відбулися, однак лишилися невідомими широкому загалу.

До нереального земного світу належать також сновидіння персонажів, їхнє марення, вади свідомості. Наприклад, читаємо в Ю. Мушкетика: «Відтак він несподівано забувся, замріявся, уявив себе гайдамакою, почув урочисті дзвони, побачив гайдамаків у киреях» (4). Тут можна простежити ментальну діяльність суб'єкта, що вербалізована за допомогою слів *забувся, замріявся, уявив*. Ці дієслова допомагають розпізнати ірреальний можливий світ. Ментальна діяльність має результат – у думках персонажа виникає образ гайдамаки, а також зіставлення з гайдамакою самого суб'єкта. У роботі Н. М. Магас подібні конструкції передано за допомогою моделі: «А мріє (уявляє) X (X=A) як Y, у якій об'єктом уяви (у цьому випадку сам суб'єкт) може бути будь-що або будь-хто, оскільки простір мрій безмежний» [5, 106].

Засобом репрезентування реального світу часто слугують гіперболи: *Гнідко тремтів, будив жалібним іржанням крихку тишу, й Сергієві здавалося: знизу, з зелених хащів, те іржання слухають тисячі вух* (2, 248). У цьому випадку ірреальну модальність передано за допомогою дієслова *здавалося*, а гіпербола *тисячі вух* передає почуття страху головного

героя твору – маленького хлопчика, який опинився на війні.

Шок хлопчика, який побачив велику кількість загинувших червоноармійців, також спричинює виникнення ірреального світу, бо персонаж перебуває в стані афекту:

На мить Сергієві здалося, що всі ці червоноармійці – живі, вони зараз встануть, візьмуть труби і заграють марш. Хлопець закричав і наосліп кинувся через яр. Труби сурмили, труби кликали, труби гналися за ним (2, 249).

Метонімія та анафора останніх рядків покликані створити атмосферу тривоги й страху.

2. Нереальний неземний світ. Нереальний неземний світ репрезентовано здебільшого у фентезійних романах, де йдеться про паралельні Всесвіти або ж узагалі про інший світ. До лінгвальних засобів, що репрезентують нереальний неземний світ, належать назви істот-мешканців світу: *ельф, орк, гоблін, дракон* тощо. При цьому істот як носіїв семантики ірреальності Т. Н. Нікульшина пропонує диференціювати за певними ознаками. По-перше, на думку дослідниці, значну роль відіграють такі параметри: 1) конотація: позитивна чи негативна, яка надається директивно чи опосередковано (асоціативно); оцінку може бути передано імпліцитно – за допомогою семантики лексем; або експліцитно – за допомогою різних інтенсифікаторів (наприклад, прикметників чи прислівників); 2) семантична структура: моносемантичні одиниці чи полісемантичні лексеми, які називають осіб за певними характеристиками, наприклад, *василіск* – це змієподібна істота, яка лише одним своїм поглядом здатна вбивати людей; *Вернидуб* – казковий персонаж, що здатний ламати величезні дерева; 3) гендерна належність істот: *лісовик* – міфологічна істота, що живе в лісі; *мавка* – міфологічна істота, що живе в лісі; вважається, що на мавок перетворюються нехрещені або прокляті батьками діти; 4) вікова характеристика; 5) фізичні параметри: зріст, сила, зовнішність; 6) ступінь абстракції: твариноподібні істоти, людиноподібні істоти, уособлення природних стихій; 7) родинні відносини між істотами: сімейні, дружні; 8) місцезнаходження істот: у воді, у лісі, під землею, на землі, у повітрі, у горах [7, 27–38].

Образи нереального неземного світу можуть виникати й у творах нефантастичного характеру – у розповідях інших персонажів або в їхній вірі в існування потойбіччя. Таким чином формується текстова ситуація, що вказує на появу нереальної істоти в реальному світі. Наприклад, у наведеній нижче ілюстрації в хату потрапляють дивні козаки (нереальна сутність – чорти), чиєю метою є придбання людської душі:

Отож на Пилипівку дівчата готували страви. І тут до хати зайшло п'ятеро козаків – запорожці. Вийняли карти, почали грати. Купка срібла на столі. А дівчина Векла взяла віника – замести хату. Щастя віником під стіл – а там висять п'ять довженних хвостів з китицями. Нечисті у них у гостях, грають у карти. Спершу злякалася. А тоді під стіл, і всі хвости позв'язувала докупи. І – до нас

у садок. Там отаке й таке... Ми – за шаблі і в хату. **Чорти** звинулись, але, пов'язані, повалились на купу. А ми тоді їх шаблями. А то це було... (3, 59).

У цих рядках натрапляємо на образ нечистої сили, яка в українській мові репрезентована найбільш узагальненим поняттям – чорт. Цей образ виник ще в часи до прийняття християнства, а пізніше перебрав негативні риси вже християнського диявола – супротивника Бога, володаря пекла. У наведеному уривку один із персонажів роману Ю. Мушкетика «Гетьман, син гетьмана» прагне розважити гостей Юрія Хмельницького, розповідаючи небилиці. У розповіді Омелька беззаперечним є матеріальне втілення чортів як представників хтонічного світу, вербалізоване субстантивованим прикметником *нечисті* та безпосередньо іменником *чорти*. Ю. Мушкетик, описуючи чортів, апелює до народного уявлення про зовнішність нечистих, що підтверджено наявністю описативних елементів, таких як указівка на наявність хвостів. Диявол викликає асоціації з багатством та грою в карти, саме тому до атрибутів входять *карти* та *купка срібла*. Ситуація ірреальна й не можлива в об'єктивному світі, у персонажному дискурсі ситуація також є ірреальною, проте зображуваний простір наближений до об'єктивного, тобто письменник намагається передати наш світ. Таким чином, текстові ситуації, де ірреальні властивості, якості, характеристики описано повно або частково як такі, що мають місце в звичному світі, репрезентують нереальний земний світ. Мовними засобами репрезентації є пряма номінація, а також дескрипції, що містять у своїй семантичній структурі ознаки дивності, відхилення від норми. У наведеній ілюстрації це зовнішні характеристики: опис хвостів із китицями.

Традиційне вірування про можливість укладання угоди з дияволом репрезентовано в такому мікроконтексті:

*І всі знали: якщо він її [рушницю] візьме, то влучить. Не дивина: поміж запорожців ходила чутка, ніби підписар стріляв у хрест. Отож – **чортові в заклад душа**, а йому – **непомильний постріл** (5, 90).*

Ідеться про можливість договору між людиною та демоном, людина пропонує свою душу в обмін на певні послуги чи блага, наприклад, молодість, багатство, знання, владу тощо.

Фізіологічні аномалії – невід'ємна риса фантастичних істот, які можуть з'являтися в снах:

***Мана**, та й годі. Таки **мана**. Бо знову **заплющив очі**... й **побачив** це саме обличчя, повернуте вбік... а тулубом до мене. Тулубом **птиці**. **Птах**, завбільшки з людину впливав з-за наших сулімівських рясних калин і отако, бока, наближався до мене. **Птах з жіночою головою й пташиним тулубом**. Я навіть згадав, як називається цей птах – **гарпія**. Одначе **гарпії**, вони злі, а ця – **добра, усміхнена** (1, 22).*

Дієслова *заплющив*, *побачив* підкреслюють, що дія відбувається в стані марення, сну, а іменник *мана*

тільки посилює ступінь абстракції. У сні головного героя твору «Гетьманський скарб» – Івана Сулими – фантазія створює людиноподібну істоту, поєднуючи образ птаха та дівчини. Тут можна простежити алюзію на давньогрецькі міфи, де гарпії поставали злими персонажами, які викрадали людські душі. Використовуючи цей образ, автор натякає на подальшу долю свого персонажа – гарпія-Уляна викраде його душу, проте епітети *добра*, *усміхнена* дають змогу концептуалізувати це викрадення як щось позитивне. Далі із сюжету дізнаємося, що Іван закохався в Уляну, тобто сон був віщим.

3. **Алогічний світ**. Алогічний світ – це неможливий з погляду логіки світ. В алогічному світі стосунки між істотами нічим не зумовлені: тут немає прибульців, які б вплинули на розвиток подій, і сама дія не відбувається в якомусь казковому місці. В ірреальному світі можуть траплятися дива й можливим виявляється практично все. Як наголошує Т. Н. Нікульшина, «ірреальний світ – це світ, де здійснюється нездійснене, виконується невиконане й стає можливим неможливе» [7, 21]. Фантазія є вродженою природною потребою особистості, люди не замислюються над логікою чарівних та фентезійних образів.

В алогічному світі немає чарівних істот, проте звичайні істоти наділені надприродними здібностями. Наприклад, у казках тварини, рослини чи навіть штучно створені предмети здобувають можливість говорити, допомагати головним персонажам.

Алогічний світ яскраво представлений і в українській необароковій традиції. Так, у романі В. Дрозда «Самотній вовк» («Вовкулака») здатність головного героя Андрія Шишиги перетворюватися на вовка ілюструє ірреальний світ. Або здатність Кириака Сатановського з роману В. О. Шевчука «Три листки за вікном» приєднувати свою тінь до інших, через що персонаж здобуває можливість непомітно супроводжувати людей, стежити за ними, підслуховувати чужі думки, дізнаватися секрети життя інших. Ці здатності нічим не пояснені, вони просто притаманні персонажам, тому інтерпретуються як алогічні.

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, можна зробити висновки про існування серед категорії множинних світів ірреального світу, що виявляється у використанні дієслів на позначення ментальної діяльності суб'єктів, номенів із семантикою «уявна істота» чи «уявна неістота» у фентезійних чи науково-фантастичних романах, а також у снах чи мареннях персонажів. У межах ірреального можливого світу виокремлюємо підсвіти: нереальний земний світ, нереальний неземний світ, алогічний світ.

Перспективним вважаємо можливість вивчення особливостей мовного вираження ірреального світу в конкретних прозових чи поетичних творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агашина Н. М. Ирреальная модальность в современном русском языке : автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.02.01. Ставрополь, 2003. 19 с.
2. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. Москва : Наука, 1988. 309 с.

3. Котляр Ю. В. Альтернативна історія в історичних дослідженнях. *Наукові праці*. Миколаїв, 2016. Вип. 270. Т. 282. С. 64–68.
4. Кривенець І. В. Мовні засоби вираження ірреального в жанрі фентезі (на матеріалі роману Бернара Вербера “L’Empire Des Anges”). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2016. № 21. Т. 2. С. 59–61.
5. Магас Н. М. Реальність та ірреальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Studia methodologica*. 2014. № 36. С. 106–110.
6. Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація / за ред. Р. Гром’яка. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. 291 с.
7. Нікульшина Т. Н. Ірреальний світ англійською та українською мовами. Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. 186 с.
8. Шапошник О. М. Лексико-стилістичні засоби вербалізації вторинних світів фентезі : перекладознавчий аспект. *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 164. С. 568–573. URL : <https://cutt.ly/ITvKig3>

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 5 : Н–О. 840 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 443 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Мушкетик Ю. М. Гетьманський скарб. Харків : Фоліо, 2007. 415 с.
2. Мушкетик Ю. М. Жорстоке милосердя. Міст через ніч. Київ : Дніпро, 1974. 448 с.
3. Мушкетик Ю. М. Гетьман, син гетьмана : повісті. Харків : Фоліо, 2013. 218 с.
4. Мушкетик Ю. М. Прийдімо, вклонімося. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5907>
5. Мушкетик Ю. М. Яса. Харків : Фоліо, 2006. 415 с.

REFERENCES

1. Agashina, N. M. (2003). Irrealnaya modalnost v sovremennom russkom yazyike [Unreal modality in modern Russian]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Stavropol [in Russian].
2. Kasevich, V. B. (1988). Semantika. Sintaksis. Morfologiya [Semantics. Syntax. Morphology]. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Kotliar, Yu. V. (2016). Alternatyvna istoriia v istorychnykh doslidzhenniakh [Alternative history in historical research]. *Naukovi pratsi*. Mykolaiv, 270 (282), 64–68 [in Ukrainian].
4. Kryvenets, I. V. (2016). Movni zasoby vyrazhennia irrealnoho v zhanri fentezi (na materialy romanu Bernara Verbera “L’Empire Des Anges”) [Linguistic means of expressing the unreal in the fantasy genre (based on the novel by Bernard Werber “L’Empire Des Anges”)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 21 (2), 59–61 [in Ukrainian].
5. Mahas, N. M. (2014). Realnist ta irrealnist u lnhvokohnyvnomu vymiri [Reality and unreality in the linguocognitive dimension]. *Studia methodologica*, 36, 106–110 [in Ukrainian].
6. Hromiak, R. (Ed). (2005). Neimovirno mozhyvi svity: referentnist, fiktsiinist, tekstualizatsiia [Incredibly possible worlds: reference, fiction, textualization]. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TNPU [in Ukrainian].
7. Nikulshyna, T. N. (2010). Irrealnyi svit anhliskoiu ta ukrainskoiu movamy [The unreal world in English and Ukrainian]. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim [in Ukrainian].
8. Shaposhnyk, O. M. (2018). Leksyko-stylistychni zasoby verbalizatsii vtorynnykh svitiv fentezi: perekladoznavchiy aspekt [Lexical and stylistic means of verbalization of secondary worlds of fantasy: translation aspect]. *Naukovi zapysky TsDPU im. V. Vynnychenka. Serii : Filolohichni nauky*, 164, 568–573 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

9. Bilodid, I. K. (Ed.). (1974). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Mushketyk, Yu. M. (2007). Hetmanskyi skarb [Hetman's treasure]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
2. Mushketyk, Yu. M. (1974). Zhorstoke myloserdia. Mist cherez nich [Cruel mercy. Bridge through the night]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
3. Mushketyk, Yu. M. (2013). Hetman, syn hetmana: povisti [Hetman, son of the hetman]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
4. Mushketyk, Yu. M. Pryidimo, vklonimosia [Let's come, let's bow]. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5907> [in Ukrainian].
5. Mushketyk, Yu. M. (2006). Yasa [Clear]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

УДК 811.162.3'373.7'367

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.9

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ТЕМПОРАЛЬНИХ ТА ЛОКАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЧЕСЬКОЇ МОВИ)

Кобилецька Л. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розкрито особливості формально-граматичної структури чеських темпоральних та локативних фразеологізмів. Матеріалом для аналізу послуговували чеські темпоральні фразеологічні одиниці (далі ФО) – на позначення тривалості проходження дії, регулярності протікання дії, спорадичної дії, швидкості проходження дії, послідовності подій та вікових періодів людського життя, а також локативні ФО на позначення відстані, характеристики навколишнього природного середовища і певних місцевостей та частин світу (*Starý svět, Nový svět*), населених пунктів, міст (*Svaté město, Svatá stolice*), країн (*země vycházejícího slunce, nebeská říše*) тощо.

Передусім випрацьовано робоче визначення фразеологічної одиниці (значеннєво і структурно стійкі, відтворювані в мовленні, семантично цілісні і надслівні мовні звороти) і вказано її обсяг (з урахуванням широкого розуміння фразеології залучено ідіоми, фраземи та паремії).

З'ясовано, що для чеських фразеологізмів із темпоральною й локативною семантикою характерна різноманітність формально-граматичних моделей: виокремлено фразеологізми, співвідносні зі словосполученням; фразеологізми предикативної структури; моделі, утворені поєднанням повнозначного лексичного компонента з неповнозначним.

Виявлено, що серед фразеологізмів, співвідносних за своїми моделями зі словосполученням, найчисленнішими є такі структури: конструкція, яку формують прикметник та іменник («*Adjek. sing. / pl. – Subst. sing. / pl.*»): *vzdušný oceán, širé moře, vzdušný prostor*; конструкція, яка складається з дієслова-зв'язки (*být/ bejt*), прийменника та іменника («*být/ bejt – Prep. – Subst.*»): *být z cesty, být / bejt při ruce, být v nedohlednu, být / bejt z dohledu*. Досить поширеними для експлікування аналізованих смислових відношень є ФО, репрезентовані компаративними моделями, зокрема «*Verb. – jako – Subst.*»: *běhat jak čamrda, poskakovat j. ptáček, běhat j. koroptev / koroptvička*, та тавтологічними конструкціями, серед іншого й «*(Prep.) – Subst. – Prep. – Subst.*»: *od slunka do slunka, od tmy do tmy*.

Фраземи предикативної структури можуть співвідноситися як зі складним реченням (*běží jako by mu hlava hořela; běží j. by pod ním země hořela*), так і простим – односкладним (*j. by měl svázané nohy; j. když má duši na jazyku; j. když se mu chce a nechce*) чи двоскладним (*pánbůh tam přijde jednou za rok*). Виділено також ФО вигуківого типу: *Žádněj spěch!, To je starý!*

Серед фразеологізмів, що представлені моделлю, утвореною поєднанням повнозначного лексичного компонента з неповнозначним, найбільш продуктивною виявилась «*Prep. – Subst.*»: *při sobotě, po nocích, přes noc, bez oddechu*.

Ключові слова: фразеологічна одиниця (ФО), чеська мова, формально-граматична модель, словосполучення, речення, темпоральність, локативність.

Kobyletska L. V. Formal-grammatical structure of temporal and locative PhUs (on the material of the Czech language). The article reveals the peculiarities of the formal-grammatical structure of Czech temporal and locative phraseology. The material for the analysis was Czech temporal phraseological units (hereinafter PhUs) – to indicate the duration of the action, the regularity of the action, sporadic action, the speed of the action, the sequence of events and age periods of human life, as well as locative PhUs to indicate the distance, to characterize the environment and certain areas, as well as parts of the world (*Starý svět, Nový svět*), settlements, cities (*Svaté město, Svatá stolice*), countries (*země vycházejícího slunce, nebeská říše*), etc.

First of all, a working definition of a phraseological unit has been developed (a multi-word unit of language, fixed in meaning, lexical composition and structure, reproducible in speech, and semantically indivisible and its scope is indicated (adhering to a broad understanding of phraseology, we involve idioms, phrases and paremiias in the analysis).

It was found that Czech phraseological units with temporal and locative semantics are characterized by a variety of formal-grammatical models, among which we distinguish phraseological units that are comparable in their models to a phrase; PhU with a predicative structure; models formed by combining a full-fledged lexical component with an incomplete one.

It was found that among the phraseologies comparable in their models to a phrase the most numerous are the following structures: construction formed by the adjective and noun (“*Adjek. sing. / pl. – Subst. sing. / pl.*”): *vzdušný oceán, širé moře, vzdušný prostor*; construction, which consists of link verb (*být/ bejt*), preposition and noun (“*být/ bejt – Prep. – Subst.*”): *být z cesty, být / bejt při ruce, být v nedohlednu, být / bejt z dohledu*. The same PhUs are

also characterized by comparative models: “Verb. – jako – Subst.”: *běhat jak čamrda; poskakovat j. ptáček; běhat j. koroptev / koroptvička*. We also highlight PhUs with the tautological structure: (“Prep.” – Subst. – Prep. – Subst.”: *od slunka do slunka, od tmy do tmy*).

Among the Czech prepositions of the predicative structure, we singled out phraseologisms that, according to their models, correspond to a complex sentence (*běží jako by mu hlava hořela; běží j. by pod ním země hořela*). Part of the phraseology corresponds to a simple sentence, which is divided into one-syllable (*j. by měl svázané nohy; j. když má duši na jazyku; j. když se mu chce a nechce*) and two-syllable (*pánbůh tam přijde jednou za rok*). We also highlight PhUs of the exclamatory type: *Žádněj spěch! To je starý!*

Among the phraseologisms of this semantics, we also single out PhUs with the prepositional-noun construction: “Prep.– Subst.”: *při sobotě, po nocích, přes noc, bez oddechu*.

Key words: phraseological unit (PhU), phraseology, the Czech language, formal-grammatical model, phrases, sentences, temporality, locativeness.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Простір і час є основними формами буття. Будь-які матеріальні об'єкти не існують поза простором і часом.

Лінгвістичним аспектом категорії часу та простору (темпоральності й локативності) є сукупність способів вираження засобами національної мови сутності фізичного та філософського висвітлення зазначеної проблеми.

Фразеологія – невід'ємне джерело мовної інтерпретації понять темпоральності та локативності. Образна система фразеологічного складу мови надає цим філософським категоріям особливого, специфічного етномаркованого значення.

Фразеологізми з просторовим та часовим значеннями численно представлені у чеській мові. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу формально-граматичної структури чеських темпоральних та локативних ФО з метою вивчення структурних особливостей вказаної групи фразеологізмів, виокремлення найпродуктивніших формально-граматичних моделей, адже порушена проблема залучає значну частину фразеологічного матеріалу, який потребує детального опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці активно досліджують філософські категорії часу та простору. Значні здобутки у вивченні цих понять мають українські дослідники. Зокрема, Т. Голосова розглянула універсальну категорію часу в художньому тексті [5]; А. Куцова простежила відтворення темпоральності применниковими конструкціями [10]; О. Бондар зосередив увагу на вираженні темпоральних відношень у сучасній українській літературній мові загалом [3]; В. Барчук – здебільшого на експлікуванні граматичної темпоральності [2].

Мовознавець С. Романюк зазначала, що темпоральність є семантичною категорією, яка відображає сприйняття й осмислення людиною часу позначуваних ситуацій і їхніх елементів стосовно моменту мовлення мовця [12, 57]. Дослідниця проаналізувала морфологічну (граматичну) категорію часу, виявила особливості темпоральності як функціонально-семантичної категорії [12].

Семантичне поле простору розглянула у своїй розвідці О. Кардашук [7]. Функціонально-семантичній категорії локативності в українській мові присвятила свої праці О. Виноградова [4]. На думку авторки, локативність як одна з найбільш маркованих універсальних семантичних категорій охоплює

і відображає всю розмаїтість просторових відношень, які існують у навколишньому світі [4, 1–2].

Темпоральні та локативні категорії в чеській фразеології представлено у дослідженнях Л. Кобилицької. Зокрема, проаналізовано семантичну структуру зазначених фразеологізмів із виокремленням ядра та периферії, встановлено системні зв'язки, схарактеризовано виявлені фразеологічні інновації в сучасному узусі, окреслено етнокультурну самобутність зазначеної групи ФО [8; 9]. Деякі чеські темпоральні фразеологізми на позначення свят та вікових періодів людини в контексті національно-культурної семантики були об'єктом зацікавлення Л. Даниленко [6]. Просторові відношення природного й містичного світу вивчала М. Чехова [11].

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованого дослідження – проаналізувати формально-граматичну структуру темпоральних та локативних ФО у сучасній чеській мові. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: сформулювати корпус чеських темпоральних та локативних ФО за лексикографічними джерелами та письмовими текстами Чеського національного корпусу; проаналізувати особливості формально-граматичної структури вказаних фразеологізмів; виокремити найчисленніші формально-граматичні моделі, характерні для зазначеної групи ФО.

Матеріалом розвідки послуговував корпус темпоральних та локативних чеських фразеологізмів, виокремлений зі словників “Slovník české frazeologie a idiomatiky”; “Slovník spisovného jazyka českého”; “Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost”; “Lidová řeč” та письмових текстів Чеського національного корпусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «час» охоплює основні властивості процесів, що відбуваються з матеріальними тілами, а саме тривалість і черговість подій.

Відповідно до цього розрізняємо такі часові відношення:

а) на позначення тривалості та інтенсивності проходження дії в часі: довго – недовго; швидко – повільно; б) на позначення періодів в часовій сегментації світу: послідовності плинності подій людського життя та вікових періодів в житті людини [8, 5–6].

Як зазначає С. Бардонов, поняття «простір» охоплює дві фундаментальні риси матерії – її протяжність і місце в дійсності. Протяжність є продовженням того самого сущого. Кожне тіло має три

виміри протяжності – довжину, ширину й висоту. Місце – це просторова визначеність предмета стосовно інших предметів [1, 90–91]. Просторову семантику мають найменування всіх предметів, живих істот, ознак, властивостей, станів, процесів, ірреальних об'єктів тощо.

Одним із об'єктів мовної інтерпретації часових і просторових відношень є фразеологія. Вираження темпоральності і локативності у сучасній чеській фразеології має свої особливості.

Найчастіше ФО на позначення часових і просторових понять складаються з двох або більше слів. При цьому мінімальною одиницею фразеологічних зворотів є двослівні утворення, а максимальною – речення. Виділяємо такі основні групи ФО просторового і часового значень:

1) ФО, що мають форму словосполучення: *modravé dálky / modravá dál;* *pár kroků;* *kraj světa;* *vzdušný oceán;* *širé moře;* *neznámé končiny;* *dlouhé prsty;* *starý vích;* *starý kocour;* *podzim / podvečer života;* *kraj světa;* *brána ráje;* *zub času;* *pohádka mládí;* *známka stáří;* *pupek Evropy;* *zlomek vteřiny* тощо;

2) ФО, що мають форму речення: *(bydli) tam, kde lišky dávají dobrou noc;* *běží jako když hrom bije;* *běží jako když tu nohy namaže;* *běhat jako by měl v zadku vtuli;* *je to (blízko) co by kamenem dohodil;* *dělat něco jako když bičem mrská / práská* тощо;

3) прийменниково-іменникові сполучення типу: *o překot / přítrž;* *od nynějška;* *v rychlosti;* *od věků;* *bez přestání;* *od paměti;* *u huby;* *u nosu;* *z rána;* *o polednách;* *při pondělku* тощо.

Формально-граматичною ознакою, що маркує значну частину ФО на позначення часових та просторових відношень, є вживання їх з дієсловом *mít* («мати») або *být* («бути»), наприклад: *být na cestě;* *být / být na obzoru / vobzoru;* *bejt v dohledu;* *(být / bejt) v doslechu;* *být / stát za / přede dveřmi;* *(být) v nedohlednu;* *(být) v Kristových letech;* *mít Kristova léta;* *(být) starý jako Abrahám;* *být starý jako Metuzalém.*

Розглянемо тепер конкретні моделі, за якими утворені ці фразеологізми, а також визначимо ступінь їх активності у самому процесі фразеутворення. Під структурною фразеологічною моделлю розуміємо тип синтаксичних конструкцій, за яким створюється низка стійких сполучень.

Фактичний матеріал дає можливість виокремити ФО на позначення часових та просторових понять таких структурних моделей: ФО, співвідносні зі словосполученням; ФО предикативної структури; моделі, утворені поєднанням повнозначного лексичного компонента з неповнозначним.

Фразеологізми, співвідносні зі словосполученням.

Одна з найбільш активних моделей фразеологізмів на позначення часових та просторових відношень – конструкція, яка складається з прикметника та іменника. Схема структурної моделі – «Adjek. sing. / pl. – Subst. sing. / pl.», наприклад: *vzdušný oceán;* *širé moře;* *modravé dálky / modravá dál;* *telecí léta;* *starý vích;* *starý kocour;* *lokální / místní patriot;* *domácí / rodinný krb;* *bílý týden;* *rodná země;* *rudá planeta;* *suchá země;* *svatý týden;* *malá/slabá hodinka;* *dlouhá / drahná leta;* *rychlý konec* тощо.

Ця структура є продуктивною для ФО, що вказують на вікові періоди в житті людини, наприклад: *mladá krev;* *věčný mládík;* *starý mazák;* *telecí hlas;* *útlý věk;* *mladická nerozvážnost;* *staré kosti;* *starý suk;* *stará škatule*, чи відображають тривалість протікання дії, наприклад: *hodná chvíle;* *delší čas;* *dobrou hodinu*. Чеські ФО на позначення молодості містять у своєму складі прикметники *mladý;* *nový* (*mladá krev;* *nová krev;* *mladé nohy*); відповідно у фразеологізмах на позначення старшого віку людини використано прикметник *starý* (*stará nadhéra;* *stará mūra;* *starší dorostenka;* *stará škatule*). Вказана структура ФО реалізує мікрополя: «навколишній світ», «географія населення світу», «місцевість» (*okolní svět;* *boží svět;* *pevná půda;* *suchá země;* *širé moře;* *rodná / otcovská hrouda;* *domácí / rodinný krb* тощо). Модель може зазнавати видозміни («Part. sing. – Subst. sing.»), наприклад: *neoperežené mladá.*

Не менш активна і структурна модель «Subst. sing. / pl. – (Adjek. / Part.) Subst. sing. / pl. (a Subst. sing. / pl.)», наприклад: *podzim / podvečer života;* *kraj světa;* *brána ráje;* *zub času;* *pohádka mládí;* *známka stáří;* *pupek Evropy;* *zlomek vteřiny;* *pel / pyl mládí;* *otázka času;* *díl světa;* *žalář národů;* *říše středu* тощо. Конструкція властива ФО усіх мікрополів. Для моделі характерне доповнення другого компонента прикметником чи діеприкметником, наприклад: *země neomezených možností;* *říše vycházejícího slunce*, або ж єднальним сполучником та іменником у формі родового відмінка однини і множини, наприклад: *země pruhů a hvězd.*

Поширеними для експлікування часових та просторових відношень є ФО, репрезентовані моделлю «Prep. – Adjek. (Pron. / Part.) sing. / pl. – Subst.», наприклад: *z ptáčích perspektivy;* *od božího rána;* *za starých časů;* *za velkou louží;* *v těsném sledu;* *po / na celém světě;* *v pravou půlnoc;* *v danou chvíli* тощо. Особливістю цієї моделі є вживання в ролі другого компонента займенника, наприклад: *za našich času;* *po naše dny;* *po všechny časy;* числівника, наприклад: *v / z první obecně*, або ж діеприкметника, наприклад: *do horoucích pekel*. Найчастіше фразеологізми цієї структури характеризують минулі події в житті людини (*za starých časů;* *v dávných dobách;* *za dávných dob*) або використовуються для вираження поняття «скрізь», наприклад: *po / na celém světě;* *na každém kroku;* *do všech koutů;* *na každém rohu.*

Різновидом цієї структури є конструкція «Prep. – Pron. – Adjek. – Subst.», наприклад: *za našich mladých let*, або ж «Prep. – Adjek. – Adjek. – Subst.», наприклад: *v časných ranních hodinách,* *v pozdních nočních hodinách* тощо.

Досить обмежено репрезентовані ФО, створені за моделлю «Prep. – Subst. – Subst. gen. sing. / pl.», наприклад: *na prahu života;* *na dosah ruky;* *od stvoření světa* тощо (у ролі другого компонента вживається іменник у відповідному відмінку, у ролі третього компонента – іменник в родовому відмінку), та «Num. – Subst. sing. / pl.», наприклад: *první kroky / krůčky;* *jeden čas / jednu dobu.*

Заслужують на увагу й дієслівні фраземи, у яких формально-граматичним центром виступає дієслово. Серед цих конструкцій найбільш активною є модель «(být / bejt) – Prep. – Subst.», наприклад: *být*

z cesty; být / bejt při ruce; být v nedohlednu; být / bejt z dohledu; být / bejt ve hvězdách; být / bejt z ruky; být / bejt na ráně; být / bejt za horama; být / bejt na obzoru; být v Tramtárii; být (bejt) v rozkvětu; viset / být / bejt ve vzduchu; být / bejt v dohledu; být / bejt v doslechu. Вирізняє модель вживання іменника у відповідній відмінковій формі. Така структура характерна для ФО на позначення понять 'далеко', 'близько'. Дієслово-зв'язка *být* може бути замінена й іншими дієсловами, напр.: *stát: stát nad hrobem; stát za / přede dveřmi; přijít pod ruku; viset / být / bejt ve vzduchu.* Структурі властива модифікація, репрезентована «Verb. – Prep. – Subst. – Spojka – Subst.», напр.: *jít přes hory a dolů.*

Серед чеських темпоральних і локативних фразеологізмів знаходимо й такі, що побудовані за моделлю «Verb. – Prep. – Adjek. – Subst.», напр.: *být v nejlepších letech; být / bejt na ztracené vartě; být v požehnaném věku; být v Kristových letech; být / bejt v žravých / žravých letech; patří do starého haraburdí; jet na plný koule.*

Для ФО із зазначеною семантикою характерною є конструкція «Verb. – Subst.», напр.: *být / bejt drobeček; pamatovat Abraháma; natahovat fajfky / jedenáctky / pedály.* Іноді структура зазнає видозміни: іменник може супроводжуватися дієприкметником, напр.: *být světem zapomenutý / zapomenutej.* Різновидом цієї структури є модель «Verb. – Adjek. – Subst.», напр.: *jít / postupovat hlemýžďím krokem / tempem; nemít dlouhého trvání; dožít se vysokého stáří; mít Kristová leta* тощо.

Компаративним ФО властива здатність передавати семантику 'швидко', 'повільно', 'довго', 'старість', 'молодість' тощо. Низка фразеологізмів на позначення інтенсивності перебігу дії утворена за моделлю «Verb. – jako – Subst.», напр.: *běhat jak čamrda; poskakovat j. ptáček; běhat j. koroptev / koroptvička; běhat j. křepelka; běhat jako zátopek; být j. želva.* Різновидом цієї структури є «Verb. – jako – Subst. – Prep. – Subst.» (характерна для ФО із семантикою 'довго'), напр.: *připravovat se jako rytíř do boje; vypravovat se jako vrabci z Čech.*

Серед ФО компаративної структури виокремлюємо модель «Adjek. – jako – Subst.», напр.: *starý jako Abrahám, starý jako Metuzalém* тощо.

Фразеологізмам із семантикою довгого протікання дії притаманна тавтологічна структура «(Prep.) – Subst. – Prep. – Subst.», напр.: *od slunka do slunka; od tmy do tmy; od klekání do klekání; čas od času.*

Серед чеських ФО на позначення часових і просторових відношень трапляються фразеологізми, утворені за моделлю сурядних словосполучень з еднальними сполучниками, зокрема «Adv. – Conj. – Adv.», напр.: *dnes a denně; sem (a / i) tam; tu (a / i) tam; zblízka i zdáli / zdaleka; dál a dál(e); snadno a rychle* тощо.

Фразеологічні одиниці предикативної структури.

Серед фразеологічних одиниць цієї групи помітне місце займають фразеологізми, що за структурою

співвідносяться зі складним реченням. Будова їх відповідає:

– складнопідрядному реченню з підрядним порівняльним, напр.: *pracoval, až se s něj kouřilo; leze to z něho jako smola z koudele; běží jako by mu hlava hořela; běží j. by pod ním země hořela; běží j. by pod ním půda hořela; běží j. by mu šosy hořely; přihnout se j. by tam dávali něco zadarmo* та ін.;

– складнопідрядному реченню з підрядним з'ясувальним, напр.: *nevíš, co přinese zítřejší den; nikdo neví, co bude zejtra* тощо;

– складнопідрядному реченню з підрядним означальним, напр.: *Mládí je božská nemoc, z níž se každý den / ze které se každým dnem uzdravujete* та ін.

Частина фразеологізмів із вказаною семантикою за будовою співвідносяться із простим реченням і за складом граматичної основи поділяються на:

– односкладні, напр.: *j. by měl svázané nohy; j. když má duši na jazyku; j. když se mu chce a nechce; j. když sere a maluje* тощо;

– двоскладні, напр.: *pánbůh tam přijde jednou za rok* тощо.

Особливе місце у складі чеської фразеології для експлікування часової і просторові семантики займають ФО вигуків типу, напр.: *Žádněj spěch!, To je starý!* Вони використовуються, як і вигуки, для вираження різних емоцій мовця, його волевиявлень, побажань, фізичного й психічного стану людини. У морфологічному плані такі фразеологізми характеризуються незмінністю форми. Подібні ФО можуть входити до складу речення або виступати в ролі самостійних речень.

Специфічними для фразеологічного рівня є моделі, які становлять **посднання повнозначного лексичного компонента з неповнозначним**. Серед них виділяємо фрази, репрезентовані прийменниково-іменниковою конструкцією «Prep.– Subst.», напр.: *při sobotě, po nocích, přes noc, bez oddechu, do omrzení, od nepaměti, od mlada, k stáru, od narození, za mlada, z rána* тощо.

Висновки та перспективи досліджень. Для чеських фразеологізмів з часовою та просторовою семантикою характерна значна різноманітність формально-граматичних моделей. З урахуванням репрезентованих моделей фразеологізми формують три групи: ФО, співвідносні зі словосполученням; ФО предикативної структури; ФО, утворені посднанням повнозначного лексичного компонента з неповнозначним. Найчисленнішими є такі структури: конструкція, яку формують прикметник та іменник («Adjek. sing. / pl. – Subst. sing. / pl.»); конструкція, яка складається з дієслова-зв'язки, прийменника та іменника («být/ bejt – Prep. – Subst.»). Досить поширеною серед аналізованої групи фразеологізмів є компаративна модель «Verb. – jako – Subst.».

Перспективними вважаємо дослідження, присвячені виявленню нових контекстів вживання темпоральних та локативних ФО в сучасній чеській мові, а також зіставне вивчення вказаної групи фразеологізмів із матеріалом інших слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бардонов С. М. Про множинність форм простору і часу. *Філософська і соціологічна думка*. 1990. № 4. С. 90–94.
2. Барчук В. М. Граматична темпоральність : Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.
3. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові : Система засобів вираження. Одеса : Астропринт, 1996. 192 с.
4. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 19 с.
5. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2002. 36 с.
6. Даниленко Л. І. Національно-культурна семантика чеської фразеології : монографія. Київ, 2000. 176 с.
7. Кардашук О. В. Семантичне поле простору : статус, структура, внутрішні зв'язки (на матеріалі прикметників української мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 1998. 16 с.
8. Кобилецька Л. В. Часові та просторові відношення у сучасній чеській фразеології : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2020. 20 с.
9. Кобилецька Л. В. Інновації чеських фразеологізмів на позначення часових та просторових відношень у сучасному узусі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 21. Ч. 1. С. 90–95.
10. Куцова А. Р. Відтворення темпоральності прийменниковими конструкціями сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1997. 22 с.
11. Čechová M. Prostorové motivy ve frazémeh. *Naše řeč*. 2007. № 90. Č. 3. S. 113–122.
12. Romaniuk S. Struktura kategorii temporalności we współczesnym języku ukraińskim. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 2012. 314 s.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

13. Slovník české frazeologie a idiomatiky / hlavní redakce František Čermák; autorský kolektiv František Čermák [et al.]. Praha : Leda, 2009. D. I–IV.
14. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha : Academia, 2010. 647 s.
15. Slovník spisovného jazyka českého. Praha : ČSAV, 1958–1971. D. I–IV.
16. Zaorálek J. Lidová rčení. Praha : ČSAV, 1963. 779 s.

REFERENCES

1. Bardonov, S. M. (1990). Pro mnozhynnist form prostoru i chasu [On the multiplicity of forms of space and time]. *Filozofska i sotsiolohichna dumka*, 4, 90–94 [in Ukrainian].
2. Barchuk, V. M. (2011). Hramatychna temporalnist: Interval. Chas. Taksys [Grammatical temporality: Interval. Time. Taxis]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Symyk [in Ukrainian].
3. Bondar, O. I. (1996). Temporalni vidnoshennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi: Systema zasobiv vyrzhennia [Temporal relations in the modern Ukrainian literary language: The system of means of expression]. Odessa: Astroprynt [in Ukrainian].
4. Vynohradova, O. V. (2001). Funktsionalno-semantychna katehoriia lokatyvnosti v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Functional-semantic category of locativity in modern Ukrainian literary language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
5. Holosova, T. M. (2002). Temporalna struktura khudozhnoho tekstu [Temporal structure of an artistic text]. (Avtoreferat dysertatsii doktora filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
6. Danylenko, L. I. (2000). Natsionalno-kulturna semantyka cheskoï frazeolohii [National and cultural semantics of Czech phraseology]: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kardashchuk, O. V. (1998). Semantychno pole prostoru: status, struktura, vnutrishni zviazky (na materialy prykmetykyv ukrainskoi movy) [Semantic field of space: status, structure, internal connections (based on the adjectives of the Ukrainian language)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kirovohrad [in Ukrainian].
8. Kobyletska, L. V. (2020). Chasovi ta prostorovi vidnoshennia u suchasni cheskiï frazeolohii [Temporal and spatial relations in modern Czech phraseology]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
9. Kobyletska, L. V. (2018). Innovatsii cheskykh frazeolohizmiv na poznachennia chasovykh ta prostorovykh vidnoshen u suchasnomu uzusi [Innovations of Czech phraseology to denote temporal and spatial relations in modern usus]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Drohobych: Vydavnychiy dim "Helvetyka", 21 (1), 90–95 [in Ukrainian].
10. Kutsova, A. R. (1997). Vidtvorennia temporalnosti pryimennykovyvy konstruktiiamy suchasnoi ukrainskoi movy [Reproduction of temporality by prepositional constructions of the modern Ukrainian language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kharkiv [in Ukrainian].
11. Čechová, M. (2007). Prostorové motivy ve frazémeh [Spatial motifs in idioms]. *Naše řeč*, 90 (3), 113–122 [in Czech].
12. Romaniuk, S. (2012). Struktura kategorii temporalności we współczesnym języku ukraińskim [The structure of the temporality category in contemporary Ukrainian]. Warszawa: Uniwersytet Warszawski [in Polish].

DICTIONARIES

13. Slovník české frazeologie a idiomatiky [Dictionary of Czech Phraseology and Idiomatics] / hlavní redakce František Čermák; autorský kolektiv František Čermák [et al.]. Praha: Leda, 2009. D. I–IV [in Czech].
14. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost [Dictionary of standard Czech for school and the public]. Praha: Academia, 2010 [in Czech].
15. Slovník spisovného jazyka českého [Dictionary of the standard Czech language]. Praha: ČSAV, 1958–1971, I–IV [in Czech].
17. Zaorálek, J. (1963). Lidová rčení [Folk sayings]. Praha: ČSAV [in Czech].

УДК 811.161.2*38

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.10>

АКСІОЛОГІЯ В МОВІ ОРИГІНАЛУ І УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ «ГАЛИЦЬКИХ ОПОВІДАНЬ» АНДЖЕЯ СТАСЮКА

Коць Т. А.

Інститут української мови Національної академії наук України

У статті проаналізовано мовні засоби оцінності в оригінальних текстах «Галицьких оповідань» сучасного польського письменника Анджея Стасюка у порівнянні з їх українським перекладом. Оцінка кваліфікується як універсальна стилістична категорія, яка охоплює багаторівневі мовні одиниці з аксіологічною семантикою і передає позитивне чи негативне ставлення мовця до названого предмета, явища, поняття.

Актуалізовано проблему відкритості художньо-естетичних зразків споріднених слов'янських мов та засвідчено, що в текстах оповідань порушується близька й зрозуміла для українського та польського народів проблема зміни аксіологічного масштабу суспільства в умовах тоталітарних систем, ідентифікації власної особистості на зламі ХХ – ХХІ ст.

Установлено зв'язок між мовною поведінкою перекладача та загальнолюдськими цінностями духовності, моралі, які є основою для мотивації побудови оцінних парадигм трьох ядерних концепцій: людина, світ, час. Наголошено на виразно негативному психолого-емоційному характері художніх засобів у мові оригіналу та мові перекладу. Доведено, що центральним поняттям «Галицьких оповідань», навколо якого вибудовується негативно-оцінна парадигма мовних засобів, є «людина» в умовах зміни суспільних цінностей, руйнування тоталітарного режиму.

Позалінгвальні чинники простежено у формуванні героїв художніх творів, серед яких є поляки й українці, які опинилися в однакових умовах і переживають важку духовну кризу. Когнітивний аналіз уможливив установити, що ядерне поняття «навколишній світ» формує негативно оцінні раціональні слова і вислови, які уваріозуються в емоційних метафоричних контекстах із семантикою «руйнування», «занепаду».

Диференційовано раціональну аксіологічну парадигму «часу», побудовану на виразних філософсько-екзистенційних узагальненнях в польській мові, які корелюють із засадами відповідної епохи України. Проаналізовано стилістично-оцінні засоби на позначення часу, зокрема його епітетну парадигму із семантикою «невизначеності», «повільності», «розгубленості».

У статті доведено, що раціональна оцінність виявляється у контекстному функціонуванні загально-вживаних лексичних одиниць, які мають прозору семантику в польській та українській мовах. Розглянуті аксіологічні парадигми лексичних одиниць, зокрема синонімів, та стилістичних засобів (епітетів, метафор, антитез, оксиморонів) показують, що традиційно встановлена універсальна аксіологічна шкала впливає на виявлення спільного фонду різних мов і робить твір мистецтва надбанням всього людства.

Ключові слова: оцінність, емоційна оцінність, раціональна оцінність, позитивнооцінні мовні засоби, негативнооцінні мовні засоби, перекладний текст, українська мова, польська мова.

Kots T. A. Axiology in the language of the original and Ukrainian translation of Andzej Stasyuk's "Galician stories". The article analyzes the means of evaluation in the original texts of "Galician Stories" by the modern Polish writer Andrzej Stasiuk in comparison with their Ukrainian translation. Evaluation is qualified as a universal stylistic category, which covers multilevel language units with axiological semantics and conveys the positive or negative attitude of the speaker to the named object, phenomenon, concept.

The problem of openness of artistic and aesthetic samples of cognate Slavic languages is actualized and it is proved that the stories raise the problem of change of axiological scale of society in the conditions of totalitarian systems, identification of personality at the turn of the 20th – 21st centuries.

The connection between the linguistic behavior of the translator and the universal values of spirituality, morality, which are the basis for motivating the construction of evaluation paradigms of three nuclear concepts: man, world, and time are established. Emphasis is placed on the clearly negative psychological and emotional nature of artistic means in the language of the original and the language of translation. It is proved that the central concept of "Galician stories", around which the negative-evaluation paradigm of language means is built, is "man" in the conditions of change of social values, destruction of the totalitarian regime.

Extralinguistic factors are traced in the formation of the heroes of literary works, among whom are Poles and Ukrainians who find themselves in the same conditions and experience a severe spiritual crisis. Cognitive analysis made it possible to establish that the nuclear concept of "surrounding world" is formed by negatively evaluative rational words and expressions, which become more emphatic in emotional metaphorical contexts with the semantics of "destruction", "decline".

The rational axiological paradigm of "time" is differentiated, built on expressive philosophical and existential generalizations in the Polish language, which correlate with the principles of the corresponding epoch of Ukraine. Stylistic and evaluative means for denoting time, in particular its epithet paradigm with the semantics of "uncertainty", "slowness", "confusion" are analyzed.

The article proves that rational evaluation is manifested in the contextual functioning of commonly used lexical units that have transparent semantics in Polish and Ukrainian. The considered axiological paradigms of lexical units, in particular synonyms, and stylistic means (epithets, metaphors, antitheses, oxymorons) show that the traditionally established universal axiological scale influences the discovery of a common fund of different languages and makes a literary work the property of all mankind.

Key words: *evaluativeness, emotional evaluativeness, rational evaluativeness, positively evaluative language means, negatively evaluative language means, translated text, Ukrainian language, Polish language.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Оцінність у художніх текстах є регулятором поведінки автора щодо вибору мовних засобів, об'єктів для вербалізації, стратегії і тактики вербальної взаємодії. Цінності визначають мовну поведінку перекладача твору, виступаючи основою мотивації й функціонуючи в системі загальнолюдських орієнтирів відповідного часу й простору.

Взаємодія емоційної й раціональної оцінок є показовим явищем для художніх творів багатьох митців сучасності. Оцінювання відбувається шляхом уживання мовних одиниць, зареєстрованих у словниках або в пам'яті носіїв мови з погляду їхніх ціннісних орієнтирів: добра і зла, правди і неправди, справедливості і несправедливості, користі і шкоди, краси і потворності, дозволеного і забороненого. Саме традиційно усталена загальнолюдська аксіологічна шкала впливає на виявлення спільного фонду різних мов і робить художній твір надбанням усього людства.

Об'єктом художнього осмислення українських і польських письменників часто стає епоха на зламі ХХ – ХХІ століть, висвітлення якої має раціональну та емоційну аксіології. Звернення до того історичного періоду є спільним, знаковим і близьким явищем для української та польської літератури і для широкого кола читачів. Мовець, вживаючи будь-яке оцінне слово, знаходиться під впливом двох факторів: об'єктивної ідеальної норми, що існує у суспільстві, і суб'єктивної ідеальної норми, свого уявлення про нормативні ознаки цього предмету. Порівнюючи своє уявлення про референт з об'єктивною і суб'єктивною нормами, суб'єкт робить висновок про відхилення якостей предмета від рівня норми і здійснює оцінну предикацію [3, 87].

Близькими й актуальними для українського читача є прозові твори Анджея Стасюка – одного з найпотужніших сучасних польських прозаїків, чий тексти сприймаємо як сутнісні рефлексії над долею людини в перехідний період – період невідомості, безвиході й розгубленості. Його книга «Галицькі оповідання», яку переклав на українську мову Тарас Прохасько (2014 р.), не лише для посттоталітарного суспільства, а й для всього людства є зворушливою психологічною пересторогою про знищення пам'яті, культури, духовності і навіть людськості в умовах тоталітарних систем. Анджей Стасюк каже про себе, що він «родом з українських Карпат» і для нього особливо близьке середовище українсько-польського порубіжжя. Поляки й українці в 90-ті роки ХХ ст. переживали кризу розриву з минулим і розгубленість перед невідомим майбутнім, що виявляється насамперед в аксіологічних мовно-психологічних портретах пересічних людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінна семантика тексту оповідань Анджея Стасюка розкривається у відповідних контекстуальних умовах, зокрема в оновленні структури та семантики компонентів, стилістичної маркованості синтаксичних одиниць. Оцінність у художніх творах виявляє зв'язок з емоційністю, експресивністю мови оригіналу і мови перекладу, проте не отожднюється з названими поняттями. Емоційні й експресивні одиниці містять негативну або позитивну конотацію, але оцінність – поняття ширше. Оцінку можуть передавати й нейтральні мовні засоби, які вносять елемент об'єктивного осмислення понять і явищ історичної доби. Емоційна оцінка, навпаки, вносить відчутний елемент суб'єктивізму в текст [2].

Емоційна й раціональна оцінки у перекладних текстах, на думку теоретиків, не позбавлені стандартизації, адже перекладачі свідомі того, що читачі та критики оцінюють якість перекладного художнього твору за іншими критеріями, ніж якість оригінального твору, тому вони підсвідомо узгоджують мову свого перекладу з очікуваннями читачів та критиків [6, 482–483]. Деякі лінгвісти кваліфікують критерій оцінки як один з основних у класифікації назв почуттів [9; 10]. Агнешка Міколайчук (Agnieszka Mikołajczuk) досліджує семантичний клас гніву та його підназв, які мають виразне інтенсивне забарвлення всупереч загальному значенню „негативні емоції”, які вирізняються природою оцінки з огляду на її вартість [8].

Поєднання логічної й емоційної оцінок в «Галицьких оповіданнях» уможливило тісно пов'язану із ситуацією спілкування прагматичну оцінність тексту в цілому, зокрема мовні акти схвалення, заохочення, прихильності (плюс на шкалі оцінок) або, навпаки, осуду, зневаги (мінус на шкалі оцінок), які ґрунтуються на спільному фонді знань і норм українського й польського народів.

Оцінні конотації одних мовних одиниць на позначення цінностей суспільства вступають у семантичні відношення з іншими, встановлюючи перехід від суб'єктивного тлумачення до трактування в межах інших груп аксіономенів [5, 199]. Е. М. Вольф ступінь зацікавленості суб'єкта поняттями, що «реалізується в семантиці деяких оцінних слів, так і в структурі висловлення в цілому», називає ефективністю [1, 43, 76].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – вивчення аксіологічних механізмів мови перекладених українською мовою художніх творів польського письменника Анджея Стасюка у книзі «Галицькі оповідання» шляхом розв'язання таких завдань: обґрунтування поняття раціональної і емоційної оцінності художнього тексту; окреслення спільних з українською мовою ціннісних орієнтирів;

з'ясування ядерних понять роману і формування навколо них позитивнооцінної і негативнооцінної парадигм мовних засобів; простеження функційного вияву лексико-стилістичного потенціалу одиниць тексту, зокрема синонімів, епітетів, метафор.

Достовірність отриманих результатів і висновків забезпечило використання загальнолінгвістичних та рецептивно-стилістичних **методів**: функціонально-стилістичного методу (для встановлення диференційних ознак оцінності як лінгвістичної категорії; для виокремлення емоційних і раціональних елементів у структурі художнього тексту); порівняльного аналізу (для зіставлення мови оригіналу і українських перекладів); семантико-аксіологічного аналізу (для з'ясування оцінних механізмів мови тексту); семантико-диференційного аналізу (для простеження динаміки, розрізнення семантики мовних одиниць); лінгвокультурологічного аналізу (для з'ясування змісту й оцінності мовних засобів оригіналу і перекладу оповідань залежно від суспільно-політичних, соціокультурних умов їх формування). Інструментом ретрансляції лінгвокультурологічної ціннісної інформації є українська літературна мова, а переклад слугує засобом накладання асоціативної семантики однієї мови (мовної картини світу) та іншу споріднену. Це уможливило зробити висновок про універсальність та національну специфіку мовомислення, його оригінальність. Сучасні твори польських письменників, зокрема Анджея Стасюка, відомі в Європі, зокрема в Україні, завдяки перекладам, які роблять їх надбанням української культури. Переклад оцінних структур не можливий без урахування багатоаспектності семантики, стилістики, збереження функційного навантаження загально-мовних, естетичних, раціональних, емоційних позитивнооцінних та негативнооцінних аксіологічних засобів у тексті, простеження механізмів передавання у тексті внутрішньомовної семантики й історико-культурних, соціально-політичних, психологічних аспектів життя людини на зламі ХХ – ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позитивна або негативна змістова шкала оцінності оповідань А. Стасюка формується відповідно до визначених у демократичному суспільстві соціальних, національно-культурних, моральних цінностей. Логічна (раціональна) і емоційна (іраціональна) оцінка в тексті часто взаємодіють. Логічну оцінність мотивують об'єктивні думки, а емоційну – почуття суб'єкта до об'єкта (особи, предмета, явища, події тощо).

Конкретний оцінний зміст у художньому тексті може не збігатися із загальномовним і часто прочитується лише в широкому контексті. Ядерними аксіологічними поняттями роману є **людина, навколишній світ, час**.

Ядерне поняття «людина». Центральним поняттям «Галицьких оповідань», навколо якого вибудовується переважно негативнооцінна парадигма мовних засобів, є людина в умовах зміни суспільних цінностей, руйнування тоталітарного режиму в 90-ті рр. ХХ ст. Цей період був спільним для обох народів – польського і українського. Героями художніх творів письменника є поляки й українці, які опинилися

в однакових умовах і переживають важку духовну кризу. Вони проживають на периферії в занедбаних і убогих селах. Їхній вік – сорок років – асоціюється, як правило, зі старістю, наприклад: *Ma czterdzieści parę lat, lecz jest stary. Pamięta czasy rajy (1, 5–6); Miał twarz jak stary kamień. Pod taką maską wszystko można skryć, po takiej nieruchomości można spodziewać się wszystkiego. Też miał czterdziestkę. W tym wieku nie zmienia się przyzwyczaję: pracuje, pije, bije, śpi – przewidywalność jest warunkiem bezpieczeństwa (1, 73).* В українському перекладі оцінність відповідає семантиці мови оригіналу: *Йому понад сорок років, тож він старий. Пам'ятає райські часи (2, 8); Його лице як старий камінь. Під такою маскою можна сховати будь-що, від такої незворушності можна всього сподіватися. Йому теж було сорок. У такому віці звичок не міняють: працює, п'є, б'є, спить – передбачуваність є умовою безпеки (2, 69).* Сорокалітня людина за всіма фізіологічними ознаками відповідала критеріям оцінки столітньої, порівняймо: *W samo południe Józek przegonił żaby ze stojącego bajorka i napił się wody. Podobno zabił go ten zdradliwy płyn. Gdy lekarze w szpitalu zajrzeli w jego ciało, stwierdzili, że wygląda na co najmniej sto lat (1, 13) – У сам полудень Юзек розігнав жаб із застоюної баюри і напився звідти води. Правдоподібно, його убила ця підступна рідина. Коли лікарі заглянули в його тіло, то запевняли, що воно виглядає принаймні на столітнє (2, 14).* Життя багатьох персонажів оповідань завершувалося виразно оцінним висловом *rowolnej pijackiej śmierci* (українською: *повільна пияцька смерть*), емоційність якої посилювали аксіологічні метафоричні конструкції, наприклад: *Potem zbliżał się, stawał tuż za nim i czuł zapach, zapach bladego płomienia rowolnej pijackiej śmierci, który wypala mózg i wnętrzości (1, 87) – Потім підходив ближче, ставав за спиною і відчував запах, запах блідого полум'я повільної пияцької смерті, яке випалює мозок і нутрощі (2, 82).*

Виразно психологічним і негативнооцінним є *oblicze* (обличчя людини), основним виразником якого є внутрішні емоційні переживання, часто означувані словом *страждання*: *Czarna welniana chustka ujmuję jej twarz w twardy, wyraźny kontur – blade oblicze, płaski obraz półświatłowej udreki (1, 74) – Чорна вовняна хустка обрамлює її лице чітким виразним контуром – бліде обличчя, плоский образ страждання (2, 70).* Негативну оцінність обличчя посилюють натуралістичні порівняння з профанними продуктами людської діяльності, пов'язаної насамперед із пияцтвом, метафоричні вислови із семантикою «смерті», які мають прозору семантику в польській і українській мовах: *Miał chłopięcą okrągłą twarz z mizernym szarym wąsem i pięćdziesiąt lat. Tusty połysk mozolnego pijaństwa upodabniał ją do blaszanej maski (1, 57) – У свої п'ятдесят він мав кругле обличчя з мізерним сірим вусом. Через товстий наліт тяжеского пияцтва воно стало подібним на бляшану маску (2, 54).* Показовим для аксіологічного осмислення обличчя є вживання порівняльно-метафоричних конструкцій із семантикою «хитрості», що є природними для польської і української мов: *Czterdzieści parę lat, twarz*

lisa przechery i ciało wyschnięte na wiór (1, 5) – Сорок із чимось років, **обличчя лиса-пройдисвіта** і сухе, як тріска, тіло (2, 7).

Типовий зовнішній вигляд жителів сіл і на польській, і на українській територіях вдало описують порівняння з тваринним світом, з опудалом із семантикою «дикості», «нецивілізованості», «неохайності»: *Kościęjny wyglądał zwyczajnie, trochę jak zbiegły z ogrodu strach na wróble. Czterdziestoletni chudzi mężczyźni w drelichach właśnie tak wyglądają* (1, 48) – Косцьейний виглядав звичайно, трохи нагадував **опудало, що втекло з городу**. Сорокарічні худі чоловіки саме так виглядають (2, 46). Негативнооцінні метафоричні контексти увиразнюють семантику «безпросвітності» людської душі: *Dusze jak ryby unoszą się w czarnej wodzie, stoją w zakolach ciemnych godzin jak szczuprak czekający na łup* (1, 112) – Душі, мов риби, ширяють у чорній воді, стоять у заворотах темних годин, як щупак, чекаючи на здобич (2, 105).

Емоційна натуралістична негативна оцінка (*Wyprane ubrania na sznurach uderzają o siebie z trzaskiem, jak kawały zamrożonego mięsa* (1, 11) – Випраний одяг на шнурках гучно б'ється один об одного, мов **кусні замороженого м'яса** (2, 13)) одягу, матеріальних умов в перекладі з польської мови на українську часто в контексті посилюється раціональною оцінкою, яка додає змістові об'єктивності. Її передають загальноживані слова із семантикою «убогості», увиразнені емоційними метафоричними структурами: *Podobny jest do ogniściego anioła i gdy wybiera sobie miejsce i siada, mężczyźni odsuwają się – może z szacunku, a może z obawy przed jasnością, która obnaża pospolitość i nędzę ich strojów* (1, 65) – Він подібний на **вогнистого ангела**, і, коли сідає, вибравши собі місце, чоловіки відсуваються – може, з поваги, може, з **острахи перед яскравістю, яка оголює буденність і убогість того, у що вони вбрані** (2, 62); *Czterdzieści lat oczekiwania, hibernacji w stanie nędzy, by w dwa lata przeroszczać się w posłańca i zwiastuna nowej ogólnoświatowej religii, która zniesie przeciwieństwa, unieważni spory i ukonkretni pragnienia* (1, 19) – Сорок років очікування, **сплячки у стані злиднів**, щоби впродовж **двох років перетворитися на посланця і провісника нової всесвітньої релігії, яка знесе суперечності, зробить суперечки непотрібними, а прагнення конкретними** (2, 21).

Між втратою естетичного образу людини та занепадом, знищенням, руйнуванням її довілля існують прямі причиново-наслідкові зв'язки, які чітко передані і в польській, і в українській мовах, порівняймо: *Wszystko wokół upada i tylko huśtawka wznosi się wyżej i wyżej, a kowal Kruk patrzy pod słońce na frunącą dzieciarnię i jego twarz staje sielustrem szczenięcych śmiechów. Takim pomarszczonym, nie ogolonym, lecz wiernym zwierciadłem* (1, 21–22) – **Все навколо занепадає, і тільки гойдалка піднімається вище і вище, а коваль Крук дивиться проти сонця на дітей, які пурхають, і його лице стає люстром дитячих веселоців. Таким зморщеним, неголеним, але точним дзеркалом** (2, 23). Духовність, матеріальне становище і українців, і поляків має виразне

раціональне аксіологічно-художнє вираження **упосліджене місце**, наприклад: *Dlatego Wladek, chociaż był średnio i był porządnym człowiekiem, zajmował we wsi miejsce dość ostatnie, a jeżeli chodzi o dochód na głowę to chyba ostatnie* (1, 15) – Тому **Владек, хоч пив середньо і був порядною людиною, займав у селі досить упосліджене місце, а коли йдеться про прибутки на особу, то такі останні** (2, 17).

Негативнооцінне поле людини формується на засадах екзистенційно-філософського осмислення її минулого в умовах тоталітаризму. Обмеження прав і свобод, руйнування традицій, принципів духовності – це те, що сформувало на межі ХХ – ХХІ ст., за словами А. Стасюка, суспільство *Wydzieńczeni żyją* («позбавлене коріння»), *skazane na tulaczkę i pozbawione znaczenia* («позбавлене значення», «приречене на поневірвання»): *Wydzieńczeni żyją w teraźniejszości. Jeżeli posiadają jakąś przeszłość, to jest ona wspomnieniem, czymś równie nieokreślonym jak przyszłość* (1, 11) (українською мовою перекладено як: **Позбавлені коріння живуть теперішнім. Якщо вони й мають якесь минуле, то воно є спогадом, чимось так само неозначеним, як майбутнє** (2, 8)); *Wędrowały przez powietrze, umierały, znów się rodziły, nieśmiertelne, skazane na tulaczkę i pozbawione znaczenia* (1, 86). Ці вислови мають прозору семантику і в українському варіанті: *Вони мандрували повітрям, помиralи, народжувалися знову, немируючі, приречені на поневірвання і позбавлені значення* (2, 81).

Стан душі людини передають переважно раціональні негативнооцінні іменники та прикметники із семантикою «невизначеності», «безладу»: *chaos* (хаос), *zakłopotanie* (розгубленість), порівняймо: *Józek – istota chaotyczna i kosmiczna zarazem. Żadna skrajność go nie dotknie. Gdy ceremonia się skończy, gdy boskie zostanie oddane Bogu, powróci do swojego świata* (1, 11) – Юзек – **істота хаотична і космічна водночас. Жодна крайність його не бентежить. Коли церемонія закінчиться, боже буде віддано Богові, він повернеться до свого світу** (2, 13).

Про виродження духовності свідчить мова персонажів творів А. Стасюка, словниковий запас яких обмежується *kilkuset słów* (декількома сотнями слів). Раціональна негативна оцінка посилюється контекстуальним вживанням характерних для польської і української мов виразно емоційних знижених, профанних порівнянь, порівняймо: *Tyle tylko że wyrafinowane asocjacje dźwiękowe i znaczeniowe zastąpił ów duch jakimś kluczem logopedycznym, w którym chodzi o łatwość układania kilkuset słów, bo tyle mniej więcej zawiera słownik Józka, w potoczyste ciągi, za pomocą których można opisać całość egzystencji. Chodzi tutaj o wygodę języka, dosłowną łatwość poruszania tym kawałkiem mięsa w ustach* (1, 9) – Тільки замість витончених звукових і значенневих асоціацій його дух вдався до якогось **логопедичного шифру, в якому важливою є легкість складання декількох сотень слів** – бо більш-менш стільки містить **Юзеків словник** – у плинній послідовності, за допомогою яких можна описати повноту буття. **Ідеться справді про зручності для язика, про буквальну легкість рухів цього кусня м'яса в роті**

(2, 11). Іронічна аксіологія прочитується у вживанні раціональних позитивнооцінних висловів *nowy plemię* (нове плем'я, новий народ), сакральних порівнянь *niewinny jak anioł, jak dziecko* (невинний як ангел, невинний як дитя), контекст функціонування яких викликає асоціації із колишнім життям в умовах тоталітарної системи: *Bo przecież w jakimś sensie byli nowym plemieniem, ludem, do którego nie dotarła dobra nowina ani żaden nowy Paweł apostoł* (1, 9) – *Адже у певному сенсі вони були новим племенем, народом, до якого не дійшла добра вість, ані жоден новий апостол Павло* (2 14); *Niewinny jak anioł, jak dziecko, jak istota z czasu, gdy Bóg dopiero dumiał nad ideą grzechu* (1, 9) – *Невинний як ангел, як дитя, як істота з того часу, коли Бог щойно роздумував над ідеєю гріха* (2, 8).

Позитивна оцінність в оповіданнях А. Стасюка нагадує лише про невмирущість родинних зв'язків у польській і українській традиціях: *Władek był dobrym ojcem i największą radość sprawiało mu, gdy dzieciarnia oblepiała go od stóp do głów. Siedział wtedy zadowolony jak mormon, a żona wychodziła do pracy do lasu* (1, 16–17) – *Владек був добрим батьком, і він найбільше радів, коли дітлахи обліплювали його з голови до ніг. Тоді він сидів щасливий, як мормон, а жінка йшла на роботу до лісу* (2, 18).

Ядерне поняття «*навколишній світ*» формують негативнооцінні раціональні слова і вислови, які увиразнюються в емоційних метафоричних контекстах із семантикою «руйнування», «занепаду», наприклад: *Tak wygląda Józkowy świat. Nieforemna, gniębna rzeczywistość, w której ciężenie materii na równi dotyka przedmiotów i ciała* (1, 11) – *Так виглядає Юзеків світ. Безформна реальність розпаду, в якій тягар матерії однаково стосується і предметів і тіл* (2, 13). Про занепад свідчить усе, навіть природа: *Ziemia najchętniej rodziła kamienie, ich regularne stosy zalegają na miedzach, poza tym trochę owiec, dwie krowy, ale już zboże to raczej sztuka dla sztuki, a może z przyzwyczajenia, bo przecież coś poza sianokosami i kartoflami trzeba robić* (1, 15) – *Земля найохочіше родила каміння, правильні купи каміння лежать на всіх межах. Окрім того, трохи овець, дві корови, а вже збіжжя – це радше мистецтво для мистецтва, а можливо, звичка, адже треба чимось зайнятися, окрім сіна та картоплі. Достаток і так завжди виглядатиме як менша чи більша убогість* (2 17).

Часто письменник передає негативну оцінку світу, нанизуючи однорідні члени речення із семантикою «руйнування» і при цьому обмежується вживанням нейтральної лексики, наприклад: *W pejzażu odchodzącego świata, wśród szczątków maszyn, nieruchomych mechanizmów, pomiędzy zardzewiałym siewnikiem a cichą i zimną kuźnią jego postać zachowała ruchliwość* (1, 5) – *У пейзажі світу, що відходить, серед решткою машин, нечинних механізмів, поміж заіржавілою сіялкою і холодною кузнею тільки його постава зберегла рухливість* (2, 7).

Поєднання раціональної й метафоричної емоційної оцінок із семантикою «неохайності», «злиденності» є показовим для опису будинків і в польських, і в українських селах: *Kilka budynków – ciężkich*

barek, liszajowatych i nędznych, uwieczonych w podróży donikąd, unieruchomionych na gigantycznej białej fali (1, 11) – *Кілька убогих запліснявілих будинків подібні на важкі баржі, приречені на подорож в нікуди, ув'язнені на гігантській білій хвилі* (2 13). *Ubóstwo, upadek, bieda, dezintegracja, zniszczenie* (злидні, занепад, убогість, розпад, руйнування) – це типові, звичні явища, які формують цілий синонімічний ряд для опису села в період кінця ХХ – початку ХХІ ст. Контекстуально їм протиставляються як незвичні (незвичні) і навіть неадекватні (недоречні) поодинокі *nowe, piękny* (нові, красиві) будівлі: *Dzieś tam w środku tego łańcucha domów stoi chałupa Władka, z lekka nadpróchniałe ogniwo ani lepsze, ani gorsze od innych. To raczej te nowe, białe, czasem dwupiętrowe wyglądają jakoś pysznie i niestosownie w poziomym pejzażu, który całkiem naturalnie zmierza ku upadkowi, w zgodzie z prawami erozji – góry, drzewa, chaty* (1, 14) – *Деся посередній цього ланцюга будинків стоїть Владекова хата – децю поморта ланка – не ліпша і не гірша від інших. Радше ті нові, білі, часом триповерхові виглядають якось пишно й недоречно у приземистому пейзажі, який цілком природно йде до занепаду в zgodzie із законами ерозії – гори, дерева, хати* (2, 16).

Найвищим виявом негативної оцінності будинків є іменник *brzydota* (укр. *потворність*), емоційність якого посилюють метафоричні вислови, наприклад: *Jego dom stał na końcu, dalej tylko las. Długie szarobure cielsko, kanciasta ryba, coś w tym rodzaju. Nic nie ostaniało jego brzydoty. Wielka ryba, wieloryb setki kilometrów od brzegu* (1, 55) – *Його дім стояв у самому кінці, далі тільки ліс. Довгий сіро-бурий корпус, кутаста риба, щось таке. Ніщо не прикривало його потворності. Велика риба, риба-кит за сотні кілометрів від берега* (2, 52). Як емоційно оцінний в оригіналі і перекладі функціонує епітет слова *дім* – *мертвий*, порівняймо: *No więc pokazali mi jego dom. Cały z nieotynkowanych pustaków, wszystko pod jednym dachem, wielki i martwy, oddzielony od szosy błotnistym majdanem, po którym nie szwendał się żaden kundel* (1, 55) – *Мені таки вказали його дім. Весь із нештукатуреної порожньої цегли, все під одним дахом, великий і мертвий, відділений від шосе заболоченим подвір'ям, на якому не швендяв жоден пес* (2, 53).

Негативну оцінність навколишнього світу посилюють топоніми з прозорою семантикою «занедбаності», «лиха» і в мові оригіналу, і в перекладі на українську мову: *Nie ma już kontrabandy, wszystkie truczizny na miejscu, więc Zalatywój najwyżej coś komuś zalała, spi u znajomych 68 i o świcie rusza dalej na wschód, by za dzieńdwa rozpocząć powrót drogami, którymi nie jeździ nikt: Czertyżne, Suczne, Spalona Polana – po domach zostały sklepione piwnice, zdziczałe sady, a powietrze jest gęste od duchów* (1, 67–68); *Вже немає контрабанди, все вже є тут, тож Залатай хіба щось комусь залає, переночує у знайомих і на світанку вирушить далі на схід, щоб через день-два повертатися дорогами, якими вже ніхто не їздить: Чертижне, Сучне, Спалена Поляна, – від домів залишилися тільки склепінчасті пивниці й здичавілі сади, а повітря густе від духів* (2, 64).

Негативна аксіологія з ядерною семантикою «занепаду», «руйнування» поширюється на всі реалії світу людини – автомобілі, магазини, дороги, навіть цвинтарі: *Na rusińskim cmentarzu ciernie tarniny oplataly krzyże, a umarli leżeli pod ziemią głusi i ślepi na świat* (1, 90) – *На українському цвинтарі колючий терен облітав хрести, а померлі лежали під землею глухі й сліпі до світу* (2, 85).

Алегорії, оксиморони посилюють негативну оцінність ще однієї реалії світу – пивних закладів, які обростають семантикою «забуття», «відчаю», «бруду»: *No więc Janek mógłby jak co dzień wejść do tego smrodliwego czyścica, do tego przedpokoju dnia następnego, zacząć rozmowę o wszystkim z kimkolwiek 32 i czekać, aż ktoś znużony siorbaniem mętnego piwa zamówi flaszkę i ożywi nurt gadaniny, skieruje go w stronę najodleglejszych wspomnień albo w mgliste rozlewiska jutra* (1, 31–32) – *Отож Янек міг би, як щодня, зайти до цього смердючого чистилища, до цього передпокою дня наступного, почати з будь-ким розмову про все і чекати, поки хтось, знуджений сьорбанням каламутного пива, замовить пляшку і оживить пошук бачачки...* (2, 31). Ідея забуття продукує раціонально оцінні філософсько-афористичні вислови А. Стасюка про епоху зламу століть, які мають багато спільного і для поляків, і для українців: *Umysły nieskomplikowane na pewno lepiej radzą sobie z interpretacją rzeczywistości fali* (1, 7) – *Неускладнений розум найкраще дає собі раду з інтерпретацією реальності* (2, 9); *No więc dawał, ile chciał, i brał, ile mógł, przystosowując racjonalną filozofię do popędliwej natury człowieka* (1, 7) – *Тож він давав, скільки хотів, і брав, скільки міг, пристосовуючи раціональну філософію до імпульсивної людської природи* (2, 9).

Раціональнооцінний словник із семантикою «руйнування» переважає в описах сакральних цінностей суспільства – української церкви, польського костелу. Вдало увиразнюють аксіологію храму прислівники, прикметники, дієприкметники, описові конструкції *krzywy, podarty, krzywy, wzdęty, nie do poznania* (в українському перекладі: *криво, вирваний, кривий, роздутий, непізнаваний*), які характеризують предмети в церкві, порівняймо: *Oltarz stal kołlawo, wsparty o ścianę, ze wspaniałości nie pozostał nawet ślad. Tabernakulum z wyrwanymi drzwiczkami przypominało odrapaną skrzynkę. Części ikon, tych najważniejszych: Chrystusa, Matki Bożej, św. Mikołaja, nie było. Inne, te z wyższych szeregów ikonostasu, tonęły w ciemności, spęczniałe od wilgoci, trudne do rozróżnienia* (1, 44) – *Вівтар стояв криво, спертий об стіну, від його пишноти не залишилося й сліду. Дароносиця із вирваними дверцятками скидалася на обідрану скриньку. Частина найважливіших ікон – Христа, Богородиці, святого Миколая – не було. А ті, що у верхніх рядах іконостасу, губилися в мороці – роздуті від вологи, непізнавані. Всередині пахло, як у пивниці* (2, 42).

Визначниками емоційної оцінності храму є профанно-натуралістичні метафоричні порівняння, які контрастують з високими описами предметів сакрального світу, які зрозумілі для християнської традиції польської і української мов: *Więźba dachu,*

wysokie belkowanie dzwonnicy – wszystko spojone bez jednego gwoźdźca, na zamki, kolki i czopy – przypominały wnętrze starego żaglowca (1, 45) – *В'язання даху, високий каркас дзвіниці – все скріплено без жодного цвяха, замками, кілками і чопами – нагадували нутрощі старого вітрильника* (2, 43).

Тоталітарне минуле призвело до роздвоєння в оцінці самого поняття сакральності. У текстах оригіналу і в перекладі неоднозначне сприймання святості й гріха вияскраплюють оксиморони з раціональною аксіологією: *Ten kościół na wzgórzu, do którego przychodził w niedzielę, był świadectwem dualizmu świata. Można było doń wejść, obmyć się z przewin, by ponownie zanurzyć się w rzeczywistość, w której kategorii cnoty i grzechu były nieprzejrzyste, przenikały się nawzajem, zupełnie tak jak ciemność i światło przed pierwszym dniem stworzenia* (1, 13) – *Костел на горбі, до якого Юзек приходив щонеділі, був свідченням дуалізму світу. Можна було до нього зайти, очиститися від провин, щоби знову зануритися у реальність, в якій категорії чесноти і гріха були непрозорими, проникали одна в одну, як світло і темін перед першим днем сотворення* (2, 14–15).

Автор «Галицьких оповідань» вибудовує оцінні парадигми навколо показових для посттоталітарного суспільства явищ і на їхній основі формує «кольорову» аксіологію макросвіту. На основі анти тези і метафоричних образів іронічно представлено вигляд кіоска колись: *We wsi stał kiosk. Gdy w okolicy urzędował komunizm, ten największy szafarz szarości, buda wyglądała jak brudne akwarium, w którym unosiło się kilka szczotek do zębów, trzy rodzaje papierosów i biała znużona twarz sprzedawczyni* (1, 16) – *У селі стояв кіоск. Коли тут панував комунізм – цей найголовніший ключник сірості, – буда виглядала як брудний акваріум, у якому виднілося кілька зубних щіток, три татунки сигарет і біле знужене обличчя продавчині* (2, 18). *Szarość kiosku, szarość świata* (в українському перекладі: *сірість кіоска, сірість світу*) загалом у 90-ті роки ХХ ст. поступається розмаїтості відтінків кольорів, кожен з яких стає символом упізнаваності сакральних, спільних для польської і української традиції християнських цінностей, позитивна аксіологія яких іронічно нівелюється на тлі профанних дріб'язкових речей посттоталітарних реалій, порівняймо: *A teraz wygląda to tak, jakby kolejne stworzenie świata nie odbywało się w czasie i przestrzeni, ale w dziedzinie barw. Ta witryna jest najbarwniejszym miejscem w promieniu piętnastu kilometrów. Stare kobiety przystają, żeby popatrzeć, a w ich ciemnych, zapadniętych oczach zapalają się żółcie, lazur, siedem odmian czerwieni, złoto, srebro, błękit, zieleń, jakiej mieszkając tutaj przez lat siedemdziesiąt nigdy nie oglądały* (1, 16) – *А тепер це виглядає так, ніби чергове створення світу відбувалося не в часі і просторі, а в царині кольорів. Ця вітрина є найкольоровішим місцем у радіусі п'ятнадцяти кілометрів. Старі жінки зупиняються, щоби просто подивитися, і в їхніх темних запаланих очах відсвічуються такі кольори: жовтий, лазуровий, сім відтінків червоного, золотий, срібний, блакитний, зелений, яких з сімдесят років життя у цих*

місцях вони ніколи не бачили (2, 18). На прикладі деталей читач бачить зміну світоглядів, пріоритетів різних історичних періодів і, як наслідок, – руйнування моральних, етичних, естетичних, релігійних норм: *czystość, niewinność, miłość, miłosierdzie, nadzieja* (українською мовою: *чистоти, невинності, любові, милосердя, надії* тощо), наприклад: **Kolor biały** – *Similac Isomil* – *to czystość, radość, niewinność i wieczna chwala, to barwa szat Chrystusa na górze Tabor, to bisior ze świątyni Salomona. Niebieski* – *Blue Ocean Deodorant* – *to kolor Matki Boskiej, firmamentu i tak jak biel znaczą nieskazitelność. Czerwień* – *Fort Moka Desert* – *to kolor Ducha Świętego, który wznieca ogień miłości i zjawia się w postaci ognistych języków, to także kolor Męki Pańskiej, krzyża i tych wszystkich, którzy drogą wiary szli aż po przelanie krwi. Czarny* – *John Players Stuyvesant* – *to śmierć, żaloba, smutek i przeblaganie, ale też wzgarda świata, odrzucenie, ciemności, które tylko nadprzyrodzona jasność może rozproszyc. Zielen* – *Fa Fresh Creme and Soap* – *to kolor nadziei, bo szmaragdowa tęcza w Apokalipsie pojawia się na znak miłosierdzia Sądu (1, 16).* – **Білий колір** – “*Similac Isomil*” – *це чистота, радість, невинність і нічна хвала, це колір Христових шат на горі Тавор, це перли зі святині Соломона. Блакитний* – “*Blue Ocean Deodorant*” – *це колір Божої Матері, небес, і так само, як і білий, він означає непорочність. Червоний* – “*Fort Moka Desert*” – *це колір Святого духа, який розпалює вогонь любові і з’являється у вигляді язиків полум’я, це також колір Господніх мук, хреста й усіх тих, котрі йшли дорогою віри аж до кровополиття. Чорний* – “*John Players Stuyvesant*” – *це смерть, жалоба, смutek і блангання, але й гордина світу, відречення, темрява, яку може розсіяти тільки надприродне світло. Зелений* – “*Fa Fresh Creme and Soap*” – *це колір надії, як смарагдова веселка в Апокаліпсисі з’являється на знак милосердя Страшного Суду (2, 18).* Кольорова аксіологія світу увиразнює алегоричний образ *nowy świat* як *nowe Jeruzalem* (в українському перекладі) *нового світу як нового Єрусалиму*), який перебуває на роздоріжжі епох і культур.

Ядерне поняття «час». Його аксіологічна парадигма раціональна, побудована на виразних філософсько-екзистенційних узагальненнях в польській мові, які корелюють із засадами відповідної епохи України. *Час* означається епітетами із семантикою «невизначеності», наприклад: *No więc ten bezprzymiotnikowy Czas jest kuszący. Potrzeba porządku, nazwy, skutku i przyczyny dotyczy również imagacji (1, 39)* – *Оцей безприкметниковий час спокушає. Потреба порядку, назви, наслідку і причини стосується також уяви (2, 38).*

Час в умовах невизначеності життєвої шкали цінностей – *rowolny, przerywany, ciężki* (в українському перекладі: *повільний, уривчастий, важкий*). Раціональну семантику «повільності» актуалізують емоційнооцінні метафоричні вислови: *Czas w nich wugasa, erozja minut i lat ma smak wilgoci i butwienia – rzeczy podstawowych, smak końca i początku (1, 58)* – *Час у них зупиняється, ерозія хвилин і років має присмак вологості й плісняви – головний присмак кінця і початку (2, 56).*

Уповільнення часу часто виявляється в намаганні його *не помічати, уникати, не відчувати*. Емоційно-оцінним і в мові оригіналу, і в мові перекладу є метафоричний вислів *uśmierca czas* (дослівно перекладено: *умертвлювати час*): *Kolejnymi kieliszkami Józek uśmierca czas, dokonuje jakiejś zwariowanej sekcji, która obnaża ten wąty szkielecik, na którym rozpinamy wysiłki, osiągnięcia, plany i nadzieje (1, 9)* – *Черговими келишками Юзек умертвлює час, здійснює якийсь божевільний розтин, що оголює той вутлий скелет, на якому ми розвішуємо зусилля, досягнення, плани, надії (2, 11).* Позбавлені пам’яті, позбавлені імені, позбавлені знання люди мають відчуття *розірваності часу*. Показово, що всі оцінні мовні засоби часу логічно мотивовані, але контекстуально стилістично-емоційно забарвлені: *Zasypiał w łóżku i budził się, lecz nigdy nie przytrafiło mu się tamto: kilka chwil, gdy mimo lęku czuł, że czas pęł jak zetława tkanina, a on leci i leci w dół albo w górę pozbawiony imienia, pozbawiony pamięci i jej rewersu, czyli jakiegokolwiek obrazu przyszłości, pozbawiony wiedzy (1, 115)* – *Заснував у ліжку і прокидався, однак ніколи з ним не ставалося оте: кілька секунд, коли, попри переляк, він відчував, що час розірвався, як зотліла тканина, а він летить і летить униз або догори, позбавлений імені, позбавлений пам’яті і її повернення, тобто будь-якого обрису майбутнього, позбавлений знання (2, 108).*

Висновки та перспективи досліджень. Оцінність – категорія динамічна, універсальна і прямо пов’язана зі специфікою розвитку літературної мови, зі зміною суспільно-політичних і культурних умов життя суспільства. Аксіологічні орієнтири українського і польського народів близькі і взаємозрозумілі, оскільки цілком відповідають загальнолюдській усталеній аксіологічній шкалі цінностей. Мова перекладу за допомогою синонімів, епітетів, метафор, прецедентних висловів вдало передає парадигму оцінності образів мови оригіналу Анджея Стасюка в «Галицьких оповіданнях»: людини, її навколишнього світу, тоталітарної дійсності, нового світу, часу тощо.

Аксіологічні засоби мови перекладу, як і мови оригіналу, виразно негативно-емоційні й психологічні.

Засобом формування, увиразнення раціональної оцінки є мовні одиниці переважно з інтелектуальної сфери мовомислення. Слова-символи посилюють позитивну оцінку духовних загальнолюдських цінностей, зокрема родинних зв’язків. Одним із визначальних критеріїв формування аксіологічної шкали оповідань є естетична довершеність семантичного, змістового наповнення мовних одиниць – лексем, висловів, метафор, порівнянь, які часто є дослівним перекладом з польської мови і водночас є семантично прозорими для українського читача.

Перспективи досліджень мови польської літератури, перекладеної українською, вбачаємо у розширенні жанрової специфіки художніх текстів у зіставленні різних часових періодів в історії обох літературних мов, в аналізі парадигм оцінності з урахуванням особливостей семантики і стилістики мови-оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е. Функциональная семантика оценки. Москва : Наука, 1985. 438 с.
2. Иваненко С. Поліфонія тексту. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 1999. 590 с.
3. Іщенко Н. Оцінні складові конотації: оцінний компонент у структурі слова і оцінне значення. *Lingua Montenegrina*. Cetinje, 2018. God. XI, sv. 1, br. 21. С. 83–88.
4. Калустова О. М. Мова перекладу та перекладна мова. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74394/26>
5. Сорока Т. Особливості полісемантичної структури аксіономенів сучасної англійської мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2015. Т. 13. С. 187–199.
6. Baker M. Réexplorer la langue de la traduction: une approche par corpus. *Meta*. 1998. Vol. 43. N 4. P. 482–496.
7. Malmkjer K. Love they Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? *Meta*. 1998. Vol. 43. N 4. P. 534–541.
8. Mikoiajczuk A. Problem ocen w analizie wybranych polskich nazw uczuj z klasy semantycznej GNIEWU, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2229. *Język a kultura*. Wrocław, 2000. T. 14. S. 111–123.
9. Nowakowska-Kempna I. Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć. Katowice : Uniwersytet, 1986. 338 s.
10. Puzynina J. O elementach ocen w strukturze znaczeniowej wyrazów. *Biuletyn PTJ*. 1986. C. 121–128.
11. Fix U. Kommunikativ adaguat' – 'stilistisch adaguat'. Zu Problemem, Kategorien, Kriterien der Redebewertung. Dissrtation (B) zur Erlangung des akademischen Grades doctor scientiae philosophiae. Halle-Wittenberg : Martin-Luther-Universität, 1988. 567 S.
12. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York : Oxford University Press, 1997. 454 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Andrzej Stasiuk. Opowieści galicyskich. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Opowieści%20galicyskie.pdf>.
2. Стасюк А. Галицькі оповідання. Львів : Видавництво старого лева, 2014. 120 с.

REFERENCES

1. Volf, E. M. (1985). Funkcionalnaya semantika ocenki [Functional Semantics of Evaluation]. Moskva: Nauka [in Russian].
2. Ivanenko, S. (1999). Polifoniia tekstu [Polyphony of the text]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KDLU [in Ukrainian].
3. Ishchenko, N. (2018). Otsinni skladovi konotatsii: otsinni komponent u strukturi slova i otsinne znachennia [Evaluative components of connotation: evaluative component in word structure and evaluative meaning]. *Lingua Montenegrina*. Cetinje, XI, 1 (21), 83–88 [in Ukrainian].
4. Kalustova, O. M. Mova perekladu ta perekladna mova [Target Language and Translational Language]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74394/26> [in Ukrainian].
5. Soroka, T. V. (2015). Osoblivosti polisemantichnoyi strukturi aksionomeniv suchasnoyi anglijskoyi movi [Features of the polysemantic structure of axionomes of modern English]. *Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filologiyi*, Uzhgorod, 13, 187–199 [in Ukrainian].
6. Baker, M. (1998). Réexplorer la langue de la traduction: une approche par corpus. *Meta*, 43 (4), 482–496 [in French].
7. Malmkjer, K. (1998). Love they Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? *Meta*, 43 (4), 534–541
8. Mikoiajczuk, A. (2000). Problem ocen w analizie wybranych polskich nazw uczuj z klasy semantycznej GNIEWU. *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 2229. *Język a kultura*. Wrocław, 14, 111–123 [in Poland].
9. Nowakowska-Kempna, I. (1986). Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć. Katowice: Uniwersytet [in Poland].
10. Puzynina, J. (1986). O elementach ocen w strukturze znaczeniowej wyrazów. *Biuletyn PTJ*, 121–128 [in Poland].
11. Fix, U. (1988). 'Kommunikativ adaguat' – 'stilistisch adaguat'. Zu Problemem, Kategorien, Kriterien der Redebewertung. Dissrtation (B) zur Erlangung des akademischen Grades doctor scientiae philosophiae. Halle-Wittenberg: Martin-Luther-Universität [in German].
12. Wierzbicka, A. (1997). Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York: Oxford University Press

УДК 811.521:81'276

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.11>

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНИХ СОЦІОЛЕКТІВ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Кравець О. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У межах цього дослідження окреслено лексичні особливості молодіжного соціолекту як компонента сучасної японської мови. Молодіжний соціолект у статті потрактовано як соціальне явище, один із варіантів загальнонародної мови, обумовлений віковим, соціальним і світоглядним критеріями, що має певні відхилення від нормативної мови, використовується молоддю в умовах невимушеного спілкування і вирізняється наявністю переважно заниженої емоційно-оцінної лексики. За сформованою японською лінгвістичною традицією, молодіжний соціолект позначають терміном «вакамоноґо». Названо чинники виникнення та розвитку молодіжних соціолектів – історичні, психологічні, соціальні та лінгвістичні. Діахронічний аналіз історичних та соціальних чинників дав змогу простежити зв'язок між соціально-історичними явищами та розвитком «вакамоноґо», відзначити постійну мінливість та динамічність молодіжних соціолектів, а також їх вплив на інші комунікативні сфери. Гетерогенний віковий і соціальний склад носіїв молодіжних соціолектів відображено в їх неоднорідності, переодусім на лексичному рівні, що пов'язано зі сферою діяльності носіїв, їхніми захопленнями та інтересами.

Зауважено, що японському молодіжному соціолекту притаманна низка лексичних особливостей, які вирізняють його з-поміж інших варіантів загальнонародної японської мови і обумовлюють реалізацію низки комунікативних функцій (номінативну, об'єднувальну, конспіративну, іллокутивну, розважальну тощо). Для сучасного етапу розвитку «вакамоноґо» характерними є: корпоративність лексики, тобто обмеженість кола носіїв; панування стилістично заниженої емоційно-оцінної лексики; динамічність і рухливість лексичного складу; відхилення від загальноприйнятих мовних норм; володіння особливою лексико-словотвірною системою.

У статті приділено також увагу класифікації молодіжних соціолектів за вживаністю молодіжної лексики в часовому просторі та наслідування її наступними поколіннями. Молодіжні соціолекти сучасної японської мови суттєво впливають на розвиток мовної норми, що, зі свого боку, сприяє збагаченню лексичного складу загальнонародної мови.

Здійснений аналіз лексичних особливостей японського молодіжного соціолекту уможливило виокремлення його з-поміж інших варіантів стандартної мови та окреслює перспективи вивчення особливостей його лексичного збагачення, серед іншого й словотвірних інновацій.

Ключові слова: вакамоноґо, динамічність, експресивність, емоційно-оцінна лексика, лексичні особливості, мовна норма, молодіжний соціолект.

Kravets O. I. Lexical Features of the Youth Sociolects in Modern Japanese. This study outlines the features of youth sociolects as a component of modern Japanese. We consider the youth sociolect as a social phenomenon, one of the variants of the national language determined by age, social and ideological criteria. It has certain deviations from the normative language, and is used by young people in conditions of casual communication. According to the established Japanese linguistic tradition, the youth sociolect is denoted by the term "wakamonogo". The emergence and development of youth sociolects are caused by a number of factors, including historical, psychological and social ones. Diachronic analysis of historical and social factors allowed us to trace the relationship between socio-historical phenomena and the development of "wakamonogo", to note the constant variability and dynamism of youth sociolects, as well as their impact on other communication areas. Different age and social status of native speakers are reflected in the heterogeneity of sociolects, which differ from each other in vocabulary related to the native speakers' field of activity, their hobbies and interests.

The article focuses on the classification of youth sociolects according to the use of youth vocabulary in time and its imitation by subsequent generations. Japanese youth sociolect has several features that distinguish it from other variants of the standard Japanese language and determine the implementation of a number of communicative functions (nominative, unifying, conspiratorial, illocutionary, entertaining, etc.).

The modern stage of the development of "wakamonogo" is characterized by: dynamism and mobility of lexical composition; corporate vocabulary characterized by a limited range of media; dominance of stylistically underestimated emotional and evaluative vocabulary; deviations from generally accepted language norms; a special lexical and word-forming system. Youth sociolects of the modern Japanese language significantly influence the development of the language norm, which in turn contributes to the enrichment of the lexical structure of the national language.

Key words: wakamonogo, dynamism, expressiveness, emotional-estimated vocabulary, language norm, lexical features, youth sociolect.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Процеси глобалізації в соціальному середовищі, зближення і взаємовплив світових

культур привели до розвитку всеосяжних контактів на різних мовних рівнях, що не могло залишатися поза увагою з боку сучасної лінгвістичної думки.

Зорієнтованість науковців до вивчення мови як соціального феномену, який ніколи не існував поза суспільством, дає можливість здійснити комплексний аналіз такого лінгвокультурного явища, як молодіжний соціолект. Саме в комунікативному середовищі молоді найбільш яскраво проявляються мовні динамічні зміни, які в подальшому впливають на систему загальнонародної мови. Досліджуючи молодіжну мову, Джулі Колман зазначала, що мова молоді безпосередньо залежить від сьогоденних реалій життя, адже саме в ній випробовується те, що завтра може потрапити до національного словника. З появою комп'ютерів, Інтернету молодь першою сприйняла особливості цієї мови і пристосувалася до нових умов комунікації, розширюючи таким чином свій лексичний запас. На сьогодні невідомо, що буде актуальним і визнаним завтра, але, безперечно, це буде відображено у словникові молоді [2, 64–65].

Мову молоді трактуємо як варіант загальнонародної мови, який функціонує в комунікуванні певної вікової категорії з вираженим специфічним соціальним статусом носіїв японської мови, з характерними перевагами у використанні емоційно-оцінної лексики, яка є ефективним джерелом генерування та поширення лексичних новоутворень.

Зазначимо, що на сьогодні ще немає єдиної думки щодо термінологічного та поняттєвого визначення зазначеного мовного явища. У сучасному лінгвістичному просторі молодіжні варіанти мови номіновані по-різному: «молодіжні соціолекти», «молодіжний сленг», «молодіжний жаргон», «інтер-жаргон» тощо. У японському мовознавстві молодіжні соціолекти як варіант загальнонародної мови входять до соціальних діалектів 「社会方言」 [syakaihougen] японської мови. Термін *молодіжний соціолект* розуміють як варіант мови з фонетичними, граматичними та лексичними комунікативними особливостями, обумовлений віковим та світоглядним критеріями і який зазвичай обслуговує неформальну сферу спілкування [3, 13–14]. При цьому варто зауважити, що до складу молодіжних соціолектів одночасно можуть входити й інші варіанти мови (комп'ютерний, професійний, кримінальний, просторіччя тощо).

Формування мети і завдань статті. Мета нашого дослідження полягає у визначенні лексичних особливостей молодіжних соціолектів у сучасній японській мові. Відповідно до поставленої мети передбачено виконання низки **завдань**, а саме: схарактеризувати статус соціолектної мови молоді та її місце в сучасній японській мові; окреслити основні чинники виникнення японських молодіжних соціолектів; розглянути лексичні особливості мови японської молоді (*вакамоноґо*); класифікувати японські молодіжні соціолекти на основі критерію вживаності молодіжної лексики в часовому просторі та наслідування її наступними поколіннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження молодіжних соціолектів постійно перебуває в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчають це явище з різних аспектів. Питання щодо впливу суспільства на мову порушували такі мовознавці, як Ф. де Соссюр, Ш. Баллі,

А. Мейє, М. Холлдей, У. Лабов, О. О. Потебня, О. О. Селіванова, Ш. Мітараї (御手洗), Т. Шібата (柴田武). Нині науковці продовжують розширювати діапазон вивчення мови в суспільстві. Зокрема, соціально зумовлену варіативність мови висвітлено у працях М. Петерсона, В. Д. Бондалетова, Є. Д. Поліванова, Л. О. Ставицької, О. Т. Горбача, Ф. Іноуе (井上史雄), Т. Кояно (小矢野哲夫), Й. Шімідзу (氏水義則).

Дослідження соціолектних варіантів мови відповідає запитам сучасної науки, коли мову розглядають в реальному життєвому контексті і в тісному зв'язку з особистістю, її діяльністю, світобаченням та належністю до соціальних груп. Мова молоді посідає особливе місце в мовній варіативності і є перспективною сферою лінгвістичних досліджень. Специфіки мовної картини світу в лексиці молодіжних соціолектів у своїх працях торкаються М. М. Маковський, В. В. Хімік, Є. М. Береговська, О. А. Аніщенко, С. А. Марґос, І. І. Щур, Я. Кітахара (北原保雄), Н. Ямаґучі (山口中味). Пропоноване дослідження лексичних особливостей молодіжних соціолектів японської мови значною мірою опирається на праці видатних японських лінгвістів Ф. Іноуе (井上史雄) та Й. Акіхіко (米川明彦).

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно в японській лінгвістиці мову молоді позначають терміном 「若者語」 [wakamonogo] (*букв. пер.* «молодіжна мова»). За визначенням Йонекава Акіхіко, 「若者語」 [wakamonogo] є соціальним явищем у сучасній японській мові, це «мова неформального спілкування молоді віком від 12-13 (середнього шкільного віку) до 25-30 років, здебільшого не зрозуміла для представників старших поколінь, вирізняється відхиленнями від загальноприйнятих мовних норм, несе в собі риси мовної гри, яку молодь використовує для підтримки, стимулювання розмови» [5, 15]. Терміном 「若者言葉」 [wakamonokotoba] учений називає мову молоді у вузькому її розумінні і відносить тільки лексику, якою послуговуються в умовах невимушеного спілкування [4, 48; 5, 15; 6, 21]. Слід зауважити, що, поряд із 「若者語」 [wakamonogo], у японській мові відомі й інші терміни для номінування мови молоді, детерміновані різними мовними ситуаціями, віковим фактором, соціальною належністю, сферою зацікавленості тощо (тобто зорієнтовані на більш вузьку аудиторію), зокрема: 「キャンパス用語」 [kyanpasuyougo] (мова студентів університету), 「女子大生用語」 [jyousidaiseyougo] (мова дівчат студенток), 「コギャル語」 [kogyarugo] (мова школярки), 「アニメオタク用語」 [animeotakuyougo] (термінологія шанувальників аніме) тощо. З опертям на праці Йонекава, Кояно, Кувамото, які уналежують «вакамоноґо» до 「集團語」 [syuudango] (*букв. пер.* «мова групи / колективу») і вбачають в ньому певні відхилення від нормативної мови, вважаємо доречним співвідносити його з терміном *молодіжний соціолект* [6; 8; 9].

За твердженням А. Йонекава, виникнення молодіжних соціолектів спричинено низкою чинників, а саме: історичними, психологічними та соціальними [5, 26–31]. У діахронічному розрізі лексика

«вакамоного» асоціюється з відображенням соціально-історичних явищ певного етапу розвитку країни. Кожен період – з років революції Мейдзі і до наших днів – можемо схарактеризувати через низку слів, поширених у певний відтинок часу і в такий спосіб реконструювати історичну ситуацію в країні. Адже відмінною рисою таких слів є їхня актуальність як точне відображення тенденцій, змін у сфері політики, економіки, культури та суспільного життя.

Зародженням «вакамоного» як соціального явища вважають роки епохи Мейдзі (1868–1912), коли разом з модифікацією країни відбувається звільнення людини від різних обмежень та норм, що відобразилося і в мові. Молодь зі своїм прагненням до свободи і самовираження створює новітні явища в мові, у яких засвідчено соціально-культурні та соціально-психологічні установки суспільства. Серед дівчат-студенток, які внаслідок соціально-економічних реформ також стали новітнім явищем тогочасної Японії, набули поширення слова із закінченнями *-тейю*; *-дева*, так звані «тейодава котоба» 「てよだは言葉」 [teyodawa kotoba]. У прагненні визначити своє місце як жінки у суспільстві «тейодава котоба» для молодих дівчат стала проявом їх соціальної ідентичності. У мовленні юнаків-студентів епохи Мейдзі наявна велика кількість західноєвропейських запозичень: 「ウイルス」 [uirusu] (*нім.* Virus); 「フレンド」 [furuendo] (*англ.* friend) [6, 548–550].

Крах реакційної політики, режим американської окупації, культурна переорієнтація країни в післявоєнні роки (1945–1950) не могли не позначитися на мовній ситуації, серед іншого й на мові молоді. Через вплив англійської мови та західної культури виник розрив між старшим та молодшим поколіннями. Молодь починає спілкуватися власною, новоствореною мовою. Об'єднання юнацьких та дівчачих шкіл спричинило новий виток розвитку соціолектів. Раніше вживані тільки дівчатами 「る言葉」 [rukotoba] (вербалізація слів шляхом додавання дієслівного закінчення *-ру*) виходять за межі й набувають поширення й серед юнаків, а згодом стають одним із продуктивних способів словотвору й символів сучасного «вакамоного». Наприклад, 「デブる」 [deburu] (*пер.* товстіти); 「シングる」 [singuru] (*пер.* залишатися на одинці).

Історично 60-ті роки минулого століття визначилися для японської молоді як роки студентської опозиції з потужним протестним рухом, що також значною мірою позначилося на соціолектах молоді. Характерним на той час у мові були грубі, фамільярні відтінки, велика кількість патріотичної лексики. Поширення набули соціолекти молоді, яка навчається: 「フーテン用語」 [fuuten yougo] (мова молодих бунтарів); 「学生運動用語」 [gakusei undou yougo] (мова студентського руху), 「男子主導の言葉」 [dansisyudou no kotoba] (мова чоловіків-лідерів) тощо. До середини наступного десятиліття сталося розчарування у студентському русі, посилювалась недовіра до студентської мови, одночасно посилюються позиції жінки в суспільстві. Соціолектна одиниця 「OL」 [oeru] (від *анг.* office lady «жінка-службовець») вперше виникла в молодіжному

середовищі, а нині її внесено до національних слівників стандартної японської мови [4, 130].

Високі темпи економічного росту країни у 70–80 роках зумовили динамічні зміни в суспільному житті молоді. Нове покоління японців 「新人類」 [sinjinrui], яке вирросло в умовах достатку, вирізнялося споживацьким прагненням брати участь лише в тому, що приносить задоволення. Як наслідок, такий феномен розвитку суспільства знаходить мовне вираження в молодіжному соціолекті. Зароджується нове у спілкуванні мови молоді – 「おしゃべり文化」 [osyaberi bunka] – «культура мовлення», що, за словами А. Йонекава, означає «в розмові є сенс і є задоволення» [5, 38]. Молодь придумує слова, змінюючи їх використання та значення радикальними способами. Наприклад, алегорія 「シングルベル」 (一人で過ごすクリスマス) [singuruberu] (hitoridesugosu kurisumasu), яка дослівно перекладається «одинокий дзвіночок», у мові молоді використовується у значенні «проводити Різдво наодинці». Розвиток соціальної сфери, сфери послуг, поява закладів швидкого харчування, магазинів цілодобового обслуговування стали джерелом поповнення «вакамоного» найоригінальнішими способами. Популярним стає творення молодіжної лексики шляхом скорочень. Наприклад, 「ポテトチップス」 [potetochipusu] «картопляні чіпси» скорочено до 「ポテチプ」 [potechipu] а згодом і до 「ポテチ」 [potechi].

Молодіжній мові 80-х років притаманний шарм легкості, елегантності з відтінком пародії, це період розквіту молодіжних субкультур аніме, манга, косплея та інших. Молодіжна субкультура 「オタク文化」 [otakubunka] – культурне явище, яке виникло в Японії і дуже швидко набуло міжнародного визнання, породило цілу низку субваріантів молодіжних соціолектів (「アニメオタク」 [animeotaku] субкультура аніме, 「漫画オタク」 [mangaotaku] субкультура шанувальників манга тощо). Розквіт субкультур спонукав розвиток нового виду спілкування молоді 「言葉遊び」 [kotobaasobi] – «мовна гра», слова стали не засобом комунікації, а способом розваги [6, 78].

Зміна комунікативних каналів в кінці ХХ століття стимулювала виникнення абсолютно нового різновиду молодіжних соціолектів – Інтернет-сленгу, характерним для якого є певна письмова форма за допомогою 「絵文字」 [emoji]. Це в подальшому привело до умовного поділу молодіжної мови на усну форму та писемну 「書き言葉」 [kakikotoba], або, як її називає молодь, 「打ち言葉」 [utikotoba] (*пер. англ.* Typed Language). При цьому варто зазначити, що писемна форма не відображає молодіжних соціолектів у тому вигляді, в якому ми спостерігаємо їх в усному варіанті. Звідси можемо впевнено стверджувати, що вагомим соціальним чинником виникнення «вакамоного» є поява молодого покоління японців, для якого типова висока емоційність. Саме перехід до споживацького суспільства стимулював молодь вільно проявляти себе в комунікативному плані.

Грунтовний аналіз молодіжних соціолектів не можливий, якщо не брати до уваги

психологічно-вікову характеристику його носіїв. Адже саме соціолект стає відображенням реалій середовища, значимого для молоді, та мовним засобом заявити про себе як особистість. Межі вікового критерію молоді можуть змінюватися залежно від конкретних історичних і соціокультурних умов та позначати не так хронологічний вік людини, як його соціальний стан. У японському мовознавстві вікові межі носіїв молодіжного соціолекту умовно розглядають від 13-14 років (ранній підлітковий період) до 20-30 років, враховуючи зміну поколінь молоді кожні сім років, що, зі свого боку, впливає на змістовне наповнення соціолекту [7]. Юнацький максималізм, суб'єктивна категоризація навколишнього світу, опозиційність у розмежуванні «свій» – «чужий», високий ступінь емоційності – це ті психологічні чинники, які мотивують, на думку Ямагучі Накамі (山口仲美), об'єднання молоді в різноманітні групи за спільністю думок, спрямованих проти встановлених правил та загостреного ставлення до соціальних умовностей або традиційних цінностей [12]. Отже, окрім комунікативної функції, однією з основних функцій молодіжного соціолекту є певне самоствердження молодої людини / особистості в соціумі.

Істотними для виникнення соціолекту молоді є й власне лінгвістичні чинники, а саме: наявність в мові не тільки своєрідних позначуваних, а й особливих значущих понять, які не властиві стандартній мові; недолік / недостатність уже наявних у стандартній мові засобів порівняння тощо [1].

Японському молодіжному соціолекту як репрезентативному засобу спілкування молоді притаманна низка лексичних особливостей, які вирізняють його з-поміж інших варіантів стандартної мови. Характерними рисами молодіжного спілкування є неформальний, невимушений, жартівливий тон розмови, прагнення до самовираження, високий ступінь емоційності.

Створення власного соціокультурного простору, внутрішня єдність якого виражена сприйняттям індивіда як члена групи, приводить до продукування певних ідентифікувальних ознак. Корпоративність лексики 「中者内のことば」 [nakamononai no kotoba] демонструє належність мовця до групи 「内者」 [uchi] «своїх» і в такий спосіб робить мову секретною, не зрозумілою для дорослих та 「ヨソ者」 [yosomono] «чужих, сторонніх людей». З одного боку, це допомагає створити щирість стосунків між членами спільноти, підкреслює вікову та психологічну єдність молодих людей, а з іншого – протиставити себе представникам старших поколінь та загальноприйнятим формам спілкування. Отже, ми можемо говорити про об'єднувальну та конспіративну функції молодіжного соціолекту. Вивчення молодіжної лексики за ознакою корпоративності уможливило розрізняти загальний молодіжний соціолект (лексика, яку використовують у всіх молодіжних об'єднаннях і групах) та молодіжний соціолект субкультури (лексика, притаманна певній спільноті, яка детермінує орієнтацію субкультури) [5, 62–64; 11, 6].

Експресивність, емоційність, оцінність (「会話促進」 [kaiwasokusin] «стимулювання, заохочування

розмови») – це ті виразні ознаки лексики, яку молодь вживає, щоб зробити свою мову оригінальною, відособленою і незвичною для пересічного носія. Послугування такою лексикою, яка не порушує стану невимушеності, дає змогу зняти з мовця можливі звинувачення у відхиленні від правил, отримувати задоволення від розмови, таким чином обумовлюючи реалізацію ілюктивної та розважальної функцій молодіжних соціолектів. Як влучно з цього приводу зазначив А. Йонекава, 「会話のノリの為の言葉」 «молоді люди використовують вакамононого як стимул для розмови/бесіди» [6, 575].

Молодіжні соціолекти не є сталим явищем, динамічність і властивість зникнення スピード消滅 [supido syoumetsu] – одні з основних характеристик, які вирізняють мову молоді з-поміж інших варіантів мовної системи. Зі зміною одного поширеного явища на інше наявні лексичні одиниці виходять зі вжитку, а на їхнє місце приходять інші, зовсім нові, або ті, які несуть у собі синонімічне значення.

Враховуючи вживаність молодіжної лексики в часовому просторі та наслідування її наступними поколіннями, Іноуе Фуміо (井上史雄) класифікував соціолекти за такими ознаками:

1. Швидкозмінні модні слова 「一時流行語」 [itijiryuukougo] – слова, які використовуються певним поколінням молоді, але при переході в іншу вікову категорію виходять із вжитку і в подальшому не використовуються. До них належать: 「新語」 [shingo] (нові слова), 「時事用語」 [jijiyougo] (слова актуального вжитку), 「流行言葉」 [hayarikotoba] (популярні слова) тощо.

2. Мова певного покоління молоді 「若者世代語」 [wakamonosedaigo] – лексика, яка з часом виходить зі вжитку певної групи молоді при переході її представників до іншої вікової категорії, але продовжує використовуватися представниками наступних поколінь. Як приклад: 「学生用語」 [gakuseiyougo] «мова студентів», 「女子高校生語」 [juoushikoukouseigo] «мова старшокласниць» тощо.

3. Когортна мова 「コーホート語 (同世代語)」 [kouhoutogo (dousedaigo)] – лексика, яка при переході певного покоління молоді до іншої вікової категорії не виходить зі вжитку. Таким чином, вона символізує певне покоління, але не використовується наступними. Наприклад: 「生き残った流行語」 [ikinokottaryukougo] (збережені модні слова), 「世相語」 [sesougo] (слова, у яких відображаються фази життя).

4. Зміна мови 「言語変化」 [genngohennka] – слова, утворені молодими людьми певного покоління, які в подальшому не стають т. зв. «мертвими словами», а наслідуються наступними поколіннями; таким чином, вони не виходять із вжитку покоління творців при переході їх до іншої вікової категорії. Наприклад, 「新方言」 [sinhougen] (букв. нові діалекти), 「ら抜き言葉」 [ranukikotoba] (букв. слова з опущенням частини дієслівного «ра») [3, 5–66].

Молодь першою реагує на зміни, які відбуваються в суспільстві, унаслідок чого постають нові мовні одиниці. Частина їх переходить до стандартної мови, частина залишається належати до молодіжних соціолектів, частина доволі швидко зникає. Однією

із причин виникнення й функціонування соціолектів є відсутність лексичних позначень релевантних молодіжних реалій, що приводить до творення експресивних еквівалентів / синонімів стандартної лексики. Це зумовлює не тільки появу нової лексики, але й передбачає певні відхилення від стандартних мовних норм. Порушення норм з боку молоді відбувається несвідомо, під впливом емоцій. На нашу думку, порушення мовних правил це і є норма, мовна гра, що визначає цю особливість японських молодіжних соціолектів – відхилення від норми, свободу та гру 「規範からの自由と遊び」 [kihan karano jiyuu to asobi]. Необхідність послуговуватися для позначення реалій новими найменуваннями, які мають більше емоційне забарвлення, реалізує номінативну функцію мови молоді.

Схильність молодіжних соціолектів до швидких змін викликає неабияку стурбованість та критику з боку науковців та представників старших поколінь. Дослідник стандартної японської мови Шімідзу Йошінорі вважає, що соціолекти молоді розхитують загальноприйняті норми, призводять до мовного безладу, японська мова втрачає свою чистоту, і тому вони є негативним явищем у системі загальнонародної мови [10, 122–131]. Протилежного погляду дотримується Ямагучі Накамі. На думку дослідниці, «вакамоного» має відкритий характер і відзначається динамічністю, що

безпосередньо відображає всі зміни й процеси, які відбуваються у суспільстві. Отже, постійно відбувається процес лексичного збагачення мови, «мовна еволюція», тому правомірно вважати, що молодіжні соціолекти суттєво впливають на розвиток мовної норми [12, 276].

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження уможливило дійти висновку, що молодіжний соціолект сучасної японської мови є надзвичайно поширеним соціолінгвістичним явищем, має широку сферу вживання в різних типах комунікації, а його виникнення обумовлене низкою чинників (історичних, соціальних, психологічних, лінгвістичних). Лексичні особливості, притаманні «вакамоного», вирізняють його з-поміж інших варіантів стандартної японської мови, забезпечують високий ступінь експресивності та динамічності. Молодіжні соціолекти постійно розвиваються і впливають на розвиток стандартної японської мови. Значущим для характеристики мови молоді є вивчення особливостей її лексичного збагачення, адже молодіжний соціолект виступає одним з найбільш активних каналів творення і розповсюдження мовних новоутворень. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у вивченні та систематизації способів словотвору молодіжних соціолектів, серед іншого й словотвірних інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Благовещенская О. В. Язык молодёжи в Японии : дисс. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук :10.02.22. Москва, 2007. 210 с.
2. Coleman J. The life of Slang. N. Y.: HarperCollins Publisher, 2012. 354 p.
3. 井上史雄. 方言学の新天地. 東京: 明治書院, 1994. 303 頁.
4. 米川明彦. 現代若者ことば考. 東京: 丸善, 1996. 242 頁.
5. 米川明彦. 若者語を科学する. 東京: 明治書院, 1998. 312 頁.
6. 米川明彦. 集団語の研究. 東京: 東京堂出版, 2009. 674 頁.
7. 笠原嘉. 再び「青年期」について (笠原嘉臨床論集). みすず書房, 2011. 頁. 224.
8. 小矢野哲夫. 若者語は集団語か. 日本語学. 2006. №9. 頁. 14–24
9. 桑本裕二. 若者ことばの発生と定着について. 秋田工業高等専門学校研究紀要. 2003. 第38号., 頁. 113–120.
10. 清水義範. 日本語の乱れ. 東京: 集英社, 2003. 304 頁.
11. 藤原実. 現代オタク用語の基礎知識. 東京: デイスカヴァー・トゥエンティワン, 2009. 279 頁.
12. 山口仲美. 若者言葉に耳をすませば. 東京. 講談社, 2007. 294 頁.

REFERENCES

1. Blahoveshchenskaia, O. (2007). Yazyk molodezhi v Yaponii [Youth language in Japan] (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Moskva [in Russian].
2. Coleman, J. (2007). The life of Slang. New York: HarperCollins Publisher.
3. Inoue, F. (1994). Hougengaku no shinchihai [New horizon of dialectology]. Tokyo: Meiji syoin [in Japanese].
4. Yonekawa, A. (1996). Gendai wakamono kotoba kou [Reflections over modern youth language]. Tokyo: Maruzen [in Japanese].
5. Yonekawa, A. (1998). Wakamonogo wo kagakusuru [Study of youth language]. Tokyo: Meiji syoin [in Japanese].
6. Yonekawa, A. (2009). Shyudangono kenkyuu [Study of Social Dialects]. Tokyo: Tokyodou syuupan [in Japanese].
7. Kasahara, Yo. (2011). Futatabi 「aonenki」 ni tuite (Kasahara Yomisa rinsyuu: ronsyuu:) [About «adolescent» again (Collection of lectures Kasahara Yomisa)]. Misuzu syobou [in Japanese].
8. Koyano, T. (2006). Wakamonogo ha syuudango ka [Is a youth language social dialect?]. *Japanese sciences*, 9, 14–24 [in Japanese].
9. Kuwamoto, Yu. (2003). Wakamonokotobano hassei to teityakuni tuite [Production and Stability of Wakamono Kotoba]. *Akita sangyou koukou kenkyu keijiban*, 38, 113–120 [in Japanese].
10. Koyano, T. (2006). Wakamonogo ha syuudango ka [Is a youth language social dialect?]. *Japanese sciences*, 9, 14–24 [in Japanese].
11. Fujiwara, M. (2009). Gendai Otaku yougo no kisou chishiki [Basic knowledge of contemporary Otaku terms]. Tokyo: Discover Twenty One [in Japanese].
12. Yamaguti, N. (2007). Wakamonokotoba ni mimi wo sumaseba [If you listen to youth words]. Tokyo: Kodansya [in Japanese].

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ МАСКИ «НУБОРІШ» У РОМАНІ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Кузнєцова О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Статтю присвячено дослідженню лексико-стилістичних засобів, які вплинули на створення мовленнєвої маски «нуборіш» у романі Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». У науковій розвідці проаналізовано роботи провідних науковців, присвячені феномену мовленнєвої маски. Встановлено, що мовленнєва маска є комунікативною стратегією, на вибір якої впливає ситуація спілкування та цілі комунікантів. Зауважено, що мовленнєва маска, залежно від мети автора, складається з набору певних мовних засобів, які адресат має правильно інтерпретувати, щоб коректно декодувати задум автора. Надано власне визначення поняття «мовленнєва маска», згідно з яким це – певна комунікативна стратегія, спрямована на експлуатацію чужої мовної поведінки. Вибір мовленнєвої маски обумовлений цілями мовця, ситуацією та формою спілкування, а також особистістю адресата.

У пропонуваній розвідці виділено мовленнєву маску «нуборіш» на матеріалі роману Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». З'ясовано, що мовленнєва маска «нуборіш» репрезентує лінгвокультурний типаж, адже вона характеризує впізнаваного представника певної культури – швидко розбагатілого представника нижчого класу. Простежено, що для мовленнєвої маски «нуборіш» характерна іронічність, яка виражена відповідними лексико-стилістичними засобами. Ця маска розкриває такі вади суспільства, як вульгарність, демонстративну розкіш, неаристократичне походження. Вона має зневажливий відтінок стосовно «нових багатіїв», що відносять себе до окремого соціального пласту всередині вищого класу суспільства.

Докладно проаналізовано стилістичні засоби створення мовленнєвої маски «нуборіш», до яких належать іронія, сатира, протиставлення, порівняння, гіпербола, та лексичні, зокрема іменники і прикметники з відповідною семантикою, які формують концепцію «американська мрія» та характеризують культ матеріального успіху. Зазначено, що іноді мовленнєву маску «нуборіш» можуть увиразнювати також і фонетичні засоби, серед іншого алітерація, яка стає організуючим принципом тексту і сприяє виділенню найбільш значущих семантичному плані слів, таким чином фокусуючи увагу адресата.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж, маска, мовленнєва маска, «нуборіш».

Kuznietsova O. V. Lexical and stylistic means of creating a speech mask “nouveau riche” in the novel “The Great Gatsby” by F. Scott Fitzgerald. The article is devoted to the study of lexical and stylistic means that influenced the creation of the speech mask “nouveau riche” in the novel “The Great Gatsby” by F. Scott Fitzgerald. The scientific research analyzes the works of leading scientists on the speech mask phenomenon. It is established that the speech mask is a communicative strategy, the choice of which is influenced by the situation of communication and the goals of communicators. It turned out that, depending on the purpose of the author, the speech mask consists of a set of certain language tools that the addressee must correctly interpret in order to properly decode the author's intention. The definition of the term “speech mask” is given, which is understood as a certain communicative strategy that exploits someone else's language behavior. The choice of speech mask is determined by the goals of the speaker, the situation and the form of communication, as well as the personality of the addressee.

The work highlights the speech mask “nouveau riche” on the material of the novel “The Great Gatsby” by F. Scott Fitzgerald. It is determined that the speech mask “nouveau riche” belongs to the linguocultural type, because it characterizes a recognizable representative of a particular culture – a rapidly enriched representative of the lower class. It is proved that the speech mask “nouveau riche” is characterized by irony, which is expressed by lexical and stylistic means. This mask reveals such shortcomings as vulgarity, ostentatious luxury, and non-aristocratic origin. It has a derogatory connotation regarding the “new rich”, who refer to a separate social stratum within the upper class of society.

The study analyzes the lexical, stylistic and phonetic means of creating a speech mask “nouveau riche”, which include: irony, satire, opposition, comparison, hyperbole, nouns and adjectives that form the concept of “American dream” and characterize the cult of material success. Phonetic means can also express the speech mask “nouveau riche”, in particular alliteration, which becomes the organizing principle of the text, allows highlighting the most semantically significant words, and thus attract the attention of the addressee.

Key words: linguocultural type, mask, “nouveau riche”, speech mask.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Для досягнення комунікативної мети мовці використовують безліч засобів,

що накопичилися в їхньому багажі знань. Одним з таких засобів, які свідчать про високий рівень комунікативної компетенції, є мовленнєва маска.

Мовленнева маска як художній засіб завжди була надзвичайно поширеною в наукових розвідках і становить не тільки літературознавчий, а й лінгвістичний інтерес. У річищі цих міркувань актуальності набуває звернення до феномену мовленнєвої маски, зокрема виділення її нового типу «нுவоріш».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усебічний аналіз феномену мовленнєвої маски набуває особливої актуальності й спирається на розвідки провідних науковців, зокрема І. О. Євдокимової [4], А. В. Кукс [7], В. А. Мар'янчик [8], А. Г. Ніколенко [9], Г. С. Повалєєвої [11], М. В. Шпільман [12] та ін. Термін «мовленнева (мовна) маска» відомий у лінгвістичних дослідженнях, проте часто в різних науковців за мовленнєвою маскою стоять різні об'єкти вивчення.

На основі тлумачень різних лінгвістів І. М. Герасимович визначає цей феномен як особливий тип комунікативної стратегії, що заснований на тимчасовій і ситуативній експлуатації чужого мовного образу, який мовець реконструює і привласнює з певною метою. Найчастіше цей мовний образ є упізнаваним для адресата, співвідноситься ним з певним прототипом. Прототипом у цьому разі може виступати впізнаваний лінгвокультурний типаж, конкретна мовна особистість, готова мовна маска з анекдотів, літературних творів тощо [3, 5].

У розумінні М. В. Шпільман мовленнева маска передбачає наявність опозиції власного ідиостилу мовної особистості і стилю, властивого обраній масці. Це протиставлення ґрунтується на положенні про наявність стилю мовної особистості як мовного образу мовця, манери його поведінки, представленої мовними діями. «Одягаючи» будь-яку мовну маску, людина ніби перевтілюється в іншу мовну особистість, тимчасово виконує роль цієї особистості. Інакше кажучи, мовленнева маска – це імітація чужої мовної поведінки, що включає іншу манеру мови, інший лексикон і передбачає іншу картину світу. При цьому людина «перевтілюється» в іншу мовну особистість на основі власних уявлень щодо того, якою ця особистість повинна бути, і ці уявлення повинні певною мірою корелювати з уявленнями соціуму про спосіб цього комуніканта [12, 43].

Т. Г. Винокур розуміє «мовленнєву маску» як авторський прийом, метод мовної характеристики героїв, який надає кожному персонажеві індивідуальних рис. Дослідник зазначає, що «індивідуалізація образу засобами мови полягає не в тому, що персонажі говорять по-своєму і володіють незмінною, тільки їм властивою манерою мови, а в тому, що вони говорять їхніми характером і положенням під час сценічної дії» [2, 27].

Отже, діапазон використання мовних масок у комунікації досить широкий. Маски допомагають мовцю пристосуватися до середовища, відповідати своїм або чужим уявленням про себе, демонструвати інший емоційний стан. На основі наведених тлумачень дослідників дефінуємо мовленнєву маску як комунікативну стратегію, яка має на увазі експлуатацію чужої мовної поведінки, обумовленої цілями мовця, ситуацією, формою спілкування, адресатом.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає в аналізі специфіки феномену мовленнєвої маски «нуворіш» у романі Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) дослідити феномен «мовленнева маска» як явище лінгвістичних розвідок, зокрема типологію та функції мовленнєвих масок; 2) схарактеризувати мовленнєву маску в структурі образу автора; 3) проаналізувати лексичні, стилістичні та фонетичні засоби створення мовленнєвої маски «нуворіш» у романі Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовленнева маска передбачає наявність специфічного стилю спілкування мовної особистості, що формує мовний образ мовця, манеру поведінки, представлені мовними діями. Дослідник І. П. Ільїн говорить про маску автора як про характерну рису оповідання: «Саме вона є тим камертоном, який налаштовує і організовує реакцію імпліцитного (а заодно і реального) читача, забезпечуючи таким чином необхідну літературну комунікативну ситуацію, вберігає твір від комунікативного провалу» [13, 82]. Дослідник виділяє дві причини появи маски автора в тексті: 1) страх автора, що йому не вдасться налагодити контакт з читачем, зіткнутися з «нездійсненим читачем» і 2) персонажі – «неживі», «фактичні маріонетки авторського свавілля», «маска автора часто виявляється єдиним реальним героєм розповіді, здатним привернути до себе увагу читача» [там само].

Вчення М. М. Бахтіна про діалогічні відносини хоча і не торкалося безпосередньо проблеми «мовленнєвої маски», але дало поштовх до дослідження літературних масок автора. Так, Т. Ф. Плеханова на матеріалі авторського дискурсу в англійській художній прозі XVIII–XX ст. розглядає різні літературні маски автора. Маски автора слугують одній меті – встановити діалог з Іншим (це може бути і читач, і персонаж, і оповідач). При цьому автор не тільки встановлює певні діалогічні відносини з Іншим, але і сам постійно постає як Інший, під різними масками, як міметичний характер мовного акту в художній комунікації, відображає загальну властивість поетичної мови – «розщепленість» [10, 52].

Вибудовування діалогічних відносин з Іншим – особлива авторська стратегія, яка реалізується певним набором мовних тактик (їх можна «впізнати» за вибором засобів діалогізації). Кожній масці автора відповідає та чи інша діалогічна тактика: 1) режисерська, за допомогою якої автор пояснює і уточнює хід розповіді; 2) суддівська, до якої автор вдається при вираженні критичного ставлення до зображуваного; 3) філософська, що дає змогу виявити суть зображуваних явищ, подій, характерів; 4) лірична, використовувана автором для створення емоційної атмосфери в зоні діалогічного контакту; 5) лінгвістична, що привертає увагу до вибору того чи іншого слова, вислову, образного мовного засобу і створює метадискурс [там само, 73].

Послугуючись мовленнєвою маскою, автор «залишає різні сигнали (вербальні та невербальні),

розкидає окремі яскраві мазки, щоб зорієнтувати читача у своєму ментальному просторі, адже мовленнєва маска завжди створюється з урахуванням певного зразка – прототипу, який має бути відомим адресату, викликати уявлення про знайомі йому деталі» [6, 64].

Згідно з класифікацією А. В. Кукс, маски можуть бути індивідуальними (прототип – конкретна мовна особистість), узагальненими (прототип – лінгвокультурний типаж) і масками-шаблонами (прототип – готова мовна маска) [7, 8]. З опертям на матеріал дослідження – роман «Великий Гетсбі» Ф. С. Фіцджеральда – будемо розглядати мовленнєву маску «нуворіш» як лінгвокультурний типаж. Услід за В. І. Карасиком, лінгвокультурний типаж є «упізнаваним образом представників певної культури, сукупність яких і становить культуру певного суспільства» [5, 8]. Лінгвокультурний типаж – це також «закріплений у мові базовий національнокультурний прототип носія певної мови, що виділяється на основі релевантних характеристик, типових ознак вербальної та невербальної поведінки конкретних мовних особистостей» [1, 8]. Тож Ф. С. Фіцджеральд у своєму романі висвітлює критичне бачення концепції «американська мрія», культ матеріального успіху. Автор критикує слабкі місця суспільства за допомогою іронії та сатири.

Для створення образу швидко розбагатілої людини, що піднялась у статусі до вищого класу, автор використовує лексичні та стилістичні засоби. Метою автора є іронічно висміяти вульгарність, демонстративну розкіш та неаристократичне походження героя.

Розглянемо приклад, у якому описано віллу Гетсбі:

(1) *The one on my right was a colossal affair by any standard – it was a **factual imitation of some Hotel de Ville in Normandy**, with a tower on one side, spanking new under a thin beard of raw ivy, and a marble swimming pool, and more than 40 acres of lawn and garden. It was Gatsby's mansion. Or rather, as I didn't know Mr. Gatsby it was a mansion inhabited by a gentleman of that name. My own house was **an eyesore**, but it was a small eye-sore, and it had been overlooked, so I had a view of the water, a partial view of my neighbor's lawn, and the consoling proximity of millionaires – all for eighty dollars a month.*

Мовленнєва маска «нуворіш» представлена іронією, що актуалізується двома стилістичними прийомами: 1) протиставленням величезного будинку Гетсбі та будинку Ніка, який був як сіль в оці (*a colossal affair – an eyesore*); 2) порівнянням (*factual imitation of some Hotel de Ville in Normandy*), що також виконує функцію перебільшення. Цей приклад демонструє величезну різницю між двома верствами населення.

Наведемо приклад, у якому описано особистість Гетсбі, його внутрішній світ, відмінний від зовнішнього:

(2) *Only Gatsby, the man who gives his name to this book, was exempt from my reaction – Gatsby, who represented everything for which I have an unaffected scorn. If personality is an unbroken series of successful gestures, then there was **something gorgeous** about*

*him, some **heightened sensitivity to the promises of life**, as if he were related to one of those intricate machines that register earthquakes ten thousand miles away. This **responsiveness** had nothing to do with that flabby **impressionability** which is dignified under the name of the “creative temperament” – it was an **extraordinary gift for hope, a romantic readiness** such as I have never found in any other person and which it is not likely I shall ever find again. No-Gatsby turned out all right at the end; it is what preyed on Gatsby, what foul dust floated in the wake of his dreams that temporarily closed out my interest in the abortive sorrows and short-winded elations of men.*

У цьому фрагменті мовленнєва маска «нуворіш» виражена декількома абстрактними іменниками, що описують Гетсбі. Багато з них модифіковані багатоскладовими прикметниками, напр.: *something gorgeous, heightened sensitivity, promises, responsiveness, impressionability, temperament, extraordinary gift for hope, romantic readiness*. Ця лексична група, що вказує на особисті якості та темперамент, а не на зовнішній вигляд Гетсбі, спрямовує нашу увагу на мовлення та думку персонажа, його мрійливий внутрішній світ, а не на реалістичний світ роману. Повторення низки абстрактних іменників виявляє ідеалістичний аспект особистості Гетсбі та створює ілюзійний світ, який він прагне втримати, але в якому немає нічого суттєвого. Здається, це свідчить про те, що ідеал Гетсбі недосяжний, а його американська мрія приречена.

Таким чином, із самого початку розповіді оповідач задає ідеалістичний і трагічний образ Гетсбі. Окрім цілеспрямованості та романтичного ідеалізму, Гетсбі також є уособленням таких рис, як багатство, показність, егоїзм, матеріалізм та злочинність.

Розглянемо приклад, у якому елементом розкоші слугує автомобіль Гетсбі:

(3) *It was a **rich cream color**, bright with nickel, swollen here and there in its **monstrous** length with **triumphant** hat-boxes and supper-boxes and tool-boxes, and terraced with a labyrinth of wind-shields that **mirrored a dozen suns**. Sitting down behind many layers of glass in a sort of green leather conservatory we started to town.*

Мовленнєву маску «нуворіш» експліковано серією прикметників (*rich, monstrous, triumphant*) та гіперболою (*mirrored a dozen suns*), які передають відчуття розкоші. Ф. С. Фіцджеральд натякає, що Гетсбі пишається своєю машиною, яку раніше не міг собі дозволити, а також своїми статками. Тепер він «переможець» у фінансовому та соціальному плані. Автор використовує ретельно дібрані деталі опису, щоб передати через автомобіль сам характер і бачення його власника.

У створенні мовленнєвої маски «нуворіш» важливу роль відіграють і фонетичні засоби, до яких відносимо: алітерацію, асонанс, риму, оноματοпею. Наприклад:

(4) *At least once a fortnight a **corps of caterers** came down with several hundred feet of **canvas** and enough **colored lights** to make a **Christmas tree** of Gatsby's enormous **garden**. On buffet tables, **garnished** with **glistening** hors-d'oeuvre, spiced baked hams crowded*

against salads of harlequin designs and *pastry pigs* and *turkeys bewitched to a dark gold*.

Прийом алітерації (*corps of caterers came, canvas and enough colored, Christmas; garden, garnished with glistening; pastry pigs*) ужито для опису підготовки до однієї з вечірок Гетсбі, щоб зробити наголос на розмаїтті страв та світла. Приготування кожної вечірки потребувало великих зусиль та грошей, яких у Гетсбі було достатньо. Він не скупився на розваги для гостей, але все заради Дейзі, якій він хотів довести, що він гідний її кохання.

Отже, Ф. С. Фіцджеральд у романі «Великий Гетсбі» використовує лексико-стилістичні та

фонетичні засоби створення мовленнєвої маски «нворіш», що переважно розкривають іронічне ставлення автора до Гетсбі. Авторська позиція передається адресатові через маску, що є формою їх взаємодії.

Висновки та перспективи досліджень. У результаті проведеного дослідження виявлено, що для створення певної мовленнєвої маски автор влучно добирає стилістичні прийоми, відповідну лексику, яскраві сюжети, за допомогою яких і створює власний світ. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виділенні нових типів мовленнєвих масок у текстах різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильева Л. А. Лингвокультурный типаж «британский премьер-министр» (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2010. 19 с.
2. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий : варианты речевого поведения. Москва : Наука, 1993. 172 с.
3. Герасимович И. М. Лингвистический аспект речевой маски в радиожурналистике. Социальная коммуникация : методология и методы исследования. Саратов : Саратовский национальный исследовательский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского, 2017. 143 с.
4. Євдокимова І. О. Класифікація мовленнєвих масок в англomовному усному рекламному дискурсі. *Записки романо-германської філології*. 2013. Вип. 1 (30). С. 74–80.
5. Карасик В. И., Дмитриева О. А. Лингвокультурный типаж : к определению понятия. *Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы* : сб. науч. трудов / под. ред. В. И. Карасика. Волгоград : Парадигма, 2005. С. 5–25.
6. Кузнецова О. В. Постмодерністський комічний ідіодискурс Дейва Баррі : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2019. 241 с.
7. Кукс А. В. Конструирование речевой маски в игровом дискурсе : автореф. дисс. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук : 10.02.01. Новосибирск, 2010. 22 с.
8. Марьянчик В. А. Речевая маска в структуре образа автора публицистического текста. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия «История, филология»*. 2010. Т. 9. Вып. 6. С. 138–144.
9. Ніколенко А. Г. Мовленнєва маска як засіб розкриття персонажів у дискурсі американського ігрового кіно. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 25. С. 268–278.
10. Плеханова Т. Ф. Текст как диалог. Минск : МГЛУ, 2002. 253 с.
11. Поваляева Г. С. Функціонування мовної маски у віртуальному дискурсі на лексичному рівні в сучасній іспанській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Т. 2. № 15. С. 119–121.
12. Шпильман М. В. Коммуникативная стратегия «речевая маска» : на материале произведений А. и Б. Стругацких: дисс. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук : 10.02.01. Новосибирск, 2006. 229 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

13. Ильин И. П. Авторская маска. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США) : концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник. Москва : Интрада – ИНИОН, 1996. 193 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Fitzgerald F. S. *The Great Gatsby*, 1925. 218 p. URL: https://books.google.cd/books?id=lauSDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (last accessed: 15.11.2021).

REFERENCES

1. Vasileva, L. A. (2010). Lingvokulturnyy tipazh “britanskiy premer-ministr” (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka) [Linguocultural type “British Prime Minister” (based on the material of modern English)]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Nizhniy Novgorod [in Russian].
2. Vinokur, T. G. (1993). Govoryashchiy i slushayushchiy: varianty rechevogo povedeniya [Speaker and Listener: Speech Behavior Options]. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Gerasimovich, I. M. (2017). Lingvisticheskiy aspekt rechevoy maski v radiozhurnalistike. Sotsialnaya kommunikatsiya: metodologiya i metody issledovaniya [The linguistic aspect of the speech mask in radio journalism. Social communication: methodology and research methods]. Saratov: Saratovskiy natsionalnyy issledovatel'skiy gosudarstvennyy universitet imeni N. G. Chernyshevskogo [in Russian].
4. Yevdokymova, I. O. (2013). Klyasyfikatsiia movlennievyykh masok v anhlo-movnomu usnomu reklamnomu diskursi [Classification of speech masks in English-language oral advertising discourse]. *Zapysky romano-hermanskoj filolohii*, 1 (30), 74–80 [in Ukrainian].
5. Karasik, V. I., Dmitrieva, O. A. (2005). Lingvokulturnyy tipazh: k opredeleniyu ponyatiya [Linguocultural type: towards the definition of a concept]. *Aksiologicheskaya lingvistika: lingvokulturnye tipazhi*: sb. науч. трудов / под. ред. В. И. Карасика. Volgograd: Paradigma, 5–25 [in Russian].

6. Kuznietsova, O. V. (2019). Postmodernistskyi komichnyi idiodyskurs Deiva Barri [Postmodern comic idiodiscourse of Dave Barry]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Kuks, A. V. (2010). Konstruirovaniye rechevoy maski v igrovom diskurse [Constructing a speech mask in a game discourse]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Novosibirsk [in Russian].
8. Maryanchik, V. A. (2010). Rehevaya maska v strukture obraza avtora publitsisticheskogo teksta [Speech mask in the structure of the image of the author of a publicistic text]. *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya "Istoriya, filologiya"*, 9 (6), 138–144 [in Russian].
9. Nikolenko, A. H. (2014). Movlenniya maska yak zasib rozkryttia personazhiv u dyskursi amerykanskooho ihrovoho kino [Speech mask as a means of revealing characters in the discourse of American feature films]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky*, 25, 268–278 [in Ukrainian].
10. Plekhanova, T. F. (2002). Tekst kak dialog [Text as a dialogue]. Minsk: MGLU [in Russian].
11. Povaliaieva, H. S. (2015). Funktsionuvannia movnoi masky u virtualnomu dyskursi na leksychnomu rivni v suchasniy ispanskii movi [Functioning of language mask in virtual discourse at lexical level in modern Spanish]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya "Filolohiia"*, 2 (15), 119–121 [in Ukrainian].
12. Shpilman, M. V. (2006). Kommunikativnaya strategiya "rehevaya maska": na materiale proizvedeniy A. i B. Strugatskikh [Communicative strategy "speech mask": based on the works of A. and B. Strugatskikh]. (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Novosibirsk [in Russian].

DICTIONARIES

13. Ilin, I. P. (1996). Avtorskaya maska. Sovremennoe zarubezhnoe literaturovedenie (strany Zapadnoy Yevropy i SShA): kontseptsii, shkoly, terminy [Author's mask. Contemporary foreign literary criticism (Western European countries and the USA): concepts, schools, terms]. Entsiklopedicheskiy spravochnik. Moskva: Intrada – INION [in Russian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Fitzgerald, F. S. *The Great Gatsby*, 1925. 218 p. URL: https://books.google.cd/books?id=laUSDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (last accessed: 15.11.2021).

UDC 81'243:371.315

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.13

GAMIFICATION AS A COMPETITIVE BENEFIT IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Kuprikova S. V., Savkovska H. Yu.
Rauf Abliazov East European University

The article examines specific aspects of using gamification as one of the most effective tools in the higher education system, which diversifies and increases the effectiveness of foreign language learning. The article aimed to identify gamification as a competitive benefit in teaching a foreign language. The object of the study is the motivation of students to learn a foreign language as a prerequisite for achieving a high level of knowledge. The subject of the study is the use of gamification tools as a means for increasing the motivation of students to study foreign languages.

The authors of the article consider the place of gamification in the field of education in connection with the development of digital technologies, distance and blended learning; involvement in the educational environment of the "generation of computer games". The connection of the origin of the term "gamification" with the spread of information technology and the introduction of game techniques in the learning process is determined in the paper. The differences between gamification and other types of learning and game activities based on learning are analyzed.

The authors emphasize that gamification element in the process of learning a foreign language increases motivation significantly. The evidence from this study suggests gamification is a relatively new technique that has been insufficiently studied but has a wide educational potential. Therefore, it can be used in various spheres of human life, but in the last viewed as one of the most promising innovative approaches in conducting lessons at university.

The main elements of the game are studied and their influence on the level of students' encouragement and incentive in foreign language classes is revealed. The problems that can be faced by a teacher who introduces types of gamification into the educational process are highlighted. Examples of the use of gamification in teaching students a foreign language that help to overcome a language barrier are given. It is proved that the target orientation of gamification participants is designed not only to achieve results, but to acquire new skills and abilities. It is substantiated that involvement in joint work increases students' motivation and promotes the development of communicative competence and improvement the quality of educational process.

Key words: gamification, blended learning, game element, motivation, learning efficiency, communicative competence, language barrier, badges, leaderboards, charts of achievements, lexical quests, educational game strategy, competition.

Купрікова С. В., Савковська Г. Ю. Гейміфікація як конкурентна перевага у навчанні іноземної мови.
У статті розглянуто особливості використання гейміфікації як одного з найефективніших інструментів у системі вищої освіти, що урізноманітнює та підвищує ефективність вивчення іноземної мови. Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити гейміфікацію як конкурентну перевагу у навчанні іноземної мови. Об'єктом дослідження є мотивація студентів до вивчення іноземної мови як передумова досягнення високого рівня знань; предметом дослідження – використання інструментів гейміфікації як засобу підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови.

Окреслено місце гейміфікації у сфері освіти у зв'язку з розвитком цифрових технологій, дистанційного та змішаного навчання; залучення до освітнього середовища "покоління комп'ютерних ігор". У роботі визначено зв'язок походження терміна «гейміфікація» з поширенням інформаційних технологій та впровадженням ігрових прийомів у процес навчання. Проаналізовано відмінності між гейміфікацією й іншими видами навчання та ігровою діяльністю на основі навчання. Наголошено, що елементи гейміфікації в процесі вивчення іноземної мови значно підвищують мотивацію.

Дані запропонованої розвідки засвідчують, що гейміфікація є відносно новою технікою і має недостатні знання, але водночас широкий освітній потенціал. Тому він може використовуватися в різних сферах життя людини, але останніми десятиліттями його розглядають як один з найперспективніших інноваційних підходів до проведення занять у виші.

Досліджено основні елементи гри та розкрито їхній вплив на рівень заохочення й стимулювання студентів при вивченні іноземної мови. Висвітлено проблеми, з якими може зіткнутися педагог, який впроваджує у навчальний процес види гейміфікації. Наведено приклади використання гейміфікації в навчанні студентів іноземної мови для подолання мовного бар'єру. Доведено доцільність цільової орієнтації учасників гейміфікації не лише на досягнення результату, а й на набуття нових умінь та навичок. Обґрунтовано, що залучення до спільної роботи та підвищення мотивації студентів сприяє розвитку комунікативної компетентності та підвищенню якості навчального процесу.

Ключові слова: гейміфікація, змішане навчання, ігровий елемент, мотивація, ефективність навчання, комунікативна компетентність, мовний бар'єр, значки, таблиці лідерів, діаграми досягнень, лексичні квести, стратегія навчальної гри, змагання.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. Modern people live in a special interactive play space, so it is important to create a comfortable environment for them. The realities of the world reveal specific political and social trends. Moreover, the search for new and non-standard approaches increases the level of efficiency management in various educational systems. The purpose of teaching a foreign language at university is development of the student's personality through a system of knowledge about language, skills and abilities in various types of speech activity. Achieving this goal seems impossible without the formation of a communicative competence. So gamification as one of the latest technologies for organizing the educational process is very useful. Modern technology development, accelerating the pace of life necessitate the introduction of interesting, interactive teaching methods, as the modern education system is rapidly becoming obsolete and does not meet the requirements of the time.

One of the oldest problems in teaching a foreign language is the involvement of students in the educational process, which is associated with low motivation and lack of interest in the subject. The introduction of various educational technologies and methodological tools will not provide a full-fledged solution to this problem.

An incentive in teaching a foreign language at university is not often connected with game elements that create a competitive environment, generate curiosity and excitement and bring instant satisfaction from achieving a set goal and receiving a well-deserved reward. In this regard, in this work we will try to study and evaluate the possibilities of gamification for the acquisition of foreign language competence by the students. Gamification should be viewed as a tool to improve the efficiency of educational process in order to be competitive in the global market. Thus, the study of gamification as a competitive benefit in teaching foreign languages is relevant at the present stage of its development.

Analysis of recent research and publications. To understand the essence of gamification, we need to refer to its origin. Gamification in studying has been investigated by foreign and domestic scholars. Thomas Malone published his research "What Makes Things Fun to Learn? A Study of Intrinsically Motivating Computer Games" in 1980. Later, Woodrow Wilson International Center for Scholars, based in Washington DC, created the Serious Gaming Initiative to Study Applications principles of the game in matters of public policy. From this initiative gamification of education arose, which gradually turned into the area of interest. So using games to promote learning is not a new idea. The term "gamification" was first used in 2002. Nick Peeling used this term when designing the user interface [5, 3].

The linguistic researches emphasize the significant potential of interactive methods in the study of foreign languages; in particular, they underline their effectiveness for mastering arrays of foreign terminology language. For example, the researcher of modern trends in teaching foreign languages N. V. Zaitseva accents on new forms and methods usage [1, 30]. Kevin Wehrbach and Dan Hunter consider that "entertainment is an extremely valuable tool for solving serious business

problems related to marketing, efficiency, innovation, customer engagement, work with staff and stable development" [9]. The motivational component of gamification has become the subject of research by Yu-kai Chou [8]. Shapiro J. explored video games features in the educational process, the scientist is a supporter of the use of gaming teaching methods, but emphasizes that "it is necessary explain to students how and why the game is consistent with general learning context [7]. Thematic researches on gamification in the educational context continues due to the widespread use of adaptive learning systems based on games, the explosion of mobile educational programs and the rapid growth of the use of game strategies, which makes gamification one of the most important educational trends of the last decade.

Setting the goals and tasks of the article. Inclusion of elements of gamification in the process of learning a foreign language significantly increases motivation, which is achieved through the plot, design and interactivity of educational games. The **purpose** of the study is to explore the benefits of gamification as a factor of improving the quality in foreign language learning. The practical use of gamification in relation to the specific system of higher education is considered as one of the effective tools that increase the effectiveness and competitiveness of education.

The outline of the main research material. The concept of gamification in education is relatively new and actively developing at the present stage. It involves using the excitement and motivation characteristic of gaming to achieve educational goals. The idea of using gamification is rooted in the successful development of the gaming industry, both computer and desktop, social networking, marketing, and is based on decades of research in the field of psychology. Foreign researchers give different definitions of gamification. For example, the most influential gamification guru, American Gabe Zichermann has defined gamification as "the process of using game thinking and game dynamics to engage audiences and solve problems" [10, 15]. Jo Kim believes that gamification is the use of gaming technology in order to make tasks more fun and cheerful. Karl Kapp gives the most detailed definition of gamification. In his opinion, it is the use of principles of game mechanics, aesthetics and thinking in order to engage learners in the educational process, increase motivation, activate learning and problem solving [4, 10]. We fully agree with foreign and domestic scholars that gamification contains four important components such as:

1) the concept of a game implies the presence of a goal that must be achieved, rules that determine possible ways to achieve a goal, a system for evaluating results that demonstrates progress in relation to the goal;

2) the concept of an element of a game helps to understand the difference between gamification and a real game and involves not creating a new game, but using only its individual elements, and in non-game situations;

3) the concept of technology or design define the approaches and techniques that are characteristic of the development of games and help to make them attractive to participants and to support this interest throughout the game;

4) the concept of a non-game context determines the scope of this concept, when this formulation, firstly, implies that this area is wide enough, and secondly, it focuses on the difference between gamification and learning based on games (game-based learning), which involves the use of specially developed games in the educational process.

For example, O. O. Makarevych defines gamification as “the use of game mechanics typical of video games in software tools for non-game areas in order to attract users and consumers, increase their interest in solving applied problems, use of products, services” [2, 275]. Moreover, Andrzej Marczewski in his work “Gamification: a simple introduction” focuses attention on engagement, motivation, behavioral change and productivity [5, 3]. Thus, the main idea of gamification is to influence participants’ behavior and actions using a natural desire to play games.

Nowadays game concepts are increasingly used in areas other than the standard game environment. We can say that the main principle of each game is to achieve a certain goal. No matter what kind of goal is set (to win a prize, complete a task, and defeat a competitor or take the first place in the leaderboard), this is undoubtedly a mechanism including motivation, involvement, emotions and the certain behavioral. Elements of the gamified process today are: progress, levels, points, investments, achievements, teamwork, virtuality, incentive, bonuses, countdown, discovery, warning [3, 306].

The main goal of using gamification in education as a way to control knowledge is to apply in practice the latest educational technologies to attract students’ attention to the subject and increase the level of motivation for learning foreign languages. Typical techniques and approaches in educational system stimulate students’ interest, enthusiasm, and concentration enjoying not only the result, but also the process. An active participation in gamification process is the strongest stimulus for mastering a foreign language. In this situation, not a teacher, but the very condition of participation in the game with a certain stock of foreign words and expressions unobtrusively guides students to study foreign language vocabulary and grammar.

Thus, there are a lot of game elements and technologies at teacher’s disposal which he can successfully modify in accordance with educational goals. Namely, points are awarded for completing certain tasks within the game and serve as a numerical expression of progress in relation to the goal. They help to determine the leaders of the game, indicate a situation in which a win or a reward is supposed, for example, a certain badge, a transition to another task or level. So scoring is a motivating factor for the majority of participants as it encourages and contributes to the pursuit of game success. A useful gamification feature is the introduction of game bonuses in educational situations and the receipt of some kind of reward for completed tasks, because the traditional assessment system no longer motivates students. Gamification is based on the triad of the main elements: points, showing the progress of passing through the game space; badges, which are more of a pleasant addition for both high scores and low scores; and boards

of leaders which display the player’s progress in the game space.

Badges are visual evidence of the success of the participants and are awarded upon reaching a certain number of points / levels. Badges play the role of a reward; they are symbols of the player’s status and are designed to motivate participants to further achievements.

Leaderboards look like a list of players, ranked according to their achievements and allow game participants to compare their performance with those of other players. Leaderboards bring an element of competition to the game and, as a result, they can motivate participants for whom it is especially important to be no worse, and, if possible, better than others. However, the impact of leaderboards can be negative on some participants, if they decide that the gap between them and the leaders is too great, and no amount of effort will be able to close it. So in such a situation students’ motivation can decline.

Other examples of game elements are progress indicators. Progress bars, which determine the position of the player in relation to the set goal, performance graphs showing the player’s progress regarding his previous achievements, quests or tasks that participants perform during the game, the levels of the game, breaking it into stages, as a rule, with an increasing level of difficulty. However, in some cases the path to gamification may be associated with certain difficulties. Let’s consider them in more details, and also outline some ways to overcome them.

First of all, the introduction of some elements of the game into the curriculum does not mean that the students’ interest will arise automatically and the rise in motivation is guaranteed in this project. What motivates one person leaves another completely indifferent. Therefore, we need a deep understanding of psychological processes related to motivation; a preliminary analysis of the prevailing type of motivation in groups, and the development of tasks for encouragement. It is very useful at the preparation stage to discuss such a project with students, listen to their opinions and suggestions, and involve them in the development of assignments. Self-development of games in small groups under the guidance of a teacher is of great interest among students. This type of creative task encourages the search for additional information on the studied discipline, stimulates creativity and motivation, and allows enjoying both the process of creating a game and the results of studying. The result as a rule is highly appreciated not only by the teacher, but also by other students who become participants in the newly created game.

Another obstacle to the active introduction of gamification into educational process is the necessity to work with a large number of students. It requires sophisticated quantitative analysis and visual display of results, which involves the use or creation of appropriate software. A similar situation arises if the creators of an educational product with elements of gamification believe that it must necessarily include leaderboards, charts of achievements, and other technologies for visual presentation of information. One way to tackle this problem is to leverage existing gaming educational platforms such as Kahoot !. This platform allows educators to create

tasks in the form of quizzes, for which the program awards points and determines leaders.

An important role in this stage is also played by the awareness of the fact that gamification implementation in teaching practice is not always associated with digital technologies, since the goal is not to create a full-fledged computer game, but rather, the reproduction of a game situation for the realization of the goals of the lesson. For this, in most cases, chalk and a board or paper and multi-colored markers are enough, and, of course, detailed rules of the game and the necessary game props: special cards with tasks, a dice, etc.

Engagement of gamification elements in the process of foreign language learning significantly increases motivation, which is achieved through the plot, design and interactivity of educational games. A widespread distribution of games, the development of the Internet and the need to create attractive educational practices led to the emergence of gamification as a new form of education and professional increase. Many educators notice the potential of gamification in complementing and expanding opportunities traditional teaching, but some researchers consider in this phenomenon an opportunity to change the entire educational paradigm, where the emphasis will be on social interactive learning rather than on teacher-supported learning and self-study.

On the surface of gamification is the idea of using a game approach to make teaching and learning more fun. But if you deal with this phenomenon seriously, you can find such invaluable learning opportunities as involvement in the learning process, high motivation, autonomy and semantic content. By gaining the necessary experience in games, safe boundaries are established within which phenomena can be investigated and practiced without a fear of making mistakes, since you can always press the restart button and become the champion in the next game. The game is the perfect learning environment with built-in resolution for a mistake that encourages you to think outside the box and develop self-control. Gamification is a way to influence learners. In e-education games can replace boring typical tasks, and with traditional training they can diversify an existing class format. The real value of gamification is that the game principle contributes to the creation of meaningful learning experience.

The goal of any game is to create a system in which players have an abstract task involving trials and difficulties in the course of its implementation. The game has certain rules, is highly interactive and evokes a positive emotional response. The tasks of the game are to earn points, bonuses, and promotion to the next level. It is hard to imagine gamification without a beautiful aesthetic appearance and high-quality graphics. Game thinking is perhaps the most important element of gamification, as it gives special meaning to simple actions, adding elements such as competition, collaboration, research, etc. Another factor of gamification is the involvement of participants, i.e. attracting their attention and engaging them in the educational game strategy.

Systematic study of a foreign language is the next step. During the game we practice correct pronunciation of words (phonetics), rules for composing sentences in the desired tense and voice (grammar), repeat

and learn the meaning of new words (vocabulary). As we know, phonetics, vocabulary and grammar are the “three whales” in teaching a foreign language. Gamification as a tool for mastering a foreign language can promote the development of the game reflex, which, in turn, will improve student activity in the classroom. According to researches and experiments conducted in the classroom, it is easy to find solutions to improve work with students. One of the effective methods of learning a foreign language can be lexical quests with elements of gamification, when using badges, scores, participant ratings, levels, avatars or representations of characters in movies, as well as social elements and rewards. Games can be effectively used in innovative foreign language teaching at universities. Gamification allows achieving goals by giving people the opportunity to play and have fun. Learning is perceived as fun and entertaining process. There are various methodological techniques in teaching English. Let’s consider the most popular ones among our students: The Hat, Taboo, Who Am I, the Wonders of the World, etc.

1. Game “The Hat”. Before the start of the game, all participants are given blank sheets of paper with a request to write words on a given topic (words can be specific “book, laptop, vase, lamp” and abstract “love, friendship, happiness, business”). Then the sheets of paper are folded and put in a hat. The players take turns giving an explanation to the word that is indicated on the piece of paper. There is another version of the game, when a mouth is drawn next to the word, then the players can use words to explain. If next to the word there is a picture on which hands are depicted, participants use gestures or facial expressions. If next to the word a pencil is depicted, you need to draw a picture to explain the word. Every player can play for himself or can be in a team. The team will have to guess what the participant wants to convey to them. You can play for a while – who will guess more words at the allotted time. This game develops attention, imagination, erudition, forms a team spirit. It also allows to develop new, sometimes hidden abilities: drawing (when it turns out that the student is good at drawing), eloquence, quick wit, plasticity and dexterity (when it turns out that the student perfectly knows how to control his body and skillfully shows any situations, do not hesitate in front of an audience). Also “The Hat” develops listening, speaking, phonetics, vocabulary and grammar and helps to overcome the language barrier in communicative situations.

2. Game “Taboo”. Each player takes a card on which a word is written and it must be explained without the use of taboo words (words that cannot be used). These forbidden words are usually the words that first come into head. For example, to explain the word “a tulip” you cannot use the words “flower, spring, love”. The winner is the one who guessed the most words. It can be played with time limit, only one minute is given for an explanation. The game develops communication skills and promotes a rapid expansion of vocabulary.

3. Game “Who Am I”. The names of celebrities or world famous scientists, artists, rulers are written down firstly. One player is given a sticker or leaflet with the name of a famous person, but so that this name is not visible to the selected player, but only to all other

participants. The selected player asks 5 or more questions (the limit of questions is determined before starting games) and after receiving answers to the questions from other participants, the selected player must guess who he is.

4. Another example of the use of gamification is “The Wonders of the World”. It is the development of a multi-level quest consisting of three sections (Wonders of the Ancient World, Wonders of the Modern World, Achievements of Science and Technology), each of which has two levels of difficulty. The first level involves testing the basic knowledge gained while studying these topics in a foreign language. Passing the second level of difficulty requires studying the recommended additional material. The winner is the player or team with the maximum number of points. Such tasks not only encourage students to work out the educational material as fully and in detail as possible, but try to expand their knowledge according to the proposed topics, self-searching for sources or using recommendations given by the teacher.

So, as you see, the process of modern gamification using the latest computer and mobile interactive technology has become an integral part in adult life. While using this fun and addictive game for an unobtrusive, non-traditional, but effective and entertaining teaching of a foreign language students both play and study in the lessons. The effect of competition increases the activity of students and labor productivity. The main goal of any game is to win. In order to win, you need 100% participation, and mobilization of all forces and knowledge. Also, during the game additional resources of students are revealed, their artistic, literary, musical, artistic or other potential depending on the task of the game.

Games promote emotional relaxation and overcoming a language barrier. Any game takes a person out of a serious, stressful state, which is unconsciously created when a person tries to master a foreign language. Even a professional translator can feel tense during important negotiations. Games relax and de-stress students. Everyone who practices yoga knows if a person is relaxed, he will show and achieve high results. Also it is better and easier to overcome the language barrier in a relaxed and psychologically calm condition. During the game, we create a communicative situation. A certain communicative situation may be changed. The goal of learning a foreign language is interchangeable – to explain a word, to be understood, to understand what they are trying to explain to you, to perform a necessary action and, finally, win. Creation of a favorable atmosphere in the classroom is very useful. The game promotes friendly support, mutual assistance, and team spirit, i.e. when everyone is involved in mutual process. Team building affects student’s progress positively and creates a friendly atmosphere in the classroom while learning a foreign language.

Nowadays game concepts are increasingly used in areas other than the standard game environment. We can say that the main principle of each game is to achieve a certain goal. No matter what kind of goal is set (to win a prize, complete a task, and defeat a competitor or rank first in the leaderboard), this is undoubtedly a mechanism that includes motivation, involvement, emotions and a certain behavioral pattern. No wonder that game

elements are used in non-game contexts, such as marketing, business, e-commerce, education, work environment, social media, etc.

Gamification in education offers many potential benefits, including the following aspects: 1) students feel “masters” in learning process; 2) a more relaxed atmosphere in regards to failure as students can just try again; 3) more enjoyment in the process of a study session; 4) learning becomes visible and fixable with the help of progress indicators; 5) learners can show intrinsic motivation to learn; 6) students can use different learning strategies with different avatars / characters; 7) students often feel more comfortable in play environment [6, 25–26].

It should be noted that there is a difference between game learning and gamification. Game learning offers education seekers who achieved educational goal through play activities. The essence of gamification is that it takes place in a non-game context, so it is used as such in a way that does not change existing learning practices, but instead focuses on making it more attractive and challenging for students.

In our technological world every teacher needs to expand and combine their methodological tools with the latest methodological findings to modernize the classical model of practical training. Game elements transfer to a non-game environment for teaching a foreign language can improve learning outcomes. Gamification in teaching implies the use of modern online games rules to motivate students and achieve real educational goals in educational subject course. With the transition of education to distance and blended learning, the needs of both teachers and graduates have changed, which requires the use of interactive forms and methods of teaching that enhance the effectiveness of learning in general, and a foreign language in particular.

Conclusions and directions for further research in this area. The strategy of gamification in education is relatively new and actively developing at the present stage. It involves using the excitement and motivation characteristic of gaming to achieve educational goals. Today gamification is a specific tool which helps to influence a modern student who is used to play computer games, and communicates in social networks. With the help of gamification it is possible to overcome some of the problems and contradictions that exist in teaching a foreign language such as insufficient motivation of students and their multilevel training. Gamification allows teachers to achieve the main goal, giving students opportunities and advantages not only to play and entertain but gain knowledge and communicative competence.

Gamification has become popular tactics to reward specific behaviors and improve motivation and participation in our digital age. New educational programs help teachers to find a balance between achieving their goals and meeting the growing needs of students. So gamification is considered to be a competitive benefit in teaching a foreign language both at distance learning and blended learning. It helps to involve teachers and students into the “generation of computer games” successfully. In our opinion, gamification is one of the most promising innovative approaches in conducting lessons

at university; and namely participation in joint work increases students' motivation and promotes the development of communicative competence and improves the quality of educational process. We should note that this publication does not solve gamification issues fully,

so further investigations are considered to be promising to analyze the features and criteria of gamification elements, and develop gamified control system to test in practice the effectiveness of gamification in teaching a foreign language.

BIBLIOGRAPHY

1. Зайцева Н. В. Інноваційні технології у викладанні іноземних мов. *Інновації в професійній діяльності педагога : проблеми, теорія, практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 17–18 жовтня 2019 р. Одеса, 2019. С. 30–32.
2. Макаревич О. О. Гейміфікація як невід'ємний чинник підвищення ефективності елементів дистанційного навчання. *Молодий учений*. 2015. № 2 (17). С. 275–278. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/357.pdf>.
3. Ткаченко О. Гейміфікація освіти : формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. URL: http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2015_11/Pedagogy/303-309.pdf.
4. Kapp K. M. *The gamification of learning and instruction : game-based methods and strategies for training and education*. John Wiley & Sons, 2012. 336 p. URL: <https://www.goodreads.com/book/show/13245515-the-gamification-of-learning-and-instruction>.
5. Marczewski A. *Gamification : a simple introduction*, New York, 2013. 288 p.
6. Reiners T., Wood L. C. *Gamification in education and business*, New York : Springer, 2015. 697 p.
7. Shapiro J. *Making Games: The Ultimate Project-Based Learning* : KQED, 2014. URL: <https://ww2.kqed.org/mindshift/series/guide-to-games-and-learning>.
8. Yu-kai Chou. *Actionable gamification: Beyond points, badges, and leaderboards*. Octalysis Media Fremont, CA, USA. 2015.
9. Werbach K., Dan Hunter. *For the win: how game thinking can revolutionize your business*. Philadelphia : University of Pennsylvania, Wharton Digital Press, 2012. 141 p. URL: <https://ww2.kqed.org/mindshift/series/guide-to-games-and-learning>.
10. Zichermann G., Linder J. *Game-based marketing: inspire customer loyalty through rewards, challenges, and contests*. John Wiley & Sons, 2010. 240 p.

REFERENCES

1. Zaitseva, N. V. (2019). Innovatsiini tekhnolohii u vykladanni inozemnykh mov [Innovative technologies in foreign language teaching]. *Innovatsii v profesiinii diialnosti pedahoha: problemy, teoriia, praktyka* (Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.). Odesa, 30–32 [in Ukrainian].
2. Makarevych, O. O. (2015). Heimifikatsiia yak nevidiemnyi chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti elementiv dystantsiinoho navchannia [Gamification as an integral factor of the distance learning effectiveness increase]. *Molodyi uchenyi*, 2 (17), 275–278. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/357.pdf> [in Ukrainian].
3. Tkachenko, O. (2015). Heimifikatsiia osvity: formalnyi i neformalnyi prostir [Gamification of education: formal and informal spase]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 11. Retrieved from: http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2015_11/Pedagogy/303-309.pdf [in Ukrainian].
4. Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: game-based methods and strategies for training and education*. John Wiley & Sons. Retrieved from: <https://www.goodreads.com/book/show/13245515-the-gamification-of-learning-and-instruction>.
5. Marczewski, A. (2013). *Gamification: a simple introduction*. New York [in English].
6. Reiners, T., L. C. Wood (2015). *Gamification in education and business*. New York: Springer.
7. Shapiro, J. (2014). *Making Games: The Ultimate Project-Based Learning*. KQED. Retrieved from: <https://ww2.kqed.org/mindshift/series/guide-to-games-and-learning>.
8. Yu-kai, Chou (2015). *Actionable gamification: Beyond points, badges, and leaderboards*. Octalysis Media Fremont, CA, USA.
9. Werbach, K., Hunter, D. (2012). *For the win: how game thinking can revolutionize your Philadelphia: University of Pennsylvania, Wharton Digital Press*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/273946893_For_the_Win_How_Game_Thinking_can_Revolutionize_your_Business.
10. Zichermann, G., Linder, J. (2010). *Game-based marketing: inspire customer loyalty through rewards, challenges, and contests*. John Wiley & Sons.

УДК 821.161.2-1.09

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.14

ЗМІСТОВІ КОНОТАЦІЇ ОБРАЗУ ВИНА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІРИЦІ ЗРІЛОГО МОДЕРНІЗМУ

Науменко Н. В.

Національний університет харчових технологій

У статті проаналізовано особливості творення образу «вино» в українській поезії доби зрілого модернізму (перша третина ХХ століття). Утверджено, що знайомство з писемними шедеврами, присвяченими вину, спонукає реципієнтів глибше пізнавати таємниці історії, технології виробництва, культуру споживання напою. Адже, окрім метафоричних значень, образи вина та винопиття в українській поезії містять комплекс асоціацій, які виникають завдяки добору вин, їхнім кольорам, запахам, смакам, атмосфері застілля. Засновані на образі вина ліричний пейзаж чи натюрморт, медитація чи тост, пісня чи посвята завжди передбачають «співтворця» – читача з його зосередженим проникненням у світ, зображений у віршованих творах.

Слово-символ як проміжна ланка між образом напою, посуду та його поетичним осмисленням концентрує породжені ними в автора та читача асоціації в єдиний комплекс духовного сприйняття. Завдяки цьому в українській ліриці першої третини ХХ століття по-новому актуалізується бачення людини-у-світі як світу-в-людині. Вводячи у свою різностильову лірику мотиви «вино», «чаша», «келіх», «радість», інтерпретуючи на цих засадах символічні концепти античності, Сходу, слов'янського світогляду, автори вибудовують новітню філософію осягнення світу, у якій природа та творчість перебувають у стані кругообігу, а першоосновою є Слово.

Широкою є жанрова парадигма українського «хамрійяту» зазначеної доби: пейзажні замальовки (Христя Алчевська, В. Чумак, П. Тичина), пісні-тости (Людмила Старицька-Черняхівська), а також верліброві твори (С. Бен, Г. Шкурупій). Відтак видозмінюються й тропейні характеристики образу «вино»: це як деталь, порівняння або метафора натурфілософського татунку, так і символ цілого діапазону емоцій. Тому навіть такі поширені епітети до нього, як «хмільне», «прозоре» або «червоне», не справляють враження вторинності.

Ключові слова: українська поезія, вино, модернізм, образ, стиль, жанр, символ.

Naumenko N. V. Substantial Connotation of an Image of Wine in Ukrainian Lyrics of High Modernism. The article represents an analysis of the specification of wine imagery created in Ukrainian poetry dated back to early Modernism (the first third of the 20th century). It was affirmed that, upon getting acquainted with written masterpieces dedicated to wine, the recipients are inspired to profoundly cognize the mysteries of its history, production technology, and culture of consumption. In fact, apart from the metaphoric meanings, images of wine and wine drinking in Ukrainian poetry contain the associative complexes emerging due to selection of wines, their colors, scents, tastes, and feast atmosphere. A lyrical landscape or still-life, meditation or toast, song or epistle always has an implicit co-author – a reader who is able to permeate into the world depicted in poetic works.

A symbolic word is a link between an image (a drink, a glass etc.) and its poetic interpretation that concentrates associations evoked in an author or a reader into the unified complex of spiritual perception. Due to that, the vision of a Human-in-the-Universe as The-Universe-in-Human is actualized by Ukrainian poets of the first third of the 20th century in a new way. Upon involving the motifs 'wine,' 'a glass,' 'a cup,' 'joy' etc. into their stylistically diverse lyrics and interpreting the symbolic concepts of Antiquity, Orient and Slavic worldview, the authors built up a new cognitive philosophy in which Nature and Creativity are in constant circuit with Word as an initial element.

Wide is the generic paradigm of Ukrainian wine lyrics written within the mentioned period: there are landscape sketches (by Khrystyia Alchevska, V. Chumak, P. Tychna), toast songs (Lyudmyla Starytska-Chernyakhivska), and also vers libres (S. Ben, G. Shkurupiy). Overall, the figurative characteristics of an image 'wine' have also been changed – it becomes not only a natural-philosophical detail, a simile or a metaphor, but also a symbol of a wide range of emotions. Therefore, even such wide-spread epithets to wine as 'intoxicating,' 'transparent' or 'red' do not give an impression of secondary.

Key words: Ukrainian poetry, wine, Modernism, image, style, genre, symbol.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Напевно, жоден з напоїв не має більш давньої й славетної історії, ніж вино. Багато великих поетів оспівували його смак, аромат, колір, цілющі властивості. У скульптурах і на живописних полотнах, у народних епосах і легендах дійшли до нас зображення й згадки про виноградну лозу, яка дає життя вину – напоєві, здатному зробити просту трапезу урочистою.

Винопиття – своєрідна течія у світовій філософії, і є чимало доказів тому в різних культурах. Вважається, що плоди винограду є символічним єднанням чотирьох стихій: вогню (сонця), повітря, води та землі. Одні дослідники визнають виноград уособленням осені [11, 130], інші – усіх чотирьох пір року [8, 73–76]; елементи виноградного куша (лози, грона, листя) часто наявні в іконописі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вино – один з найбільш поширених образів української духовної культури. Розповідь про вина, їхні цілющі властивості в поетичній формі робить їх зрозумілими для читача, а елемент художньої фантазії стимулює роботу мислення людини й приводить до формування незвичайних асоціативних рядів.

На античних конотаціях образу вина в українській літературі наголошували Наталя Бардіна та Алла Бондаренко (у висвітленні ментальних спільностей різних народів, проявлених у слові), Оксана Гальчук (у дослідженні поезії неокласиків), Тетяна Мейзерська (у студіюванні орієнтальної поетики в українському письменстві зламу ХІХ – ХХ століть). Лінгвокультурологічна концептосфера образу «вино» стала провідною темою студій українських фольклористів М. Дмитренка, В. Кононенка, А. Топачевського, а також фахівця у галузі класичних мов А. Содомори. Засновки для поетологічних студій образу вина містяться в публікаціях науково-популярного стилю, зокрема збірника есе «Таємниці львівської горілки» Ю. Винничука та «Лицарі пера і чарки» М. Петренка. На часі – комплексне лінгвістичне дослідження концепту «вино» в українській поезії до наших днів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи – на основі вивчення української поезії доби зрілого модернізму (перша третина ХХ століття) установити змістові приращення, яких набуває образ вина у нових стильових парадигмах – символізмі, імпресіонізмі, експресіонізмі, неоромантизмі, футуризмі. Зазначена мета зумовила виконання таких завдань: добір творів української поезії зазначеного періоду (як знакових, так і маловивчених), у яких провідним є образ вина; окреслити його супутні концепти (натурфілософські, предметні, емоційні), а також розглянути мотив «вино» в аспекті інтермедіальності, що уможливить простежити формування нових конотацій цього образу, передусім у різних стильових парадигмах.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Сковородинське» бачення концепту вина як філософеми – образу, пов'язаного з обрядом причастя – характерне для ранньої імпресіоністичної лірики **Павла Тичини**. У «Соняшних кларнетах» вино виступає здебільшого як елемент художнього тропа – порівняння «*І всі сміються, як вино*» («Золотий гомін»), метафори («*Витив доброго вина / Залізний день*» у циклі «Пастелі»), «*Десять клюють та й райські птиці / Вино-зелено*» в «Енгармонійному»). За спостереженням Андрія Ніковського, квінтесенцію власної «космічної філософії» Тичина подав лише у заголовному вірші «Кларнетів...» – «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух...», а в інших він – точніше, його ліричні герої – «на землі і в собі... Космічна ритміка далека, як і християнський Бог, а от ромашка – здрастуй! – вона учасниця світового танцю і ритму, того величного гудіння землі-органу» [6, 82]:

*...Всі ми серцем дзвоним,
Сним вином червоним
Сонця, хмар і вітру!* (8, 13)

І не випадково в літературі кінця ХІХ – початку ХХ століть частотною постає символічна сув'язь

«вино – весна». Окрім Б.-І. Антонича, який цю сув'язь утвердив як один із ключових елементів свого поетичного стилю, її по-своєму перетворювали й інші митці. **Христя Алчевська** завдяки прищепленню очуднення показує збентеження й водночас радість докільля від приходу весни:

*І пахне, і пахне весною,
І думка шалена літа:
«Ой, що се, ой, що се зі мною?» –
У вітру, мов п'яна, пита... (1, 37)*

Сила поетичного твору – у тому, що, прочитавши його, подумки запитуєш себе: «І чому це написав / написала не я?» [7, 95]. Справді, провесінь як явище природи знайома кожному, а добрати слова для її показу всяк має лише по-своєму. Зокрема, й так «анакреонтично», як **Василь Чумак** – у поезії «Гомін весняний»:

*Цокнулись вінця конвалій.
Шепче берізка їм:
– Знов мені ті солов'ї
Спать не давали... (9, 105)*

Або **Людмила Старицька-Черняхівська** у «Заспіві», за своїм метричним та образним ладом подібному до давньоруської епічної поезії. Його ліричний герой підносить славу богам – символам чоловічого ества Перунові та Даждбогові, а насамкінець:

*Третя слава – тишині Ладі,
Щастю, радості, весні:
У її вабливій владі
І кохання, і пісні... (7, 671)*

Окличні інтонації, мотив метаморфози, пантеїстичне світосприйняття, виражене у словах ліричних героїв Тичини, Алчевської, Чумака, Старицької-Черняхівської та інших авторів, – усі ці чинники дають можливість говорити про продовження в поезії українського модернізму дифірамбічних традицій доби бароко.

Визначення **дифірамба**, наведене в «Саду поетичному» Митрофана Довгалевського, – пісня на честь Вакха, «якого прославляли всі сп'янілі, що втратили панування над собою від вина», – дозволяє ввести цей жанр у парадигму новітнього українського хамрійяту, де метричний вірш органічно співіснує з вільним, аполлонівське звучання суголосне з діонісійським, імпресіоністичний стиль – із експресіоністичним. Тому до нашого дослідження взято твір, наблизений до дифірамба в первісному розумінні, позбавлений приписуваного йому елемента іронічності [див. 10, 204], – «Дифірамб весні» **Дмитра Загула**.

Теоретично цей поет визначав сутність зазначеного жанру як пісню «нестримного вибуху почування», у творенні якої співець має бути «сповнений Богом» [2, 67]. Екстатичний характер діалогу, момент «примирення» ліричного героя Д. Загула зі стихіями природи кореняться у специфічній лексиці, поліритмії віршового вислову – чергування трирядкових метрів (дактиля, амфібрахія, анапеста) навіть в одній строфі:

*Весно! Облудна оmano!
Твоє чародійне вино,
Заправлене соком дурману,
Ми щороку, щороку п'ємо (3, 110)*

Не випадково Загул узяв до «Дифірамба весні» епіграф із «Майових елегій» Івана Франка («Весно, ти мучиш мене...»). Згадаймо також Франків архітвір «Земле, моя всеплодющая мати...», котрий репрезентує потужну родо-жанрову дифузію в порівняно невеликому обсязі тексту, – синтез обрядової пісні та молитви, ліричного монологу, оди, гімну, дифірамба (куди доцільно прилучити й лейтмотив «сп'яніння життям», хоч і без вина):

*Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою міцніше стояти,
Дай і мені!*

Піднесену інтонацію обох віршів створює й розмір – дактиль, який, без сумніву, викликає асоціації з античним гекзаметром та елегійним дистихом і тому «здатний глибоко схвилювати душу» [7, 116].

Характерними рисами лірики **Олександра Олесея** науковці визнають: *модерністську основу світовідчуття з особливою гострим протиставленням минулого і вічного; поєднання романтичних мотивів з реальністю та символічними образами; висловлення туги за прекрасним світом, у якому особа, нація і народ були б не відчуженими; тонка чутливість до життєвих дисонансів; прагнення до фантастичного перетворення реальності; злиття символів і алегорій з душевними настроями* [3, 174].

Мотив «вино» оприявнює всі зазначені риси у неоромантичних творах Олесея. У лірико-драматичному етюді «Танець життя» автор через монолог другого з п'яти братів-горбанів уводить цей мотив у символістичну сув'язь концептів, сполучених поняттям «життя»: «Хіба він [батько. – Н. Н.] спитав мене, чого я хочу? О, коли б спитав, я сказав би йому: «Жити я хочу! Радості, боротьби, любові, взаємності, роботи! Я хочу цвісти, як цвіте усе весною, любити, як любить все в природі, і розлучитись з нею і з життям, як з молододою, як з келихом допитого вина! Я хочу земних радощів і не вимагаю ніяких нагород після життя...».

А закінчується переривчастий монолог закликком випити за Хама, в амбівалентній постаті якого втілено звільнення від усіх умовностей, упевненість у тому, що горбані – анітрохи не менш нормальні, ніж звичайні люди.

Олесь-лірик (попри те, що, за «Книгою спостережень» Є. Маланюка, «володів українськими серцями не як автор своїх «Понад Дніпром»... а всього лишень як перечулений український Надсон, як скромний автор естрадно-вечіркових увражів про «айстри» й «поцілунки») створив широкий спектр значень для традиційних поетичних образів. Мотив «вино» сусідить тут із символами «квіти» та «місяць», унаслідок чого вірш набуває водночас верленівських і східних інтонацій:

*Розкриваються білі бегонії,
Наче келихи в ряд розставляються
Для гостей довгожданих, невиданих!
Срібний місяць вином наливає їх,
Через вінця вином їх наповнює
Для гостей довгожданих, невиданих!*

Погляд ліричного героя на квіти як на деталі інтер'єру, а на місяць – як на виночерпія дозволяє

говорити про суто орієнтального гатунку метаморфозу. Визначниками реалізації ідеї перетворення є дієслова зі значенням, яке вказує на їхню здатність оформлювати метаморфозу: «перетворитися», «перевтілитися», «перемінитися», «стати», «зробитися», «відродитися», «воскреснути» тощо. Дієслівне оформлення метаморфоз – результат дії активної або пасивної особи. У вірші Олесея вбачається **активна** дія – аутометаморфоза суб'єкта, який перетворюється на когось / щось без допомоги інших осіб:

*Перекинусь я квіткою-крихтою,
Пригорнусь до барвінка зеленого,
Припаду, перестану і дихати...
На гостей надивлюсь, надивуюся,
За столом їх промови послухаю,
Припаду – перестану і дихати... (5, 174)*

У поетичному світогляді О. Олесея одним із провідних є образ жінки. Своєрідність його визначається притаманною для символізму (та й українського фольклору) сакралізацією жінки. Емоційну атмосферу урочистого схиляння перед образом коханої підкреслює культова атрибутика – храм, престол, молитва, настроєва забарвленість пейзажних деталей [3, 182]. Та подібний настрій у ліричного героя виникає, наприклад, у кав'ярні:

*В кафе, наповненім юрбою,
Де лютється вина золоті,
Як я люблю лишатися з тобою,
О смутку мій, на самоті...*

У вірші вгадується антураж блоківської «Незнайомки» (на щастя, позбавлений «п'яниць з очима кроликів»). В очі відразу впадає контраст між «юрбою», відвідувачами кафе, та прагненням – і здатністю – ліричного героя саме в такій обстановці усамітнитись із коханою, почути, «як плачуть струни жалібні». Навіть страждання у цій поезії постає не у його первозданному значенні, а як почуття приємного болю закоханості, хай навіть і не взаємної:

*І серцю солодко... Музика грає,
Огні, веселий сміх, вино...
Як хороше, коли страждає
На світі серце хоч одно (5, 202)*

«Олесівська» анакреонтика очевидна у доробку **Степана Бена** (справжнє прізвище – Бендюженко), який устиг за своє коротке життя випустити лише одну збірку.

*Ластівка серце твоє
Ласкавіє привітом.
Яблуна небом цвіте,
Травами стелеться літо...*

У наведеному вірші очевидна домінанта трискладового розміру (дактиля), який зумовлює розповідну тональність твору й надає йому «античних» інтонацій; за стильовими ознаками це – синтез елементів імпресіонізму та символізму [5, 110]. Навіть найменші деталі зумовлюють особливу ліричну тональність цього вірця модерної анакреонтичної поезії, яка нагадує хрестоматійні «Чари ночі», а також скульптури Огюста Родена:

*Келихи повні вина,
Відкриваються губи...*

*Вип'ємо ж радість до дна!
Завтра сьогодні не буде* (2, 28)

Про віталістичну поетичну творчість **Володимира Свідзінського** Ю. Лавріненко говорив так: «У поезіях [Свідзінського] бачимо... синтезу античної прозорості, гармонії та «радості» із модерною поетичною вимовою Заходу, із всеохопним ліризмом китайської і японської лірики... та з чисто українським генієм ліризму, сполученою з картинною пластичністю та епічною казковістю [4, 191].

У такому контексті традиційна для української поезії символізація рослин, зокрема – у нашому випадку – винограда, набуває нового забарвлення. Тут талант лірика виявляється не лише в зорових картинах, а й у творенні через натурфілософську символіку особливого емоційного візерунка, який реалізується в жанрах ліричного пейзажу, медитації, реквієму.

«Китайська», схожа на живопис жанру «шаньшуй» (гори-води) палітра природних образів, здебільшого монохромних [див. 9, 333], увиразнює настрої роздуму, усамітнення, а інколи й резигнації ліричного героя наступного вірша В. Свідзінського (він без назви):

*Луска морозу срібнить вікно.
Марний смуток облиш.
Пий в самоті вино* (6, 69)

Знайомо кожному картина зимового дня з переважанням двох кольорів – білого та чорного – у «Лусці морозу...» є надзвичайно сенсорно відчутною, сугестивною завдяки звукописові (алітерації на «з», «с» та «ш»), що справляє враження блиску інєю та шурхотіння сухого очерету на березі ріки). Реципієнт щораз по-новому пропускає це воістину захопливе видиво через свою уяву, тим паче що до цього спонукають дієслова наказового способу («облиш», «пий вино»). Але головним ідейним стрижнем твору є відчуття наближення весни, втілене у такій вербалізованій «китайській гравюрі»:

*На лузі, на березі
Буде сонце метати сніг,
Буде спливатися рибка
Комишеві до ніг.
Здригнуться пера вітрових крил –
Віялом бистрих стріл
Так і відбризне пріч...*

На перший погляд анакреонтичним є заклик «Пий вино», яким починається й завершується твір, – та, позбавлений окличної інтонації, він ніби припрошує реципієнта не повеселитися, але поміркувати разом із ліричним героєм.

Натурфілософські, серед іншого й «осінні», вірші **Оксани Лятуринської** відзначаються особливою вишуканістю, грайливістю, мелодійністю, де неоромантизм перебуває у суголоссі з імпресіонізмом. Мистецька синестезія сполучається з багатою сенсорикою – зорові образи отримують свій звук, смак, аромат:

*...Пішов вже вересень, листопад
За смугу сіру, наче попіл,
Туди, туди! Там виночерпій
Склянки тернового зачерпить,
Гіркою боднями відчопить* (4, 91)

Метафорична постать виночерпця, відома у більшості культур (зокрема старозавітній – Книга Неемії, Книга пророка Йоїля, Валтасарів бенкет, образи хлібодара та чашника з оповіді про Йосифа – тлумача снів), створює особливо високий ступінь синестезії. Поява образу виночерпця і zarazem прихованої у прикметниках «тернове» та «гірке» метафори «вино», вірогідно, зумовлена назвою «Волинські майоліки», – такого гатунку виробом може бути і дзбан, у який налито вино. Але ж є й малознаний вірш Павла Тичини, у котрому цей прадавній античний та східний образ інтерпретовано так:

*Молоденький серпик,
Вечора зоря.
Місяць-виночерпик
Виміря моря...*

За звуковою подібністю до образу виночерпця органічно долучається назва місяця «серпень». Зокрема, в Оксани Лятуринської є поезія з таким заголовком, при уважному прочитанні вельми схожа з хрестоматійним «Червоним вином» Максима Рильського:

*Іскрило в винах, як в червінцях.
Просить було не треба: пий.
Чи, може, ти хильнув по вінця
Гіркою пугар той місткий?..*

Однак якщо у Рильського завершальний акорд вірша – заклик адресатові не думати про сумне та смакувати життя, то Лятуринська звертається до реципієнта з риторичним запитанням, що саме по собі створює медитативну атмосферу в душі Поля Верлена:

*Зірви рукою сині грона!
Вони ядерні і тяжкі,
Для виноградаря – корона.
Чом усміх твій такий гіркий?* (4, 147)

Осібно в ряду української «винної» поезії доби Розстріляного Відродження стоїть створений за приписами футуризму – з уривчастими фразами, посиленними сенсорною та звукописною компонентами – «ліричний портрет» Кобзаря з незавершеної «Повісті про гірке кохання поета Шевченка» **Гео Шкурупія**. Йдеться про сцену посвячення митця у члени «товариства мочемордів»:

*Шевченко це пам'ятає веселий хор голосів, що
ним починався ритуал пияцтва.
бас гудів
– ром, пунш, ром, пунш...
тенори підхоплювали:
– півпиво, півпиво, глінтвейн, глінтвейн...
а дисканти викукували:
– солодка, біла, червона, горілка... [цит. за 1, 104].*

Виноградна лоза, як і у давній поезії, виступає символом Дерева життя, а грона – синонімами Граду Божого Вино-Граду. Іншим наскрізним мотивом тут є світло, що спонукає згадати рерівську філософему – видозміну терміна «культура», а саме: «культ Ура» як поетичне вшанування Світла (фінікійською – *aur*) [5, 119].

Висновки та перспективи досліджень. Думати й говорити прямо, безпосередньо віршами – найвищий ступінь майстерності поета. Уміння не просто розповісти про щось (кулінарні витвори, природне

довкілля, відчуття свободи, гармонії, радощів кохання тощо), а й створити перед читачем сенсорно відчутний образ цього «чогось» – найвища сутність поезії.

«Життя терпке, як спирт», – говорив представник зрілого французького модернізму Гійом Аполлінер, обгрунтовуючи назву збірки віршів «Алкоголі». Українські митці першої третини ХХ століття вельми часто звертаються до призабутих поетичних жанрів, серед іншого й стилізацій античного віршування – епіграм, епіграм,

дифірабів. Відповідно, цілком органічним у поезіях такого роду є й мотив вина.

Подальше вивчення інтерпретацій «винних», «виноградних» і «виноградарських» мотивів в образній структурі української поезії як періоду зрілого модернізму, так і наступних етапів літературного процесу, аж до сьогодення, дозволить побачити: що глибоше проникає автор у внутрішній вимір життя ліричного героя, то ширшим стає коло значень концепту, образу, символу з царини поетичної анакреонтики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О. Г. Орнаменти слова. Розвідки, статті, рецензії / упоряд., післямова М. Зимомрі. Київ – Дрогобич : Посвіт, 2011. 408 с.
2. Загуд Д. Ю. Поетика. Київ : Вид-во «Спілка», 1923. 144 с.
3. Камінчук О. А. Художній дискурс української поезії кінця ХІХ – початку ХХ століть : монографія. Київ : Педагогічна преса, 2009. 352 с.
4. Лаврінченко Ю. А. Розстріляне Відродження : Антологія 1917 – 1933 : Поезія – проза – драма – есей / Ю. Лаврінченко (авт.-упоряд.). Київ : Смолоскип, 2004. 992 с.
5. Науменко Н. В. Черлений дзвін, цілитель душ нетлінний : образи вина в українській поезії. Київ : Видавництво «Сталь», 2018. 260 с.
6. Ніковський А. Vita Nova. *Тичина П. Соняшні кларнети*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. С. 63–84.
7. Семенюк Г. Ф., Гуляк А. Б., Науменко Н. В. Літературна майстерність письменника : підручник. Київ : Видавництво «Сталь», 2015. 405 с.
8. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10-30-х років ХХ століття. Київ : Правда Ярославичів, 2000. 144 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Виноградова Н. А. и др. Традиционное искусство Востока. Терминологический словарь / под ред. Т. Стародуб. Москва : Эллис-Лак, 1997. 360 с.
10. Літературознавча енциклопедія. Т. 1 : Аба – Лямент / за ред. Ю. І. Коваліва. Київ : Видавн. дім «КМ Академія», 2007. 602 с.
11. Холл Дж. Словарь символов и сюжетов в искусстве / под ред. А. Майкапара. Москва : КРОН-Пресс, 1999. 656 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Алчевська Х. О. Твори / упоряд., передм., приміт. Л. Грузинської. Київ : Дніпро, 1990. 558 с.
2. Бен С. Поезії / В.Т. Поліщук (упоряд. і авт. передмови). Черкаси : Сіяч, 1997. 70 с.
3. Загуд Д. Ю. Вибрані поезії. Київ : Рад. письменник, 1990. 243 с.
4. Лятурина О. Княжа емаль. Нью-Йорк – Торонто : Об'єднання українських письменників «Слово», 1955. 196 с.
5. Олесь О. Коли нема пророка на землі... : вибрані твори. Київ : Веселка, 2007. 375 с.
6. Свідзінський В. Ю. Медобір : поезії. Мюнхен, 1940. 141 с.
7. Старицька-Черняхівська Л. М. Заспів. *Українська муза. Антологія української поезії : від початків до 1908 р. : у 12 т.* Київ : Обереги, 1993. Т. 7.
8. Тичина П. Соняшні кларнети. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. 88 с.
9. Чумак В. Гомін весняний. *Антологія української поезії : у 6 т.* Київ : Дніпро, 1985. Т. 4. 558 с.

REFERENCES

1. Astafyev, O. H. (2011). Ornamenti slova. Rozvidky, statti, retsenziyi [Ornaments of Word: Studies, Articles, Reviews] / ed. by M. Zymomrya. Kyiv – Drohobych : Posvit [in Ukrainian].
2. Zahul, D. Yu. (1923). Poetyka [Poetics]. Kyiv: Spilka [in Ukrainian].
3. Kaminchuk, O. A. (2009). Khudozhnyi dyskurs ukraïnskoyi poeziyi kintsia XIX – pochatku XX stolit [The Artistic Discourse of the end of the 19th – the beginning of the 20th century Ukrainian poetry]: monografia. Kyiv: Pedagogichna prasa [in Ukrainian].
4. Lavrinenko, Yu. A. (2004). Rozstrilyane Vidrozhennya: Antolohiya 1917–1933: Poeziya – proza – drama – esei [Executed Renaissance: Anthology of 1917 – 1933: Poetry – prose – drama – essay] / ed. by Yu. Lavrinenko. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
5. Naumenko, N. V. (2018). Cherenyi dzvin, tsilytel dush netlinnyi: obrazy vyna v ukraïnskiy poeziyi [The Gilded Bell, The Souls' Unearthly Healer: Images of wine in Ukrainian poetry]: monografia. Kyiv: Stal [in Ukrainian].
6. Nikovsky, A. (2005). Vita Nova. *Tychyna P. Sonyashni klarnety* [The Sunny Clarinets]. Kyiv: VPC "Kyivsky Universytet" [in Ukrainian].
7. Semenyuk, H. F., Hulyak, A. B., Naumenko, N. V. (2015). Literaturna maysternist pysmennyka: pidruchnyk [Literary mastery of a writer: a workbook]. Kyiv: Stal [in Ukrainian].
8. Stavitska, L. O. (2000). Estetyka slova v ukraïnskiy poeziyi 10-30-kh rokiv XX stolittya [Esthetic of Word in the 1910–1930s Ukrainian poetry]. Kyiv : Pravda Yaroslavychiv [in Ukrainian].

DICTIONARIES

9. Vinogradova, N. A. et al. (1997). *Traditsionnoye iskusstvo Vostoka. Terminologicheskii slovar* [Traditional Arts of Orient. Terminological glossary] / ed. by T. Starodub. Moskva: Ellis-Lak [in Russian].
10. *Literaturoznachna entsyklopedia* (2007). T. 1 : Aba – Lyament [Literary Encyclopedia. Vol. 1 : Aba – Lament] / ed. by Yu. Kovaliv. Kyiv: Vydavn. Dim “KM Akademiya” [in Ukrainian].
11. Khol, J. *Slovar simvolov i syuzhetov v iskusstve* [Dictionary of Subjects and Symbols in Art] / ed. by A. Maykapar. Moskva: KRON-Press [in Russian].

ILLUSTRATIVE MATERIAL SOURCES

1. Alchevska, Kh. O. (1990). *Tvory* [Selected Works] / ed. by L. Hruzynska. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Ben, S. (1997). *Poeziyi* [Poems] / ed. by V. Polischuk. Cherkasy: Siyach [in Ukrainian].
3. Zahul, D. Yu. (1990). *Vybrani poeziyi* [Selected Poems]. Kyiv: Rad. pismennyk [in Ukrainian].
4. Lyaturynska, O. (1955). *Knyazha emal* [The Princes' Enamels]. New York – Toronto: Obyednannya ukrayinskykh pismennykiv “Slovo” [in Ukrainian].
5. Oles, O. (2007). *Koly nema proroka na zemli...: vybrani tvory* [When there's no prophet on the earth...: Selected works]. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
6. Svidzinsky, V. Yu. (1940). *Medobir: poeziyi* [Honey gathering: poems]. München [in Ukrainian].
7. Starytska-Chernyakhivska, L. M. (1993). *Zaspiv* [Introductory song]. *Ukrayinska muza: Antolohiya ukrayinskoyi poeziyi: vid pochatkiv do 1908 r.* [Ukrainian Muse: The anthology of Ukrainian poetry: From beginning to 1908]: u 12-ty t. Kyiv: Oberehy, 7 [in Ukrainian].
8. Tychyna, P. *Sonyashni klarnety* [The sunny clarinets]. Kyiv: VPC “Kyivsky Universytet” [in Ukrainian].
9. Chumak, V. (1985). *Homin vesnyanyi* [The vernal clang]. *Antolohiya ukrayinskoyi poeziyi* [The anthology of Ukrainian poetry]: u 6-ty t. Kyiv: Dnipro, 4 [in Ukrainian].

УДК 811.111'25

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.15

ГЛЮТОНІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Панченко О. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті розглянуто проблему перекладу текстів глютонічного дискурсу (на матеріалі англомовних газетних текстів на гастрономічну тематику). Ця проблема є актуальною, що визначено потребою дослідження глютонії як соціокультурного феномену, потребою окреслення лінгвосеміотичних і лінгвокультурних параметрів глютонічних найменувань, а також потребою дослідження засобів перекладу глютонічної лексики та засобів тлумачення її у словнику. Мета наукової праці – дослідження глютонії як соціокультурного та лінгвокультурного феномену і окреслення особливостей перекладу та потрактовування глютонічної лексики. Досягненню поставленої мети сприяло виконання важливих завдань, зокрема: визначено поняття глютонічної лексики, накопичено фактичний матеріал для дослідження, виконано його переклад українською мовою та проаналізовано засоби цього перекладу.

З'ясовано, що семантичний континуум глютонічної лексики є досить строкатим: 67,3% досліджених нами гастрономічних термінів належать до тематичних груп «готові страви» та «продукти»; 1,4% – до найменувань, які характеризують процеси споживання їжі та час її вживання; 4,3% – до найменувань фахівців з приготування їжі; 1,7% – до найменувань засобів нагріву їжі; 17,0% – до характеристик готових страв; 1,7% – до найменувань особливого споживання їжі; 2,5% – до інструментів; 4,1% – до топосів.

Зауважено, що у процесі перекладу гастрономічної лексики в перекладачів постають питання щодо засобів, які актуальні в тому чи тому випадку. Простежено, що найбільш продуктивними є такі види перекладу, як транскрипція, транслітерація, переклад за допомогою еквівалента. У результаті аналізу виконаного перекладу досліджуваного фактичного матеріалу виявлено, що 19% термінів передано за допомогою транскрипції та транслітерації, 81% – за допомогою еквівалента.

Перспективи дослідження глютонічної лексики вбачаємо у створенні окремих глютонічних глосаріїв.

Ключові слова: глютонічний дискурс, тематична належність, переклад, трансформація, транскрипція, транслітерація, еквівалент.

Panchenko O. I. Glutonic discourse as a problem of translation. The article deals with the problem of discursive translation based on the material of glutonic discourse. This problem is relevant, as it is determined by the need to study gluttony as a sociocultural phenomenon, the need to describe the linguosemiotic and linguocultural parameters of glutonic terms, as well as the need to study the translation of glutonic vocabulary and its interpretation in the dictionary. The purpose of the scientific paper is the study of gluttony as a socio-cultural and linguo-cultural phenomenon and features of translation and interpretation of glutonic vocabulary. To achieve this goal, such tasks are formulated as defining the concept of glutonic vocabulary, accumulation of factual material for research, its translation into Ukrainian and analysis of the means of this translation.

In terms of thematic affiliation, 67,3% of the gastronomic terms studied by us belong to the thematic groups "ready meals" and "products"; 1,4% – to the names that characterize the processes of food intake and time of its consumption; 4,3% – to the names of cooking specialists; 1,7% – to the names of means of heating food; 17,0% – to the characteristics of ready meals; 1,7% – to the names of special meals; 2,5% – to instruments; 4,1% – to topos. When translating gastronomic vocabulary, translators have certain questions about the tools to be used in a particular case.

The most commonly used types of translation are transcription, transliteration, descriptive translation, loan, translation by equivalent. In the researched material 19% of terms are transferred by means of transcription and transliteration, 81% by means of equivalent.

We see the prospects of the study in the creation of separate glutonic glossaries.

Key words: glutonic discourse, thematic affiliation, translation, transformation, transcription, transliteration.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проблема перекладу текстів глютонічного (гастрономічного, кулінарного) дискурсу є актуальною, оскільки в цьому типі дискурсу науковці зосереджують особливу увагу на людському чиннику, що зумовлено потребою людини у харчуванні, розв'язання важливих питань відбувається з урахування історичних, соціокультурних факторів тощо. Актуальність дослідження визначена потребою дослідження глютонії як соціокультурного

феномену, потребою окреслення лінгвосеміотичних і лінгвокультурних параметрів глютонічних найменувань, а також потребою дослідження засобів перекладу глютонічної лексики та засобів тлумачення її у словнику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з глютонічним дискурсом, дали поштовх до появи великої кількості наукових робіт як монографічного, так і дисертаційного характеру, які свідчать про значний інтерес до теми харчування

людини. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки спостерігаємо зацікавлення мовознавців певними проблемами в контексті антропоцентричної парадигми. Глютонічна культура є однією з найпоширеніших тем для вивчення у сучасній лінгвістиці (праці Н. Головніцької [3], О. Олянич [4] та ін.). Водночас і далі залишається значний обсяг питань, які ще належить порушити лінгвістам – дослідникам глютонічного дискурсу.

Формулювання мети і завдань статті. Мета наукової праці – дослідження глютонії як соціокультурного та лінгвокультурного феномену та окреслення особливостей перекладу й потрактування глютонічної лексики. Для досягнення цієї мети доцільно виконати такі завдання, як визначення поняття глютонічної лексики, накопичення фактичного матеріалу для дослідження, виконання його перекладу українською мовою та аналіз засобів цього перекладу.

Матеріалом для дослідження послуговували англійські газетні тексти на гастрономічну тематику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чіткого визначення глютонічного дискурсу на сьогодні немає, як і одностайності щодо номінування цього виду дискурсу. Вітчизняні мовознавці П. Буркова та Н. Головніцька пропонують термін «гастрономічний дискурс» [2; 3], О. Савельєва – термін «кулінарно-гастрономічний дискурс» [5], П. Банман – «кулінарний дискурс» [1], О. Олянич – «глютонічний» (гастрономічний) дискурс [4]. Зарубіжний мовознавець С. Берге [9] живає термін «гастрономічний дискурс», Л. Россато – “culinary discourse” (кулінарний дискурс) [13], М. Девіс – “restaurant discourse” (ресторанний дискурс) [10].

У системі англійської мови семантика терміна *gastronomy* зосереджена на кулінарних традиціях, звичаях та мистецтві кулінарії, що засвідчують дані лексикографічних джерел, згідно з якими, термін *gastronomy* позначає ‘the art and science of cooking and eating good food’ [11], або ‘the art or science of good eating; culinary customs or style’ [12].

У процесі перекладу гастрономічної лексики перекладачі часто постають перед вибором засобів перекладу, які треба використати в тому чи тому випадку. Найбільш продуктивними є такі види перекладу, як транскрипція, транслітерація, описовий переклад, калькування, переклад за допомогою еквівалента. Якщо ж перекладач не має змоги використати один із зазначених засобів перекладу, він вдається до трансформацій – синтаксичних, семантичних, морфологічних тощо. Деякі вчені вважають, що є тільки два види трансформацій: лексичні і граматичні. Проте переклади текстів, які містять глютонічну лексику, нерідко потребують використання лексико-граматичних (змішаних) трансформацій. Трансформації найчастіше використовують перекладачі, коли слово не має відповідного еквівалента в мові перекладу.

Через з’яву великої кількості нових галузей виникають деякі проблеми з укладанням галузевих словників, серед іншого й гастрономічних. Також наразі постає питання щодо тлумачення слів у словниках та правильності передавання значення. Відомо різні

види тлумачень у словниках, зокрема описовий тип визначення та для слів з номінальною функцією: а) тлумачення, що розкриває співвідношення між словом і предметом, явищем, поняттям; б) визначення на основі зв’язків. Словникова стаття англійських тлумачних словників зазвичай має сталу структуру: базове слово, його граматичні характеристики, тлумачення терміна, приклади використання, фразові словосполучення та в деяких випадках синоніми.

Перекладач є важливим посередником між двома культурами. Тож під час передавання гастрономічної лексики він має максимально точно та зрозуміло передати її суть своєю мовою, зберігаючи національний та історичний колорит (якщо це потрібно). Складним завданням для перекладача є передавання гастрономічних реалій. Реалія – це лексема, яка може позначати різноманітні явища та предмети, національні особливості тощо, що не мають відповідного еквівалента в мові перекладу. Синонімами до слова *реалія* в аналізованій площині вважають *локалізм*, *лакуна*, *варваризм*, *екзотична лексика* та *безеквівалентна лексика*.

Аналіз виконаного перекладу англійського газетного тексту на гастрономічну тематику (“Fay Maschler reviews Wander: An expat Aussie serves a brave, spirited dinner in Stoke”) дає підстави висловити про достатню насиченість тексту гастрономічною лексикою. Застосовано такі види перекладу, як транскрипція, транслітерація та переклад за допомогою еквівалента.

Значний обсяг гастрономічної лексики перекладено за допомогою транслітерації та транскрипції, наприклад:

- *Negroni – Негроні*

Словник “The American Heritage Dictionary of the English Language” подає таке тлумачення цього слова: *n. pl. ne-gro-nis – A cocktail made of gin, sweet vermouth, and bitters, often garnished with a lemon or orange peel [Probably named after its inventor, possibly Count Camillo Negroni (1868–1934), Italian gambler and bon vivant who is said to have invented the cocktail in Florence in 1919] [14].*

На початку словникової статті засвідчено форму, яку приймає лексема у множині (виділено графічно) – *ne-gro-nis*. Наявне одне тлумачення терміна, яке і є його основним значенням, – ‘A cocktail made of gin, sweet vermouth, and bitters, often garnished with a lemon or orange peel’, що перекладається як *Коктейль з джину, солодкого вермуту та гіркового, часто прикрашеного цедрою лимона або апельсина*.

Словникова стаття також подає один з імовірних варіантів походження назви коктейлю – *Probably named after its inventor, possibly Count Camillo Negroni (1868–1934), Italian gambler and bon vivant who is said to have invented the cocktail in Florence in 1919 – Ймовірно, названий на честь його винахідника, можливо, графа Камілло Негроні (1868–1934), італійського азартного гравця та бонвівана, який, як кажуть, винайшов коктейль у Флоренції в 1919 році*. Назву цього коктейлю перекладають українською мовою за допомогою такої відомої графо-фонемної трансформації, як буквена транслітерація.

- *Campani* – Кампарі

Кампарі – гіркий лікер (біттер) червоного кольору на основі ароматичних трав і фруктів. Кампарі є досить популярним напоєм. Оригінальну назву транслітеровано.

- *Vegetable butter* – паста Веджимайт

Vegetable – густа паста темно-коричневого кольору на основі дріжджового екстракту, національна страва Австралії. *Vegetable* передано за допомогою транскрипції *Веджимайт*, а *butter* – за допомогою еквівалента *паста*.

- *ricotta* – рикота

Рикота є традиційною італійською стравою, яка доволі популярна у світі. Назву страви передано за допомогою транскрипції. У словнику її витлумачено як ‘*A soft, unripened and usually unsalted cheese made from whey, often used as a filling*’ [14].

- *burrata* – бурата

Бурата також доволі популярна італійська страва. Назву перекладено за допомогою транскрипції. У словнику “The American Heritage Dictionary of the English Language” засвідчено таке пояснення цієї назви: ‘*An Italian cheese that is shaped into a ball with a thin outer layer of mozzarella and an inner section that is a blend of fresh cream and mozzarella curd*’ [14].

- *granita* – граніта

Назву цієї сицилійської страви дефіновано як ‘*A granular dessert ice with a sugar-syrup base, usually flavored with fruit purée, coffee, or wine*’ [14]. В українській мові передано за допомогою транслітерації.

- *ceviche* – севіче

У словнику подано таке значення: ‘*Raw seafood marinated in a mixture of lime or lemon juice and spices until the citrus causes the seafood to become firm, served as an appetizer*’ [14]. Український переклад опертий на транскрипцію.

- *ravioli* – равіоли

Є традиційною італійською стравою. Назву перекладено за допомогою транслітерації. У словнику подано такі значення: 1. ‘*A small casing of pasta with any of various fillings, such as chopped meat or cheese*’. 2. ‘*A dish made with ravioli*’ [13].

- *gnocchi* – ньокі

Цей термін тлумачать як ‘*Dumplings made of flour, semolina, or potatoes, boiled or baked and served with grated cheese or a sauce*’ [14]. Ньокі – ще одна традиційна італійська страва, назву перекладено українською мовою за допомогою транскрипції.

- *pesto* – песто

Песто – італійський соус, назву передано за допомогою транслітерації. Значення у словнику – ‘*A sauce consisting of fresh basil, garlic, pine nuts, olive oil, and grated cheese*’ [14].

- *Jersey milk* – молоко Джерсі

У цьому випадку *молоко* передано за допомогою еквівалента *milk*, а *Jersey* транскрибовано як *Джерсі*.

- *pavlova* – Павлова

«Павлова» є відомим новозеландським десертом, названим на честь російської балерини. Гастрономічний термін у мові-реципієнті транслітеровано.

- *nduja* – нудужа

Назву відомої італійської страви передано за допомогою транскрипції.

- *shiso* – соус шисо

Шисо – це соус. В українській мові назву транскрибовано. Лексеми *соус* додано для конкретизації.

Основний обсяг гастрономічної лексики, використовуваної в аналізованому англійському тексті, передано в українській мові еквівалентом, наприклад: *prawn toasts* – тости з креветками, *white bread* – білий хліб, *dip* – соус, *sourdough* – закваска, *salted caramel* – солона карамель, *sesame seeds* – кунжут, *fig* – інжир, *honey* – мед, *fig leaf oil* – масло з листя інжиру, *gooseberry* – агрус, *Thai basil* – тайський базилік, *cider* – сидр, *new potatoes* – молода картопля, *coriander* – коріандр, *apple-у alcohol* – яблучний спирт, *sausage* – ковбаса, *potato knuckling* – картопляне нюпе, *shellfish* – молюски, *tomato* – томат, *watermelon* – кавун, *aloe vera* – алоє вера, *guava* – гуава, *scallop* – морський гребінець, *pea* – горох, *feta* – фета, *hazelnut* – лісовий горіх, *pasta* – паста, *octopus ragu* – рагу з восьминога, *chicken* – курка, *greens* – зелень, *Sichuan pepper* – сичуанський перець, *sorbet* – сорбет, *vermouth* – вермут, *crackers* – крекери, *cheese* – сир.

Окрім найменувань продуктів тваринного та рослинного походження і найменування готових страв, у тексті також наявні:

1) найменування, які характеризують процеси споживання їжі та час її вживання: *passion* – вживання;

2) найменування фахівців та спеціалістів з приготування їжі: *chef-patron* – шеф-кухар, *kitchen porter* – помічник на кухні; *staff* – персонал;

3) найменування засобів нагріву їжі: *cook* – готувати;

4) характеристики готових страв: *toasted* – підсмажений; *exceptional* – винятковий; *whipped* – збитий; *homemade* – домашній; *chopped* – нарізаний; *fresh* – свіжий; *soft* – м'який; *fried* – смажений; *pickled* – маринований; *mustard* – гірчичний; *strawberry* – полуничний; *salted* – солоний; *red* – червоний;

5) найменування особливого прийняття їжі: *banquet* – банкет;

6) інструментиви: *scoop* – ложка; *glass* – келих;

7) топоси: *kitchen* – кухня; *restaurant* – ресторан; *open kitchen* – відкрита кухня.

Наведемо деякі кількісні підрахунки. У статті обсягом 3 сторінки загальною кількістю гастрономічних термінів становить 72, з них 14 термінів передано за допомогою транскрипції та транслітерації, зокрема 8 термінів (11%) транскрибовано, 6 термінів (8%) транслітеровано, і 58 термінів (81%) – за допомогою еквівалента.

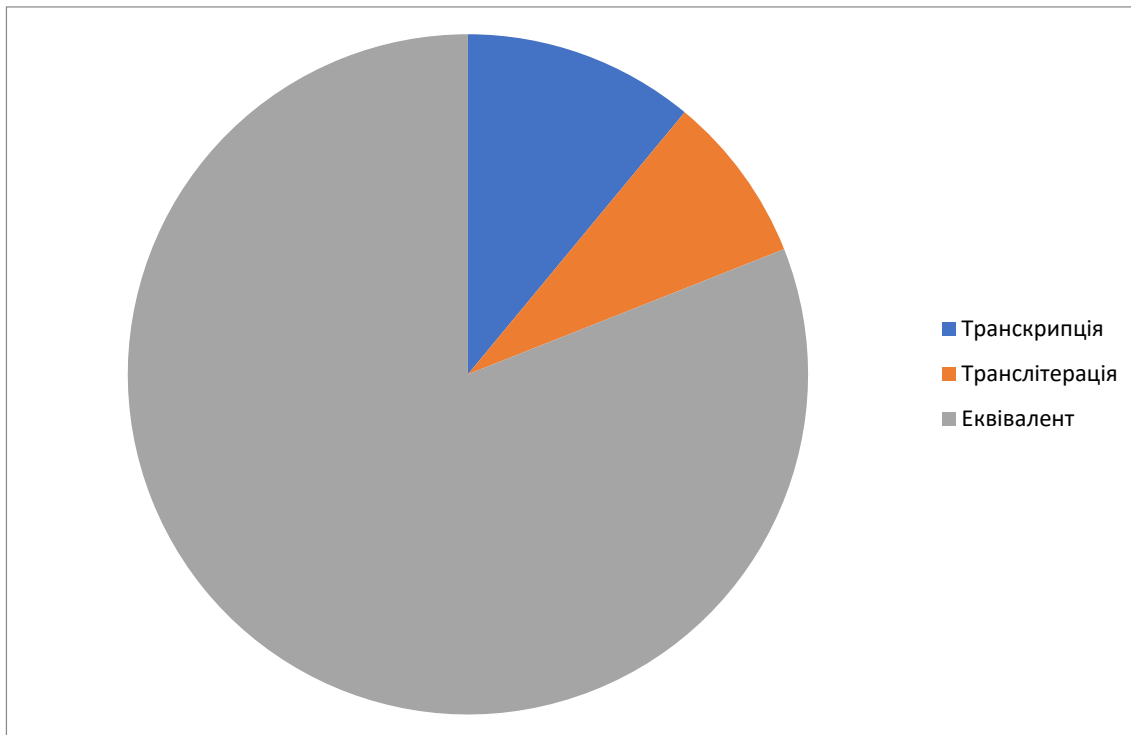
Результати підрахунку унаочнено в діаграмі 1.

Перелічимо далі тематичні групи глосемічної лексики, які фактично є реаліями. Реалії, як уже зазначалося, – це лексеми, які відображають національний колорит або історичні факти окремого народу та зазвичай не мають еквівалента в мові перекладу. Найпоширенішими видами перекладу реалій є транскрипція та транслітерація. Але, незважаючи на всі переваги використання цих видів перекладу, транскрипцію та транслітерацію теж треба використувати з обережністю, адже не завжди постає потреба передачі національного колориту.

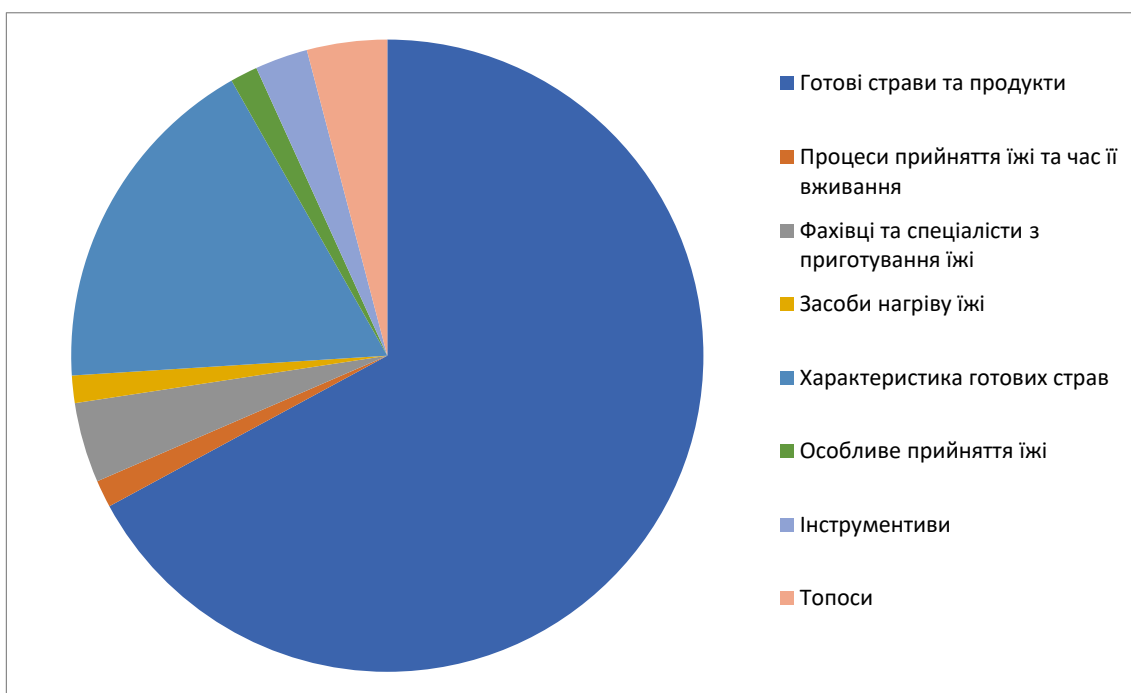
49 гастрономічних термінів (67,3%) належать до тематичних груп «готові страви» та «продукти»; 1 термін (1,4%) – до найменувань, які характеризують процеси споживання їжі та час її вживання; 3 терміни (4,3%) – до найменувань фахівців та спеціалістів з приготування їжі; 1 термін (1,7%) – до найменувань засобів нагріву їжі; 13 термінів (17,0%) – до характеристик готових страв; 1 термін (1,7%) – до

найменувань особливого споживання їжі; 2 терміни (2,5%) – до інструментивів; 3 терміни (4,1%) – до топосів. Результати підрахунку унаочнено в діаграмі 2.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, основними засобами перекладу запозиченої гастрономічної лексики є: транскрипція, транслітерація, переклад еквівалентом. Транскрипція – це

Діаграма 1. Засоби перекладу гастрономічних термінів

Діаграма 2. Тематичні групи гастрономічних термінів у статті

графічна передача іншомовного слова зі збереженням його фонетичної структури. Транслітерація – це передача графічної структури іншомовного слова за допомогою графічних засобів мови перекладу. Якщо перекладач не має змоги використати один із зазначених засобів перекладу, він вдається до трансформацій. Існує декілька видів трансформацій: морфологічна, синтаксична, семантична, змішана.

Під час перекладу реалій традиційно використовують такі види перекладу, як: транскрипція; транслітерація; створення нового складного слова (найчастіше застосовується, коли використання транскрипції та транслітерації не є можливим) – кальки, напівкальки, освоєння, створення семантичного неологізму; опис пояснення та тлумачення; уподібнювальний переклад; контекстуальний переклад; гіпонімічний переклад; заміна реалії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банман П. П. Кулинарный дискурс. Ставрополь: Ставропольское книжное изд-во, 2009. 208 с.
2. Буркова П. П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (На материале русского и немецкого языков) : дисс. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.01. Ставрополь, 2004. 212 с.
3. Головницкая Н. П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса : автореф. дис. на соиск. учёной степ. канд. филол. наук : 10.02.04. Волгоград, 2007. 26 с.
4. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса : дисс. на соиск. учёной степ. докт. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2004. 602 с.
5. Савельева О. Г. Концепт «еда» как фрагмент языковой картины мира: лексико-семантический и когнитивно-прагматический аспекты (на материале русского и английского языков) : дисс. на соиск. учёной степ. докт. филол. наук : 10.02.19. Краснодар, 2006. 270 с.
6. Ундринцова М. В. Глюттотический дискурс как специфический лингвокультурологический объект переводческих практик. URL: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2014/2667/2200_22145_c5815a.pdf (дата обращения 18.04.2021).
7. Файзуллина И. И. Номинация гастрономического дискурса : отражение в языковом сознании жителей полиэтничного города. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2012. № 5 (3). С. 118–125.
8. Kópvik S. Specifics of functioning gastronomic discourse terminology in popular literature. *Young Scientist*. April, 2020. № 4 (80). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/4/136.pdf> (дата звернення: 26.10.2021).
9. Berghé S. The Language of Luxury. Opulence in Gastronomic Discourse, 1960–2000. *Luxury in the Low Countries. Miscellaneous Reflections on Netherlandish Material Culture, 1500 to the Present*. Brussels: ASP Publishers, 2010. P. 239–258.
10. Davis M. A Taste for New York: Restaurant Reviews, Food Discourse, and the Field of Gastronomy in America. New York : New York University, 2009. 292 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

11. Longman English Dictionary Online. URL: <http://www.ldoceonline.com/> (Access date 14.01.2021)
12. Merriam-Webster Dictionary. Access available at: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/> (Access date 15.05.2021)
13. Rossato L. The Discourse of British TV Cookery. Naple, 2009. 134 p.
14. The American Heritage Dictionary of the English Language. Access available at: <http://www.thefreedictionary.com/> (Access date 24.01.2021)

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Fay Maschler reviews Wander: An expat Aussie serves a brave, spirited dinner in Stokey <https://www.standard.co.uk/reveller/restaurants/fay-maschler-reviews-wander-an-expat-aussie-serves-a-brave-spirited-dinner-in-stokey-a4197061.html>

REFERENCES

1. Banman, P. P. (2009). Kulinarynyy diskurs [Culinary Discourse]. Stavropol: Stavropolskoe knizhnoe izd-vo [in Russian].
2. Burkova, P. P. (2004). Kulinarynyy retsept kak osobyy tip teksta [Culinary Recipe as a Special Text Type] (Na materiale russkogo i nemetskogo yazykov). (Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk). Stavropol [in Russian].
3. Golovnitckaya, N. P. (2007). Lingvokulturnye kharakteristiki nemetskoyazychnogo gastronomicheskogo diskursa [Linguocultural Characteristics of German Gastronomic Discourse]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Volgograd [in Russian].
4. Olyanich, A. V. (2004). Prezentatsionnaya teoriya diskursa [Presentational Theory of Discourse]. (Dissertatsiya doktora filologicheskikh nauk). Volgograd [in Russian].
5. Saveleva, O. G. (2006). Kontsept “eda” kak fragment yazykovoy kartiny mira: leksiko-semanticheskyy i kognitivno-pragmaticheskyy aspekty (na materiale russkogo i angliyskogo yazykov) [Concept “Food” as a Fragment of Language World Picture: Lexico-Semantic and Cognitive-Pragmatic Aspects]. (Dissertatsiya doktora filologicheskikh nauk). Krasnodar [in Russian].
6. Undrintsova, M. V. (2020). Glyuttonicheskyy diskurs kak spetsificheskyy lingvokulturologicheskyy obekt perevodcheskikh praktik [Gluttonic Discourse as a Specific Linguocultural Aspect of translational Practice]. Retrieved from: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2014/2667/2200_22145_c5815a.pdf (data obrashcheniya 18.04.2021).
7. Fayzullina, I. I. (2012). Nominatsiya gastronomicheskogo diskursa: otrazhenie v yazykovom soznanii zhitel'ey polietnicheskogo goroda [Gastronomic Discourse Nomination: Reflection in Polyethnic City Inhabitants Linguistic Consciousness]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, 5 (3), 118–125 [in Russian].

8. Kovpik, S. (2020). Specifics of functioning Gastronomic Discourse Terminology in Popular Literature. *Young Scientist*, 4 (80). Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/4/136.pdf> (data zvernennya: 26.10.2021).

9. Berghe, S. (2010). *The Language of Luxury. Opulence in Gastronomic Discourse, 1960–2000. Luxury in the Low Countries. Miscellaneous Reflections on Netherlandish Material Culture, 1500 to the Present.* Brussels: ASP Publishers.

10. Davis, M. A. (2009). *Taste for New York: Restaurant Reviews, Food Discourse, and the Field of Gastronomy in America.* New York: New York University.

DICTIONARIES

11. Longman English Dictionary Online. URL: <http://www.ldoceonline.com/> (Access date 14.01.2021).

12. Merriam-Webster Dictionary. Retrieved from: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/> (Access date 15.05.2021).

13. Rossato, L. (2009). *The Discourse of British TV Cookery.* Naple, 2009.

14. The American Heritage Dictionary of the English Language. Retrieved from: <http://www.thefreedictionary.com/> (Access date 24.01.2021).

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Fay Maschler reviews Wander: An expat Aussie serves a brave, spirited dinner in Stokey <https://www.standard.co.uk/reveller/restaurants/fay-maschler-reviews-wander-an-expat-aussie-serves-a-brave-spirited-dinner-in-stokey-a4197061.html>

УДК 811.111: 42'373.6

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.16

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «АВАНТЮРИСТКА» (ЗА РОМАНАМИ С. ШЕЛДОНА): МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ

Петрова А. В., Пономарьова Л. Ф.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано методологічну базу основних засад напрямів сучасного літературознавства та розглянуто загальнонаукові методи спостереження, опису, систематизації й зіставлення тексту, які дають змогу визначити специфіку творчості американського автора авантурних романів Сідні Шелдона як довшеного письменника, а також особливості художнього образу створених ним авантурних героїнь. З урахуванням того, що глибше зрозуміти сам художній твір та чітку авторську позицію можна лише із застосуванням різних літературознавчих методів, у статті запропоновано їх стислий огляд, дефіновано поняття «метод у літературознавстві», де завдяки ряду наукових напрямів у сучасній методології літературознавчого дослідження художнього тексту виокремлюють: міфологічну школу, біографічний та філологічний методи, культурно-історичну та психологічну школи, компаративістику, феноменологію, літературну герменевтику, рецептивну естетику, структуралізм і семіотику.

Особливу увагу приділено встановленню хронології розвитку та визначенню чіткої характеристики поняття «роман», а саме «авантурний роман». Зазначено, що це зазвичай значний за обсягом прозовий твір, який має динамічний сюжет, насичений гострими драматичними ситуаціями та пригодами і не несе моралізаторського чи повчального навантаження; формування жанру авантурного роману логічно влітається в середньовічний процес формування роману з окремих новел.

Зауважено, що релевантними для розкриття специфіки авантурних романів С. Шелдона є лише деякі методи літературознавчого дослідження художнього тексту, які уможливають сформувати чітке уявлення та виокремити характерні ознаки художнього образу героїні-«авантюристки» у його творах. Сам автор неодноразово використовує у своїй творчості стратегію завоювання аудиторії завдяки певним стереотипам масової свідомості. Наприклад, у його творах наявні типові особливості, такі як: пригодницький сюжет з авантурними рисами, доволі напружена динаміка, але частіше за все щаслива кінцівка твору.

Надано характерні риси художнього образу героїні-«авантюристки», які були ретельно відібрані та угруповані з використанням методологічного апарату як в галузі літературознавства, так і мовознавства.

Ключові слова: образ, аналіз, авантурний роман, літературознавство, зміст, художній текст, методи літературознавчого аналізу, семіотика, герменевтика, форма.

Petrova A. V., Ponomaryova L. F. Linguocultural type “adventress” (based on novels by S. Sheldon): methodological principles of analysis. The article analyzes and considers the methodological basis of the basic principles of modern literary criticism and general scientific methods of observation, description, systematization and comparison of the text, which allows to determine the specifics of Sidney Sheldon’s creative style as an unsurpassed creator of modern adventure novels as well as special features of an artistic image of his adventurous heroines. Since the application of various methods of literary criticism leads to a deeper understanding of the literary text and the position of the author, the article provides a brief overview together with the definition of “method in literary criticism”, where due to a number of scientific directions in the modern methodology of literary text research, the following are highlighted: mythological school, biographical and philological methods, cultural-historical and psychological schools, comparative studies, phenomenology, literary hermeneutics, receptive aesthetics, structuralism and semiotics.

Particular attention is paid to establishing the chronology of development and providing a clear description of the concept of “novel”, namely “adventure novel”. Hence, it is usually a large (as a rule) prose work that has a dynamic plot, full of sharp dramatic situations and adventures and does not carry a moralizing or instructive load. The formation of the adventure novel genre is logically intertwined with the medieval process of forming a novel from separate short stories.

As for the characteristic specifics of S. Sheldon’s adventurous novels, only some methods of literary text research should be noted, which allow the formation of a clear idea and highlight the characteristics of an artistic image of the adventurous heroine in his works. Thus, using the stereotypes of the mass consciousness and the populist strategy of conquering the public, which are used by the author, his novels have typical features – an adventurous plot, which has the external tense dynamics and often “happy ending” (“good ending, ending”). The conclusion of the article presents the characteristic features of an artistic image of the adventurous heroine, which were carefully collected and grouped with the involvement of the methodological apparatus of literary criticism in its inseparable connection with linguistics.

Key words: image, analysis, adventurous novel, literary criticism, content, literary text, methods of literary analysis, semiotics, hermeneutics, form.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Уже на початку XIX ст. історію літературознавства позначено як історію наукових напрямів, яка супроводжується дослідженнями і осмисленням суміжних із нею наукових ідей та методів. Тоді й виникають літературні школи, а саме: міфологічна, біографічна, культурно-історична, школа компаративістики та інші, які згодом стають науковими напрямками та вже самостійно формують доволі ефективні методи наукових досліджень [8, 338–339].

За спостереженнями видатних учених у галузі лінгвістики, зокрема В. Мещерякова, П. Білоус, В. Кухаренко, В. Виноградова та ін., основним завданням під час інтерпретації будь-якого художнього тексту є збагнути його естетичні цінності, а також національні та культурні особливості. Це можливо лише завдяки розумінню, що ж саме хоче висловити автор, виявленню його оцінної позиції, політичних, естетичних та морально-етичних орієнтирів, цікавих фактів біографії автора художнього твору, його досвіду у творчому процесі, зокрема в певному жанрі літератури, життєвих ситуацій, які виникали в нього під час написання твору, а також емоційних, оцінних, етичних та естетичних критеріїв реципієнта, які були ним використані для інтерпретації художнього тексту.

Таким чином, галузь дослідження художнього тексту та його образів разом із основними засадами напрямів сучасного літературознавчого аналізу з кожним роком набувають усе більшої актуальності, тому автори наукових досліджень із цієї теми мають звертатись передусім до цілісності людського життєвого досвіду, відображеного в художньому творі [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками з'являється все більше наукових праць, присвячених темі літературного аналізу художнього тексту та визначенню чітких характеристик різноманітних художніх образів. Науковець І. Козлик стверджує, що, згідно із сучасними дослідженнями, саме сфери методології літературознавства і теорії літератури не належать сьогодні до реально пріоритетних напрямів або таких, що насправді викликають стійкий інтерес і привертають належну увагу науковців [4, 42]. Так, на себе особливу увагу звертають українські автори С. Павличко, І. Дзюба, С. Андрусів, О. Домашенко, М. Насенко, В. Фьодоров та ін., які у своїх дослідженнях розглядають методологічні засади саме сучасного українського літературознавства, тому що сам факт їхньої діяльності об'єктивує світоглядні тенденції, на основі яких реально функціонує сучасна літературознавча практика.

Щодо пропонованого дослідження та попередніх студій, присвячених лінгвістичному аналізу художнього втілення героїні-«авантюристки» у творах Сідні Шелдона [10], зазначаємо, що його багатогранність зумовила застосування комплексного підходу, базованого на загальнонаукових, емпірико-теоретичних і спеціальних методах та прийомах аналізу таких гуманітарних наук, як: соціолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвогендерологія, лінгвопоетика і когнітивна лінгвістика. Окрім того,

на всіх етапах пропонованого аналізу використано процедури кількісних підрахунків для визначення кількісних параметрів вербалізації й концептуалізації аксіологічно забарвленого феномену «авантюристка» у романах Сідні Шелдона.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – це аналіз методологічної бази головних засад сучасних методів літературознавчого аналізу та загальнонаукових методів аналізу художнього тексту. Основне завдання – визначити специфіку та особливості художнього образу героїні-«авантюристки» у романах Сідні Шелдона.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що аналіз є одним з найважливіших методів наукового розуміння літературного твору, але аналітичний огляд цілого твору та визначення його складників не має бути самоціллю. Пізнання естетичної цілісності художнього тексту – це кінцева мета наукового аналізу літературно-художнього твору. Таким чином, аналіз у науковому розгляді твору постає хоча й важливим, але все ж допоміжним етапом роботи; він дає змогу цілісно осмислити будь-який художній твір [3, 3–17; 12].

Аналіз літературного твору передбачає насамперед згадати про сам жанр літератури «роман», а саме «авантюрний роман», тому що фактичним матеріалом нашого дослідження є авантюрно-пригодницькі романи американського письменника сучасності Сідні Шелдона. С. Ленська у статті, присвяченій жанровій специфіці малих епічних форм у теоретико-літературознавчому дискурсі, слушно зазначає, що жанр є одним із ключових понять у теорії та історії літератури, теоретичні засади якого були започатковані Аристотелем та Платоном [6, 87]. Серед наукових уявлень про сутність жанру та його ролі у творчості письменника існують різноманітні визначення. Наприклад, хтось визнає жанр художньою категорією, а хтось його повністю заперечує. Поняття «роман» (з фр. 'roman', англ. 'novel') розуміємо як великий епічний жанр, в основі якого лежить зображення приватного життя людини в нерозривному зв'язку із суспільним розвитком [2, 264]. Ознаками «роману» як літературного жанру прийнято вважати розгалуженість фабульних ліній сюжету, детальне розкриття життєвих доріг багатьох героїв протягом тривалого часу, а іноді й упродовж усього їхнього життя [10, 74]. Романи також можна поділити за ідейно-художнім змістом на: соціальні; філософські; сатиричні; історичні; родинно-побутові; пригодницькі; авантюрні.

Незважаючи на актуальність питання про виникнення жанру «роман, авантюрний роман», його існування та дослідження вимірюється століттями та все ще не втрачає актуальності в мовознавстві та літературознавстві сьогодення. За всі довгі роки свого існування роман безперервно розвивався, трансформувався, змінювався, але не змінилася його суть як найяскравішого типу епосу – це доля людини, найнесподіваніші, найприродніші, найвипадковіші та найбільш неможливі події її життя. Роман – універсальний жанр, який може якнайширше відтворювати життєві явища, порушувати такі фундаментальні питання, як духовність, мораль, етика, виживання,

суспільство, соціальне планування, створювати загальну картину життя, сповнену складних перипетій і протиріч, він глибоко й всеосяжно досліджує формування та розвиток характеру людини. Його оригінальність підкреслюється особливим, специфічним смисловим аспектом. Якщо схарактеризувати пригодницький роман, то це роман із сюжетом, сповненим незвичайних подій, що характеризується несподіваними поворотами та величезною швидкістю свого розвитку [11, 222].

В. С. Муравйов висвітлює характерні риси для жанру пригодницької літератури в цілому. Аналіз їх дає підстави вважати, що всі вони притаманні саме авантюрному роману. Це:

- присутність героїв і лиходіїв серед всіх персонажів твору;
- стрімкий розвиток подій та гострота сюжетних ситуацій;
- велика кількість переживань героїв;
- наявність переслідувань, викрадання чи вбивств героїв;
- наявність таємниць і загадок упродовж усього твору [9].

Серед багатьох письменників, творчість яких належить до авантюрної літератури, безумовно, необхідно виділити популярного американського письменника минулого століття Сідні Шелдона. Він є автором цілого ряду авантюрних романів, які відразу ставали бестселерами у багатьох країнах світу. Його романи були перекладені на 51 мову та опубліковані в десятках країн загальним тиражем 275 мільйонів екземплярів [10, 76].

Після стислого літературознавчого огляду поняття «роман» та «авантюрний роман» постає необхідність визначення головних методів літературознавчого аналізу для подальшого опису образу художньої героїні-авантюристки. За П. Білоус, розуміємо «метод у літературознавстві» як систему наукових засобів тлумачення літературного феномену, спосіб його розуміння й висвітлення, який формується у процесі осмислення словесних творів і залежить від світогляду та естетичних смаків інтерпретатора [1, 40]. Оскільки, лише використовуючи різноманітні літературознавчі методи, можна глибше зрозуміти сам художній твір та чітку авторську позицію, зробимо їх стислий огляд. Так, у багатьох працях із теорії літератури та сучасної методології літературознавства виокремлюють такі літературознавчі школи, які, своєю чергою, започаткували окремий метод літературознавчого дослідження та аналізу художнього тексту:

1. *Міфологічна школа*: методика міфологічного аналізу, налаштована на розпізнання і виявлення в художній канві міфів або міфологічних структур, ідентифікацію літературного варіанта міфу з інваріантом, сформованим у фольклорі, з'ясування художньої функції міфологічного образу в контексті літературного твору та дослідження мотиву звернення письменника до нього.

2. *Культурно-історична школа*: теоретичною основою цієї школи та її методу стала філософія позитивізму, тобто розуміння мистецтва як відтворення соціального життя суспільства. Засновником

культурно-історичної школи вважають французького вченого І. Тена (1828–1893 рр.).

3. *Психологічна школа*: системні основи школи в літературознавстві сформувалися наприкінці XIX ст. під впливом праць німецького філософа і етнопсихолога В. Вундта (1832–1920 рр.) та українського мовознавця О. Потебні (1835–1891 рр.). Однією з досліджуваних психологічною школою проблем є психологія творчості, завдання якої полягає у вивченні психологічних передумов творчої діяльності, перебігу творчого процесу – від зародження задуму автора до завершення його роботи над письмовим текстом, ірраціональної природи натхнення та формування індивідуального стилю.

4. *Біографічний метод*: цей метод вивчення літературного твору, пов'язаний з біографією автора, зародився ще в давньоримській літературі, а вже як метод літературознавства був започаткований у XIX ст. Ш. О. Сент-Бевом, який запропонував новий підхід до аналізу творчості письменника. Установити глибинний зв'язок творчості та біографічних даних – означає поглибити розуміння і самих творів, і процесу творчості, зазирнути у внутрішній світ митця, збагнути його мотивацію та простежити історію виникнення твору від самих його витоків.

5. *Філологічний метод*: специфіка цього методу полягає у збиранні, систематизації та тлумаченні текстів з огляду на їхні мовні особливості. Елементи філологічного методу також наявні при вивченні поезики, тропіки, риторики, стилістики, а також сюжетної та образної структури словесного твору.

6. *Компаративістика*: школа та методи компаративістики (порівняльного літературознавства) сформувалися у XIX ст. під впливом праць таких дослідників, як Т. Бенфей (1809–1888 рр.) та О. Веселовський (1838–1906 рр.). Компаративістські дослідження зорієнтовані на: міграцію сюжетів, мотивів та їхні варіанти в національних літературах; типологію художніх форм; історичну еволюцію художніх форм; культурний контекст окремих літературно-мистецьких явищ.

7. *Феноменологія*: на початку XX ст. у філософії, а згодом й у літературознавстві поширився науковий метод літературно-критичної інтерпретації словесних творів, базований на з'ясуванні його мовно-смислових джерел і психологічних передумов виникнення.

8. *Літературна герменевтика*: основи сучасного методу герменевтики заклали М. Гайдеггер (1889–1976 рр.), Г. Гадамер (1900–2002 рр.) та П. Рікер (1913–2005 рр.). Що стосується герменевтики в літературознавстві, то тут її ключовим поняттям є розуміння художнього тексту. Герменевтика передбачає індивідуальне прочитання, освоєння тексту, яке спирається на попередній естетичний і мисленевий досвід реципієнта.

9. *Рецептивна естетика*: теорія рецепції започаткована у 60-ті роки XX ст. Г. Яуссом (1921–1997 рр.) та В. Ізером (1926–2007 рр.). Головна засада рецептивної естетики – активна роль читача у процесі пізнання літературного тексту, тому у системі

«автор – твір – читач» акцентовано на останньому компоненті. Таким чином, метод рецептивної естетики, використовуваний у літературознавчому аналізі, дає змогу розглядати художній текст як зорієнтовану на читача структуру, а також вивчати читачькі реакції та оцінки.

10. *Структуралізм і семіотика*: це два літературознавчих напрями, що розглядають мистецтво як особливу мову або систему знаків, а сам художній твір – як знак чи знаки цієї системи [9].

Після такого огляду є необхідним виділити безпосередньо ті методи літературознавчого аналізу, які застосовано для дослідження образу героїні-авантюристки в художніх творах Сідні Шелдона, а саме: біографічний та філологічний, культурно-історичний та компаративний методи разом із методами літературної герменевтики та рецептивної естетики. Усі дібрані методи дослідження художнього тексту уможливили сформулювати чітке уявлення та виокремити характерні ознаки художнього образу героїні-авантюристки в романах С. Шелдона. Уважаємо доцільним зазначити серед них такі:

- *за специфікою образу дійової особи*: героїня виступає у творах як суб'єкт розповіді й водночас як об'єкт;

- *за своїм соціальним і матеріальним становищем*: авантюристка є незаміжною дівчиною чи самотньою жінкою середнього віку;

- *за зовнішністю*: це молода, чарівна, гарна, приваблива, а іноді й фатальна жінка-красуня;

- *за характером*: героїня-«авантюристка» рішуча, смілива, доволі відчайдушна та жорстока, розумна та хитра, досвідчена жінка;

- *за особливостями поведінки*: вчинки та поведінка авантюристки майже завжди ситуативні, тому вони залежать від подій, у які потрапляє ця героїня-«авантюристка» упродовж роману;

- *за характером діяльності*: героїню-«авантюристку» можна схарактеризувати двома позиціями: з одного боку, вона має звичайну роботу (секретар, офіс-менеджер тощо), з іншого – займається великим бізнесом і навіть шахрайством та злочинною діяльністю; більшість випадків у діапазоні дій авантюристки спочатку реалізується в її приватному житті, а потім поширюється на її кар'єру чи будь-яку іншу соціальну сферу;

- *за життєвим кредом*: мета героїні-«авантюристки» – це прагнення помсти чи влади, з яким вона народжується від початку художнього твору або здобуває протягом розвитку подій художнього твору;

- *за мовною характеристикою*: художній образ героїні-«авантюристки» майже не виділяється особливими чи специфічними мовними засобами;

- *за авторським ставленням*: авантюристку героїню автор поважає та навіть співчуває їй;

- *за персонажним ставленням*: особисті стосунки чи зв'язок героїні-«авантюристки» з іншими героями твору визначають їхнє ставлення до неї [10, 81–82].

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Отже, сумуючи всі зазначені сучасні методи літературознавчого аналізу художнього тексту та специфічні особливості художнього образу героїні-«авантюристки», які систематизовано з урахуванням методологічних засад літературознавства в їх тісному зв'язку з лінгвістикою, доходимо висновку, що досі не виокремлено єдиний загальноприйнятий метод літературознавчого аналізу для розгляду структурних елементів художнього тексту, оскільки кожен науковець повинен сам вирішувати, який із них буде найбільш ефективним для того чи того дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : підручник / за наук. ред. Олександра Галича. Вид. 2-е, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
3. Єсін А. Б. Принципи та прийоми аналізу літературного твору : навч. посібник. Вид. 3-тє. Москва : Флінта : Наука, 2000. 248 с.
4. Козлик І. В. Методологічний стан сучасного українського літературознавства : деякі аспекти проблеми. Київ : Логос, 2006. Вип. VIII. С. 36–61.
5. Лебедев І. В. Проблема жанрової класифікації фантастики як виду приключенської літератури. *Знання. Розуміння. Уміння*. Москва : Изд-во МГУ, 2015. № 3. С. 362–368.
6. Ленська С. В. Жанрова специфіка малих епічних форм у теоретико-літературознавчому дискурсі. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. 2013. № 4 (2). Сер. : Літературознавство. С. 85–93.
7. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон. Москва : Искусство, 1974. Т. 3. 336 с.
8. Моклиця М. В. Вступ до літературознавства : посіб. для студ. філол. факультетів. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 468 с.
9. Муравйов В. С. Пригодницька література. URL: <http://www.bse.scilib.com/article092765.html> 9 (дата звернення: 15.11.2021).
10. Русакова А. В. Лінгвокультурний типаж «авантюристка» в художньому втіленні: гендерний і семантико-когнітивний аспекти (на матеріалі романів Сідні Шелдона) : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2017. 320 с.
11. Русакова А. В. Специфіка репрезентації жіночих образів в авантюричних романах (на матеріалі творів С. Шелдона). *Англістика та американістика*. Дніпро, 2013. Вип. 10. С. 221–224.
12. Тичер С., Водак Р. Методы анализа текста и дискурса. Харьков : Гуманитарный центр, 2009. 356 с.

REFERENCES

1. Bilous, P. V. (2011). Vstup do literaturoznavstva [Introduction to literary criticism]: navch. posibnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
2. Halych, O., Nazarets, V., Vasyliiev, Ye. (2005). Teoriia literatury [Theory of literature]: pidruchnyk / za nauk. red. Oleksandra Halycha. Vyd. 2-e, stereotyp. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Yesin, A. B. (2000). Pryntsypy ta pryomy analizu literaturnoho tvoruv [Principles and methods of analysis of a literary work]: navch. posibnyk. Moskva: Flynta: Nauka [in Ukrainian].
4. Kozlyk, I. V. (2006). Metodolohichni stan suchasnoho ukrainskoho literaturoznavstva: deiaki aspekty problem [Methodological state of modern Ukrainian literary criticism: some aspects of the problem]. *Lohos*, 8, 36–61 [in Ukrainian].
5. Lebedev, Y. V. (2015). Problema zhanrovoi klasyfikatsyy fentezy kak vyda prykliuchencheskoi lyteratury [The problem of genre classification of fantasy as a kind of adventure literature]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. Moskva: Izd-vo MGU, 3, 362–368 [in Russian].
6. Lenska, S. V. (2013). Zhanrova specifika malikh epichnikh form u teoretiko-literaturoznavchomu diskursi [Genre specificity of small epic forms in theoretical and literary discourse]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody*, 4 (2), 85–93 [in Ukrainian].
7. Losev, A. F. (1974). Istoriya antichnoy estetiki: Sofisty. Sokrat. Platon [History of Ancient Aesthetics: The Sophists. Socrates. Platon]. Moskva: Iskusstvo, 3 [in Russian].
8. Moklytsia, M. V. (2011). Vstup do literaturoznavstva [Introduction to literary criticism]: posib. dlia stud. filol. Fakultetiv. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
9. Muraviov, V. S. Pryhodnytska literatura [Adventure literature]. Retrieved from: <http://www.bse.scilib.com/article092765.html> [in Russian].
10. Rusakova, A. V. (2017). Linhvokulturnyi typazh “AVANTIURYSTKA” v khudozhnomu vtilenni: hendernyi i semantyko-kohnityvnyi aspekty (na materialy romaniv Sidni Sheldona) [Linguo-cultural type of “adventuress” in the artistic embodiment: gender and semantic-cognitive aspects (based on Sidney Sheldon’s novels)]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
11. Rusakova, A. V. (2013). Spetsyfika reprezentatsii zhinochikh obraziv v avantiurnykh romanakh (na materialy tvoriv S. Sheldona) [The representation specifics of female characters in adventure novels (based on the works of S. Sheldon)]. *Anhlistyka ta amerykanistyka*. Dnipro, 10, 221–224 [in Ukrainian].
12. Tycher, S., Vodak, R. (2009). Metody analiza teksta y dyskursu [Text and Discourse Analysis Methods]. Xarkov: Gumanitarnyy tsentr [in Russian].

УДК 811.161.2'42'367.625.43:821.161.2.09(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.17>

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ ЯК ВИРАЗНИКІВ АТРИБУТИВНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У МОВОТВОРЧОСТІ О. ЛУПІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ О. ЛУПІЯ «ПАДІННЯ ДАВНЬОЇ СТОЛИЦІ»)

Польова С. І.

Жидачівський заклад загальної середньої освіти № 2

Кушлик О. П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано семантичний потенціал дієприкметників як виразників атрибутивних семантико-синтаксичних відношень у мовотворчості О. Лупія. Матеріалом дослідження послужував текст роману О. Лупія «Падіння давньої столиці». Передусім окреслено місце дієприкметника в граматиці сучасної української літературної мови. З'ясовано, що сьогодні відомо чотири підходи до визначення його граматичного статусу – як форми дієслова, як відносного прикметника, як частини мови, позначеної двоїтістю на всіх рівнях системи мови (або т. зв. гібридного утворення), як функційно різнорідного утворення, один зі складників якого кваліфікують як віддієслівний прикметник (дієприкметник), а інший – як аналітичне пасивне дієслово. Визначено засади таких підходів, проаналізовано морфологічні та синтаксичні особливості, характерні для дієприкметника тієї чи тієї кваліфікації.

У запропонованому дослідженні дієприкметник потрактовано як функційно різнорідне утворення. Розмежовано морфологічні характеристики дієприкметників як функційно різнорідних утворень та установлено синтаксичний потенціал їх у прислівній синтаксичній позиції, де вони виражають атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, та присудковій дієслівній позиції, у якій експлікують предикативні семантико-синтаксичні відношення.

Увагу зосереджено на встановленні семантичного континууму дієприкметників як виразників атрибутивних семантико-синтаксичних відношень. Зазначено, що розвиток у тому чи тому простому реченні атрибутивних семантико-синтаксичних відношень є ознакою семантично ускладненого простого речення, що складається з базової структури, репрезентованої предикатом і валентно зумовленими субстанційними синтаксемами, та фрагмента іншого речення (чи описової конструкції), який становить згорнутий (сконденсований, модифікований) елемент-замінник інформації цього речення. Наголошено, що необхідною умовою постановки атрибутивних відношень між членами речення є залежність аналізованого другорядного члена речення від іменника (тобто т. зв. присубстантивна позиція). Установлено значеннєвий континуум дієприкметників у ролі атрибута: виокремлено понад 15 семантичних груп дієприкметників; виявлено наповнення їх; простежено значеннєві відтінки, які здатні виражати дієприкметники найбільш наповнених семантичних груп.

Ключові слова: семантико-синтаксичний аспект, дієприкметник, гібридне утворення, функційно різнорідне утворення, прислівна позиція, дієслівна позиція, атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, семантичні групи, означення, атрибут.

Poliova S. I., Kushlyk O. P. Semantic potential of participles as expressers of attributive semantic-syntactical relations in the language formation of O. Lupiy (based on O. Lupiy's novel "The fall of the ancient capital"). The article analyzes the semantic potential of participles as expressers of attributive semantic-syntactical relations in the language formation of O. Lupiy. The research is based on the text of O. Lupiy's novel "The Fall of the Ancient Capital". The authors primarily focus on the approaches to the study of the participle in the modern Ukrainian literary language grammar. It is found out that currently there are four approaches to determining its grammatical status – as a verb form, as a relative adjective, as part of speech with a characteristic duality at all levels of the language system (or a hybrid formation), as a functionally heterogeneous formation, one of the components of which is qualified as a verb adjective (verb adjective), and the other – as an analytical passive verb. The article outlines the grounds of these particular approaches and analyzes morphological and syntactic features characteristic of the participle of a certain qualification.

The proposed study treats the participle as a functionally heterogeneous formations, distinguishes morphological characteristics of participles as functionally heterogeneous formations and determines their syntactic potential in the syntactic position depending on one word, in which they express attributive semantic-syntactical relations, and the predicate verb position, which explicates predicative semantic-syntactical relations.

Attention is focused on establishing the semantic continuum of participles as expressers of attributive semantic-syntactical relations. It is noted that the development of attributive semantic-syntactical relations in a simple sentence is a sign of a semantically complicated simple sentence consisting of a basic structure represented by a predicate and valence-conditioned by substantive syntaxemes, and a part (fragment) of another sentence (or descriptive construction

that constitutes a curtailed (condensed, modified) element of the second (or even third) sentence. It is emphasized that a necessary condition for the formation of attributive relations between sentence members is dependence of the analyzed secondary member of the sentence on the noun (i. e. the so-called pre-substantive position). The semantic continuum of participles as an attribute is established: more than 15 semantic groups of participles are singled out; their scope is ascertained; semantic shades that can be expressed by the participles of the most plentiful groups are studied.

Key words: semantic-syntactic aspect, participle, hybrid formation, a functionally heterogeneous formation, position depending on one word, verb position, attributive semantic-syntactic relations, semantic groups, attribute.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасній лінгвоукраїністиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. поширеною практикою є вивчення всіх морфологічних і синтаксичних явищ на засадах функційно-категорійної граматики, що передбачає розгляд питань, пов'язаних з т. зв. синтаксичною деривацією, семантико-синтаксичним аспектом аналізу синтаксичних одиниць, категорією валентності й пропозиції як міжрівневих категорій, елементарними та ускладненими структурами (з позицій як формально-синтаксичного, так і семантико-синтаксичного підходів) тощо. Зрозуміло, що дослідження цих питань передусім стосується синтаксичного рівня. Проте студіювання синтаксичних явищ власне в такому контексті має безпосередній вихід і на морфологію, зокрема на кваліфікацію морфологічного статусу слів, позаяк, лише з'ясувавши ті чи ті граматичні особливості слів, можна доходити висновку про їхню здатність виконувати відповідну синтаксичну функцію. І, навпаки, здатність виражати аналогічні зі словами тієї чи тієї частини мови належності семантико-синтаксичні відношення є підставою для висновування щодо морфологічної природи таких синтаксичних одиниць. Усе це спричинило перегляд положень традиційного вчення щодо частини мови статусу деяких мовних одиниць. Чільне місце серед таких мовних одиниць належить дієприкметникові, який останнім часом усе частіше в академічній практиці кваліфікують як функційно різнорідне утворення, що в різних синтаксичних позиціях виконує різні функції (релевантними для кваліфікації дієприкметника як функційно різнорідного утворення є його атрибутивна і предикативна функції) і що має відповідно різні граматичні особливості. Свідченням такої граматичної розмежованості обсягу дієприкметникового потенціалу слугують й відповідні терміни для їх номінування – *дієприкметники* (у присубстантивній позиції) і *аналітичні пасивні дієслова* (у дієслівній позиції) [5, 296]. Граматичне розмежування дієприкметників і аналітичних пасивних дієслів детермінує експліковану ними семантику, що становить неабиякий інтерес і що ще не було предметом докладного вивчення, а тим паче коли йдеться про фактичний матеріал, дібраний з творів письменників, які з метою стилістичного увиразнення динамізму зображуваних подій умисне використовують в одній конструкції по кілька таких утворень. Усе це зумовило *актуальність* пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвоукраїністиці відомо чимало наукових праць, присвячених, з одного боку, аналізу дієприкметників з урахуванням певної кваліфікації їх у граматиці сучасної української мови, а з іншого – узагальненню цих кваліфікацій з обґрунтуванням доцільності

пристати до тієї чи тієї позиції. Питання статусу дієприкметників у граматиці сучасної української літературної мови і відповідно до цього їхніх морфологічних, синтаксичних особливостей порушували І. К. Кучеренко, Г. М. Дмитренко, В. М. Русанівський, М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик, А. П. Грищенко, М. Я. Плющ, Г. М. Гнатюк, В. О. Горпинич, О. К. Безпояско, І. Р. Вихованець, О. В. Кульбабська та ін. Проблеми, пов'язані з узагальненням випрацьованих теоретичних положень щодо різних статусів дієприкметників в українському мовознавстві, а також в українському мовознавстві та закордонному, розв'язували Ю. О. Божко, М. В. Родюк, І. А. Ярошевич та ін. Проте і досі щодо цих питань однастайності досягти не вдалося, що спричинено складністю природи дієприкметника в граматиці як української мови, так і інших мов.

Формулювання мети й завдань статті. Мета статті – визначити семантичний потенціал дієприкметників як виразників атрибутивних семантико-синтаксичних відношень в контексті їхньої кваліфікації як функційно різнорідних утворень. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**: 1) окреслити граматичні особливості дієприкметника як функційно різнорідного утворення; 2) систематизувати семантику дієприкметників як виразників атрибутивних семантико-синтаксичних відношень; 3) простежити значеннєві відтінки атрибутів, виражених дієприкметниками, найбільш наповнених за обсягом семантичних груп.

Матеріалом для дослідження послугував текст історичного роману О. Лупія «Падіння давньої столиці». Мовотворчість О. Лупія є свідченням надзвичайної місткості і яскравості зображуваних описів природи, подій, характеру й зовнішності персонажів, особливостей їхніх взаємин тощо. Серед засобів досягнення такої місткості і яскравості чільне місце посідають дієприкметники, зокрема в ролі виразників атрибутивних семантико-синтаксичних відношень. Без перебільшення можна висловити, що часте вживання автором дієприкметників у ролі атрибутів як засобу створення особливої образності є прикметною рисою стилю О. Лупія.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних граматиках української літературної мови дієприкметник кваліфікують як форму дієслова [13, 171–178; 7, 214; 8, 320]; як відносний (віддієслівний) прикметник [11, 441–446; 10; 1, 120]; як лексико-граматичний розряд слів, «позначений двоїстістю та всіх рівнях системи мови – морфологічному, синтаксичному, семантичному» [6, 216]; як функційно різнорідне утворення, репрезентоване дієприкметниками й аналітичними пасивними дієсловами [3, 128; 4, 150; 5, 297]. Дослідження дієприкметників в одному з названих аспектів обов'язково передбачає

знання інших – з метою обґрунтувати своє бачення щодо підтримуваної позиції, намітити з урахуванням підтримуваної позиції концепт дослідження, вибрати тактику аналізу фактичного матеріалу, окреслити особливості описуваного явища тощо.

Засадничим для розгляду дієприкметника як форми дієслова чи відносного (віддієслівного) атрибута було орієнтування на якийсь один аспект вживання (атрибутивний чи дієслівний) і відповідного морфологічного оформлення дієприкметника. Не погоджуючись з таким підходом і наголошуючи на потребі урахування в кваліфікації граматичного статусу дієприкметника характеру співвідношення дієслівних і прикметникових граматичних категорій, І. Р. Вихованець потрактував дієприкметник як «специфічне граматичне утворення, одна частина якого належить до прикметника, а інша – до дієслова» [5, 293]. А отже, для дієприкметника, на його думку, характерна функційна різномірність. У межах прикметникової площини дієприкметник виявляє залежність від субстантива, виражає граматичні значення залежних від означуваного слова граматичних категорій роду, числа і відмінка і відповідно за таких умов втрачає визначальні дієслівні категорії, зокрема категорію часу, виду, стану. Зі свого боку, на рівні дієслівної системи дієприкметник мінімілізує до нейтралізації граматичні значення роду, числа і відмінка, позаяк засобом вираження вищо-часового способового значення слугує та чи та дієслівна зв'язка, посилюючи спроможність виражати час, вид, стан тощо. Проте І. Р. Вихованець наголошує, що дієприкметник сам не виражає час – теперішній чи минулий, а тільки утворюється від дієслів теперішнього чи минулого часу, – тому, на думку науковця, доцільно говорити лише про співвіднесеність з граматичною категорією часу, а не про безпосередню спроможність виражати її [5, 293]. Таку думку підтримують й інші мовознавці [2, 179].

Ще одним доказом неспроможності самого дієприкметника виражати граматичне значення того чи того часу є можливість переведення будь-якого присубстантивного дієприкметника в дієслівну позицію за допомогою т. зв. аналітичної синтаксичної морфеми-зв'язки. «Якби дієприкметник сам виражав дієслівний час, то його не можна було б транспонувати у три грами категорії часу» [5, 293].

Неспроможність експлікувати граматичне значення часу є першою причиною, якою пояснюють прихильники четвертого підходу вилучення дієприкметників в присубстантивній позиції із частиномовного класу дієслів. Друга причина – це нездатність дієприкметників у тій самій присубстантивній позиції виражати граматичне значення способу – умовного чи наказового. Щоб дієприкметник міг реалізувати це, його потрібно перемістити в дієслівну позицію за допомогою все тієї самої т. зв. аналітичної синтаксичної морфеми-зв'язки. Аналітична синтаксична морфема-зв'язка за умови перебування дієприкметника в дієслівній позиції є виразником ще однієї (правда, невластиві дієслівної) категорії – категорії особи, яку в присубстантивній позиції знівельовано.

На противагу проаналізованій неспроможності дієприкметників у присубстантивній

позиції виражати категорії часу, способу й особи, вони можуть повною мірою передавати граматичне значення виду – доконаного чи недоконаного, але ця граматична категорія не є релевантною для уналежнення дієприкметників у такій позиції до класу дієслів, бо категорію виду зберігають і віддієслівні іменники (пор.: *прочитати* → *прочитання* та *читати* → *читання*), і віддієслівні прикметники (пор.: *читати* → *читаний* та *прочитати* → *прочитаний*), і віддієслівні прислівники (пор.: *читати* → *читаючи* та *прочитати* → *прочитавши*).

Щодо граматичних категорій дієприкметника в присубстантивній позиції, то, як уже зазначалося, важливими тут є категорії роду, числа і відмінка. Ці категорії виявляють залежність від граматичних значень роду, числа і відмінка означуваного слова, тобто мають неавтономний, синтаксично залежний характер, подібно до залежності прикметникових граматичних категорій роду, числа і відмінка від означуваного слова. Інакше кажучи, за функційними характеристиками категорії роду, числа і відмінка присубстантивного дієприкметника належать до прикметникової площини.

«Нейтралізація у приіменникових дієприкметниках визначальних дієслівних граматичних категорій не дає підстав зарахувати їх до класу дієслів. І навпаки, висхідна активність у приіменникових дієприкметниках прикметникових ознак, зокрема характерних для прикметника словозмінних категорій роду, числа і відмінка, уможливує виокремлення дієприкметників у розряд віддієслівних прикметників у прикметниковому класі слів» [5, 296].

Зовсім по-іншому себе ведуть дієприкметники пасивного стану, зокрема в присудковій дієслівній позиції, де вони через посередництво дієслівних зв'язок набувають виразних дієслівних категорій часу, способу, стану, виду, особи тощо.

З урахуванням усього сказаного постає потреба чіткого розмежування різновидів дієприкметникових складників – дієприкметників у субстантивній позиції – *віддієслівних прикметників*, для яких характерні граматичні категорії залежних роду, числа і відмінка і нейтралізовані дієслівні категорії, і дієприкметників у присудковій дієслівній позиції – *аналітичних пасивних дієслів*, яким властиві дієслівні категорії часу, способу, стану, виду, особи тощо і відповідно для яких нейтралізовані прикметникові категорії.

Складність перебігу процесу перетворення підрядної (чи описової) частини в атрибут, на думку О. В. Кульбабської, зумовлена різновидами предиката, а також граматичними особливостями опорного іменника (власне іменника, або іменника з предметним значенням, чи віддієслівного іменника). Науковиця наголошує, що предикати якості зазнають значно простішого перетворення в атрибут, ніж предикати стану чи дії. До того ж менш ускладненими є трансформації базових предикатів якості, стану, процесу, дії тощо, якщо опорним є власне іменник, або іменник з предметним значенням. За умови ж перетворення конструкцій з віддієслівними опорними іменниками, «атрибутивні відношення між опорним відпредикатним іменником і залежним

прикметником конденсують у собі семантично-складне речення з прихованими семантико-синтаксичними відношеннями між двома елементарними простими реченнями, одне з яких – базове, інші – згорнуті» [9, 344].

Семантика дієприкметників в атрибутивній (прислівна позиція) функції має різний ступінь наближення із семантикою мотивувального дієслова, що залежить від ступеня розвитку в дієприкметникові нових значень, які з'являються через потребу називання ними нових понять. З огляду на це вирізняють два типи віддієслівних атрибутів: 1) ті, утворення яких ґрунтоване на прямому значенні мотивувального дієслова і 2) ті, які постали внаслідок розвитку переносних значень [6, 120]. Зрозуміло, щоб типізувати одиничний атрибут, потрібна т. зв. колокація (тобто поєднання дієприкметника з означуваним словом), яка і дасть змогу зорієнтуватися з етапом розвитку значення цього атрибута – пряме, яке зберігає тісний зв'язок з мотивувальним словом, чи переносне, яке розвивається внаслідок переосмислення (метафоризації, метонімізації) первинного значення.

До першого типу відносимо конструкції на кшталт: *плетений* кошик (40), *поранений* Данило (28), *знахабнілі* нападники (198), *пошматоване* вбрання (31), *незрозумілі* слова (31), *свіжоприготована* баранина (31), *обдаровані* діти (99), *вишикуване* військо (32), *збуджені* дружинники (190), *озлоблений* чоловік (62), *вгодовані* коні (83), *загратоване* вікно (100), *поношена, обшарпана* одежина (151) тощо. Віддієслівні прикметники тут характеризують предмет, якому притаманна названа ознака чи властивість. На протилугу цьому дієприкметники другого типу передають семантику, яка розвинулася на основі переосмислення первинного значення, що засвідчує певну образність позначуваної ними реалії, напр.: *прихована* ворожість (33), *озлоблені* очі (70), *розлютовані* очі (307), *усміхнені* очі (97), *нахмурені* брови (307), *понівечені* схили (389), *занімілий* ліс (145), *збуджені* голоси (136), *принишклі* поля (200), *настояне* повітря (262), *розтривожена* душа (340), *відчужена* урочистість (373) та ін.

Показовим є розвиток переносного значення в тому чи тому дієприкметникові, якщо є змога порівняти випадки вживання того самого дієприкметника з обома значеннями – прямим і переносним. Фактичний матеріал, дібраний з тексту роману О. Лупія «Падіння давньої столиці», засвідчує приклади такого вживання дієприкметників, пор.: *Вартовий* грідень, побачивши перед собою кількох *озлоблених* чоловіків, готових накинута на нього, спробував тут же зачинити ворота, та було пізно (62–63) і ... чого варті їхні сльози на *озлоблених* очах, ніколи б вони не впустили Романовича в Галич... (70).

Увесь обсяг позначуваних одиничними дієприкметниками реалій можна структурувати кількома семантичними групами, зокрема на позначення:

1) характеристик зовнішнього вигляду людини, пор.: *випуклий, згорблений*, напр.: *Жила* пильсувала на *випуклому* чолі... (350); *Тричі* просив [Мстислав] *сторожу* пропустити, і *тричі* худорлявий *згорблений* тивун відповідав, що *Святослав* Всеволодович не бажає його *бачити*... (19);

2) характеристик фізичного стану людини, пор.: *виснажений, знеможений, знесилений, поранений, покалічений, стомлений, розчервонілий, задиханий, підтягнутий*, напр.: *Пригнічені* чеканням смерті, *голодні й виснажені* русини раптом заворушилися, *поспішили до своїх возів*... (250); *До садиби* наближалась *знеможена* Предслава (56); *Олексій* добре чув різкі *слівця* монахів *Георгія і Серапіона* про *знесиленого* юнака (385); *Важко* було йому [Дмитрові], *пораненому, покаліченому, іти*, *ледве* переставляючи ноги, *час від часу* зупиняючись (446); *В цей час* на *подвір'я* вбіг *сусідський хлопчина, розчервонілий, задиханий* (111); *На той час* *прибігли задихані* вої (160); *Це був стрункий, міцний у тілі, підтягнутий* *молодик* (115);

3) результату фізичного впливу на людину з боку інших людей (здебільшого насильного впливу), пор.: *побитий, полонений, убитий, поранений, покалічений*, напр.: *Немало* людей зібралось *й довкола* *полоненого* монгола (279); *Подумалося* *переодягти* *хлопця* в одяг *убитого* монгола, *але* для цього *потрібно* бути *досвідченим і спритним* (354); *То там, то там* падали *убиті й поранені* вої, *а хвили* поміж *лодіями* *здіймалися* *все вище, вкриваючись* *червоною піною* (286); *чи з боку* природних сил, пор.: *розкуйовджений*, напр.: *Тут* *вийшов наперед* *Мстислав і, погладивши онука* по *розкуйовдженому* *білявому волоссі, тихо* *мовив*... (56);

4) характеристик емоційного стану людини, зокрема для вираження:

а) розпачу, пор.: *заплаканий, пригнічений*, напр.: *Любину, пригнічену й залякану, спочатку* не *повірив* [Гор], *що в їхньому* *домі* є *справжня* *полонянка* (100);

б) страху, пор.: *зляканий, наляканий, переляканий*, напр.: *Побачивши* *Налякані* *люди* *побігли* *за ним* *на* *вищу* *місцину*, *звідки* *було* *краще* *видно* *Задніпров'я* (264); *Неподалік* *біля* *бійниць* *згурмилися* *перелякані* *монахи* (336);

в) розгубленості, пор.: *приголомиений*, напр.: *Приголомиений* *хлопчина* *зовсім* *знітився, опустил* *голову*... (106);

г) тривоги, пор.: *стривожений, стурбований, схвилюваний, збуджений*, напр.: *Лише* *інколи* *з-за* *парканів* *та* *огорож* *виглядали* *стривожені* *мешканці*... (378); *Схвилювані* *дружинники* *і* *воїни* *з* *народного* *ополчення* *голосно* *загукали*... (382); *Олексій* *з* *прикрістю* *для* *себе* *визнав, що* *словом* *своїм* *не* *може* *переконати* *збудженого* *юнака* (215);

г) нахабності, пор.: *знахабнілий*, напр.: *Дорогочин, розбили там* *знахабнілих* *нападників* *хрестоносців* *і* *повернули* *город* *отця* *їхнього* *собі* (198);

д) невдоволеності, пор.: *невдоволений*, напр.: *Оленько* *махнув* *рукою, знаючи, що* *не* *пересварить* *дружину, не* *зважає* *і* *на* *її* *невдоволене* *бубоніння, пішов* *з* *подвір'я* (18);

е) неврівноваженості, пор.: *неврівноважений*, напр.: *Знав* [Мстислав] *свого* *сина, нервового, неврівноваженого: завжди* *йому* *щось* *не* *так, завжди* *чимось* *невдоволений, погорлає, погорлає, а* *тоді* *відходить* (18–19);

є) злості, люті, пор.: *розлютований, озвірілий*, напр.: ...*довкола* *розлютовані* *нукери, готові*

кожного, хто вихопиться з монастиря, пошматувати (354);

5) характеристик інтелектуальних чи інших природних здібностей людини, напр.: *обдарований*, напр.: *Бела знав про всі зв'язки Данила та його брата, не менше відважного і обдарованого полководця Василька Волинського...* (258);

6) характеристик соціального стану людини, пор.: *знедолений, покинутий*, напр.: *Турбуючись за долю багатодітних сімей, за самотніх, знедолених, покинутих людей...*, він [восвода Дмитро] *не забував і про свою родину...* (328–329);

7) характеристик щодо готовності до виконання тих чи тих дій, пор.: *оснащений, озброєний*, напр.: *Зібрав [Олелько] у яру озброєних односельців* (83);

8) характеристик фізичного стану тварини, пор.: *вгодований, змилений*, напр.: *Здіймаючи неймовірний шум, пробіг вгодований дик, проте ніхто не зміг поцілуги його* (165); *І коли молодий, із чорними тонкими вусами десятицький Оберемко прискакав на змиленому коні до княжого двору і, спритно зіскочивши на землю, приготувався доповідати, Дмитро усім єством передчув біду* (268);

9) характеристик просторового розташування предметів, зокрема щодо горизонтального, пор.: *відкритий, віддалений*, напр.: *У відкритий пролом в'їхали вершники і стали на підмогу своїм* (61); *Данило все оглядав місцевість, дороги, віддалений ліс, річку...* (197), або вертикального орієнтира, пор.: *піднятий, опущений*, напр.: *Гриді з піднятими смолокипами поспішили за ним [Борисом]* (106), *Троє вершників на низькорослих конях поволі в'їхали на опущений міст через глибокий рів* (405), або ж горизонтально чи вертикального – залежно від змісту, пор.: *видовжений*, напр.: *Там, на видовжений галявині, звідусюд оточеній старими соснами, а від річки – дубовим пралісом, у десятих землянках жили жінки і дівчата Здвижівки та доколишніх сіл* (358) (у реченні дієприкметник *видовжений* виражає характеристику щодо горизонтальної площини);

10) характеристик звукових параметрів предмета, пор.: *приглушений*, напр.: *Часте дихання, невиразні звуки, що нагадували приглушений плач, додав йому [Гореві] сміливості...* (104); *Усі охоче приглушеними голосами підтакували йому [Батуханові]...* (399);

11) характеристик способу приготування страв, пор.: *смажений, копчений, варений, свіжоприготований*, напр.: *Слуги приносили тарелі із смаженою і копченою дичиною, варену рибу, сир, горіхи, різні солодоці, корчаги з вином, медівкою, пивом* (201); *Випив [Батий] повний келих вина і, не обтираючи мокрих вуст, взявся гризти свіжоприготовану баранину* (31);

12) естетичних характеристик предмета, пор.: *їх [бояр] не довелося довго чекати, усі поспішали услід за ним, і як тільки відчинились високі позолочені ворота великої Ярославової палати, усі вельможі зайняли свої облюбовані місця* (294);

13) характеристики певною мірою знищених, не придатних для використання чи споживання предметів, пор.: *обгорілий, обвуглений, промерзлий, закостенілий, повержений, спалений, обідраний*,

зруйнований, напр.: *Потроху розсівався морок, і можна було розгледіти на обгорілих стінах образи святих угодників, обвуглене перекриття, цілини, звідки вирвано коштовні світильники...* (386); *Андріан тут же подався у пошуки чогось їстівного і невдовзі приніс промерзлу хлібину, кілька закостенілих рибин* (386); *Оглядав [Дмитро] повержений Київ, страждав усією душею...* (447); *...не міг [Дмитро] більше дивитися на спалені будинки, на обідрані маківки церков, що ніби простромлювали небо чорними ребрами обгарків перекриття...* (447);

14) особливих характеристик зовнішнього вигляду предмета, пор.: *перехняблений, позолочений*, напр.: *Наблизились до старої перехнябленої бапти* (146); *Князь зупинився біля позолоченого крісла* (188);

15) особливих характеристик значущості предмета, пор.: *прославлений, пошанований*, напр.: *...були не проти [сусіди-степовики] зажити слави завойовників старовинної прославленої столиці русинів* (145); *...був [Мстислав] серед пошанованих киян, та все чогось бракувало* (19);

16) характеристики довколишнього (природного) середовища, пор.: *розмерзлий, осяяний, засніжений, заліснений, протоптаний*, напр.: *Жаль, що розмерзлі ріки й болота перегородили його дорогу до Новгороду і Пскова* (94); *Данило прямував свого коня на протоптану дорогу, що вела через глибокий виарок до Західних воріт* (119); *Це вже насторожило князя, і він глянув крізь вікно на засніжені дерева* (180).

Висновки та перспективи досліджень. Семантичні особливості дієприкметників – чи як різновиду віддієслівних прикметників, чи як аналітичних дієслів – значною мірою детерміновані семантикою мотивувальних для них дієслів. Проте з урахуванням диференціації їхнього граматичного статусу і відповідно виконуваних дієприкметниками синтаксичних функцій, що супроводжувалося нейтралізацією одних граматичних значень і набуттям інших, можемо констатувати, що очевидно є певна модифікація семантики, характерної відповідно для дієприкметника, з одного боку, і аналітичного дієслова, – з іншого. До того ж регулярність уживання дієприкметників у власне атрибутивній функції, поєднання їх з іншими конструкціями, які теж виконують цю функцію, сприяє збільшенню обсягу охопленої ними інформації і відповідно збільшенню кількості семантичних груп. Понад п'ятнадцять виокремлених семантичних груп дієприкметників засвідчують можливості їх виражати ту чи ту атрибутивну ознаку. Найбільш повними є групи атрибутів на позначення характеристик зовнішнього вигляду людини, її фізичного та емоційного стану, характеристик просторового розташування предметів – щодо горизонтального чи вертикального орієнтира, характеристики певною мірою знищених, не придатних для використання чи споживання предметів тощо.

Загалом мовотворчість Олеся Лупія, що засвідчує текст його роману «Падіння давньої столиці», демонструє надзвичайну місткість передаваної реченнями (передусім простими) інформації. Доказом цього серед іншого слугує надзвичайно широке використання дієприкметників у ролі атрибута, які є результатом

кількаступеневого згортання поданої у мотивувальних конструкціях (базовому реченні і підрядній частині (чи описовій структурі)) інформації. Функціонування дієприкметників в атрибутивній функції сприяють компактності зображуваної реалії і водночас додають динамізму висловлюваній думці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Прикметник. *Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови* : Морфологія. Київ : Либідь, 1993. С. 93–141.
2. Божко Ю. О. Особливості дієприкметника в сучасній українській мові. *Лінгвістика*. 2013. № 2 (29). С. 175–185.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
4. Вихованець І. Р. Розділ 3. Прикметник. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсар, 2004. С. 121–150.
5. Вихованець І. Р. Прикметник. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 259–317.
6. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. Київ : Наукова думка, 1982. 248 с.
7. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 335 с.
8. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Вища школа, 1972. Ч. 1. 402 с.
9. Кульбаська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
10. Кучеренко І. К. Граматична характеристика дієприкметника і його місце в системі частин мови. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 12–20.
11. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. Вид. 2, уточ. й доп. Вінниця : Поділля-2000, 2003. 463 с.
12. Родюк М. В. Проблема частиномовного визначення дієприкметника у слов'янському і германському мовознавстві. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія : Сучасні тенденції розвитку мов*. 2014. Вип. 11. С. 166–174.
13. Русанівський В. М. Дієслово. *Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови : Морфологія*. Київ : Либідь, 1993. С. 157–242.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Лупій О. В. Падіння давньої столиці : історичний роман. *Лупій О. В. Вибрані твори*. Київ : Укр. письменник, 2008. С. 17–448.

REFERENCES

1. Bezpoiasko, O. K. (1993). Prykmetnyk [The adjective]. *Bezpoiasko, O. K., Horodenska, K. H., Rusanivskiy, V. M. Hramatyka ukraïnskoi movy: Morfolohiia*. Kyiv: Lybid, 93–141 [in Ukrainian].
2. Bozhko, Yu. O. (2013). Osoblyvosti diieprykmetnyka v suchasniï ukraïnskii movi [Features of the participle in the modern Ukrainian language]. *Linhvistyka*, 2 (29), 175–185 [in Ukrainian].
3. Vykhovanets, I. R. (1988). Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti [Parts of speech in the semantic-syntactic aspect]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Vykhovanets, I. R. (2004). Rozdil 3. Prykmetnyk [The adjective]. *Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. Teoretychna morfolohiia ukraïnskoi movy*. Kyiv: Pulsary, 121–150 [in Ukrainian].
5. Vykhovanets, I. R. (2017). Prykmetnyk [The adjective]. *Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H., Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. Hramatyka suchasnoi ukraïnskoi literaturnoi movy. Morfolohiia*. Kyiv: Vydavnychyï dim Dmytra Buraho, 259–317 [in Ukrainian].
6. Hnatiuk, H. M. (1982). Diieprykmetnyk u suchasniï ukraïnskii literaturnii movi [Participle in modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
7. Horpynych, V. O. (2004). Morfolohiia ukraïnskoi movy [Morphology of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
8. Zhovtobriukh, M. A., Kulyk, B. M. (1972). Kurs suchasnoi ukraïnskoi literaturnoi movy [Course of modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
9. Kulbabska, O. V. (2011). Vtorynna predykatsiia u prostomu rechenni [Secondary predication in a simple sentence]: monohrafiia. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t [in Ukrainian].
10. Kucherenko, I. K. (1967). Hramatychna kharakterystyka diieprykmetnyka i yoho mistse v systemi chastyn movy [Grammatical characteristics of the participle and its place in the system of parts of speech]. *Movoznavstvo*, 4, 12–20 [in Ukrainian].
11. Kucherenko, I. K. (2003). Teoretychni pytannia hramatyky ukraïnskoi movy: Morfolohiia [Theoretical issues of Ukrainian grammar: Morphology]. Vyd. 2, u toch. y dop. Vinnytsia: Podillia-2000 [in Ukrainian].
12. Rodiuk, M. V. (2014). Problema chastynomovnoho vyznachennia diieprykmetnyka u slovianskomu i hermanskomu movoznavstvi [The problem of part-of-speech definition of participle in Slavic and Germanic linguistics]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii: Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 11, 166–174 [in Ukrainian].
13. Rusanivskiy, V. M. (1993). Diieslovo [The verb]. *Bezpoiasko, O. K., Horodenska, K. H., Rusanivskiy, V. M. Hramatyka ukraïnskoi movy: Morfolohiia*. Kyiv: Lybid, 157–242 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Lupii, O. V. (2008). Padinnia davnoi stolytsi: istorychnyi roman [The fall of the ancient capital]. *Lupii, O. V. Vybrani tvory*. Kyiv: Ukr. pysmennyk, 17–448 [in Ukrainian].

THEATRICALITY IN IRIS MURDOCH'S NOVELS: A CORPUS-BASED APPROACH

Rarenko N. V.

Kyiv National Linguistic University

Vorobyova O. P.

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

This paper¹ aims to address the phenomenon of theatricality as a manifestation of intermediality in English postmodernist literary discourse, viewed from the corpus linguistic perspective. The analysed corpus comprises three novels by Iris Murdoch, a well-known British and Irish postmodernist writer, namely "The Black Prince", "Under the Net", and "The Sea, The Sea". As a multifaceted intermedial phenomenon, theatricality represents a variety of intracompositional intermediality manifested in literary text through explicit and implicit references to the art of theatre. Given the heterogenous nature of theatrics and theatricality, its verbal markers are deduced here according to two parameters: the scenic (concerned with the way properties of theatrical stage and space are represented both verbally and textually) and dramatic ones (accounting for verbal and textual means that render and imitate the dramatized nature of theatrical performance in literary text). Respectively, the key theatre-related words in the corpus under study are: 'theatre', 'theatrical', 'drama', 'dramatic', 'scene', 'stage', and 'spectacle'. Using the Sketch Engine analysis tool for processing literary corpora, the most typical collocations and word-combinations with the aforementioned lemmata are elicited. Specific examples of their usage are further analyzed with the aim to demonstrate the way scenic and dramatic effects are textually amplified in Iris Murdoch's writings. The concordance Sketch Engine tool is used to analyze the distribution of theatre-related lexis in the suggested literary corpus, with a special attention given to the most frequent hits of the lemma 'theatre'. The corpus-based analysis of I. Murdoch's three major novels allowed to trace and systematize verbal means of theatricality in their typical grammatical relations and distribution in context. The obtained data reveals the specificity of theatricality in the domain of postmodernist literature, providing new insights into its textual parameters.

Key words: *intermediality, interphenomenon, postmodernism, theatre, theatrical, lexis, verbalization*

Раренко Н. В., Воробйова О. П. Театралізація в романах А. Мердок: корпусний підхід. У статті досліджено феномен театралізації як вияв інтермедіальності в англomовному постмодерністському художньому дискурсі з позицій корпусного аналізу. До корпусу текстів входять такі романи А. Мердок: "The Black Prince", "Under the Net" та "The Sea, The Sea". Згідно з класифікацією інтермедіальних зв'язків, театралізацію розглянуто як різновид інтракомпозиційної інтермедіальності, яку актуалізовано в художньому тексті за посередництва явних або прихованих посилань до мистецтва театру. Вербальні означники театралізації з опертям на гетерогенність театрального мистецтва проаналізовано в межах двох параметрів, зокрема сценічності (її потрактовано як акцентуацію законів театраль-сценічної дії засобами художнього тексту) та драматичності (її витлумачено як відтворення загостреної драматичної експресії, емоційності та напруженості у вербальних виявах). Відповідно до вказаних параметрів, виділено ключові слова, що маркують вияви театралізації в досліджуваних художніх текстах: 'theatre', 'theatrical', 'drama', 'dramatic', 'scene', 'stage' та 'spectacle'. За рахунок використання платформи Sketch Engine для здійснення корпусного аналізу визначено типові колокації та словосполучення з ключовими словами на позначення театральних реалій у романах А. Мердок. Окреслено їхні актуалізацію та стилістичний потенціал у площині названих постмодерністських художніх текстів. Послугування тією самою платформою Sketch Engine уможливило також застосувати інструментарій конкордантного аналізу – для визначення дистрибуції ключових слів та словосполучень, які маркують вияви театралізації в досліджуваному корпусі текстів.

Корпусний підхід до аналізу романів А. Мердок дав змогу систематизувати вербальні маркери театралізації у межах типових граматичних і контекстних відношень та простежити регулярність і продуктивність їх застосування. Отримані результати сприяють розкриттю лінгвопоетологічних особливостей феномену театралізації художнього тексту, що свідчать про присутність театру як медіа в англomовному постмодерністському художньому дискурсі.

Ключові слова: *інтермедіальність, театралізація, постмодернізм, сценічність, драматичність, корпусний аналіз, вербалізація.*

¹ This paper is part of the project "Linguistics of Intermediality and the Challenges of Today: Polymodality of Mind, Intersemioticity of Text, Polylogue of Cultures" (Grant of Ministry of Education and Science of Ukraine, UkrRISTI Registration Number 0119U100934).

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration.

Within the purview of current literary and media studies, narratives are thought to have close affinities with other arts and media, ranging from classical paintings and symphonies to contemporary visual arts and video games [20, 1]. One example of such an artistic interface is the effect of *theatricality* that foregrounds “the specificity of theatrical act itself” [7, 94]. It becomes particularly salient in the body of postmodernist literary works, given their overall tendency for ‘hybridization’ [9, 506–507], i. e. blending and intermingling various genres, styles, and forms of expression. In the wake of postmodern simulacrum of reality [4, 6], imitations of the theatrical stage and performance become intrinsic facets of literary texture, saturating it with histrionics and spectacularity.

The notion of theatricality demonstrates a multitude of approaches to its definition and analysis in literature. However, its verbal manifestations have yet to be studied comprehensively, particularly with regard to postmodernist literary discourse. Vivid examples of theatricality in postmodernist writing can be found in the vast body of novels by Iris Murdoch, an Irish and British writer, well-known for her long-standing affection for theatre and drama [21, 87–88]. It is thus of great interest to delineate the ways and means theatrical conventions and features are verbally represented in her prosaic texts, namely such as *The Black Prince* (2019), *The Sea, The Sea* (1980) and *Under the Net* (2002).

Setting the goals and tasks of the article. Given the topicality of intermediality studies in contemporary literature, this **paper aims** to elicit and systematise verbal markers of theatricality in the above novels, following the procedure of corpus analysis. The aim set entails the following research **tasks**: 1) to bring together various approaches to defining the notion of theatricality; 2) to deduce the definition of theatricality of literary text based on the premises of intermediality theory; 3) to analyze and systematise the data of corpus-based analysis applied to theatre-related lexis in Murdoch’s novels with regard to their role in representing textual theatricality.

Analysis of recent research and publications. The general theoretical and methodological framework for explicating theatricality in this research is built on the vast scope of intermediality studies accounting for manifold instances of border-crossing between arts and media [2; 23; 26]. To get a better understanding of what constitutes the intermedial nature of theatricality, we shall focus first on the approaches to defining intermediality and differentiating between its forms.

A sustained interest of literary linguists in the issue of intermediality interface stems from the growing number of human artefacts and artistic forms that make use of different *modalities* and *modes* of expression [6, 36]. Based on the social semiotic theory, the process of communication and sign-making is inherently multimodal in a social context, as, for instance, in the case of visual design and writing utilized in the printed media [10, 17]. According to Kress and van Leeuwen, recent advances in semiotics, including social semiotics, are spurred on by the aforementioned tendency towards border-crossing,

as “not only the cinema and the semiotically exuberant performances and videos of popular music, but also the avant-gardes of the ‘high culture’ arts have begun to use an increasing variety of materials and to cross the boundaries between the various art, design and performance disciplines, towards multimodal Gesamtkunstwerke, multi-media events, and so on” [11, 1].

Interestingly, the dominant cases of medial interface do not only encompass contemporary digital media products but could be easily traced in traditional artistic forms, literature being no exception. In the light of this tendency, a number of researches within the realm of literary theory [2] and literary linguistics [16; 23] integrate heterogeneous interdisciplinary approaches to disclose manifestations of distinct media in literary narratives.

Given the fact that the range of media interaction is so increasingly diverse and heterogeneous, it seems sensible to utilize the term ‘*interphenomena*’ as both an established research perspective in media studies and a network of products that exist at the crossroads of media borders, for instance, intermediality, multimodality, etc. [1]. In this research *theatricality* as the interface between literature and theatre is regarded in terms of intermediality references that occur in literary text and fit into the wide-ranging system of interphenomena amidst other arts and media.

The notion of *intermediality* is conventionally used as an umbrella-term for various types of medial interplay, transmediality, plurimediality, and hybridization, etc. [17, 44]. Initially, the term ‘intermediality’ was introduced by the German-Austrian scholar Aage A. Hansen-Löve to signify the interplay between literature and the visual arts in the Russian symbolism [3]. As opposed to the term ‘intertextuality’ that refers to ‘homomedial’ interconnections across texts, intermediality encompasses relations between “medially different semiotic entities” [25, 253]. In terms of its forms, intermediality as a transgression of medial boundaries can be manifested within one media product (*‘intracompositional intermediality’*) or it can extend beyond the limits of one work, involving more than one semiotic mode of expression (*‘extracompositional intermediality’*) [25, 253–254]. In the same vein, Jørgen Bruhn [5, 15] offers the term ‘heteromediality’ to emphasize the inherently mixed nature of all media. Following W. J. T. Mitchell’s theory of mixed media [14], the scholar notes that “all texts, including literary texts, inevitably reflect a mixed constellation” [5, 15]. In this sense, postmodernist literature demonstrates a close affinity to other arts and media forms, with its “preference for irony, parody, generic hybridization and eclecticism” [8, 35]. Theatricalization of textual features, thus, represents a prominent facet of postmodernist writing, as exemplified by the plenitude of theatrical techniques, imagery, and lexis in I. Murdoch’s novels.

Methodology. Our approach to eliciting textual manifestations of theatricality stems, on the one hand, from the definition of intermediality forms within the broad field of intermediality studies, and on the other hand, from the central principles of stylistic and linguo-poetic analysis of literary text. Based on the classification of intermediality relations by the Austrian scholar Werner Wolf [24; 25; 26], *theatricality* is viewed as a

form of *intra-compositional intermediality* manifested in literary text through *intermedial references* to theatrical art regarded as a semiotically distinct medium [18, 4]. By means of these references, theatre in literary text can be addressed directly ('*overt intermedial reference*', or '*thematization*') or indirectly ('*covert intermedial reference*', or '*imitation*'), particularly by the use of vocabulary pertaining to the domain of theatrics and performance (ibid.).

Viewed through the prism of *linguistic poetics*, the category of theatricality embraces verbal and textual means of manifestation deducible at various textual levels, primarily lexical-semantic, imagistic, symbolic, narrative, and compositional. This paper suggests a new angle of theatricality studies grounded in *the corpus-based analysis* [12; 13; 22; Sketch Engine] of lexis in postmodernist novels. Given the heterogeneous nature of theatricality and theatrical culture, the scope of theatre-related lexis has been limited to the following key words: '*theatre*', '*theatrical*', '*drama*', '*dramatic*', '*scene*', '*stage*', and '*spectacle*'. Such an analysis made it possible to trace high-frequency words and word-patterns related to the theatre domain in the text corpus comprising Murdoch's *The Black Prince* (2019), *Under the Net* (2002), and *The Sea, The Sea* (1980), as well as observe the key words distribution in these novels. The data helped to define the key parameters of theatricality in postmodernist literary discourse under study.

The outline of the main research material. Iris Murdoch is widely recognized for exploring and "crossing the generic borders of many literary categories (characters take it as a drama, autobiography, even a novel)" [15, n. p.]. Such a characterisation could be easily extrapolated onto the three of her major novels. The phenomena of theatricality and theatrical presence are intricately interwoven into the texture of Murdoch's novels, functioning as their central themes and settings in many of her plots.

Following the story of the retired theatrical playwright and director Charles Arrowby, *The Sea, The Sea* (1980) is set outside the traditional theatrical setting. While writing his memoirs in a house by the sea, the protagonist constantly reminisces about his theatrical career, along with other struggles of his lifetime. *Under the Net* (2002) and *The Black Prince* (2019) demonstrate close affinities with the world of theatrics as well. The plot of *Under the Net* is centered around Jake Donahue, a young aspiring writer who struggles to come to terms with Hugo Belfounder, a fictional philosopher, and produce a literary work of his own. In a series of adventurous events, the protagonist encounters the Riverside Miming Theatre where his ex-girlfriend Anna performs.

The Black Prince, in its turn, dwells upon Bradley Pearson, a writer, as he struggles to write the greatest book of his lifetime. Over the series of unfortunate events, his plans to produce a literary masterpiece fail to succeed. Moreover, Bradley Pearson falls in love with the daughter of his friend and literary colleague Arnold Baffin. Both his affection for the young Julian Baffin and that of writing become the two of his biggest passions. As his abnormal obsession grows stronger, Bradley Pearson constantly resorts to discussing Shakespeare's plays, particularly *Hamlet*. The uncanny

intertextual similarities between the protagonist and the world of Shakespeare's works are gradually revealed throughout the text.

Theatrical presence in these novels appears evident not only in the context of plot development; it also functions as a salient facet of literary texture, encompassing its verbal, imagistic, narrative, and compositional dimensions. To objectify the way theatricality is verbally manifested in the aforementioned novels we shall further resort to the corpus linguistic analysis that, presumably, shows the way theatre-related lexis is grammatically and contextually distributed in postmodernist literary text. Using the Sketch Engine analysis tool to the corpus of I. Murdoch's novels, we will first identify the most typical (strong) collocations and word-combinations with the lemmata '*theatre*', '*theatrical*', '*drama*', '*dramatic*', '*scene*', '*stage*', and '*spectacle*', listed below in the order from the most typical to the least typical collocations in each column (see Table 1).

The data retrievable with the help of corpus analysis contribute to the identification of theatricality in terms of key words and lexico-grammatical patterns shared across postmodernist literary texts under analysis. It points to the most typical collocates of the word '*theatre*' and other key words, allowing us to elicit their grammatical and collocational behaviour in a systematic way. Given the collocates provided in Table 1, the nouns '*theatre*', '*drama*', '*scene*', '*stage*', and '*spectacle*' enter a greater range of grammatical relations as compared to the adjectives '*theatrical*' and '*dramatic*', thus serving as the subject, noun modifier, etc. Respectively, the least number of collocates is observed among prepositional phrases for each lemma in question. From the point of view of frequency counts and collocation patterns, theatricality is thus typically verbalized by the notional parts of speech rather than functional; evidently, the prevalence of notional words (adjectives, nouns, verbs) externalizes various characteristics of theatrics and theatricality (e.g., "endless spectacle", "dramatic sense". etc.). An important point is that theatricality ("theatre", "theatrical") can be manifested by a variety of lexical items related to the semantic field "Theatre", amplifying *the scenic* ("scene", "stage", "spectacle") and *dramatic* ("drama", "dramatic") features of theatre in the literary texts under study.

So, scenic effects related to the phenomenon of theatricality are textually rendered in terms of theatrical scenery in Murdoch's *Under the Net*. Attempting to find his ex-girlfriend Anna, the protagonist, Jake Donahue, describes a captivating theatrical scene at the Riverside Miming Theatre: "*I was in the gallery of a tiny theatre. The gallery, sloping and foreshortened, seemed to give immediately onto the stage; and on the stage were a number of actors, moving silently to and fro, and wearing masks which they kept turned toward the auditorium. These masks were a little larger than life, and this fact accounted for the extraordinary impression of closeness which I had received when I first opened the door. My perceptual field now adjusted itself, and I looked with fascinated interest and surprise upon the strange scene*" (3, 40).

In this fragment, the description of theatrics brings to the foreground the effect of scenic presence – the scene

Table 1

Collocations and word-combinations with the ‘theatre’ lemma in Iris Murdoch’s novels

Lemma ‘theatre’		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1	2	3
1.	modifiers of ‘theatre’	darling, Japanese, West End, live, most, London, course, empty, great, little
2.	nouns modified by ‘theatre’	Sidney, souvenir, director, matter, people, lady, rock, friend
3.	verbs with ‘theatre’ as object	preclude, hate, visit, bring, enter, leave, be
4.	verbs with ‘theatre’ as subject	exorcise, ape, demand, resemble, tend, set, seem, go, be
5.	‘theatre’ and/or ...	vulgarity, television, Sidney, mother
6.	prepositional phrases	theatre in, theatre of, theatre about, in theatre, theatre into, theatre from, of theatre, theatre like
7.	adjective predicates of ‘theatre’	sozzled, gross, popular, most
8.	‘theatre’ is a ...	place, rot, attack, abode, temple, torment, sex, profession
9.	.. in ‘theatre’	life, prosper, disability, lifetime, batter, enemy, word, doom, use, way, row, friend, do
10.	.. of ‘theatre’	bustle, hush, trickery, free, gentleman, tire, property, lady, magic, silence, talk
11.	.. about ‘theatre’	bit, little, book, care, write, say, talk
12.	.. to ‘theatre’	close, belong, go
13.	‘theatre’ in..	Londonderry
14.	.. with ‘theatre’	bother, do
15.	‘theatre’ to..	effort, people
16.	.. into ‘theatre’	Go
17.	.. from ‘theatre’	Retire
18.	.. like ‘theatre’	Be
19.	verbs with particle ‘up’ and ‘theatre’ as object”	Give
20.	pronominal possessors of ‘theatre’	His
Lemma ‘theatrical’		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1.	modifiers of ‘theatrical’	Almost
2.	nouns modified by ‘theatrical’	digs, activity, misery, gesture, way
Lemma ‘drama’		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1.	modifiers of ‘drama’	life, history, musical, public, crude, eternal, silent, mental, real, more, whole, little
2.	nouns modified by ‘drama’	development, tragedy, school
3.	verbs with ‘drama’ as object	enjoy, make, feel, be
4.	verbs with ‘drama’ as subject	belong, have, be
5.	‘drama’ and/or..	Station, love-relationship, tragedy, intensity, development, feeling, history, horror
6.	prepositional phrases	drama of, of drama, drama in, in drama, on drama, into drama
7.	pronominal possessors of ‘drama’	its, my
8.	‘drama’ of..	ballet, separation, Thames
9.	.. of ‘drama’	element, history, sense,
10.	.. in ‘drama’	Actor
11.	‘drama’ in..	Retrospect
12.	.. on ‘drama’	time
13.	.. into ‘drama’	Quietness
Lemma ‘dramatic’		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1.	nouns modified by ‘dramatic’	display, art, silence, story, sense
2.	‘dramatic’ and/or..	controlled, fine
Lemma ‘scene’		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1.	modifiers of ‘scene’	empty, hugging, mineral, tempest, transformation, recognition, gravitational, twilight, reconciliation, departure, gold, fantastic, unimaginable, social, attractive, recent, weird, happy, huge, open, strange, quiet, bad, next, awful, dark, whole, same, white, little

Table 1 (Continued)

1	2	3
2.	nouns modified by 'scene'	Passion
3.	verbs with 'scene' as object"	misunderstand, greet, edify, scan, inhabit, interrupt, swing, set, imagine, dress, remember, want, see, get, be
4.	verbs with 'scene' as subject	begin, be
5.	'scene' and/or..	red and gold, passion, Arnold, face
6.	prepositional phrases	of scene, scene in, scene of, in scene, upon scene, from scene, scene with, to scene, as scene, on scene, like scene, scene at, about scene, behind scene, since scene, if scene, scene inside
7.	adjective predicates of 'scene'	Such
8.	pronominal possessors of 'scene'	its, our, my
9.	.. of 'scene'	maker, caricature, remind, change, middle
10.	'scene' in..	courtroom, city, region, light
11.	'scene' of..	carnage, self-defence, future
12.	.. in 'scene'	reality, figure
13.	.. upon 'scene'	appear, shine
14.	.. from 'scene'	exclude, retire
15.	'scene' with..	Poker
16.	.. to 'scene'	late-comer
17.	.. on 'scene'	Appearance
18.	.. like 'scene'	Be
19.	'scene' at..	Nibletts
20.	.. about 'scene'	Simplicity
21.	.. behind 'scene'	See
22.	'scene' inside ...	House
23.	verbs with particle 'up' and 'scene' as object"	Conjure
Lemma 'stage'		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1.	modifiers of 'stage'	Late
2.	nouns modified by 'stage'	designer, Sur, gun, name
3.	verbs with 'stage' as object	surround, pass, reach, be
4.	verbs with 'stage' as subject	set, be
5.	'stage' and/or..	Confidence
6.	prepositional phrases	of stage, on stage, at stage, stage of, to stage, like stage, off stage
7.	adjective predicates of 'stage'	Sober
8.	'stage' is a..	Forest
9.	.. of 'stage'	cunning, front, air
10.	.. on 'stage'	disappear, show, good
11.	.. at 'stage'	female, important, less
12.	'stage' of..	party, life
13.	.. is a 'stage'	World
14.	.. to 'stage'	Belong
15.	.. like 'stage'	Chaotic
16.	.. off 'stage'	Be
Lemma 'spectacle'		
No.	Grammatical distribution of lemma	Collocates
1.	modifiers of 'spectacle'	rimless, oval, endless, small
2.	verbs with 'spectacle' as object	bear, wear
3.	verbs with 'spectacle' as subject	Impress
4.	'spectacle' and/or..	power, jealousy
5.	prepositional phrases	spectacle of, spectacle for, by spectacle,
6.	'spectacle' and/or..	relationship, anguish
7.	'spectacle' for..	Reading
8.	.. by 'spectacle'	Impress

witnessed by the protagonist is referred to as ‘strange’. Further on, the limited space of theatrical stage is rendered through the adjective ‘tiny’ (‘tiny theatre’) and the noun phrase ‘the extraordinary impression of closeness’. A special role in amplifying the scenic properties of this descriptive fragment is allotted to the mime actors performing silently on stage, to their movements and theatrical props: ‘on the stage were a number of actors, moving silently to and fro’, ‘wearing masks which they kept turned toward the auditorium’. A hyperbolized scenic effect is achieved through referring to the size of the theatrical masks, as opposed to the smallness of the stage: ‘these masks were a little larger than life’.

The effect of dramatic action, in turn, emerges due to the setting and characters rendered in conformity with the conventions of dramatic acting, histrionics, and role play [19, 126]. For instance, *The Black Prince* explores the emotive tension of characters’ speech and actions, particularly those of Bradley Pearson constantly describing his life experience as ‘drama’. In the excerpt below, the noun ‘life’ functions as a modifier of the noun ‘drama’: “I don’t think of myself as a writer, not like that. I know you do. You’re all “writer”. I don’t see myself in that way. **I think of myself as an artist, that is a dedicated person. And of course it’s a life drama. Are you suggesting that I’m some sort of amateur?**” (1, 49). Evidently, the protagonist identifies himself with an artist rather than a professional writer, his artistic dedication being referred to as ‘life drama’. In the novel under consideration, the dramatic effect is further manifested in the following lines: “A **dramatic sense** of oneself is probably something which one ought never to have and which saints are entirely without. However not being a saint I could not effectively follow up that line of thought very far. The best I could do by way of penance was to try to think more carefully about Arnold: and even that

induced a certain histrionic pleasure” (1, 161). Here, the character’s perception of himself is revealed through the noun ‘sense’ modified by the adjective ‘dramatic’. Thus, the protagonist admits having a dramatized view of himself (‘histrionic pleasure’), especially when it comes to comparing himself to his friend and literary rival Arnold Baffin.

The most frequent representations of the collocates related to the semantic field “Theatre” account for the verbal means of theatricality in postmodernist literary text, with the scenic and dramatic characteristics as its textual parameters. The obtained results further allow to display the occurrence of such collocates in context as a concordance. The distribution of hits in the corpus indicates the most frequent instances of theatre-related lexis. The concordance list below proves that the ‘theatre’ lemma is not evenly distributed in the studied corpus but occurs most often in such contexts from *The Sea, The Sea* that are related to the metatextual description of theatrical art (see Table 2):

The prevalence of theatrical vocabulary and imagery seems to be inherent to *The Sea, The Sea* texture, as it presents a retrospective first-person narrative on the reminiscences of the retired theatrical director and playwright. A significant part of his memoirs has a metatextual nature, dwelling upon the stylistics as well as cultural and aesthetic principles of theatrical performance (“theatre resembles life”, “theatre is the nearest to poetry of all the arts”, “dramatic silences of theatre”). Here, the phenomenon of theatre is metaphorically represented as “a place of obsession”, “an attack on mankind carried on by magic”, “gross ephemeral rot” (2, 34), thus acquiring almost mystical connotations. Varying in terms of implicitness and explicitness of inter-medial references, theatre and theatricality become the dominant subjects of Murdoch’s postmodernist prose.

Table 2

Concordance distribution of lemma ‘theatre’

Details	sentence
1	doc#1 <s> This is the sense in which 'ordinary' theatre resembles life, and dramatists are disgraceful liars unless they are very good. </s>
2	doc#1 <s> On the other hand, in a purely formal sense the theatre is the nearest to poetry of all the arts. </s>
3	doc#1 <s> I used to think that if I could have been a poet I would never have bothered with the theatre at all, but of course this was nonsense. </s>
4	doc#1 <s> The theatre is an attack on mankind carried on by magic: to victimize an audience every night, to make them laugh and cry and suffer and miss their trains. </s>
5	doc#1 <s> But the theatre must, if need be, stoop—and stoop—until it attains that direct, that universal communication which other artists can afford to seek more deviously and at their ease. </s>
6	doc#1 <s> This solitude and quiet after all that babble, after all that garish row, a deep undynamic stillness so unlike the fine dramatic silences of the theatre : Tempest scene two, or the entry of Peter Pan. </s>
7	doc#1 <s> So unlike too the strange familiar and yet exciting hush of an empty theatre . </s>
8	doc#1 <s> The theatre is a place of obsession. </s>
9	doc#1 <s> He could stand motionless, not moving an eyelid, and make a theatre rock with prolonged laughter. </s>
10	doc#1 <s> The theatre apes the profound truth that we are extended beings who yet can only exist in the present. </s>
11	doc#1 <s> Of course most theatre is gross ephemeral rot, and only plays by great poets can be read, except as directors' notes. </s>

Conclusions and directions for further research.

The corpus-based approach to Iris Murdoch's novels viewed from the intermediality perspective allowed to identify which theatre-related lexical units are predominantly used to verbalize the phenomenon of theatricality in postmodernist literary text, as well as to spot the typical grammatical relations they tend to enter, thus determining their distribution in context. The results obtained suggest that textual theatricality is multifaceted, since its verbal means of manifestation encompass a wide range of key words related to the semantic field

"Theatre". The statistical study of such verbal markers in literary corpora points to the most typical words and word-patterns in particular grammatical and contextual surroundings. Processing the results of the research allows to get a deeper insight into the notion of theatricality in terms of its *scenic* and the *dramatic* parameters. A further study on the topic brought up in this paper could be undertaken to identify and systematise textual manifestations of the *carnavalesque* as another parameter through which theatricality can be embodied in postmodernist literary discourse.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробійова О. П. Інтерфеномени в парадигмальному вимірі, або що там за обрієм когнітології. *Studia Linguistica*. Київ, 2021. № 20 (у друці).
2. Маценка С. Метамистецтво : словник досвіду термінотворення на межі літератури й музики. Львів : Апріорі, 2017. 120 с.
3. Хансен-Лёве О. А. Интермедийность в русской культуре : от символизма к авангарду / пер. с нем. Б. М. Скура-това, Е. Ю. Смотрицкого (Серия: «Росика / Русистика / Россияведение», IV). Москва : РГГУ, 2016. 504 с.
4. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation* (S. Glaser, Trans). Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. 164 p.
5. Bruhn J. *The Intermediality of Narrative Literature (Medialities Matter)*. London : Palgrave Macmillan, 2016. 134 p.
6. Elleström L. *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2010. 270 p.
7. Féral J., Bermingham R. P. Theatricality: The Specificity of Theatrical Language. *SubStance*. Madison : University of Wisconsin Press, 2002. Vol. 31, No. 2/3. Issue 98/99: Special Issue: Theatricality. P. 94–108.
8. Fokkema D. W. The Semiotics of Literacy Postmodernism. *International Postmodernism: Theory and literary practice*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. Vol. 11 / ed. by J. W. Bertens, H. Bertens, D. Fokkema. P. 15–42.
9. Hassan I. Pluralism in Postmodern Perspective. *Critical Inquiry*. Chicago : The University of Chicago Press, 1986. Vol. 12 (3). P. 503–520.
10. Kress G., Van Leeuwen T. *Reading Images : The Grammar of Visual Design*. New York : Routledge, 1996 / 2006. 312 p.
11. Kress G., Van Leeuwen T. *Multimodal Discourse : The Modes and Media of Contemporary Communication*. Oxford UK : Oxford University Press, 2001. 152 p.
12. Mahlberg M. English General Nouns. A Corpus Theoretical Approach. *Studies in Corpus Linguistics*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. Vol. 20. 206 p.
13. Mahlberg M. Corpus Stylistics and Dickens's Fiction. London : Routledge, 2013. 348 p.
14. Mitchell W. J. T. There Are No Visual Media. *Journal of Visual Culture*. 2005. Vol. 4 (2). P. 257–266. URL: <https://doi.org/10.1177/1470412905054673>
15. Moraru C. Murdoch after Postmodernism: Metafiction, Truth, and the Aesthetic of Presence in The Black Prince. *Études britanniques contemporaines* [En ligne]. *Iris Murdoch and the Ethical Imagination: Legacies and Innovations*. 2020. Issue 59. URL: <https://doi.org/10.4000/ebc.9853>
16. Nørgaard N. *Multimodal Stylistics of the Novel: More Than Words*. New York and London : Routledge, 2019. 358 p.
17. Rajewsky I. O. Intermediality, Intertextuality and Remediation : A Literary Perspective on Intermediality. *Intermedialités*. 2005. Issue 6. P. 43–64. URL: <https://doi.org/10.7202/1005505ar>
18. Rarenko N. Theatricality of Postmodernist Literary Text: An Intermediality Perspective. *The International Journal of Literary Humanities*. Common Ground Research Networks. 2021. Vol. 19 (2). P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.18848/2327-7912/CGP/v19i02/1-8>
19. Rarenko N. Scenic and Dramatic Manifestations of Theatricality in Postmodern Literary Discourse. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Czestochowa : Wydawnictwo Akademii Polonijnej "Educator", 2021. Issue 44 (1). P. 123–130. <https://doi.org/10.23856/4414>
20. Rippl G. O. Introduction. *Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music* / ed. by G. Rippl. Berlin, München, Boston : De Gruyter, 2015. P. 1–32.
21. Rowe A. *Iris Murdoch. (Series: Writers and Their Work)*. Liverpool : Liverpool University Press, 2019. 160 p.
22. Toolan M. *Narrative Progression in the Short Story: A Corpus Stylistic Approach*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2009. 223 p.
23. Vorobyova O. P. Virtual narrative in Virginia Woolf's "A Simple Melody": Cognitive and Semiotic Implications. *E. Chrzanowska-Kluczevska, O. Vorobyova (Eds.). Language – Literature – the Arts : A Cognitive-Semiotic Interface [Text – Meaning – Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture]*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2017. Vol. 14. P. 95–112.
24. Wolf W. *The Musicalization of Fiction : A Study in the Theory and History of Intermediality*. Amsterdam–Atlanta, GA : Rodopi, 1999. 283 p.
25. Wolf W. Intermediality. *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* / edited by D. Herman, M. J. and M. Ryan. London : Routledge, 2005. P. 252–256.
26. Wolf W. (Inter)mediality and the Study of Literature. *CLCWeb : Comparative Literature and Culture*. 2011. Vol. 13 (3). URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1789>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Murdoch I. The Black Prince. London : Penguin Random House, 1973/ 2019. 475 p.
2. Murdoch I. The Sea, The Sea. London : Penguin Books, 1980. 502 p.
3. Murdoch I. Under the Net. London : Penguin Random House, 2002. 286 p.

КОПУСНА ПОШУКОВА СИСТЕМА

Sketch Engine <https://www.sketchengine.eu/>

REFERENCES

1. Vorobiova, O. P. Interfenomeny v paradyhmalnomu vymiri, abo shcho tam za obriem kohnitolohii [Interphenomena in the paradigmatic dimension, or what is beyond the horizon of cognitology]. *Studia Linguistica*. Kyiv, 2021. № 20 (u drutsi).
2. Matsenka, S. (2017). *Metamystetstvo : slovnyk dosvidu terminotvorennia na mezhi literatury y muzyky* [Metaart: a dictionary of terms-building practice at the boundary of literature and music]. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
3. Khansen-Leve, O. A. (2016). Intermedialnost v russkoy kulture: ot simvolizma k avangardu [Intermediality in Russian culture: from symbolism to avangarde] / per. B. M. Skuratov, Je. Ju. Smotritskiji. Series: "Rossika / Rusistika / Rossijevedeniye", IV. Moskva: RSHU [in Russsan].
4. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation* (S. Glaser, Trans.). Ann Arbor: University of Michigan Press.
5. Bruhn, J. (2016). *The Intermediality of Narrative Literature (Medialities Matter)*. London: Palgrave Macmillan.
6. Elleström, L. (2010). *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
7. Féral, J., Bermingham, R. P. (2002). Theatricality: The Specificity of Theatrical Language. *Substance*, 31 (2/3), 94–108.
8. Fokkema, D. W. (1997). The Semiotics of Literacy Postmodernism. *J. W. Bertens, H. Bertens, D. Fokkema* (Eds.), *International Postmodernism: Theory and literary practice*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 11, 15–42.
9. Hassan, I. (1986). Pluralism in Postmodern Perspective. *Critical Inquiry*, 12 (3), 503–520.
10. Kress, G., Van Leeuwen, T. (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design* (2nd ed). London, New York: Routledge.
11. Kress, G., Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. Oxford UK: Oxford University Press.
12. Mahlberg, M. (2005). *English General Nouns. A Corpus Theoretical Approach*. Studies in Corpus Linguistics. Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins, 20.
13. Mahlberg, M. (2013). *Corpus Stylistics and Dickens's Fiction*. London: Routledge.
14. Mitchell, W. J. T. (2005). There Are No Visual Media. *Journal of Visual Culture*, 4 (2), 257–266. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/1470412905054673>
15. Moraru, C. (2020). Murdoch after Postmodernism: Metafiction, Truth, and the Aesthetic of Presence in The Black Prince. *Études britanniques contemporaines* [En ligne]. *Iris Murdoch and the Ethical Imagination: Legacies and Innovations*, 59. Retrieved from: <https://doi.org/10.4000/ebc.9853>
16. Nørgaard, N. (2019). *Multimodal Stylistics of the Novel: More Than Words*. New York and London: Routledge.
17. Rajewsky, I. O. (2005). Intermediality, Intertextuality and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. *Intermedialités*, 6, 43–64. Retrieved from: <https://doi.org/10.7202/1005505ar>
18. Rarenko, N. (2021). Theatricality of Postmodernist Literary Text: An Intermediality Perspective. *The International Journal of Literary Humanities*, 19 (2), 1–8. Retrieved from: <https://doi.org/10.18848/2327-7912/CGP/v19i02/1-8>
19. Rarenko, N. (2021). Scenic and Dramatic Manifestations of Theatricality in Postmodern Literary Discourse. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*, 44 (1), 123–130. Retrieved from: <https://doi.org/10.23856/4414>
20. Rippl, G. 0. Introduction. *G. Rippl* (Ed.). *Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music*. Berlin, München, Boston: De Gruyter, 1–32.
21. Rowe, A. (2019). *Iris Murdoch*. (Series: Writers and Their Work). Liverpool: Liverpool University Press.
22. Toolan, M. (2009). *Narrative Progression in the Short Story: A Corpus Stylistic Approach*. Amsterdam: Benjamins.
23. Vorobyova, O. P. (2017). Virtual narrative in Virginia Woolf's "A Simple Melody": Cognitive and Semiotic Implications. *E. Chrzanowska-Kluczevska, O. Vorobyova* (Eds.). *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface [Text – Meaning – Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture]*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 14, 95–112.
24. Wolf, W. (1999). *The Musicalization of Fiction: A Study in the Theory and History of Intermediality*. Amsterdam–Atlanta, GA: Rodopi.
25. Wolf, W. (2005). Intermediality. *D. Herman, M. J. & M. Ryan* (Eds.) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 252–256.
26. Wolf, W. (2011). (Inter)mediality and the Study of Literature. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 13 (3), Retrieved from: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1789>

ILLUSTRATION MATERIALS

1. Murdoch, I. (1973/ 2019). *The Black Prince*. London: Penguin Random House.
2. Murdoch, I. (1980). *The Sea, The Sea*. London: Penguin Books.
3. Murdoch, I. (2002). *Under the Net*. London: Penguin Random House.

CORPUS ANALYSIS TOOLS

Sketch Engine <https://www.sketchengine.eu/>

ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ-ПЕРЕМІЩЕННЯ ЯК МОТИВАТОРИ ТВОРЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Смєнова Л. В.

Український державний університет залізничного транспорту

У статті досліджено механізми й способи творення дієслівних комп'ютерних термінів в українській мові. Обґрунтовано необхідність виокремлення дієслівних термінів на позначення тих чи тих понять, оскільки послуговування термінами такої частиномовної належності робить висловлення більш динамічним, природним, що відображає самобутність граматичної організації формування думки українців, а також усуває моменти можливої двозначності тлумачення.

З урахуванням зародження комп'ютерної галузі в США й звідси англійського походження комп'ютерної термінології загалом визначено етапи потрапляння певного поняття до сфери українських комп'ютерних реалій і відповідно окреслено механізми та способи постання термінів, зокрема й дієслівних, для номінування цих понять. Передусім наголошено на перекладі як основному етапові становлення комп'ютерних термінів. З огляду на спосіб перекладу з мови-донора (еквівалентний чи безеквівалентний) дієслова уналежено до двох типів – ті, які мають перекладний відповідник, і ті, які не мають такого відповідника. Далі визначено походження перекладних відповідників – питомі чи запозичені, що, зі свого боку, детермінує спосіб творення й механізми цього способу творення слів. Зауважено, що основним способом творення дієслівного терміна, якому відповідає питомий перекладний еквівалент, є семантичний, зокрема термінізація, що полягає в пересмисленні первинного значення перекладного питомого відповідника, опертого на асоціацію чи аналогію.

Проаналізовано категорійносемантичну природу питомих дієслів української мови як перекладних еквівалентів. З'ясовано, що найбільш продуктивними щодо цього є дієслова на позначення дії. Простежено процеси термінізації дієслів руху-переміщення як однієї з найчисленніших семантичних груп дієслів дії – на зразок *ввести / вводити, ввійти / входити, вивести / виводити, вийти / виходити, зайти / заходити, зсунути / зсувати, змістити / зміщувати, крутити, навести / наводити* та ін. Окреслено особливості розвитку семантичної структури утворених термінів у тому чи тому контексті.

Ключові слова: комп'ютерний термін, дієслівний термін, семантична деривація, термінізація, перекладний відповідник, питомий відповідник, мова-донор, мова-реципієнт, лексико-семантичний варіант, сема.

Smienova L. V. Verbs of motion as motivators of creating computer terms in the Ukrainian language. The article deals with the formation of verbal terms in the field of computer technology due to terminization as one of the most productive mechanisms of semantic derivation in the Ukrainian language. First and foremost, the author highlights translation as the main stage in the formation of computer technology terms conditioned by the fact that the computer industry originated in the United States and hence the English origin of the computer terminology. The specifics of the formation of verbal computer technology terms as an important means of the Ukrainian computer terminology system are outlined. According to the method of translation from the donor language (equivalent and non-equivalent) verbs belong to two types – those that have a translation equivalent (borrowed or native), and those that have no such equivalent. The mechanisms of semantic derivation – terminization and transterminization – are determined within translated equivalent correspondences. The essence of terminization is elucidated and its features are studied taking into account the verb term formation and the participation of native equivalents in this process. It is underscored that the main method of terminization of native verb equivalents is metaphorization based on association and analogy. The categorical-semantic nature of Ukrainian native verbs as translational equivalents is analyzed. It is ascertained that verbs denoting a particular action are the most productive here. The processes of terminization of motion verbs as one of the most numerous semantic groups of action verbs – such as *vvesty / vvodyty, vviyty / vkhodyty, vyvesty / vyvodyty, vyuty / vykhodyty, zayty / zakhodyty, zsunuty / zsuvaty, zmistyty / zmishchuvaty, krutyty, navesty / navodyty*, etc. – are traced. The peculiarities of the development of the semantic structure of the formed terms in a particular context are observed.

Key words: computer technology term, verbal term, semantic derivation, terminization, translation equivalent, native equivalent, donor language, recipient language, lexical-semantic variant, seme.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. З розвитком і впровадженням інформаційних технологій загалом та комп'ютерних зокрема у всіх сферах суспільного життя, а також з наданням можливості широкого доступу до високорозвинених телекомунікаційних

систем для задоволення інформаційних потреб відбувається становлення комп'ютерної фахової мови, яка забезпечує адекватне сприйняття й розуміння всіх явищ, процесів і механізмів, пов'язаних із цим, а також сприяє нагромадженню необхідної інформації, що сукупно інформатизує сучасне суспільство.

Основним складником комп'ютерної фахової мови, як і будь-якої фахової мови, є терміни. Усталилося для називання тих чи тих наукових понять – назв предметів, понять, явищ, характеристик, дій, процесів, станів тощо – послуговуватися іменниковими термінами, бо, мовляв, вони задовольняють «потреби наукового мислення» [11, 36], сприяють вивільненню «з пут суб'єктивізму» [11, 36], надавають «текстові більшої точності» [11, 37], забезпечують мовну економію, «дещо ущільнюють фразу» [11, 42] тощо. Проте останніми десятиріччями термінознавці все наполегливіше обстоюють можливості й інших частин мови номінувати відповідні наукові поняття. На вагоме місце серед частин мови щодо цього претендує дієслово. Науковці зазначають, що на сучасному етапі розвитку різних фахових мов загалом і комп'ютерної зокрема виразною є тенденція до позначування процесу, дії чи стану в українських фахових текстах натуральнішим для української мови способом – дієсловами, що робить висловлювану думку більш динамічною, природною й відображає «органічну здатність українців бачити все в русі, у розвитку» [12, 96]. А отже, проблема аналізу дієслівних термінів для номінування певних наукових понять у комп'ютерній терміносистемі, без сумніву, є актуальною і потребує докладного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське термінознавство вже має певні здобутки в різнобічному дослідженні комп'ютерних термінів. Зокрема, окреслено напрями розвитку комп'ютерної лексики, типологізовано комп'ютерну лексику на термінологію апаратного забезпечення й термінологію програмного забезпечення, схарактеризовано шляхи поповнення термінів кожного типу [1; 2]; здійснено спробу комплексно, з урахуванням лексико-генетичного, лексико-семантичного й словотвірного рівнів дослідити комп'ютерну терміносистему з виявленням можливої варіантності комп'ютерних термінів і установленням типів словотвірних варіантів [9; 15; 3; 4; 5; 8], з окресленням специфіки лексикографування комп'ютерних термінів, а також розглядом мовностилістичних проблем, пов'язаних з уживанням їх у наукових текстах [6; 7]. Окрім іншого, схарактеризовано специфіку творення дієслівних термінів у комп'ютерній термінології загалом [13] та дієслівних термінів, мотивованих дієсловами на позначення конкретної фізичної дії як семантичного різновиду дієслів із категорійно-семантичним значенням дії зокрема [14].

Формулювання мети й завдань статті. Мета пропонованої статті – проаналізувати особливості творення комп'ютерних дієслівних термінів, мотивованих питомими дієслівними перекладними еквівалентами зі значенням *руху-переміщення* як семантичного різновиду дієслів із категорійно-семантичним значенням дії в українській мові. Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) з'ясувати категорійно-семантичну природу дієслів як твірних для термінів сфери комп'ютерних технологій; 2) описати особливості термінізації дієслів *руху-переміщення* як способу утворення комп'ютерних термінів; 3) простежити здатність

утворених термінів у межах терміносистеми виражати додаткові семантичні відтінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінізація як механізм семантичної деривації є досить продуктивним способом поповнення номінувань тих чи тих наукових понять. Особливу продуктивність цей механізм виявляє у творенні українських дієслівних комп'ютерних термінів, мотивованих питомими дієслівними перекладними еквівалентами відповідних оригінальних дієслівних термінів. Вагомим чинником, який зумовлює продуктивність термінотвірних процесів, є категорійно-семантична природа питомого дієслівного відповідника. Як засвідчують результати згаданих наших попередніх досліджень [14, 175], питомі перекладні дієслівні еквіваленти на позначення дії є більш продуктивними для творення термінів, ніж питомі дієслівні одиниці на позначення певного процесу чи стану.

Надзвичайно поширена в українській мові семантична група дієслів *руху-переміщення* (зокрема, *ввести / вводити, ввійти / входити, вивести / виводити, вийти / виходити, зайти / заходити, зсунути / зсувати, змістити / зміщувати, крутити, навести / наводити, надіслати / надсилати, перейти / переходити, перемістити / переміщувати, перетягнути / перетягувати, підвести / підводити, повертати / повернути, помістити / поміщувати, рухати, совати, спинити / спиняти* та ін.) як семантичного різновиду вербативів із категорійно-семантичним значенням дії є потужним джерелом творення комп'ютерних дієслівних термінів, що зумовлено термінотвірним потенціалом, яким наділено цю семантичну групу дієслів. Річ у тім, що дієслова на позначення *руху-переміщення* передають різні рухові чи переміщальні операції (команди), які необхідно виконувати користувачеві комп'ютерних технологій за допомогою різних пристроїв введення інформації (клавіш керування курсором, пера, джойстика, тачпеда, трекпеда тощо). Одним з них є мишка. Це пристрій, який з певною метою переміщають по робочій поверхні (зазвичай по поверхні стола) у потрібному напрямку, і це переміщення за рахунок активізації відповідної програми синхронізує переміщення курсора (індикатора (стрілки чи піктограми)) на екрані комп'ютера, який сигналізує про етап виконання тієї чи тієї команди або процесу. Спробуймо проаналізувати зміни в семантичній структурі цих слів, яких вони зазнають у результаті термінізації їхніх первинних значень.

Семантичну структуру дієслова на позначення руху *увійти / входити*, згідно з даними лексикографічних джерел, формують 5 лексико-семантичних варіантів: 1) 'ідучи, потрапляти, проникати куди-небудь, у межі, у середину чого-небудь || заходити в чию-небудь хату, кімнату та ін.'; 2) 'проникати в глибину чого-небудь; просякати || глибоко западати, проникати (у душу, серце тощо)'; 3) 'бути, ставати складовою частиною чогось || бути членом, учасником чого-небудь, належати до чогось'; 4) 'вникати в що-небудь; дуже цікавитися чимсь'; 5) 'розпочинати дію, виражену певним іменником; переходити в якийсь стан; входити в довір'я' (ВТССУМ, 213).

Спеціалізація третього лексико-семантичного варіанта, зокрема 'бути, ставати складовою частиною чогось || бути членом, учасником чого-небудь, належати до чогось', послугувала дефінуванню спільнозвучного комп'ютерного терміна – 'почати роботу в багатокористувацькій системі' (НРУАТСІ, 76 (→ віддієсл. ім.)), напр.: *Для цього треба увійти на сайт і зареєструватися в поштової службі сайту, створивши свій логін і пароль* (Я. Глинський, 187); *Коли користувач увійшов у систему, Winlogon перебуває в стані 2* (В. Козлов, 385).

Комп'ютерний термін *вийти / виходити*, утворений унаслідок метафоризації значення спільнозвучного дієслова руху, передає протилежне значення, експліковане дієслівним терміном *увійти / входить*. Загалом семантичний континуум дієслова *вийти / виходити* вимірюється 17 позиціями: 1) 'іти звідки-небудь назовні, за межі чогось'; 2) 'вибувати звідки-небудь, із чогось, залишати якийсь заклад, установу, організацію і т. ін.'; 3) 'перен.' переставати брати участь у чому-небудь, у якійсь дії'; 4) 'ідучи, підніматися на яке-небудь підвищення, на щось високе'; 5) 'ідучи, з'являтися, опинятися де-небудь, у певному місці'; 6) 'перен.' добиватися певних (переважно значних) результатів, високих показників і т. ін.'; 7) 'перен.' встановлювати зв'язки, контакти, вступати в певні стосунки з ким-, чим-небудь'; 8) 'мати що-небудь вихідним пунктом, базуватися на чомусь'; 9) 'набувати чинності, будучи виданим (про закон, указ і т. ін.)'; 10) 'бути оберненим у напрямку до чого-небудь, у який-небудь бік'; 11) 'походити з певного середовища, соціальної групи або з якого-небудь місця, з якої-небудь місцевості'; 12) 'витрачатися, вичерпуватися (про гроші, кошти, які-небудь запаси)'; 13) 'минати, закінчувати (про певний час)'; 14) 'утворюватися, удаватися яким-небудь унаслідок певної дії'; 15) 'ставати ким-небудь унаслідок досягнення певного віку'; 16) 'одружуватися (про жінку)'; 17) 'розм.' те саме, що коштувати (СУМ-20, II, 533–534). Комп'ютерні дієслівні терміни постали на основі метафоризації трьох лексико-семантичних варіантів – 'іти звідки-небудь назовні, за межі чогось', 'вибувати звідки-небудь, із чогось, залишати якийсь заклад, установу, організацію і т. ін.' і 'ідучи, з'являтися, опинятися де-небудь, у певному місці', розвинувши значення (відповідно): 'завершувати виконувати (під)програму чи цикл (AP (Борк.), 102)), напр.: *У цьому стані користувач може припинити роботу, вийшовши із системи, або заблокувати роботу станцією* (В. Козлов, 385); *Як тільки JavaScript-інтерпретатор добереться у функції до ключового слова return, він виходить з функції...* (Н. Морган, 169); 'вибувати з певного різновиду інтернет-комунікації', напр.: *Програма читання повідомлень показує вам список конференцій, до яких ви приєдналися або з яких вже вийшли, і відзначає, чиї повідомлення ви вже переглянули* (В. Козлов, 284), і 'приєднатися до певного різновиду інтернет-комунікації', напр.: *Підозрілі програми, а також корисні комунікаційні програми, на зразок ICQ, Skype тощо, під час першої спроби вийти в інтернет будуть заблоковані* (Я. Глинський, 237). Друга і третя дефініції разом з ілюстраціями дають

підстави висновувати в межах дієслівних термінів СКТ про своєрідні енантіосемійні відношення.

Іншим активним терміном у наукових текстах сфери комп'ютерних технологій, мотивованим ще одним дієсловом руху, є *перейти / переходити*. Твірне дієслово, згідно з даними словників, виражає значення: 1) 'йдучи, переправлятися через що-небудь або на другий бік чого-небудь'; 2) 'проходити якийсь простір, яку-небудь віддаль і т. ін.'; 3) 'те саме, що *проходити*'; 4) 'йдучи, переміщатися з одного місця в інше || змінювати місце свого проживання'; 5) 'покинувши кого-, що-небудь, приєднуватися до іншого або інших || змінювати віросповідання, приймати нову релігію'; 6) 'ставати власністю іншого, потрапляти в розпорядження до іншого'; 7) 'минати, проходити (про час, події і т. ін.)'; 8) 'розм.' припинятися, переставати йти (про опади)'; 9) 'перевисувати що-небудь'; 10) 'діал.' перестоювати (про тісто)'; 11) 'покинувши або закінчивши що-небудь, братися за інше, звертатися до іншого'; 12) 'мінати спосіб дій, починати діяти інакше'; 13) 'поступово змінюючись, перетворюватися в що-небудь інше' (ВТССУМ, 934). Тлумачні словники комп'ютерних термінів ресструють дієслово *перейти / переходити* зі значенням 'переміщатися з однієї вебсторінки на іншу' (Англ.-укр. глос., 97), яке розвинулося внаслідок перенесення (за функційною подібністю) значення 'йдучи, переміщатися з одного місця в інше', напр.: *На шляху повідомлення може перейти в мережі, зв'язані модемами, і тоді формат зовнішньої оболонки буде змінено (наприклад, у формат протоколів SLIP або PPP)...* (В. Шеховцов, 405). Проте аналіз функціонування цього терміна в текстах фахової літератури дає підстави висновувати, що він може передавати переміщення не тільки з однієї вебсторінки на іншу, а й з однієї програми до іншої, напр.: *У цій ситуації можна натиснути на F 8 і перейти в меню додаткових можливостей завантаження (у безпечному режимі тощо)* (В. Шеховцов, 515); з одного етапу виконання певної функції (або команди) чи перебігу процесу до іншого, напр.: *Після виклику WSAEventSelect застосування може перейти в режим очікування зміни стану об'єктів подій* (В. Шеховцов, 433); *Після завершення цієї дії необхідно перейти до наступної ітерації циклу (тобто до виклику select)* (В. Шеховцов, 420).

Дієслово на позначення переміщення *зсунути / зсувати* експлікує семантику: 1) 'соваючи, сунучи що-небудь, переміщати в інше місце'; 2) 'пересуваючи окремі предмети, наближати їх один до одного, збирати в одне місце, докупити || наближати одне до одного; зводити' (ВТССУМ, 481; СУМ-20, VI, 385). Метафоризація другого значення із супровідною конкретизацією посприяли утворенню дефініції, притаманної комп'ютерному термінові, – 'пересувати об'єкт на один піксель в один раз' (Англ.-укр. глос., 115), напр.: *Якщо операнд – слово, команда ROL циклічно зсуває 16 бітів, а команда RCL циклічно зсуває 17 бітів* (І. Дудзяний, 66); *Щоразу, коли потрібно витягти біт, всі біти регістру зсуваються вправо на 1 позицію* (С. Остапов, 141).

Дібраний ілюстративний матеріал засвідчує випадки заміни терміна *зсунути / зсувати* терміном

перемістити / переміщати із цим самим значенням, напр.: Команди зсування **переміщують** паралельно усі біти в полі даних або праворуч, або ліворуч (І. Дудзяний, 65).

Проте дієслово *перемістити / переміщувати* як термін СКТ розвиває свої лексико-семантичні варіанти. Загалом у тлумачних словниках його зафіксовано зі значенням 'змінювати місцезнаходження чого-небудь; переносити з одного місця в інше' та його семантичними відтінками 'змінювати місце-перебування кого-небудь || посилати працювати, виконувати які-небудь доручення в інше місце, іншу країну і т. ін., а також призначати на іншу посаду || депортувати когось, силоміць, примусово вивозити || ^{спец.} інакше використовувати кошти, товар і т. ін. або інакше розпоряджатися ними' (ВТССУМ, 918). Унаслідок спеціалізації цієї семантики й відповідної конкретизації інформацією, актуальною для позначуваного в сфері комп'ютерних технологій механізму (процесу, операції), утворився термін з дефініціями: 1) 'розташувати дані в оперативній пам'яті за новими адресами', напр.: *Дуже часто в процесі роботи виникає необхідність перемістити файл з одного місця на диску на інше або скопіювати файл чи папку* (Я. Бакушевич, 100); 2) 'перемістити сегменти відображення на екран дисплея по лінії, заданій пристроєм уведення координат' (НРУАТСІ, 297–298 (→ віддієсл. ім.)), напр.: *Усі вікна програм розташовуються поверх робочого стола, і їх можна переміщати, збільшувати, зменшувати або забирати* (Я. Бакушевич, 85); *Порядок розміщення аркуші можна змінити за допомогою миші, для цього потрібно, утримуючи кнопку миші натиснутою, перемістити аркуш в потрібне місце* (Л. Борян, 61).

Синонімним до дієслівного комп'ютерного терміна *перемістити / переміщувати* з другою наведеною дефініцією є дієслівний термін *перетягнути / перетягувати* зі значенням 'переміщувати екранні графічні об'єкти у Windows за екранним курсором, керованим за допомогою миші' (за АУТС, 169), напр.: *Параметр «використовувати перетягування тексту» дозволяє перетягувати виділений фрагмент за допомогою миші на інше місце* (М. Редько, 370). Це значення постало внаслідок метафоризації семантики спільнозвучного загальноживаного дієслова 'докладаючи зусиль, тягти з одного місця на інше, перекладати в інше місце' (ВТССУМ, 932). Об'єднувальними семами для значень загальноживаного дієслова й комп'ютерного терміна послугували 'переміщувати' і 'не переривати цей процес'. Важливу роль у виборі терміна для називання виконаної дії відіграє сема 'не переривати цю дію (цей процес)', що буквально акцентує на важливості під час самого процесу не відпускати клавішу миші, яку попередньо потрібно було натиснути, позаяк зупинка або відпускання клавіші миші призведе до втрати переміщуваного об'єкта й повторного виконання дії.

Іноді в тексті подибуємо вживання терміна *перетягти / перетягувати* замість *перемістити / переміщувати*, напр.: *Бігунець перетягують* мишею або *клацають над кнопками, щоб побачити невидимий відразу вміст вікна* (Я. Глинський, 75). Проте

дібраний ілюстративний матеріал засвідчує тенденцію до вживання цих термінів: графічні об'єкти, якими є піктограми, рисунки, об'ємні фігури тощо, тобто які створюють асоціації «важкого об'єкта», здебільшого *перетягують* мишею по комп'ютерному екрані, тоді як лінії, значки, тобто незначне за обсягом (чи асоціативно масою), – *переміщують*. Крім того, операцію переміщення об'єкта з одного файлу до іншого можна виконати й активізацією вибраного об'єкта та переміщенням його командою «Перемістити». Про використання в такому контексті терміна *перетягти / перетягувати* говорити не доводиться.

Утворення термінів може відбуватися й на основі метафоризації двох і більше лексико-семантичних варіантів аналізованого дієслова. Так постав комп'ютерний термін *ввести / вводити*. Згідно з даними тлумачних словників, дієслово *ввести / вводити* позначає: 1) 'ведучи, супроводжуючи, примушувати або допомагати зайти куди-небудь, у межі чогось || долучати до чого-небудь, робити учасником чогось || включати, приймати до складу чого-небудь || вставляти, вганяти всередину чогось || ^{мед.} впускати, вливати що-небудь у тканини чи порожнини організму'; 2) 'включати в що-небудь || додавати до складу чогось'; 3) 'ознайомлювати з чим-небудь' (ВТССУМ, 115), або 1) 'ведучи, супроводжуючи, примушувати або допомагати зайти куди-небудь, у межі чогось || включати, приймати до складу чого-небудь || вставляти, вганяти всередину чогось || уносити, вливати, впускати і т. ін.'; 2) 'включати, вносити у що-небудь'; 3) 'ознайомлювати з чим-небудь'; 4) 'установлювати, запроваджувати що-небудь; приводити до якогось стану' (СУМ-20, II, 84–85). Перший і другий лексико-семантичні варіанти, зокрема 'ведучи, супроводжуючи, примушувати або допомагати зайти куди-небудь, у межі чогось' та 'включати, вносити у що-небудь', послугували основою для розвитку двох значень 'передавати дані із зовнішнього запам'ятовувального пристрою в оперативну пам'ять' і 'записувати дані в пам'ять комп'ютера за допомогою пристрою введення' (Шевч., 8), властивих вже дієслову *ввести / вводити* як термінові СКТ, напр. (відповідно): *В архітектуру процесорів вводять засоби налагодження і тестування* (В. Кравець, 11); *Щоб ввести курсор у комірку таблиці, потрібно помістити курсор у комірку і набрати текст так само, як у звичайному абзаці* (Я. Бакушевич, 173).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, останніми десятиріччями для називання процесу, дії чи стану в комп'ютерній терміносистемі досить часто послугуються дієслівними термінами, які постають унаслідок термінізації як різновиду семантичного способу творення питомих перекладних дієслівних еквівалентів оригінальних дієслівних термінів. Ступінь продуктивності використання тієї чи тієї дієслівної основи детермінований категорійносемантичним статусом перекладного дієслівного еквівалента. Дієслова на позначення руху-переміщення як семантичної підгрупи дієслів дії є потужним джерелом творення дієслівних комп'ютерних термінів, що зумовлено можливостями цих дієслів номінувати різні рухові чи переміщальні операції

(команди), які необхідно виконувати користувачеві комп'ютерних технологій за допомогою різних пристроїв введення інформації (клавіш керування курсором, пера, джойстика, тачпеда, трекпеда тощо).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в окресленні особливостей творення дієслівних комп'ютерних термінів унаслідок термінізації дієслів стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова О. В. Місце комп'ютерної термінології в українській мові. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 45. С. 189–193.
2. Гаврилова О. В. Термінологія комп'ютерного програмного забезпечення. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. праць до 100-річчя Дніпров. нац. ун-ту імені О. Гончара (1918–2018 pp.). Дніпро : ЛПРА, 2017. Вип. 18. С. 11–17.
3. Ментинська І. Лексико-генетичні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 71–74.
4. Ментинська І. Сучасні тенденції термінознавчих досліджень (на матеріалі комп'ютерної термінології). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». 2018. Вип. 31. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2016_842_18.
5. Ментинська І. Б. Синонімія в сучасній комп'ютерній термінології. *Термінологічний вісник* : зб. наук. праць. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2015. Вип. 3 (2). С. 177–183.
6. Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Комп'ютерний термін як одиниця терміносистеми: ступінь відповідності вимогам. *Український смисл* : наук. зб. Дніпро : Ліра, 2018. С. 23–31.
7. Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Становлення української комп'ютерної термінології : лексикографічний аспект. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2018. № 2 (16). С. 273–278.
8. Ментинська І., Наконечна Г. Структурно-словотвірні особливості сучасної комп'ютерної термінології. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 86–91.
9. Ніколаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 16 с.
10. Петрова Т. Шляхи формування сучасної української фітомеліоративної термінології : термінологізування загальноновживаної лексики й ретермінологізування лексики інших наук. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Проблеми української термінології* : зб. наук. праць. 2017. № 869. С. 77–82.
11. Селігей П. О. Іменниковість versus дієслівність: у пошуках золотієї середини. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 36–55.
12. Сербенська О. А., Волошак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2001. 204 с.
13. Смено́ва Л. В. Лексико-словотвірні процеси в системі дієслів-термінів сфери комп'ютерних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 2021. 20 с.
14. Смено́ва Л. В. Термінізація питомих дієслів на позначення дії як механізм поповнення термінолексики сфери комп'ютерних технологій. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія : *Філологічні науки (мовознавство)*. 2021. Вип. 15. С. 174–179.
15. Філюк І. М. Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2007. 23 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Англ.-укр. глос.** – Англійсько-український глосарій виробів Microsoft / за ред. проф. Богдана Рицара. Львів : ЕКО-інформ, 2006. 208 с.
- АРС (Борк.)** – Борковский А. Б. Англо-русский словарь по программированию и информатике (с толкованиями). Москва : Русский язык, 1990. 335 с.
- АУТС** – Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / авт.-укл. Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький. Київ : ВД «СофтПрес», 2005. Вид. 1. 552 с.
- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
- НРУАТСІ** – Гінзбург М. Д. та ін. Новий російсько-українсько-англійський словник з інформатики. Харків : Корвін, 2002. 656 с.
- СУМ–20** – Словник української мови : у 20 тт. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН Укараїни, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ : Наукова думка, 2010–2018. Т. I–IX.
- Шевч.** – Шевчук І. Б. Тлумачний словник основних понять і термінів програмування. Львів : Вид-во ВТЗНВ, 2013. 45 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бакушевич Я. М., Капаціла Ю. Б. Інформатика та комп'ютерна техніка : навч. методичний посібник. Тернопіль : ТІСІТ, 2007. 292 с.
2. Борян Л. О. Комп'ютери та комп'ютерні технології : курс лекцій. Миколаїв, 2019. 139 с.
3. Глинський Я. М. Комп'ютер у кожний дім : самовчитель. Львів : СПД Глинський, 2008. 256 с.
4. Дудзяний І. М., Черняхівський В. В. Програмування мовою асемблера : навч. посібник. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 112 с.

5. Козлов В. В., Сбітнев А. І., Пашковська А. Ю., Томашевська Т. В. Інформатика : навч. посібник. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2016. 727 с.
6. Морган Н. JavaScript для дітей. Великий вступ до програмування / пер. Н. Агаджанян. Львів : Вид-во Старого Лева, 2018. 408 с.
7. Остапов С. Е., Євсєєв С. П., Король О. Г. Технології захисту інформації : навч. посібник. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2013. 476 с.
8. Редько М. М. Інформатика та комп'ютерна техніка : навч.-методич. посібник. Вінниця : Нова книга, 2007. 568 с.
9. Шеховцов В. А. Операційні системи : підруч. для вищих навч. закладів. Київ : Видавнична група ВВВ, 2005. 576 с.

REFERENCES

1. Havrylova, O. V. (2017). Mistse kompiuternoї terminolohii v ukrainskii movi [The place of computer terminology in the Ukrainian language]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody*, 45, 189–193 [in Ukrainian].
2. Havrylova, O. V. (2017). Terminolohiia kompiuternoho prohramnoho zabezpechennia [Computer software terminology]. *Doslidzhennia z leksykolohii i hramatyky ukrainskoi movy: zb. nauk. prats do 100-richchia Dniprov. nats. un-tu imeni O. Honchara (1918–2018 rr.)*. Dnipro: LIRA, 18, 11–17 [in Ukrainian].
3. Mentynska, I. (2014). Leksyko-henetychni osoblyvosti suchasnoi kompiuternoї terminolohii [Lexical and genetic features of modern computer terminology]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu "Lvivska politekhnika". Seriiia "Problemy ukrainskoi terminolohii"*, 791, 71–74 [in Ukrainian].
4. Mentynska, I. (2018). Suchasni tendentsii terminoznavchyykh doslidzen (na materialii kompiuternoї terminolohii) [Current trends in terminological research (based on computer terminology)]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Linhvistyka"*, 31, 33–38. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2016_842_18 [in Ukrainian].
5. Mentynska, I. B. (2015). Synonimii v suchasni kompiuternii terminolohii. *Terminolohichnyi visnyk: zb. nauk. prats. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NANU*, 3 (2), 177–183 [in Ukrainian].
6. Mentynska, I. B., Nakonechna, H. V. (2018). Kompiuternyi termin yak odynitsia terminosystemy: stupin vidpovidnosti vymoham [Computer term as a unit of terminology: the degree of compliance]. *Ukrainskyi smysl: nauk. zb. Dnipro: Lira*, 23–31 [in Ukrainian].
7. Mentynska, I. B., Nakonechna, H. V. (2018). Stanovlennia ukrainskoi kompiuternoї terminolohii: leksykohrafichnyi aspekt [Formation of Ukrainian computer terminology: lexicographic aspect]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Filolohichni nauky»*, 2 (16), 273–278 [in Ukrainian].
8. Mentynska, I., Nakonechna, H. (2016). Strukturno-slovotvorni osoblyvosti suchasnoi kompiuternoї terminolohii [Structural and word-forming features of modern computer terminology]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnika». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*, 842, 86–91 [in Ukrainian].
9. Nikolaieva, A. O. (2002). Strukturno-semantychna kharakterystyka terminolohii prohramuvannia, kompiuternyykh merezh ta zakhystu [Structural and characteristics of a programming terminology, computer nets and information protection]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kharkiv [in Ukrainian].
10. Petrova, T. (2017). Shliakhy formuvannia suchasnoi ukrainskoi fitomelioratyvnoi terminolohii: terminolohizuvannia zahalnovzhyvanoї leksyky y reterminolohizuvannia leksyky inshyykh nauk [Ways of formation of modern Ukrainian phytomeliorative terminology: terminologizing of commonly used vocabulary and reterminologizing of vocabulary of other sciences]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriiia: Problemy ukrainskoi terminolohii*, 869, 77–82 [in Ukrainian].
11. Selihei, P. O. (2014). Imennykovist versus diieslivnist: u poshukakh zolotoi seredyiny [Substantivity versus verb ality: in search of the golden mean]. *Movoznavstvo*, 4, 36–55 [in Ukrainian].
12. Serbenska, O. A., Voloshchak, M. Y. (2001). Aktualne interv'iu z movoznavtsem: 140 zapytan i vidpovidei [Current interview with a linguist: 140 questions and answers]. Kyiv: Vyd. tsentr "Prosvita" [in Ukrainian].
13. Smienova, L. V. (2021). Leksyko-slovotvorni protsesy v systemi diiesliv-terminiv sfery kompiuternyykh tekhnolohii [Lexical and word-formation processes in the system of verb terms in the field of computer technologies]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Drohobych [in Ukrainian].
14. Smienova, L. V. (2021). Terminizatsiia pytomykh diiesliv na poznachennia dii yak mekhanizm popovnennia terminoleksyky sfery kompiuternyykh tekhnolohii [Terminologization of the authentic verbs for the designation of action as a mechanism for the development of terminology in the field of computer technologies]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 15, 174–179 [in Ukrainian].
15. Filiuk, I. M. (2007). Dynamichni protsesy u formuvanni ukrainskoi terminosystemy informatyky (slovotvirnyi aspekt) [Dynamic processes in the formation of the Ukrainian terminology of computer science (word-forming aspect)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Odesa [in Ukrainian].

DICTIONARIES

- Англ.-укр. глос.** – Anhliisko-ukrainskyi hlosarii vyrobiv Microsoft [English-Ukrainian glossary of Microsoft products] / za red. prof. Bohdana Rytsara. Lviv: EKOinform, 2006.
- АРС (Борк.)** – Borkovskiy, A. B. (1990). Anglo-russkiy slovar po programmirovaniyu i informatike (s tolkovaniyami) [English-Russian Dictionary of computers and programming (with explanations)]. Moskva : Russkiy yazyk [in Russian].
- АУТС** – Anhlo-ukrainskyi tлумachnyi slovnyk z obchysluvalnoi tekhniki, Internetu i prohramuvannia [English-Ukrainian explanatory dictionary on computer technology, Internet and programming] / avt.-ukl. E. M. Proidakov, L. A. Teplytskyi. Kyiv: VD "SoftPres", 2005, 1.

ВТССУМ – Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / ukl. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF “Perun”, 2009 [in Ukrainian].

НРУАТСІ – Hinzburh, M. D. ta in. (2002). Novyi rosiisko-ukrainsko-anhliiskyi slovnyk z informatyky [New Russian-Ukrainian-English dictionary of informatics]. Kharkiv: Korvin [in Ukrainian].

СУМ–20 – Slovnyk ukrainskoi movy : u 20 t. [Dictionary of the Ukrainian language] / hol. nauk. red. V. M. Rusanivskiy; NAN Ukarainy, Ukr. mov.-inform. fond. Kyiv: Naukova dumka, 2010–2018, I–IX [in Ukrainian].

Шевч. – Shevchuk, I. B. (2013). Tлумachnyi slovnyk osnovnykh poniat i terminiv prohramuvannia [Explanatory dictionary of basic concepts and terms of programming]. Lviv: Vyd-vo VTZNV [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Bakushevych, Ya. M., Kapatsila, Yu. B. (2007). Informatyka ta kompiuterna tekhnika [Informatics and computer technology]. Ternopil: TISIT [in Ukrainian].

2. Borian, L. O. (2019). Kompiutery ta kompiuterni tekhnolohii [Computers and computer technology]. Mykolaiv [in Ukrainian].

3. Hlynskyi, Ya. M. (2008). Kompiuter u kozhnyi dim: samovchytel [Computer in every home: self-taught.]. Lviv: SPD Hlynskyi [in Ukrainian].

4. Dudzianyi, I. M., Cherniakhivskiy, V. V. (2002). Prohramuvannia movoiu asemlera [Programming by Assembler language]: navch. posibnyk. Lviv: Vyd. tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

5. Kozlov, V. V., Sbitniev, A. I., Pashkovska, A. Yu., Tomashevskaya, T. V. (2016). Informatyka [Informatics]: navch. posibnyk. Kyiv: DP “Inform.-analit. Ahentstvo” [in Ukrainian].

6. Morhan, N. (2018). JavaScript dlia ditei. Velykyi vstu do prohramvannia [JavaScript for Kids. Cheerful introduction to programming] / perekl. N. Ahadzhanian. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva [in Ukrainian].

7. Ostapov, S. E., Yevseiev, S. P., Korol, O. H. (2013). Tekhnolohii zakhystu informatsii [Information protection technologies]: navch. posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU [in Ukrainian].

8. Redko, M. M. (2007). Informatyka ta kompiuterna tekhnika [Informatics and computer technology]. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].

9. Shekhovtsov, V. A. (2005). Operatsiini systemy [Operating Systems]. Kyiv: Vydavnycha hrupa BHV [in Ukrainian].

UDC 811.111:81'373.49

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.20

FEMININE EUPHEMISMS AS MEANS OF ACTUALIZING THE CATEGORY OF POLITENESS

Soroka T. V.

Izmail State University of Humanities

The purpose of the article is to reveal the semantics of English feminine euphemisms as means of implementing gender politeness. Gender politeness is regarded to be a speech behavior strategy aimed at a respectful, non-discriminatory attitude. Euphemic vocabulary as a result of speech representation of reality through secondary nomination of both language and speech nature is an integral part of the picture of the world of a native English speaker. Euphemisms as types of linguistic and expressive tendencies of usage are used to avoid direct naming of mostly negative objects of reality and are designed to reflect the social agreement on replacing direct nominations with secondary ones. The selected dictionary euphemisms characterizing occupation, appearance, and social peculiarities of women can be divided into two groups: traditional gender-polite euphemisms; politically correct gender-polite euphemisms.

Four thematic groups of the feminine euphemistic thesaurus are distinguished: euphemisms expressing all kinds of evaluative characteristics; euphemisms hiding, "veiling" various physical disabilities; euphemisms associated with the "beauty industry" (including cosmetology, plastic surgery) and euphemisms for physiological processes and body parts.

The politically correct euphemisms created on the principle of gender politeness and eliminating the manifestations of sexism (as a form of discrimination) in the language are of particular interest. Comparing traditional and politically correct gender-polite euphemistic units, current linguistic studies turn to the differentiation of euphemisms into "proper" and "negative" ones. It was defined that the positive and negative types of politeness are intersected in the area of language political correctness.

Traditional feminine euphemisms refer to the field of personal and interpersonal relations, and euphemisms arisen within the framework of the phenomenon of political correctness are associated with the social sphere and imply professional realization of women in modern society. The prospect of research is to study feminine and masculine euphemisms in the comparative analysis.

Key words: euphemisms, secondary nomination, gender politeness, political correctness, thematic groups.

Сорока Т. В. Фемінні евфемізми як засоби актуалізації категорії ввічливості. Мета дослідження полягає в розкритті семантики англомовних фемінних евфемізмів як засобів реалізації гендерної ввічливості. Гендерну ввічливість розглянуто як стратегію мовної поведінки, спрямовану на шанобливе, недискримінаційне ставлення. З'ясовано, що евфемічна лексика як результат репрезентації дійсності засобами вторинної номінації мовної або мовленнєвої природи є невід'ємною частиною картини світу носія англійської мови. Евфемізми потрактовано як один із видів лінгвістичних і експресивних тенденцій узусу, які використовуються для того, щоб уникнути прямого найменування переважно негативних об'єктів дійсності і які покликані відобразити суспільну домовленість про заміну прямих номінацій вторинними. Дібрані словникові евфемізми, що характеризують рід занять, зовнішність і соціальні особливості жінок, розділено на дві групи: традиційні гендерно-ввічливі евфемізми; політкоректні гендерно-ввічливі евфемізми. Виділено чотири тематичні групи жіночого евфемістичного тезаурусу: евфемізми, які виражають всілякі оціночні характеристики; евфемізми, що приховують, «вуалюють» різні фізичні недоліки; евфемізми, пов'язані з «індустрією краси» (включаючи косметологію, пластичну хірургію); евфемізми для фізіологічних процесів і частин тіла. Зазначено, що особливий інтерес представляють політкоректні евфемізми, які створені за принципом гендерної ввічливості і які включають прояви сексизму (як форми дискримінації) в мові.

Порівнюючи традиційні та політично коректні гендерно-ввічливі евфемістичні одиниці, автори сучасних лінгвістичних досліджень звертаються до диференціації «власне» евфемії і «негативної» евфемії. У дослідженні аргументовано перетинання позитивного і негативного типів ввічливості в контексті мовної політкоректності.

Узагальнено, що традиційні жіночі евфемізми належать до сфери особистих і міжособистісних відносин, а евфемізми, які виникли в межах феномену політкоректності, пов'язані із соціальною сферою і уособлюють професійну реалізацію жінок у сучасному суспільстві. Перспективою досліджень окреслено вивчення жіночих і чоловічих евфемізмів в порівняльному аспекті.

Ключові слова: евфемізми, вторинна номінація, гендерна ввічливість, політична коректність, тематичні групи.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. At present, the gender parameter is one of the most important factors for

the life of the English-speaking society. The problem of male and female speech correlation from the viewpoint of politeness, their similarities and differences

remain in the focus of many linguists' researches (E. A. Zemskaya, A. P. Martynyuk, R. Lakoff, J. Coates, etc.). In this regard, the manifestation and fixation of the "female image" in euphemisms created on the principle of politeness, as well as the changes in the modern English language that "gender politeness" induced under the "mask" of political correctness, are of great interest for study. Euphemistic vocabulary as a result of speech representation of reality through secondary nomination of both language and speech nature is an integral part of the picture of the world of a native English speaker. Euphemisms as a type of linguistic and expressive tendencies of usage are used to avoid direct naming of mostly negative objects of reality and are designed to reflect the social agreement on replacing direct nominations with secondary ones. Euphemisms are a type of expressively colored vocabulary and have a more complex semantic structure than neutral vocabulary; they are characterized by connotative semantics, which is created by an "additional" macro component of the semantic structure (connotation), which is a link between nomination and denotation and absorbs all the information that represents the evaluative and emotional functions that together create a content that traditionally correlates with the concept of expressiveness: connotation is the additional content of a word or expression, its accompanying semantic or stylistic shades that overlap with its main meaning and serve to express various kinds of expressive – evaluative overtones [2, 101]. In modern society, the motivation for using euphemisms due to current taboos is mainly not fear, but a desire not to hurt the sensitivity of the interlocutor, not to humiliate his dignity, to show politeness, and so on.

Analysis of recent research and publications. The problem of euphemism, due to its great diversity and productivity, is widely covered in the works of such linguists as B. A. Larin, L. A. Bulakhovsky, A. M. Katsev, L. P. Krysin, V. P. Moskvina, C. Silver, J. Neaman, R. Holder, etc.

In linguistic literature, there are many definitions of the notion *euphemism*, the analysis of which allows us to assert that euphemisms are words or expressions that serve to replace such symbols, which are presented to a speaker as undesirable, not quite polite, inappropriate or tactless. Many researchers of euphemism note the ups and downs of "euphemism-making" in various historical epochs (A. M. Katsev, C. Silver, J. Neaman), moreover, at different stages of the development of society and language, various groups of euphemistic thesaurus become relevant or irrelevant. An important factor in the obsolescence of euphemism is the variation of moral and social foundations. In addition, the extinction of certain realities leads to the archaization of euphemisms and, on the contrary, the emergence of new realities, negative phenomena generates new euphemisms. Sometimes completely unexpected notions are euphemized for example, a group of euphemisms related to sexism in the language was not previously distinguished (by the way, this group is specific to the English language, which is associated with certain language traditions). We agree with I. Arnold's viewpoint that euphemisms should be considered in a synchronic aspect, because

euphemistic and direct names coexist in the language and form lexical opposition [3, 190].

It is customary to single out a number of pragmatic principles underlying the emergence of euphemism. Its definition emphasizes the fact that the main incentive that motivates a speaker to use euphemisms is *politeness*. And, indeed, most often in the case of euphemism, one of the basic principles of pragmatics is the principle of politeness. Euphemisms created on this principle tend to mitigate various types of physical and mental disabilities. But, in addition to the principle of politeness (and often in interaction with it), according to Yu.V. Gorshunov, euphemisms appear in the language for a number of the following pragmatic reasons: by virtue of the taboo principle (for example, when forming euphemistic substitutions for direct names of diseases and death); due to the regulatory principle of influencing the mass reader (for example, when creating euphemisms in the political field); from a pragmatic attitude to classify their activities (when creating euphemisms within the sociolects of various illegal groups); by virtue of the principle of language play and irony (when creating humorous and ironic euphemisms); due to the rational pragmatic principle of economy (when creating abbreviations in general, and abbreviations-euphemisms in particular) [1, 56].

Due to the fact that the principle of politeness is one of the main factors dictating the use of euphemisms, often some means of expressing the category of politeness (polite pronominal forms of address, words with diminutives, individual cases of meiosis, etc.) are mistakenly attributed to euphemisms. Comparing euphemisms and the category of politeness, their means of expression, linguists stipulate that if negative connotations arise, some of the linguistic means of the category of politeness can be euphemisms.

Methodology of the selection of such methods as method of component analysis (for the study of lexical meanings of euphemisms and related units); descriptive method (for the interpretation of semantic-stylistic and functional-pragmatic features of euphemisms); definitive analysis (when forming euphemistic chains based on the comparison of lexicographic definitions of euphemisms in dictionaries in different periods of language development) are used in the linguistic research.

Setting the goals and tasks of the article. The aim of the study is to reveal the semantics of English euphemisms characterizing women as means of implementing gender politeness. Achieving the goal involves solving the following **tasks**: 1) to identify the features of functioning, the range of euphemized topics and ways of replenishing the feminine sector of the euphemistic thesaurus; 2) to analyze selected traditional and politically correct gender-polite euphemisms.

The outline of the main research material. The focus of our research is on "gender politeness" euphemisms. In this regard, such a notion as "gender politeness" requires interpretation. We formulate the definition of the concept of "gender politeness" based on the fact that the principle of politeness is considered as a special strategy of speech behavior aimed at preventing possible conflict situations; "gender politeness" is implemented in the process of speech using various

rules and tactics. In our opinion, “gender politeness” is a speech behavior strategy aimed at a respectful, non-discriminatory attitude. It finds its expression in polite language forms not indicating male or female dominance. Besides that they also emphasize tolerance and respect for representatives of any gender, on the one hand, and soften, veil or neutralize any negative characteristics, on the other.

Currently, most of the gender studies are devoted specifically to the “women's issue”, and often the words *gender* and *female* become synonymous. It is impossible not to mention the fact that women predominantly use euphemisms in their speech.

The selected dictionary euphemisms characterizing occupation, appearance, and social peculiarities of women can be divided into two groups: traditional gender-polite euphemisms; politically correct gender-polite euphemisms.

Common euphemisms are widely used in the mass media, fiction, and advertising, allow us to judge, first of all, the stereotypes and norms of behaviour existing in English-speaking society, and more precisely, the negative aspects of the “female” image, which are traditionally condemned, discouraged, shamed, and consequently euphemized.

The analysis identifies the following thematic “female” groups.

1. Euphemisms expressing all kinds of evaluative characteristics.

In this group, we include lexical units expressing the attitude of society to the behaviour and marital status of female representatives, for example, some far-from-complimentary characteristics. Such well-known euphemisms as *no better than she should be* and *not all she should be* allow vaguely expressing a negative attitude towards “a woman of easy virtue”. Some evaluative euphemisms are associated with irony, for example, the expressions: *on the shelf* (“stale goods” – about an unmarried woman who has little chance of getting married), *fishing fleet* (that is, girls of marriageable age who go abroad in search of husbands), *wallflower* (about an unattractive young lady who is not invited to dance) [4].

2. Euphemisms hiding, “veiling” various physical disabilities.

Euphemisms of this group are very numerous. It is explained by the increased attention of women to their appearance, shape, and the desire to have good looks. It should be noted that such a problem as “overweight” encourages the appearance of a large number of euphemistic units. The following euphemisms substitute the word *full* in relation to women: *full-figured*, *ample*, *well-built*, *well-fleshed*, *filled out*, *pleasantly plump*, *big boned*, etc. The expressions *Renoir woman*, *of classic proportions*, *statuesque* remind us of the time when fullness was the symbol of female beauty, and, Pierre-Auguste Renoir is known (like many classical artists and sculptors) to have depicted far from thin models.

The creation of such euphemisms is often caused by commercial motives, the desire to attract a customer for buying a particular product and at the same time not to offend: one has to show the wonders of ingenuity, coming up with how to politely designate clothes of large

sizes. It often happens; clothing sizes for large ladies are tactfully labeled as *mature figure*, *Big Gal*, *woman's size*, *queen size*, *full size*, etc.

In advertising, also for commercial purposes, people encounter euphemisms for “skin imperfections” (due to aging or a severe rash): *imperfections* (imperfections of the skin), *mature skin challenged by natural hormonal changes* (mature skin exposed to natural hormonal changes), *beauty spot* (mole, wart, pimple).

3. Euphemisms associated with the “beauty industry” (including cosmetology, plastic surgery).

This group of euphemisms is closely related to the previous one, we can say that it “follows” from it, since it is the desire to have good looks that pushes for all kinds of cosmetic procedures improving the figure, complexion, hairstyle, etc. But not every woman will agree to recognize the fact that her beauty is the result of the hard work of cosmetologists and is not natural. For example, the euphemism *body image* is used to describe physical appearance. Someone does not want to openly admit that she is not a “natural blonde” and claims that she only “uses the services of the Revlon company” (*to partner with Revlon*); someone wants to get rid of “unwanted vegetation” (hair), in this regard, there are euphemisms: *bikini wax* (hair removal in the bikini area), *to wax* (remove hair).

4. Euphemisms for physiological processes and body parts.

The described group of euphemisms includes numerous substitute names for tabooed notions in any society. At the heart of their creation and use there are the strictest moral prescriptions, shame. Here are some examples. The euphemisms *wetness* (sweat), *bedewed* (sweaty) are preferred when it comes to a woman, since: “...a lady might get ‘bedewed’ but she didn't sweat” [4, 24]. When describing a pregnant woman, we can say that she is *big* (put on weight), *anticipating*, *expecting* (waiting), etc. In this group, we can include euphemisms used by women when they need to go to the water closet: *to powder one's nose*, *to fix one's face*. It should be added that we have encountered few examples of euphemisms for such notions as “old age” and “stupidity” in relation to women. Most of these euphemisms are not “purely feminine”, that is, they can also refer to male referents.

Considering gender-polite euphemisms, we cannot fail to mention politically correct linguistic innovations in modern English. The second half of the 20th century became a kind of “euphemistic” boom due to the spread of the ideology of “political correctness” in English-speaking countries. Political correctness is based on the desire to avoid various types of discrimination; language tact, humanity, and mutual politeness are gradually manifested and finally these factors have become to be regarded as the main motive for euphemization. That is why, in the works devoted to the study of the phenomenon of political correctness, euphemism is considered as an integral part of the linguistic aspect of political correctness. In relation to our research, of particular interest are politically correct euphemisms created on the principle of gender politeness and eliminating manifestations of sexism (as a form of discrimination) in the language. In the light of political correctness, to speak out, emphasizing gender

stereotypes is tantamount to insulting and initiating a conflict. It was political correctness that helped to overcome gender asymmetry in the language through numerous euphemisms created on the pragmatic principle of politeness and reducing sexual discrimination. It is noteworthy that the main object of criticism of adherents of gender political correctness was a group of female persons' designations on a professional basis. Thus, the traditional use of a neutral, generalized masculine gender for naming women's professions has been seriously criticized by the linguists focused on political correctness and, respectively all designations with *-man* component were classified as "sexist" names of female professions recommended for replacement.

It should be noted that often gender-neutral euphemisms denoting the names of persons by profession not only neutralize, eliminate gender and increase the status of a woman, but they also contribute to improving the professional status of an individual regardless of one's gender (due to its neutrality, the absence of a gender indicator). The motive for euphemizing the designations of some professions is not only an indication of gender contained in their names, but also their lack of prestige, from the point of view of this society, which implies low wages, a low level of social status. For example, the euphemism *first-line supervisor* replaced *foreman* (senior worker), simultaneously eliminated gender identity and formally "promoted" a person through the ranks.

Thus, the pragmatic principle of politeness stimulates the formation of various thematic groups of euphemisms. In the case of traditional gender-polite euphemisms, along with the principle of politeness, there is sometimes a concomitant principle of *language play* and *irony*, which allows the use of these euphemisms in situations of informal communication. Comparing traditional and politically correct gender-polite euphemistic units, current linguistic studies turn to the differentiation of euphemisms into "proper" and "negative" ones. Such a division is based on the concepts of "positive" and "negative" types of politeness introduced in the works of P. Brown and S. Levinson. In linguistics there exists such a hypothesis as politically correct euphemisms created on the principle of positive politeness. However, taking into consideration the fact that many politically correct euphemisms turn into a kind of etiquette patterns, ignoring which in modern English-speaking society is tantamount to rudeness, there is reason to believe that it is in the field of compliance with linguistic political correctness that positive and negative types of politeness intersect. Nowadays, there is a tendency of gradual transformation of political correctness from a voluntary contract into a mandatory, compulsory regime of political correctness.

We believe that initially political correctness was a manifestation of positive politeness, but now the regulated, standardized nature of politically correct speech samples transfers political correctness to the realm of negative politeness. Euphemisms arisen within the framework of the ideology of political correctness make it possible not to violate the cognitive territory of the interlocutor (one's "negative face"), but at the same time they are not necessarily sincere expressions

of sympathy and interest; they are rather formal, etiquette patterns, unlike traditional euphemisms. The use of the latter, on the contrary, is based on solidarity, the inclusion of the interlocutor in his or her group and, as a result, is a vivid demonstration of positive politeness. Analyzing traditional and politically correct groups of gender-polite euphemisms, we should note that in both cases different ways of forming euphemisms and different thematic groups are involved. For politically correct euphemisms, word-formation through metaphorization, metonymization and abbreviation is less specific. The most productive is the use of complex words, phrases and lexical units with a broad semantic structure. For traditional feminine euphemisms, the leading mechanisms of euphemization are metaphorization, periphrasis and replacement by a word of general meaning. Thanks to the figurative nature and expressiveness, the metaphor allows you to disguise the essence of the phenomenon and give it an ironic character. As for the euphemized topics, we note that traditional feminine euphemisms cover the area of personal and interpersonal relations, and euphemisms that have arisen within the framework of the phenomenon of political correctness are associated with the social sphere and imply the professional realization of women in modern society.

Conclusions and directions for further research in this area. The conducted research allows formulating conclusions. The manifestation and fixation of the "female image" in euphemisms created on the principle of politeness, as well as the changes in the modern English language that "gender politeness" induced under the "mask" of political correctness, are of great interest for study. The selected dictionary euphemisms characterizing occupation, appearance, and social peculiarities of women are divided into two groups: traditional gender-polite euphemisms; politically correct gender-polite euphemisms.

Four thematic groups of the feminine euphemistic thesaurus are distinguished: euphemisms expressing all kinds of evaluative characteristics; euphemisms hiding, "veiling" various physical disabilities; euphemisms associated with the "beauty industry" (including cosmetology, plastic surgery) and euphemisms for physiological processes and body parts.

The politically correct euphemisms created on the principle of gender politeness and eliminating the manifestations of sexism (as a form of discrimination) in the language are of particular interest.

Comparing traditional and politically correct gender-polite euphemistic units, current linguistic studies turn to the differentiation of euphemisms into "proper" and "negative" ones. It was defined that the positive and negative types of politeness are intersected in the area of language political correctness.

Traditional feminine euphemisms refer to the field of personal and interpersonal relations, and euphemisms arisen within the framework of the phenomenon of political correctness are associated with the social sphere and imply the professional realization of women in modern society.

The prospect of research is to study feminine and masculine euphemisms in the comparative analysis.

BIBLIOGRAPHY

1. Горшунов Ю. В. Эвфемистическая аббревиатурная лексика в прагматическом аспекте. *Вестник БирГПИ. Филология*. 2003. Вып. 3. С. 56–60.
2. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. Киев : УМК ВО, 1989. 104 с.
3. Arnold I. The English Word. Москва : Высшая школа, 1973. 304 с.
4. Noble V. Speak Softly. Euphemisms and Such. Sheffield : The Centre for English Cultural Tradition and Language, University of Sheffield, 1982. 103 p.

DICTIONARIES

5. Holder R. Oxford Dictionary of Euphemisms. Oxford. New-York : Oxford University Press, 1995. 474 p.
6. Neaman J., Silver C. A Dictionary of Euphemisms. Ldn. : Penguin Books, 1983. 320 p.

REFERENCES

1. Gorshunov, Yu. V. (2003). Evfemisticheskaya abbreviaturnaya leksika v pragmaticheskoy aspekto [Euphemistic abbreviated vocabulary in a pragmatic aspect]. *Vestnik BirGPI. Filologiya*, 3, 56–60 [in Russian].
2. Kiyak, T. R. (1989). Lingvisticheskie aspekty terminovedeniya [Linguistic aspects of terminology]. Kiev: UMK VO [in Russian].
3. Arnold, I. (1973). The English Word. Moskva: Vysshaya shkola [in English].
4. Noble, V. (1982). Speak Softly. Euphemisms and Such. Sheffield: The Centre for English Cultural Tradition and Language, University of Sheffield.

DICTIONARIES

5. Holder, R. (1995). Oxford Dictionary of Euphemisms. Oxford. New-York: Oxford University Press.
6. Neaman, J., Silver, C. (1983). A Dictionary of Euphemisms. Ldn.: Penguin Books.

КОЛОРИСТИКОН НОВЕЛІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Стецик М. С., Іваночко Г. О.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Дацко С. В.

Рава-Руський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів № 2

Статтю присвячено колористикону Василя Стефаника. Проаналізовано особливості функціонування та принципи добору й валентності загальнономовних (узуальних) та оказіональних кольоролексем, з'ясовано їхні семантико-стилістичні, емоційно-експресивні та асоціативні властивості. Актуальність інспірована тим, що різногранні студії над феноменом кольоропозначень у художньому дискурсі з поглибленим теоретико-методологічним осмисленням, рівно ж над колористичними пріоритетами та акцентами конкретних мистців слугують кодами до розуміння їхньої мовотворчості. Випрацьовано методику інтерпретації конкретного колористичного словообразу, яка ґрунтується на вивченні й розумінні його складної семантичної структури через досить несподівані поєднання слів, позаяк саме свіжість і непередбачуваність асоціацій – необхідна умова його (колористичного образу) вартості.

Постульовано, що Василь Стефаник належить до найбільш вишуканих майстрів колористичної репрезентації світу крізь етноментальну призму, творців блискучих концептуальних образів і лаконічних асоціативних комплексів, інспірованих колористичними враженнями. Зазначено, що Стефаникова колористична світорецепція значно ширша від традиційної образно-поетичної стереотипізації, вона є самодостатнім «мистецьким актом». На знаменитих чорно-білих дереворитах новеліста «висвічується» майже весь кольоровий спектр, де кожен колір – це експлікант здебільшого драматичних подій або ж авторських життєвих обсервацій, своєрідне інобуття емоційності загалом.

Зроблено узагальнення, що вагомими критеріями розмежування семем кольору у Василя Стефаника слугують експресіоністична наповненість (колір як автономний експлікант експресії та авторських інтенцій), абстрагування від предметного тла, інтенційне послаблення усталеної функції кольороназв, автономність щодо візуалізованих форм та предметів. У свідомості читача формується уявлення про письменника не тільки через слово, але й через колористичне враження, а знаменита чорно-біла графіка новеліста постає як своєрідна лінгвопоетична універсалия експресіоністичного мовомислення.

Ключові слова: колористикон, інтерпретація, мовомислення, експресіонізм, концептуальний образ, локально-психологічне коло, сема, символ.

Stetsyk M. S., Datsko S. V. Coloristicon of Vasyl Stefanyk's novelist discourse. The article is devoted to the coloristicon of Vasyl Stefanyk; it analyzes the peculiarities of functioning and principles of selection and valence of general-linguistic (usual) and occasional color lexemes, clarifies their semantic-stylistic, emotional-expressive and associative properties. The topicality of the research is inspired by the fact that various studies of the phenomenon of color symbols in literary discourse with in-depth theoretical and methodological insight, as well as coloristic priorities and accents of certain authors serve as codes for understanding their language formation. The article suggests a methodology for interpreting a particular coloristic word image, which is based on studying and understanding its complex semantic structure through rather startling word combinations, since it is freshness and unpredictability of associations that are a necessary condition for its (coloristic image) value.

It is postulated that Vasyl Stefanyk is one of the most refined masters of coloristic representation of the world through ethnomental prism, creators of brilliant conceptual images and concise associative complexes inspired by coloristic impressions. It is noted that Stefanyk's coloristic world perception is much broader than traditional figurative and poetic stereotyping; it is a self-sufficient "artistic act". The novelist's renowned black-and-white woodcuts "highlight" almost the entire color spectrum, where each color explicates chiefly dramatic events or the author's life observations, a kind of otherness of emotionality in general.

It is generalized that major criteria for distinguishing Vasyl Stefanyk's color semes are expressionist content (color as an autonomous explicant of expression and author's intentions), abstraction from the subject background, intentional weakening of the established color-naming function, autonomy of visualized forms and object. The reader's mind shapes the idea of the writer not only through word, but also through coloristic impression, and the novelist's acclaimed black-and-white graphics appears as a peculiar linguopoetic universal of language thinking.

Key words: coloristicon, interpretation, language thinking, expressionism, conceptual image, local-psychological circle, seme, symbol.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мовотворчість Василя Стефаника, чий 150-літній ювілей цьогогоріч широко відзначили в Україні і світі, – унікальний мистецький феномен. Новеліста називають «абсолютним паном форми», «митцем з Божої ласки», «карбівничим чистого металу». Ці найвищі оцінки «спонукають до нового й неупередженого прочитання геніальних новел, до ще однієї спроби осягнення дешифру «безконечного залишку непізнаного» його напевду «дивоцвітного слова» [20, 190]. В. Стефанік віднайшов міру зосередження вічного й непроминального в конкретній соціально, національно й психологічно визначеній особистості, рівно ж у тонкому («кровію з-під серця») філіграновому словообразі, якому не загрожує художня девальвація.

Образне мовомислення – актуальна проблема сучасної лінгвопоетики, коріння якої сягає класичних риторик. О. Потєбня зазначає, що саме в найменших «образних частинках твору» релевантно експлікується художня лаконізація світу, оприявнюються загальні тенденції художнього цілого. У новелах Василя Стефаника простежуємо майстерний розвиток модерного дискурсу – тенденцію до образно-смыслового синкретизму, діалектичної взаємодії автології та металогії, моментів зображальних, креативних та виразно аксіологічних, дескриптивних та психологічних, тобто до поглиблення синтезу.

Дослідники новелістичного мовомислення Василя Стефаника акцентують на тому, що в його текстах питома вага образних чи «спеціально-поетичних засобів» досить невисока. Це підтверджує зауваження І. Франка: «Стефанік ніде не скаже зайвого слова і з делікатністю, гідною всякої похвали, він знає, де зупинитися, яку деталь висунути на ясне сонячне світло, а яку лишити в тіні» [24, 526]. Свідоме уникнення незвичайності, підкресленого нагнітання образних зворотів, подекуди каскади автологом – це свідчення модерної художньо-мистецької еволюції від «зовнішньої орнаментальності до глибин внутрішніх конфліктів і колізій» (В. Россельс) [Див. про це: 17], до образної фактури, що буквально постає «натурою перед очима». Це, своєю чергою, актуалізує ментальні поклади слова, його асоціативно-психологічний потенціал. Новелістичний принцип «фокусування» думки інспірує своєрідну рецептивну ланцюгову реакцію: кожна образна одиниця, кожен троп викликають дещо більше асоціацій та уявлень, аніж є слів, які створюють образ [Див про це: 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понад століття стефанікіана засвідчує, що інтерес до творчості унікального майстра слова мав аж ніяк не епізодичний характер. Однак не все написане й сказане витримало «випробування часом», і тому велика кількість праць залишається лише бібліографічним фактом. Проспекцію всебічного осягнення художньої спадщини Василя Стефаника, «секретів його поетичної творчості» блискуче визначив ще І. Франко, який наголошував на потребі підходити до письменників «нової генерації» з новими критеріями, з широким розумінням природи мистецтва, «не з погляду простої суспільної утилітарності, а з погляду вищої культури душі» [23, 111]. Актуальною залишається

стефанікіана І. Денисюка [3; 4; 5] та М. Коцюбинської, якій понад пів століття [9; 10; 11; 12]. Окремі поетологічні аспекти мовотворчості «мужицького Бетховена» висвітлено в працях В. Моренця [13], П. Плюща [14], Ф. Погребенника [15], В. Фашенка [22], М. Стецик [19; 20; 21] та ін.

Колористичні студії в лінгвостилістиці належать до пріоритетних напрямів наукового осмислення, що своїм корінням сягають ще античних часів. Колористика залишається привабливим дослідницьким локусом у різних філологічних галузях (праці І. Кондакова, Е. Мостепаненка, О. Лосєва). В українській лінгвопоетиці зазначений аспект найповніше репрезентований у різноформатних студіях Л. Пустовіт, О. Дзівак, Н. Клименко, Л. Ставицької, А. Критенко, Т. Ковальнової, І. Кочан. Феномен Стефанікової колористичної світорецепції оригінально, хоча й спорадично інтерпретує канадська дослідниця Олександра Черненко в монографії «Експресіонізм у творчості Василя Стефаника» [Див. про це: 25]. Колористична палітра в лінгвопоетичному та перекладознавчому ракурсах відрефлексована в наукових розвідках І. Бабій [1] та М. Середич [18; 20].

Формулювання мети й завдань статті. Мета статті полягає у виявленні та з'ясуванні семантичних, стилістичних, емоційно-експресивних та асоціативних властивостей колористикону Василя Стефаника; в аналізі особливостей функціонування та принципів добору й валентності загальномовних (узуальних) та оказіональних кольоропозначень.

Методика інтерпретації конкретного колористичного образу ґрунтується на вивченні й розумінні його складної семантичної структури. Специфіка полягає в тому, що слова поєднуються досить несподівано, позаяк саме свіжість і непередбачуваність асоціацій – необхідна умова його (колористичного образу) вартості. Звільнення значної кількості семантичних компонентів слова посилює, актуалізує конотативну семантику (другий смисловий шар) і зменшує, ніби затирає, денотативну (перший смисловий шар). Асиметрія між першим і другим смисловими шарами словесного образу, між його зовнішньою маніфестацією і семантикою (денотативною і конотативною) – іманентна властивість цієї конструкції, взаємодія між ними породжує «потужне художнє асоціативне випромінювання». Саме в такому теоретичному ракурсі й проводиться в науковій студії розгляд конкретних колористичних образів Василя Стефаника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Василь Стефанік – один з найбільш вишуканих в українській літературі зламу XIX – XX століть майстрів колористичної репрезентації світу крізь етноментальну призму; творець не лише блискучих концептуальних образів, а й лаконічних асоціативних комплексів, інспірованих колористичними враженнями. І. Кондаков зазначає, що «колір – це не просто інобуття тієї чи іншої людської емоції, але емоційність, збагачена різноманітними асоціаціями, суспільно закріпленими в мовній і соціальній практиці» [8, 96]. Номінації базових кольорів лінгвістично усталені в колективній мовосвідомості людства, і все ж у кожній мові є свої ментально зумовлені уявлення, що інспірують конотативну

семантику (радіше – семантичну «надбудову» барви). Взаємодіючи з іншими поетичними засобами, колір не завжди збігається з кольоровою ознакою реалії, частіше колір «пульсує» в колористичному образі, що креується лексемами в тропічних функціях. У висліді народжується «художній колір» – колористичний епітет. Звісно, свою роль відіграє тут і денотат та потенційні асоціації, на перехресті яких творяться колористичні метафоричні атрибути.

Колірна вербалізація світу в художніх текстах Василя Стефаника так чи так корелює з естетикою імпресіонізму (ідеться не так про течію модернізму, як про загальні поетологічні засади креації художніх образів). І все ж імпресіоністичні, так би мовити, техніки в новелістичних дискурсах мають «своєрідне, цілісне, а часом і досить несподіване наповнення» (М. Середич): колористика Стефаника – це, з одного боку, данина імпресіоністичній традиції кольорового сприйняття світу в його безперервному русі й миттєвих змінах, а з іншого – це й полеміка з імпресіоністичними пастельними тонами та напівтонами, котрі витворюють неповторні, але чужі світовідчуттю митця картини» [18, 122].

Колористична манера Василя Стефаника постає «не як акварель, а художня графіка з її чорнобілою контрастністю». І. Денисюк слушно резонує: «З палітри землі взяв Стефаник ці два кольори – чорний і білий – і переніс у своє мистецтво як два основні тони. У великій мові символів землі вишневоцвітна біль – синонім душевної чистоти людей праці з чорними, порепаними, як і вона, земля, руками» [3, 94]. Стефанікова художня світорецепція далека від традиційної образно-поетичної стереотипізації, вона, зауважує М. Коцюбинська, є самодостатнім «мистецьким актом». На знаменитих чорно-білих дереворитах своерідно «висвічується» майже весь кольоровий спектр, де «кожен колір – це мистецький відгук на певні події життя (найчастіше – драматичні; у деяких «нейтральних» та сатиричних новелах колір взагалі відсутній); це своерідне інобуття тієї чи тієї людської емоції, а також позначення емоційності загалом, збагаченої найрізноманітнішими асоціаціями [18, 123]: *А як сонце сходило, то оба діди прощались, цілували себе в чорні руки* (1, 191).

«Чорні руки» (новела «Вона – земля») – символічний образ, що корелює з концептуальним образом землі, «чорної і родючої». У новелі «Дорога» «чорні долоні», що стручують піт з чола, органічно вивершують Стефанікове локально-психологічне коло «людини і землі» (М. Коцюбинська): *Чорними долонями стручували піт з чола і великими руками ловилися землі* (1, 105).

Колористичний епітет «чорний» експлікує розпач, самотність, відчай. Федір, герой новели «Палій», крізь маленьке віконце своєї вбогої хатини раптом бачить «не ніч, а *чорну журу*», а очі Басарабів, які через страшний гріх свого прародича з покоління в покоління приречені накладати на себе руки, нагадують «*чорну рану*»: *Десять то і не ніч, але чорна жура, що голосила по вуглах хати і дивилася на нього сивавим, немилосердним оком* (1, 125); *Та же лишень треба подивитися на їх очі. То не очі, то така чорна рана в чолі, що живе і гине* (1, 150).

Епітет «чорний» у системі авторського мовомислення В. Стефаника – це ще й узагальнене позначення нового й тривожного світу, який погордливо відкинув «біленького хлопчика» (учорашнього селяка), не сприйняв його зболено-пристрасного слова. За абстрактним модерністським символом «чорної машини» («Мое слово») вгадується місто як уособлення чужого, ворожого, незрозумілого і для письменника, і для його героїв світу: *Передо мною стояв новий світ, новий і чорний. / Я ловився за його поли, а він згідно глядів на мене* (1, 173). До речі, в одному з перших варіантів новели Стефаник за допомогою колористичних символів чітко розставив свої світоглядні акценти: *По правім [світі] йде хлопчинка в біленькій сорочці, а по лівім йде чорний пан. Того хлопчика біленького я буду любити як мрію, як рай минулий, того пана буду ненавидіти як прокляте життя мого* (1, 307) [Див. про це: 18, 92].

Колірний епітет у новелістичних контекстах здебільшого виступає не автономно, а в поєднанні з іншими експресивними тропами, зокрема в складі метафори, як, скажімо, у новелі «Палій»: *Над ранок і він скотився у чорну пропасть стаєнного сну* (1, 133). Якщо вилучити із цього метафоричного «образу-сплаву» колоративи, то він емоційно збідніє. «Чиста» метафора «скотитися в пропасть сну» позбавлена того драматизму й психологічної вмотивованості, що блискуче розкривається в майстерно віднайденому новелістом поєднанні із суттєвими атрибутами.

У колективній мовосвідомості чорний колір ототожнюється з феноменами негативного, ба навіть трагічного плану (горе, смерть, біда). В «Енциклопедичному словнику символів культури України» зазначено: «**Чорний** – найзловісніший з усіх існуючих кольорів, антипод білого (поглинаючи всі кольори, символізує заперечення і відчай), символ злих, деструктивних сил (символ сатани, коли говорять про нечисту силу, то її завжди асоціюють з чорним: чорні лати, відьми з чорним волоссям тощо), смерті, хаосу, темряви, ночі, тиші і порожнечі, процесів гниття, каяття, гріха, відходу від земних радощів, сили, глибокого трауру й тяжкого горя, оплакування, скорботи, жалоби, нещастя (колір притягує негативну енергію), стресу, неоднозначності, таємниці і лякаючої невідомості» [Докл. про це див.: ЕССКУ, 869 – 875].

В. Стефаник актуалізував і традиційні конотативні семи, і значно розширив межі контекстуальної комбінаторики. У художній візії новеліста «чорна земля» і «чорні руки трударів» – домінантні аксіологічні символами, релевантні експлікатори авторської концепції землі і людини.

У новелах В. Стефаника білий колір очікувано позначає чисте, світле, незаплямлене. Це *білий цвіт* маминої вишні, *біла хмарка, білі лілії* («Вечірня година»), *біленькі сорочки* брата і сестри та неймовірно зворушливі *біломережані* мамині *рукави* («Браття»): *Біла хмарка, – казав, – з золотими берегами сунеться по небі та лишає поза собою білі лілії, а сама йде далі та сіє, сіє того цвіту по синім небі...* (1, 99); *Я з сестрою у білих сорочках сиділи на печі. Мама, ще дуже молода, чекала на братів. Її*

біло-мережані рукави радуються, що покривають її міцне тіло (1, 225).

Білим є все, що так чи так пов'язане з дітьми: сліди Семенка («Кленові листки») асоціюються з маленькими білими квіточками, а білий комірць хлопчини, що несе хрест у похоронній процесії («Похорон»), – єдиний світлий промінчик на «огорненому осінньому сірою мрякою» тлі новели: *Дриботів ногами по грубій верстві порошу і лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти* (1, 142); *Спереду обдертий хлопчик з біленьким ковніром під шиєю. В руках держить чорний хрест і все глядить на нього* (1, 145). Це саме та знаменита Стефаникова «біла цяточка на суцільному чорному тлі» (М. Коцюбинська). Словообрази, до складу яких входить зазначена кольоролексема, імплікують праглибини національної культури, світорецепції, естетики. Усі реалії, предмети, явища, події, стани, відчуття, забарвлені в білий колір, репрезентують унікальну Стефаникову світорецепцію, його аксіологічні пріоритети, загоркують українську душу, актуалізують родову етнічну пам'ять. У новелі «Похорон» митець добирає й інші колористичні деталі: «віночок з жовтобрудних цвітів», «напівзів'ялі вазоники», «цвіти... з одного боку бруднозелені, а з другого ясножовті», «сиві цяточки мраки», «чорний хрест», «сіра мрака», «погаслі свічки». Мінорне живописання словом тут гідне подиву.

У новелі «Такий панок» використано широку колористичну палітру концептуального архетипного колоратива «сивий»: *Сам сивий вже, в сивім капелюсі і сивім одінню* (1, 166). Тут актуалізується підтекстний план, що дає змогу відкинути хибні інтерпретаційні версії щодо нікчемності головного героя (**сивий**, тобто **сірий**, нікчемний, ніякий). Сивий колір насамперед «асоціюється з попелом, а це, в свою чергу, породжує глибоку біблійну асоціацію» [18, 127].

Знаємо, що першопоштовхом до виникнення колористичних асоціацій є естетична рецепція розмаїтих природних явищ. Зачин новели «Виводили з села» вражає потойбічним апокаліптичним жахом: *Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї зоря обкинула свої біляві пасма і подобала тота хмара на закервавлену голову якогось святого. Із-за тої голови промикалися лучі сонця. На подвір'ю стояла гурма людей. Від заходу било на них світло, як від червоного каміння – тверде і стале* (1, 15). Художній симбіоз трьох кольорів – червоного, білого й золотого, доповнений скульптурною монументальністю образу, справляє неймовірно гнітюче враження та передчуття трагічної текстової перспективи. Академік В. Веселовський веде мову саме про «сугестивність колористичного епітета в плані тону та яскравості відчуття нематеріальної якості» [2, 68].

У новелі «Осінь» контекстуальний епітет «червоний» інспірує несподівані колористичні асоціації: *Грубе пороздиране полотно із затертими червоними вишивками подобало на одіж жовнярів з війни. А вона, як бідна милосердна сестра, з сумом і резигнацією хоть чим хотіла помогти нещасним раненим* (1, 46–47). Позиційно актуалізоване означення «затерті», порівняння сорочок з одежею жовнів з війни немовби гасять традиційну семантику.

«Червоні вишивки» – це вже ностальгійна згадка про далеку молодість, «затерті вишивки» – знак бідного життя, злиденного існування. Порівняння вишивки з одежею жовнів, що імплікує образ крові, зміщує нарратив-рефлексію в драматичне річище. Загальне мінорне тло й сама текстова ситуація немовби поглинають іманентну конотативну семантику колоратива: **червоний** колір головно асоціюється зі святом, з радісною подією, з молодістю (скажімо, у святкову **червону хустку** ховала мати гроші («Давня мелодія»), у **червоних «вогневих» сорочках** виступали на сцені внуки безіменного діда («Роса»).

Добираючи назви до своїх новел, В. Стефаник головно покладався на «елементарну силу слова і факту», унікав образної та експресивної перенасиченості. Історія Івана Гусака, головного героя новели «Червоний вексель», що пропив жінчині гроші, призначені для сплати за векселем, а перед тим його добряче побили польське жовніри (тому вексель червоний), виглядає радше комічною, аніж драматичною. Позірно «невизраза» назва й загальне гумористичне тло новели допомогли Стефаникові уникнути цензурної конфіскації: у геть «смішну історію залізничника Івана Гусака» вплітаються натяки на криваві пацифікації пілсудчиків у галицьких селах: *Та жовнір жовніром, чогось має гвер... як відвернув руку, як загатив у зуби, то мало Іван ними не вдавився, виплюнув у долоню і зуби і кров. Зачав кричати і з червоним векселем у руках та з писаною тайстрою на плечах зачав утікати* (1, 250). Відповідне забарвлення художньої тканини новели й нейтральна назва робили менш помітними для цензури згадки про драматичні події. Новеліст свідомо зміщує акценти, нейтралізує позитивну семантику означення «червоний», актуалізуючи неочікувані конотації (буденність, несуттєвість, випадковість правдивої в історичному сенсі події). Вексель таки закривавлений. Тут важливо, аби читач уловив тонку й гірку авторську іронію.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, вагомими критеріями розмежування семем кольору у Василя Стефаника є експресіоністична (у широкому сенсі) наповненість: колір слугує самостійним експлікантом експресії та авторських інтенцій. Зафіксовано непоодинокі випадки, коли барви абстрагуються від предметного тла. Іntenційне послаблення усталеної функції кольорів, автономність щодо візуалізованих форм та предметів є творчим засобом експлікації невидимого внутрішнього світу – як голос душі, емоційна реакція на дійсність. У свідомості читача (реципієнта) формується уявлення про письменника не тільки через акцентоване говіркове слово, а й через колористичне враження: чорно-біла графіка Стефаника з його знаменитою «вишневоцвітною біллю» та чорною рахманною землею і чорними руками трударів – це вже своєрідна лінгвопоетична універсалія, що має увійти, як і писана тайстра та «колія, що летить у світи», у «вічне теперішнє» (Р. Зорівчак) української культури.

Аналогічні лінгвопоетичні студії з урахуванням новітніх дослідницьких підходів маємо на меті провести й над іншими образними сегментами Стефаникова мовомислення, головно над тропами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Хвильового) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1997. 20 с.
2. Веселовский А. Н. Из истории эпитета. *Историческая поэтика*. Москва : Высшая школа, 1989. С. 59–75.
3. Денисюк І. Карбівничий чистого металу. *Жовтень*. 1971. № 5. С. 94–104.
4. Денисюк І. Майстерність Стефаника-новеліста. *Співець знедоленого селянства*. Київ : Дніпро, 1974. С. 100–110.
5. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. Київ : Вища школа, 1981. 213 с.
6. Зорівчак Р. П. Словесний образ у художньому перекладі. «Хай слово мовлено інакше»: *Статті з теорії, критики та історії художнього перекладу*. Київ : Дніпро, 1982. С. 51–65.
7. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 215 с.
8. Кондаков И. В. Цвет в природе и искусстве. *Художественное творчество. Вопросы комплексного изучения*. 1986. Ленинград, 1986. С. 88–101.
9. Коцюбинська М. Образне слово у літературному творі. Київ : Наукова думка, 1960. 188 с.
10. Коцюбинська М. Читаючи Стефаника. *Вітчизна*. 1971. № 5. С. 168–177.
11. Коцюбинська М. Дещо про експресіонізм у творчості В. Стефаника. *Василь Стефаник і українська культура* : тези доповідей республіканської наукової конференції. Івано-Франківськ, 1991. С. 137–140.
12. Коцюбинська М. «Безлично голі образки і біле світло Абсолюту». *Слово і час*. 1992. № 5. С. 55–69.
13. Моренець В. В. Мовностилістичні ознаки жанру і творча самобутність письменника. *Українське мовознавство*. 1974. Вип. 2. С. 59–66.
14. Плющ П. П. Слово з глибини чулого серця. *Мовознавство*. 1972. № 2. С. 3–13.
15. Погребенник Ф. П. Василь Стефаник у слов'янських літературах. Київ : Наукова думка, 1976. 295 с.
16. Потебня О. О. Естетика і поетика слова / пер. з рос.; упор. вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
17. Россельс Вл. В верховьях потока мышления : Проза Василия Стефаника. *Стефаник В. Новеллы / изд. подгот. Вл. Россельс*. Москва : Наука, 1983. С. 240–265.
18. Середич М. С. Колористика Василя Стефаника як перекладацька і перекладознавча проблема (на матеріалах російських перекладів). *Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. Філологія*. Дрогобич, 2009. Вип. 24. С. 119–134.
19. Стецик М. С. Російськомовна стефаникіана : здобутки, втрати і «безконечний залишок непізнаного». *Українське мовознавство*. Київ, 2010. Вип. 40/1. С. 117–123.
20. Стецик М. С. «Незглибима глибін» Стефаникового слова (до проблеми жанрової зумовленості авторського мовомислення). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Дрогобич, 2017. № 7. С. 190–194.
21. Стецик М. С. Діалектне мовомислення Василя Стефаника як лінгвоестетичний феномен (крізь призму перекладу). *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Vol. XVII. S. 285–292.
22. Фащенко В. В. Из студий про новелу. Жанрово-стильові питання. Київ : Рад. письменник, 1971. 215 с.
23. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. *І. Франко. Зібрання творів : У 50 т.* Київ : Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 91–111.
24. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. *І. Франко. Зібрання творів : У 50 т.* Київ : Наукова думка, 1984. Т. 41. С. 471–529.
25. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника. Едмонтон : Сучасність, 1989. 280 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ЕССКУ – Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Вид. 5. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стефаник В. С. Повне зібрання творів : У 3 т. Київ : Вид-во АН УРСР, 1949. Т. 1. 374 с.

REFERENCES

1. Babii, I. M. (1997). Semantyka, struktura ta stylistychni funksii nazv koloriv u suchasni Ukrainii movi (na materialii maloi prozy V. Stefanyka, M. Kotsiubynskoho, M. Khvylovoho) [Semantics, structure and stylistic functions of color names in the modern Ukrainian language (based on short prose by V. Stefanyk, M. Kotsyubynsky, M. Khvylovy)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
2. Veselovskiy, A. N. (1989). Iz istorii epiteta. *Istoricheskaya poetika* [From the history of the epithet. Historical Poetics]. Moskva: Vysshaya shkola, 59–75 [in Russian].
3. Denysiuk, I. (1971). Karbivnychi chystoho metalu [Chiseler of pure metal]. *Zhovten*, 5, 94–104 [in Ukrainian].
4. Denysiuk, I. (1974). Maisternist Stefanyka-novelist. *Spivets znedoleno ho selianstva* [Stefanyk's mastery as the novelist. Singer of the underprivileged peasantry]. Kyiv: Dnipro, 100–110 [in Ukrainian].
5. Denysiuk, I. (1981). Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XX – pochatku XXI st. [Development of Ukrainian short prose of the 19th and early 20th centuries]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

6. Zorivchak, R. P. (1982). Slovesnyi obraz u khudozhnomu perekladi [Word image in literary translation. Let the word be spoken differently: Articles on the theory, critique and history of literary translation]. “*Khai slovo movleno inakshe*”: statti z teorii, krytyky ta istorii khudozhnogo perekladu. Kyiv: Dnipro, 51–65 [in Ukrainian].
7. Zorivchak, R. (1989). Realii i pereklad (na materialii anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi prozy) [Realia and translation (based on English translations of Ukrainian prose)]. Lviv: Vyd-vo pry Lviv. un-ti [in Ukrainian].
8. Kondakov, I. V. (1986). Tsvet v prirode i iskusstve [Color in nature and art]. *Khudozhestvennoe tvorchestvo. Voprosy kompleksnogo izucheniya*. Leningrad, 88–101 [in Russian].
9. Kotsiubynska, M. (1960). Obrazne slovo u literaturnomu tvori [Image-bearing word in a literary work]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Kotsiubynska, M. (1971). Chytaiuchy Stefanyka [Reading Stefanyk]. *Vitchyzna*, 5, 168–177 [in Ukrainian].
11. Kotsiubynska, M. (1991). Deshcho pro ekspresionizm u tvorchosti V. Stefanyka [Something on expressionism in V. Stefanyk's work]. *Vasyl Stefanyk i ukrainska kultura: tezy dopovidei respublikanskoj naukovoï konferentsii*. Ivano-Frankivsk, 137–140 [in Ukrainian].
12. Kotsiubynska, M. (1992). “Bezlychno holi obrazky i bile svitlo Absoliutu” [“Impersonally naked images and white light of the Absolute”]. *Slovo i chas*, 5, 55–69 [in Ukrainian].
13. Morenets, V. V. (1974). Movnostylistychni oznaky zhanru i tvorchy samobutnist pysmennyka [Linguistic and stylistic features of the genre and creative identity of the writer]. *Ukrainske movoznavstvo*, 2, 59–66 [in Ukrainian].
14. Pliushch, P. P. (1972). Slovo z hlybiny chuloho sertsia [Word from the depths of sensitive heart]. *Movoznavstvo*, 2, 3–13 [in Ukrainian].
15. Pohrebennyk, F. P. (1976). Vasyl Stefanyk u slovianskykh literaturakh [Vasyl Stefanyk in Slavic Literatures]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Potebnia, O. O. (1985). Estetyka i poetyka slova [Aesthetics and poetics of the word] / per. z ros.; upor. vstup. st., prymit. I. V. Ivano, A. I. Kolodnoi. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
17. Rossels, V. I. (1983). V verkhovyakh potoka myshleniya: Proza Vasiliya Stefanika [At the upper reaches of the stream of thought: Vasyl Stefanyk's prose]. *Stefanik V. Novelly* / izd. podgot. V. I. Rossels. Moskva: Nauka, 240–265 [in Russian].
18. Seredych, M. S. (2009). Kolorystyka Vasylia Stefanyka yak perekladatska i perekladoznavcha problema (na materialakh rosiiskyykh perekladiv) [Vasyl Stefanyk's coloristics as a problem of translation and translation studies (based on Russian translations)]. *Problemy humanitarnykh nauk. Naukovi zapysky DDP. Filolohiia*. Drohobych, 24, 119–134 [in Ukrainian].
19. Stetsyk, M. S. (2010). Rosiiskomovna stefanykiana : zdobutky, vtraty i “bezkonечnyi zalyshok nepiznanoho” [Russian-speaking Stefanykiana: gains, losses and “endless remnant of the unknown”]. *Ukrainske movoznavstvo*. Kyiv, 40/1, 117–123 [in Ukrainian].
20. Stetsyk, M. S. (2017). “Nezghlybma hlybin” Stefanykovoho slova (do problemy zhanrovoi zumovlenosti avtorskoho movomyslennia) [“Unfathomable depths” of Stefanyk's word (on the problem of genre conditionality of the author's language thinking)]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Drohobych, 7, 190–194 [in Ukrainian].
21. Stetsyk, M. S. (2019). Diialektne movomyslennia Vasylia Stefanyka yak linhvostetychnyi fenomen (kryz pryzmu perekladu) [Vasyl Stefanyk's dialectal language thinking as a linguistic-aesthetic phenomenon (through the prism of translation)]. *Spheres of culture*. Lublin, XVII, 285–292 [in Ukrainian].
22. Fashchenko, V. V. (1971). Iz studii pro novelu. Zhanrovo-stylovi pytannia [From the studies of the short story. Genre and style issues]. Kyiv: Rad. pysmennyk [in Ukrainian].
23. Franko, I. (1982). Stare y nove v suchasni ukrainskii literaturi [Old and new in modern Ukrainian literature]. *I. Franko. Zibrannia tvoriv: U 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, 35, 91–111 [in Ukrainian].
24. Franko, I. (1984). Z ostannikh desiatylyt KhIKh viku [From the last decades of the 19th century]. *I. Franko. Zibrannia tvoriv: U 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, 41, 471–529 [in Ukrainian].
25. Chernenko, O. (1989). Ekspresionizm u tvorchosti Vasylia Stefanyka [Expressionism in the works of Vasyl Stefanyk]. Edmonton: Suchasnist [in Ukrainian].

DICTIONARIES

ЕССКВ – Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of symbols of Ukrainian culture] / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, V. V. Kuibidy. Vyd. 5. Korsun-Shevchenkivskyyi: FOP Havryshenko V. M., 2015 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Stefanyk, V. S. (1949). Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]: U 3 t. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR, 1 [in Ukrainian].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ “LIBERAL ARTS”, “HUMANITIES”, “LIBERAL HUMANISTIC CULTURE” У ФАХОВІЙ МОВІ ВИЩОЇ ОСВІТИ США (ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ)

Федоренко С. В.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті висвітлено деякі семантичні аспекти функціонування термінів (“humanities”, “liberal arts”, “liberal humanistic culture” / “humanistic culture”) фахової мови вищої освіти США шляхом аналізу їхніх дефініцій у тлумачних словниках і вивчення етимології та еволюції змістової сутності. Окреслено результати здійсненого перекладознавчого прирівнення досліджуваних освітніх термінів англійської та української мов. Зазначено, що загальноприйнятою практикою у вивченні лексичного значення слова не як ізольованого, а органічного елемента системи мови є використання тлумачних словників, які забезпечують здійснення аналізу мовних одиниць лінгвістичними засобами, у результаті чого лексичні значення слів проявляються у всій повноті. Наголошено, що в процесі дослідження системних відношень цих слів саме тлумачні словники виступали основним джерелом фактичного матеріалу, а тлумачення досліджуваних слів у словниках слугували базисом для опису їхніх значень.

Встановлено, що терміни *humanities* та *liberal arts* вживаються на позначення українськомовного поняття «гуманітарні науки», при цьому обсяги їхніх значень частково збігаються (*humanities* як складник родового поняття *liberal arts* є видовим поняттям). Окреслено, що англійський термін *liberal arts* охоплює ширшу сферу гуманітарних знань (психологію, археологію, мистецтво та ін.), до якої залучено не лише суспільні та гуманітарні науки, а й природничі науки, мистецтво та математику. З'ясовано, що українськомовному терміну «гуманітарна культура» відповідає англійський термін *liberal humanistic culture* / *humanistic culture*. Стверджено, що одним із ефективних шляхів розв'язання проблеми перекладної взаємовідповідності освітніх термінологічних одиниць в обох мовах є перекладознавче прирівняння, яке полягає в порівнянні лексем двох мов з метою знаходження перекладних відповідників стосовно понять, які позначають ці лексеми.

Ключові слова: англійські терміни вищої освіти США, аналіз словникових дефініцій, лексико-семантичний аналіз, перекладознавче прирівняння, семантична структура.

Fedorenko S. V. Lexical-semantic analysis of the terms “humanities”, “liberal arts”, “liberal humanistic culture” in the US higher education specialized language (translation aspect). The article highlights some semantic aspects of functioning of the terms (“humanities”, “liberal arts”, “liberal humanistic culture” / “humanistic culture”) of the specialized language of the US higher education by analyzing their definitions in dictionaries, and studying the etymology and evolution of the semantic essence of the terminological units under study. The results of the translation equation of the analyzed educational terms of the English and Ukrainian languages are outlined. It is noted that the common practice in studying the lexical meaning of a word not as an isolated but an organic element of the language system presupposes the use of explanatory English dictionaries, which provide analysis of language units through linguistic means, so that lexical meanings of words are fully manifested. In the process of studying the system relations of the analyzed words, explanatory English dictionaries have been the main source of factual material, and dictionary interpretations of the words under study served as a basis for rendering their meanings.

*It is established that the terms **humanities** and **liberal arts** are exploited to denote the Ukrainian-language concept of “humanitarni nauky”, while the scope of their meanings partially coincide (**humanities** as a component of the generic concept of **liberal arts** is a specific concept). It is emphasized that the English term **liberal arts** covers a wider field of humanities (psychology, archeology, art, etc.), which involves not only social sciences and humanities, but also natural sciences, art and mathematics. It was found that the Ukrainian term “humanitarna kultura” corresponds to the English term **liberal humanistic culture** / **humanistic culture**. It is argued that one of the effective ways to solve the problem of translational correspondence of educational terminological units in both languages is translational equation, the essence of which lies in comparing the lexical units of two languages to find translated equivalents to the concepts that denote these lexical units.*

Key words: English terms of the US higher education, analysis of dictionary definitions, lexical-semantic analysis, translation equation, semantic structure.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сьогодні створення єдиного інформаційно-комунікативного середовища, з одного боку, та зростання ролі антропоцентризму в різних сферах людської діяльності, з іншого боку,

вносить значні зміни до мовної картини сучасного світу, постійно поповнюючи словниковий склад не тільки загальнонародної мови, а й лексичну систему фахових мов та забезпечуючи зростання міждисциплінарних досліджень мовних явищ.

З огляду на те, що частка термінів у лексичному фонді мови стрімко збільшується, то зростає й науковий інтерес до вивчення лексем фахових мов, які обслуговують різноманітні сфери професійної діяльності людини. Не є винятком і фахова мова вищої освіти, яка посідає особливе місце в інтернаціоналізації освітньої діяльності сучасної людини та відображає щораз нагальніші комунікативні потреби не лише на рівні особистості, а й суспільства загалом. Крім того, в умовах сталого розвитку суспільства проблемою сучасного термінознавства залишається впорядкування термінологій різних галузей знань, серед іншого й освітньої, з постійною увагою до наукових понять та зв'язків між ними, що знаходить своє відтворення у відповідних термінопозначеннях.

Сфокусованість нашого дослідження на термінологію вищої школи США пояснюємо тим, що протягом ХХ – поч. ХХІ ст. в США поступово перемищується центр педагогічної думки в царині західної цивілізації не лише завдяки інноваційним процесам суспільного розвитку в цій країні, які сприяють її економічному добробуту та політичній силі, а й прогресивним напрямом в її освітній сфері. З урахуванням цього впорядкування англійської мови як термінологічного апарату американської вищої освіти є важливим для українських педагогів: крім бар'єру національних мов, існують відмінності між вітчизняною й американською понятійними системами, а відповідно і значеннями термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дослідження термінологічної системи будь-якої фахової мови, і вищої освіти зокрема, вимагає детального лінгвістичного аналізу її термінологічної лексики – у лексико-семантичному і структурному аспектах. Українські та зарубіжні науковці протягом останніх десятиліть аналізують особливості утворення та функціонування термінологічних одиниць, їхню структуру, семантику, впорядкування, вивчають питання їх перекладу, з'ясовують специфіку термінологічної номінації (Ю. Апресян, В. Біло, Д. Герартс, М. Данезі, Т. Кияк, А. Круз, В. Левицький, Б. Потье, Дж. Філіп та ін.).

Різні аспекти освітньої лексики в парадигмі лінгвістичних досліджень вивчали: Т. Бевз (семантичні інновації та функційно-стилістичні особливості освітньої лексики); Л. Вергун (відтворення англійської терміносистеми «освіта» засобами української мови); О. Дубінчук (упорядкування освітньої термінології); Л. Кнодель (переклад англійської освітньої лексики); Н. Стефанова (англійська педагогічна термінологіка); С. Федоренко (прагматичний аспект перекладу термінологіки вищої освіти США) та ін.

Не завжди точно тлумачення деяких термінів американської вищої освіти ускладнює переклад їх українською мовою, зумовлюючи необхідність перекладознавчого порівняння освітніх лексем та знаходження точних перекладних відповідників. Порівняно з українською, англійська освітня лексика в американському національному варіанті є більш сталою. Це, на переконання Л. Вергун, пов'язано з різницею в часі формування цих галузей

суспільного життя, а також з недостатньою уніфікованістю української освітньої термінології: якщо основними джерелами термінології англійської мови є численні словники та глосарії, то головними джерелами української термінології здебільшого слугують тексти освітньо-нормативних документів [2]. Тому питання перекладної взамовідповідності освітніх лексем в англійській та українській мовах все ще потребує вирішення. У зв'язку із цим у дослідженні звернемося до «перекладознавчого прирівнення» (порівняння лексем двох мов для знаходження перекладних відповідників стосовно понять, які позначають ці лексеми [2]).

Крім того, проблематика сутності та функцій лексичного значення слів і досі активно дискутується в сучасній лінгвістиці [4], що актуалізує лінгвістичні студії, пов'язані з лексичним значенням термінологічних одиниць, а також з їх розглядом як мовних універсалій. Загальноприйнятою практикою у вивченні лексичного значення слова не як ізольованого, а органічного елемента системи мови є використання тлумачних словників, які забезпечують здійснення аналізу мовних одиниць лінгвістичними засобами. При цьому слова в цих лексикографічних джерелах поєднують у собі форму вираження і зміст, у результаті чого їхні лексичні значення проявляються у всій повноті. У процесі дослідження системних відношень слів саме тлумачний словник виступає основним джерелом фактичного матеріалу, а тлумачення певного слова в словнику слугує базисом для опису його значення.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – висвітлити деякі семантичні аспекти функціонування термінів (*humanities, liberal arts, liberal humanistic culture / humanistic culture*) фахової мови вищої освіти США у перекладацькому аспекті. Реалізація цієї мети вимагає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати словникові дефініції аналізованих термінів і побіжно вивчити етимологію та еволюцію їх змістової сутності; 2) здійснити перекладознавче прирівнення досліджуваних освітніх термінів англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час аналізу словникових дефініцій англійських термінів *humanities* та *liberal arts* фахової мови вищої освіти США встановлено, що обидва ці терміни вживаються на позначення українськомовного поняття «гуманітарні науки». При цьому ці два англійські терміни різняться своїм змістовим наповненням. Тому постає проблема відповідності англійських термінів *humanities* та *liberal arts* в українській мові. Задля її розв'язання проаналізуємо лексичні значення цих англійських термінів, а також побіжно звернемося до етимології та еволюції їх змістової сутності.

Семантична структура першого з двох зазначених термінів, *humanities*, у тлумачних словниках [13; 14; 15; 17] представлена однією дефініцією. Тому, як приклад, надаємо інтерпретацію його лексичного значення з тлумачного словника *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners: (pl.) subjects such as history, literature, and philosophy etc. that are based on the study of human culture and ideas* [15, 739].

Історична ретроспектива вживання терміна *humanities* в англійській мові сягає кінця XV ст. Тоді цей термін (у той час – *humanitas*) слугував для того, щоб відрізнити класичні дослідження, пов’язані з людською культурою, від досліджень у царині природничих наук, з одного боку, і сакральних (божественних) досліджень, – з іншого [10; 16]. Слово *humanities* походить від латинського *literae humaniores*, що означає «більш людські дослідження». До цих досліджень відносили античну класику, риторику, філософію, історію, які своїм впливом удосконалювали людей, висвітлюючи скоріше світські, а не божественні теми. Слід відзначити, що до XVIII ст. термін *humanities* в його академічному розумінні рідко траплявся, за винятком шотландських університетів, де він застосовувався на позначення процесу вивчення латинської мови. Його відродження відбувалося впродовж наступного століття, коли сфера гуманітарних наук розширилася через потребу нових досліджень людської культури та оновлення університетських навчальних програм за рахунок гуманітарних дисциплін – як фахового, так і загальноосвітнього спрямування [10].

Беручи до уваги зазначену дефініцію терміна *humanities*, можемо стверджувати, що цей англійський термін відповідає українськомовному терміну «гуманітарні науки» (охоплюючи історію, літературу, філософію тощо, вони вивчають економічне, соціальне, духовне життя людини та суспільства). Стосовно англійського терміна *liberal arts*, то спершу звернімо увагу на прикметник *liberal*, для якого характерні полісемантичність та багатоаспектність уживання, що засвідчено чотирма значеннями: 1) *accepting different opinions and ways of behaving and tending to be sympathetic to other people*; 2) *a liberal amount is large and generous*; 3) *not strict or exact*; 4) *a liberal education involves learning about a wide variety of things* [15, 867]. Відповідно до виокремлених значень, *liberal* перекладаємо як: 1) вільнодумна, великодушна, толерантна людина або людина передових поглядів; 2) значна, щедра кількість чогось; 3) ліберальний; 4) характеризує загальну освіту, що передбачає вивчення різних речей.

Щодо етимології англійського прикметника *liberal*, то він походить від латинського *liber*, що означає «вільний», та латинського слова *liberalis*, що означає «гуманітарні науки та те, що їх стосується» [16]. Але, як зазначає американський учений В. Кронон, насправді це слово має набагато глибше коріння. Лексема *liberal*, на його думку, походить від староанглійського слова *leodan*, що означає «зростати», і староанглійського *leod*, що означає «люди». Ця лексема також пов’язана з грецьким словом *eleutheros*, що означає «вільний», і сходить до санскритського слова *rodhati*, що означає «підійматися», «зростати». Тому, на переконання В. Кронона, саме свобода й зростання визначають цінності, які лежать в основі загального складника сучасної американської вищої освіти *liberal arts* [7].

Зосередимось тепер на ключовому слові *arts* у цьому понятті. Первісне, вихідне значення лексеми *arts* близьке до її латинського еквівалента *ars*, що

перекладається як «майстерність, ремесло, навички, науки», і, крім того, до індоєвропейського кореня *ar*; який означає «складання» або «складати» [1, 37].

У середньовічній англійській мові слово *arts*, запозичене з французької, вживалося у значеннях: «майстерність у навчанні, яке спрямоване на розвиток практичних навичок виконання певної діяльності», «майстерність у творчій діяльності» [3]. Наразі аналіз даних англійських тлумачних словників дозволив виявити чотири значення лексеми *arts*:

1) [*pl.*] *activities such as art, music, film, theatre, and dance, considered together* [15, 71];

2) *subjects of study (at school or university) that are not scientific, such as languages, history, and literature (an arts degree)* [15, 71; 17, 70];

3) [*pl.*] *fine arts* [14, 62];

4) (*pl.*) *the faculty concerned with subjects studied in an ordinary university course* [13, 58].

Таким чином, лексема *arts* вживається на позначення дисциплін з вивчення історії людства, фізичного світу та природних законів науки, вказуючи на їхню зорієнтованість у формуванні життєво необхідних практичних навичок і слугуючи основою загальної підготовки студентів. Підтвердження цього також знаходимо в науковій літературі [1; 3; 5; 7].

В історичній ретроспективі поняття *liberal arts*, розвиваючись паралельно з поняттям *arts*, мало дещо відмінну денотацію. Так, американський історик В. Кронон, досліджуючи етимологію поняття *liberal arts*, наголошує на його «громадянській» основі. Він зазначає, що поява ідеї гуманістично спрямованої освіти в демократичних Афінах не випадковість, а необхідність – вона сприяла вихованню відповідального громадянина. Тоді як загальна гуманітарна освіта, на переконання В. Кронона, асоціювалася з формуванням комунікативних умінь (зокрема, успішно висловлювати власні думки публічно), а також з розвитком аналітичного мислення. Риторика, як зазначає американський дослідник, була єдиним шляхом досягнення лідерства в житті демократичних афінян, які більшість рішень приймали під час зборів-дискусій [7].

У Стародавньому Римі *artes liberales* називалися будь-які заняття наукою і мистецтвом, не пов’язані з професійною діяльністю, тобто вони базувалися на розумовій праці, якою могли займатися лише вільні громадяни (лат. *liberales* – *вільні люди*) [1; 7]. Загальна залежність римської культури від грецької простежується в тому, що на позначення поняття «загальна освіта» римляни не стали шукати своїх виразів, а обмежилися перекладом грецького поняття *eleutherioi epistemai*, яке скалькували на *artes liberales* та *artes ingenuae*. Як бачимо, відтінок сенсу, характерний для грецького поняття, повністю збережений в його латинських перекладах. Однак в подальшому воно зазнало деяких неточностей передачі своєї первісної суті. Середньовічні вчені, зберігши саму назву означеного поняття, осмислили його інакше, наділивши його дещо іншою етимологією: *artes liberales* означало «навчання за допомогою книжок» (від *liber* – книга) [3].

У добу Ренесансу *artes liberales* доповнилось значеннями «майстерність у навчанні» та «майстерність у творчій діяльності», зокрема у сфері семи класичних наук (лат. *septem artes liberales*) [16]. Останні були розподілені на дві групи: 1) *trivium* – пов'язана з ораторським мистецтвом, до якого відносили граматику, риторику, діалектику; 2) *quadrivium* – включала арифметику, геометрію, астрономію, музику [3]. Саме із цього часу слово «гуманітарний» закріпилося за назвою зазначених наук, предметом яких тією чи іншою мірою є прояв духовності людини: воно використовувалось у контексті освіти людини та розглядалось як філософська категорія, яка характеризує освітню діяльність людини, спрямовану на її духовне й морально-етичне вдосконалення. Фактично з Ренесансу на позначення обізнаності людей у сфері гуманітарних наук, які до того ж у своїй діяльності керуються гуманістичними цінностями, починають вживати поняття «гуманітарна культура особистості».

Слід відзначити, що у слов'янських мовах акцент зроблено лише на мистецькому складникові поняття *artes liberales* – без натяку на навчальну діяльність та розвиток практичних навичок, зокрема комунікативних [3]. Йдеться про поняття «вільні мистецтва», «ліберальні мистецтва» або «ліберальні науки», якими здебільшого послуговуються вітчизняні науковці.

Щодо галузі сучасної американської вищої освіти, то *liberal arts* становлять основу загальної підготовки студентів на бакалавраті (*general education*), яка спрямована на розвиток комунікативних навичок, критичного мислення студентів та на їхню загальну ерудицію, охоплюючи гуманітарні, природничі та суспільні дисципліни, а також математику [5; 14, 800].

Таким чином, беручи до уваги зазначене, можемо стверджувати, що обидва англійські терміни *humanities* та *liberal arts* вживаються на позначення українськомовного поняття «гуманітарні науки». При цьому обсяги значень *humanities* та *liberal arts* частково збігаються (*humanities* як складник родового поняття *liberal arts* є видовим поняттям). Англійський термін *liberal arts* охоплює ширшу сферу гуманітарних знань (психологію, археологію, мистецтво та ін.), до якої залучено не лише суспільні та гуманітарні науки, а й природничі науки, мистецтво та математику, що в комплексі сприяє розвитку інтелектуальної й емоційно-естетичної сфер особистості, її критичного мислення.

На нашу думку, постає ще одна проблема відповідності американських освітніх термінів в англійській та українській мовах, яка вимагає науково обґрунтованого вирішення. Ця проблема стосується пошуку англійського відповідника українськомовного терміна «гуманітарна культура».

У процесі вивчення американської науково-педагогічної літератури ми встановили, що поняттю «гуманітарна культура» в українській мові відповідає складне поняття англійською *liberal humanistic culture* [6; 9] або *humanistic culture* [8; 11]. Слід зазначити, що сьогодні досить часто поняття «гуманітарна культура» в авторських

перекладах вітчизняних дослідників перетворюється в *humanitarian culture*, що є грубою лексичною помилкою. Задля подолання означеної проблеми і з метою уникнення вказаних смислових аберацій у майбутньому доцільно насамперед звернутися до аналізу лексико-семантичних диспозицій слів *humanistic* і *humanitarian* в англійській та *гуманістичний* і *гуманітарний* в українській мові. Враховуючи той факт, що семантичну структуру слова *liberal* проаналізовано вище, маємо змогу стверджувати, що слово *liberal* у складі терміна *liberal humanistic culture* вживається на позначення того, що людина використовує здобуті знання для власного всебічного розвитку, для самовдосконалення.

Розглянемо семантичне наповнення слова *humanistic*, яке означає: (adj.) relating to the belief that people can live using their intelligence and reason rather than depending on a god or religion [15, 739]. При відтворенні українською мовою це слово характеризує людину, яка у своїй життєдіяльності покладається на розум та логіку, а не на Бога чи релігію, або її життєдіяльність на основі принципів гуманізму.

Отже, можемо стверджувати, що в англійському терміні *liberal humanistic culture (humanistic culture)* слово *humanistic* характеризує людину, що у своїй життєдіяльності керується принципами гуманізму й покладається на розум і логіку.

У результаті дослідження встановлено, що в англійській мові укр. *гуманітарний* відповідають два англійські прикметники *liberal* та *humanitarian*. Останнє з двох вказаних слів, *humanitarian*, має лише одне значення: (adj.) relating to efforts to help people who are living in very bad conditions and are suffering because of a war, flood, earthquake, etc. [15, 739]. Інакше кажучи, у мові перекладу слово *humanitarian* стосується зусиль людини, зорієнтованих на допомогу людям, які опинилися в дуже складному становищі через стихійне лихо або війну. З огляду на це ще раз наголосимо, що словосполучення англ. *humanitarian culture* у перекладах вітчизняних науковців терміна «гуманітарна культура» позбавлене здорового глузду.

Аналіз семантичного наповнення вказаних слів у лексикографічних джерелах засвідчив, що вітчизняні дослідники виокремлюють два основні значення прикметника *гуманістичний*, а саме: 1) той, що стосується гуманізму як світогляду та людини-гуманіста, прихильника цього світогляду; властивий гуманізму; 2) той, що стосується гуманізму як прогресивної ідейної течії епохи Відродження [12, 193]. Еквівалентами укр. *гуманістичний* в англійській мові є: 1) прикм. *humanistic*; 2) прикм. *liberal*.

У вітчизняній лексикографічній практиці зафіксовано три основних значення прикметника *гуманітарний*: 1) пов'язаний з науками, що вивчають економічне, соціальне, духовне життя людини та суспільства (відповідники англійською – *liberal, classical*); 2) пов'язаний з правами, свободами й інтересами людини (відповідники англійською – *liberal*); 3) здійснюваний з гуманною метою (відповідники англійською – *humanitarian, humane*) [12, 193]. Доцільно звернути увагу на те, що українське слово *гуманітарний* є амбівалентним за своїм

значенням: воно водночас демонструє зв'язок не лише з навчальними дисциплінами, а й суспільством загалом та гуманною діяльністю людини зокрема.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, аналіз словникових дефініцій в тлумачних словниках англійської та української мов, що слугувало основою для перекладознавчого прирівняння аналізованих термінологічних одиниць, дає підстави стверджувати, що англійські терміни *humanities* та *liberal arts* вживаються на позначення українськомовного терміна «гуманітарні науки». При цьому обсяги значень *humanities* та *liberal arts* частково збігаються. На противагу англійському терміну *humanities*, що відповідає українськомовному терміну «гуманітарні науки» (група академічних дисциплін, зокрема історія, література, філософія тощо, об'єднаних вивченням економічного, соціального, духовного життя людини та суспільства), термін

liberal arts охоплює ширшу сферу гуманітарних знань (психологію, археологію, мистецтво та ін.), до якої залучено не лише суспільні та гуманітарні науки, а й природничі науки, мистецтво та математику, що в комплексі сприяє розвитку інтелектуальної й емоційно-естетичної сфер особистості, її критичного мислення. Також з'ясовано, що українськомовному терміну «гуманітарна культура» відповідає англійський термін *liberal humanistic culture / humanistic culture*. Таким чином, перекладознавче прирівняння з метою виявлення подібностей та відмінностей є одним з аспектів розв'язання проблеми перекладної взаємовідповідності освітніх термінологічних одиниць в обох мовах.

Перспективу подальших наукових розвідок у цій сфері вбачаємо в дослідженні функційно-стилістичних особливостей освітньої лексики вищої школи США в перекладацькому аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банькова Н. В. Этимология и значение лексем «искусство» / “art”. *Вестник Московского государственного областного университета*. 2011. № 4. С. 34–41. URL: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/View/149>
2. Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2004. 267 с.
3. Симон К. Р. Избранное. Москва : Книга, 1984. 2391 с.
4. Стернин И. А., Саломатина М. С. Семантический анализ слова в контексте. Воронеж : «Истоки», 2011. 150 с.
5. Федоренко С. В. Прагматичний аспект перекладу термінологіки вищої школи США. *Культурно-детерміновані фактори у практиці перекладу* : монографія / за ред. А. К. Солодкої. Миколаїв : ФОП Швець В. М., 2017. С. 187–202.
6. Aronowitz S. The knowledge factory : Dismantling the corporate university and creating true higher education. Boston, MA : Beacon Press, 2001. 240 p.
7. Cronon W. “Only Connect...” The Goals of a Liberal Education. *The American Scholar*. 1998. Vol. 67. № 4. P. 73–81. URL: <https://www.asundergrad.pitt.edu/sites/default/files/Only%20Connect.pdf>
8. Hoggart R. Humanistic Studies and Mass Culture. *Theory in Humanistic Studies*. 1970. Vol. 99. № 2. P. 451–472.
9. Kazamias A. M. Agamemnon Contra Prometheus : Globalisation, Knowledge. Learning Societies and Paideia in the New Cosmopolis. *International Handbook of Comparative Education* / ed. R. Cowen, A. M. Kazamias. New York : Springer Science & Business Media, 2009. P. 1079–1112.
10. Turner J. Philology: the forgotten origins of the modern humanities. Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2014. 550 p.
11. Walsh J. E. Humanistic Culture Learning : An Introduction. University of Hawaii Press, 1979. 280 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Словник української мови : В 11 т. / ред. І. К. Білодід, П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
13. Cassel's English Dictionary / ed. A. L. Hayward, J. J. Sparkes. London : Cassel & Co, 1975. 1347 p.
14. Longman dictionary of English language and culture / ed. D. Summers. Harlow, Essex, England : Longman, 2005. 1620 p.
15. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners / ed. M. Rundell, G. Fox. London : Macmillan Publishers Ltd., 2007. 1748 p.
16. Online Etymology Dictionary / ed. D. Harper. Ohio University, 2003. URL : <http://www.etymonline.com/index.php?search=art&searchmode=none>
17. Oxford Advanced Learner's Dictionary / ed. A. S. Hornby, M. Ashby, S. Wehmeier. Oxford : Oxford University Press, 2005. 1780 p.

REFERENCES

1. Bankova, N. V. (2011). Etimologiya i znachenije leksem “iskusstvo” / “art” [Etymology and meaning of lexemes “arts” / “art”]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta*, 4, 34–41. Retrieved from: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/View/149> [in Russian].
2. Vergun, L. I. (2004). *Perekladna vzajemovidpovidnist anhlijskoi ta ukrainskoi osvitnoi leksyky* [Translation mutual correspondence of English and Ukrainian educational vocabulary]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
3. Simon, K. R. (1984). *Izbrannoye* [Favorites]. Moskva: Kniga [in Russian].
4. Sternin, I. A., Salomatina, M. S. (2011). *Semanticheskij analiz slova v kontekste* [Semantic analysis of a word in context]. Voronezh: “Istoki” [in Russian].

5. Fedorenko, S. V. (2017). Prahmatychnyy aspekt perekladu terminoleksyky vyshchoyi shkoly SSHA [Pragmatic aspect of translation of terminology of higher education in the USA]. A. K. Solodka (Ed.), *Cultural-determined factors in the practice of translation: monograph* [Kulturno-determinovani faktory u praktytsi perekladu]: monohrafiia. Mykolaiv: FOP Shvets V. M., 187–202 [in Ukrainian].
6. Aronowitz, S. (2001). *The knowledge factory: Dismantling the corporate university and creating true higher education*. Boston, MA: Beacon Press.
7. Cronon, W. (1998). “Only Connect...”. The Goals of a Liberal Education. *The American Scholar*, 67 (4), 73–81.
8. Hoggart, R. (1970). Humanistic Studies and Mass Culture. *Theory in Humanistic Studies*, 99 (2), 451–472.
9. Kazamias, A. M. (2009). Agamemnon Contra Prometheus: Globalisation, Knowledge / Learning Societies and Paideia in the New Cosmopolis. R. Cowen, A. M. Kazamias (Eds.), *International Handbook of Comparative Education*. New York: Springer Science & Business Media, 1079–1112.
10. Turner, J. (2014). *Philology: the forgotten origins of the modern humanities*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
11. Walsh, J. E. (1979). *Humanistic Culture Learning: An Introduction*. University of Hawaii Press.

DICTIONARIES

12. Bilodid, I. K., Dotsenko, P. P., Yurchuk, L. A. (Eds.). (1971). *Slovyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian language dictionary]: v 11 tt. Kyiv: Naukova dumka, 2 [in Ukrainian].
13. Hayward, A. L., Sparkes, J. J. (Eds.). (1975). *Cassel's English Dictionary*. London: Cassel & Co.
14. Summers, D. (Ed.). (2005). *Longman dictionary of English language and culture*. Harlow, Essex, England: Longman.
15. Rundell, M., Fox, G. (Eds.). (2007). *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. London: Macmillan Publishers Ltd.
16. Harper, D. (2014). *Online Etymology Dictionary*. Retrieved from: <http://www.etymonline.com/index.php?search=art&searchmode=none>
17. Hornby, A. S., Ashby, M., Wehmeier, S. (Eds.). (2005). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. З наданням необмеженого доступу до документів, які зберігаються в державних архівних установах України, відкриваються нові можливості для дослідження української антропоніміки. Попри наявність ґрунтовних антропонімічних словників Ю. Редька, П. Чучки, до яких щонайперше звертаються не тільки дослідники, але й ті, хто просто цікавиться походженням родової назви, все ж більш детально дослідити певне українське прізвище можливо тільки при уважному вивченні церковних та/або метричних книг, а також інших документів, що зберігаються в архівах. К. Римут зауважив: «Найліпшим способом аналізу прізвищ є докладне опрацювання кожного окремого прізвища. Тоді можна зайнятися не лише його історією, походженням, але й мовними змінами, які сталися в ньому» [цит. за: 10, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазвичай дослідники у своїх студіях висвітлюють походження не одного, а одразу декількох прізвищ, відомих в одному чи більше населених пунктах або на різних українських історичних землях. Однак подибуємо й такі, які цілком присвячені глибокому аналізу тільки однієї родинної назви. Насамперед нас цікавлять праці, що стосуються прізвищ, поширених на теренах Закарпаття. Наприклад, М. Лелекач в одному з чисел часопису Підкарпатського товариства наук «Зоря – Найна!» за 1942 р. опублікував статтю «Зейкань (До історії фамілії Зейкань)», у якій повідомляє, що перша письмова згадка прізвища *Зейкань* сягає 1455 року. Крім того, він вказує, як записували це прізвище угорською, латинською, українською та російською мовами в документах XV – XVIII ст. (*Zekan, Zékany, Zékány, Zeik, Zekán; Зейкань, Зекань; Зейкинъ, Зейконъ, Секань*), і навіть простежує родовід Зейканів. На думку дослідника, прізвище *Зейкань* прийшло до нас із румунської мови [2]. Г. Стрипський у «Літературній неділі» в 1942–1943 рр., яку також видавало Підкарпатське товариство наук, опублікував дві статті, у яких торкається питань антропоніміки: «Ци есть справнымъ высловити прозвико «Гомичко» звукомъ г, яко «Гомичко»?» [1] та «По мадярськи Posvay – по руськи Ольшавський» [5]. У першій він вказує, що прізвище *Гомичко* (угорський варіант написання – *Homicskó*, місцевий розмовний варіант – *Хомичко*) походить від власного імені Хома (латинсько-грецьке Thomas), яке зазнало мадярського впливу. Також Г. Стрипський звертає увагу на те, що варіант *Gomickof* (*Гомичков*), який ширився теренами історичного Закарпаття у 20–30-х роках ХХ ст., був витвором місцевих москофілів [1]. У другій статті автор, хоча й висвітлює походження топонімів, однак висловлює таку думку: «По мадярськи Posvay – по руськи Ольшавський. Одно есть назвиско коренно-мадярское, а другое – правдиво-руськое – кто бы собѣ думавъ, что се два голузки одного и тогоже дерева? А всетаки правда, что мадярский поеть 16-го столѣтя Илошваі Петерь а нашъ руський епископъ 18-го столѣтя (Мануїл (Михайло) Ольшавський. – А. Ч.) были собѣ роднѣ братья – бодай филологично. Именно корѣнь ихъ есть спольный въ словѣ «ольха», якъ то заразъ увидиме»

[5, 47]. Походженню окремих прізвищ, які поширені на інших українських територіях, присвячені пізніші праці. В. Лучик у статті «Походження прізвища *Лучик*» вказує, що цей антропонім міг виникнути на базі кількох слів: 1) відповідного слов'янського демінутива *лучик*; 2) демінутивної форми власного імені *Лука*; 3) індивідуального прізвища *Лучик* відапелятивного чи відантропонімічного походження. Однак, на думку дослідника, найімовірніше, що прізвище *Лучик* походить від демінутива *лучик*, що означає «рід вішалки для шапок» [3]. А. Муқан і Т. Гаврилова розглядають різні версії походження прізвища *Муқан* та висувають власну, а саме, що антропонім *Муқан* є ономізованим апелятивом *моқан* («пастух»), запозиченим із молдавської мови [4].

Зауважимо, що раніше у статті «Особливості записів українською мовою в церковних книгах сіл Зняцьово та Червеньово» ми розглянули фонетико-орфографічні та морфологічні особливості записів українською мовою, зроблених парафіяльними священниками Церкви Успіння Пресвятої Богородиці сіл Зняцьово та Червеньово І. Слуком (1844–1855 рр.), Г. Чурговим (1855–1856 рр.), Й. Даниловичем (1856–1880 рр.), С. Греньом (20.04.1920–17.12.1940 рр.), П. Мігалкою (з 01.04.1941 р.) у церковних книгах про народження, одруження та смерть у 1850–1859 рр., 1920–1946 рр. [6].

Формулювання мети і завдань статті. **Мета статті** – простежити, як було зафіксоване прізвище *Стрябко / Стряпко*, поширене в селах Зняцьово та Червеньово сучасного Мукачівського району Закарпатської області, у документах австро-угорського, чехословацького та радянського періодів (1828–1981 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. П. Чучка у праці «Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник» не тільки виводить походження прізвища *Стрябко / Стряпко*, але й зауважує, що ареалом його поширення є села Зняцьово, Червеньово та Великі Лучки Мукачівського району Закарпатської області: «**Стрябко** – Зняцьово. – Див. **Стряпко**. **Стряпко** – Червеньово, Вел. Лучки. Пор. пол. п-ща *Strzebek, Strzebka, Strzeb* та ін., які К. Римут виводить від пол. дієсл. *strzezić, strzebić* – торочити (Rymut II 499). ◀ Імовірно, від місц. укр. апел. *стряпка* – “торочки” (Чопей 383) або *стрямба* – “т.с.” (Ужан.). Пор. ще *стряпанина* (Ж-Н 932)» [11, 538]. М. Майтан вказує, що прізвище *Strapko* є поширеним на території Центральної та Східної Словаччини. На думку дослідника, воно утворене від апелятива та вказує на певну зовнішню особливість носія, яка стала визначальною при номінації денотата [7, 41–49].

Також наведемо таку словникову статтю з «Етимологічного словника української мови»: «[**стра́пи**] (мн.) «безладно сплетені коси» Нед. [*strapának*] «дряпач, прилад для розпушування землі ЛЧерк; кілок, на якому сушать сіно О», [*strapánáня*] суха гілляста смерічка, на якій сушать сіно О, [*strapánчка*] «кілок, на якому сушать сіно; гілки, на які нанизують суниці» О, [*strapánча*] «кудлатий хмиз (ялівцю та ін.)» О, [*strapánки*] «лахміття, дрантя» [*strapán'я*] «т.с.»

[*stráplí*] (мн.) «обтріпані кінці тканини, одягу» Мо, [*stráпок*] «обривок матерії чи полотна» Ме, [*stráпуля*] «нечоса, особа, що ходить з розтріпанним волоссям» Нед, [*стрепір'я*] «кожушок качана кукурудзи» Гриц, [*стрепихіу*] «покуйовджене волокно; клапти» Нед, [*стрінухи*] «бахрома, торочки» Нед, [*стрінку*] «тс.» Нед, [*стрьóпи*] «необрізані нитки в одязі» Чаб, [*стряпки*] «клапти, дрантя» Куз, [*странáтий*] «розтріпанний, розкуйовджений, обшарпаний Г; мохнайти, кошлатий, з найжаченим, настовбеченим волоссям Нед; кудлатий, непричесаний О; шерехуватий Ме», [*стрепехáтий*] «розтріпанний, кошлатий; обтріпанний» Куз, [*стрепііу*] «тс.» Нед, [*стрінáтий*] «мохнатий, щетиничтий; з настовбурченим волоссям» Нед, [*стрініхáтий*] «розпатланий, розтріпанний, кудлатий» Мо, [*стрінчáстий*] «обшитий бахромою, з торочками» Нед, [*stránатися*] «висотуватися (про край полотна); кошлататися (про поверхню)» Ме, [*вістропати*] «висотати Ж, обстріпáти «обшарпати», [*обстрьóпати* Ж] «тс.», [*розстрánатися*] «розпатлатися» Нед, [*розстряпáтися*, *розитрánатися*] «тс.» тж, [*розстрепіханий*] «розпатланий, розтріпанний» Куз; – п. *strzęp* «клапоть», *strzępkі* (мн.) «торочки, бахрома (на тканині)», *strzępiasty* «обтріпанний, обшарпаний», *strzępić* «робити торочки (на полотні), торочити (полотно)», *strzępić się* «обтріпуватися», ч. *strápec* «китиця», *třápec* «тс.», *střepiti* «розмочалювати», ст. *střepiti se* «стовбурчитися, найжачуватися», слц. *strap* «шматок, ганчірка, лахміття», *strapák* «нечоса, людина з розтріпанним волоссям», *strapáň* «тс.; (рідк.) кудлатий пес», (s) *trápec* «бахрома, торочки; шматок», *strapkať* «рвати, шарпати на шматки; розплітати», ч. слц., *strapatý* «розтріпанний, розкуйовджений, розпатланий, нечесаний; обшарпаний; кучерявий»; – псл. [*stręp-*] «щось обтріпане»; – загальновизначеної етимології не має; здебільшого пов'язується з псл. *tręp-/stręp-* «китиця, торочки; ганчірка; шмат» (укр. діал. р. *тряпка*) і псл. *trępati* «бити; смикати, рвати; трусити» (укр. [*трéпати*] «трясти», *тріпати* «тс.»); менш обґрунтоване зіставлення з укр. *стряпані́на*, р. *стряпáть*, *стряпáня*, *стряпáчий* або зближення з п. *strup* «струп; те, що вкриває, закриває; парші» (Brückner 522–523). – Shevelov Hist. phonol. 651; Holub–Kor. 393; Варбот Етимологія 1985, 24–27; Zubatý St. a čl. II 173. – Пор. **стря́мби, тріпа́ги, тря́пка**» [9, 432–433]. Звернемося й до праць словацьких вчених-мовознавців, наприклад, у «Словнику словацької мови» вказано: «**strapka**, -y, -piek ž. nár. expr. malý kúsok niečoho, zdrap, chlп: *Povrázok na strapky potrhal.* (Dobš.) *Dva roky som u nich a ešte mi strapky nedali* (Tim.) celkom nič mi nedali» [14]. Л. Кралік у «Короткому етимологічному словнику словацької мови» так виводить походження слова *strap*: «**strap**, útržok´ (od *17. stor.) • Psl. **strap-* (**strōp-*); súvisí azda s psl. **trępati* (→ *trępat*) – z významového hľadiska, niečo roztrepané, rozbité (na kusy)´ > niečo roztrhané; útržok ap.´. Z odvođenín: **strapkať**, trhať na malé kúsky´ (t. j. na *strapy*); **strápec**, pôvodne asi, roztrhaný okraj, koniec´ (*šál so s-ami* ap.), odtiaľ, niečo spletené, zmotané, chumáč´ (i. *srsti*), prenesené na súkvetie a plody niektorých krovitých rastlín či stromov (s. *hlohu, ríbezli, hrozna*), **strapatý**,

*najskôr azda, majúci vytřčajúce či schlpené vlasy´, z toho, neučesaný´, a i. Pozri aj → *driapat*» [12, 558]. Однак, на нашу думку, сучасний варіант прізвища *Стрябко / Стряпко* міг бути пов'язаний із апеллятивом *strop*, про що свідчать різні варіанти написання прізвища, з якими можна ознайомитися далі, та індивідуальні особливості його носіїв, які проживали в селах Зняцьово та Червеньово, зокрема високий зріст: «**strop odb.** .provala, plafón; najvyššia hranica niečoho´ (od 18. stor.) • Psl. **stropь* (**srop-*); porovnáva sa so stsev. *hróf*, *prístrešok* (na lodi)´, stangl. *hrōf*, angl. *roof*, *strecha*´ a i. –všetko od ide. **krāpo-*, *strecha*´» [12, 562]. Порівняйте зі: «**Стропач** f. 1682: *Stropacs Ivan* – Заричово (UetC 88-59). ◀ Імовірно, укр. дериват із суфіксом *-ач* від апеллятива *stponá* – “ворох”, “купа” (Гр II 318) або від пол. *stropa* – “стеля” (Rymut II 494) [11, 537].*

Оскільки ареалом поширення прізвища *Стрябко / Стряпко* в Закарпатті є такі села сучасного Мукачівського району, як Зняцьово та Червеньово, то щонайперше розглянемо, як воно зафіксоване в церковних та метричних книгах. Церковні книги про народження, одруження та смерть у селах Зняцьово та Червеньово (1828–1951 рр.), книги реєстрації актів про народження, одруження та смерть у селі Зняцьово, а також алфавітні книги реєстрації актів про народження, одруження та смерть у селі Зняцьово зберігаються в Державному архіві Закарпатської області (фонд 1606 «Колекція церковних та метричних книг Закарпаття», опис 7 «Мукачівський район (1775–1958)»).

Зауважимо, що для ідентифікації особи, зокрема для того, щоб переконатися, що зміни у прізвищі могли стосуватися тієї самої людини, подаємо також, де це можливо, прізвище та ім'я чоловіка або дружини (у записах про народження, одруження чи смерть). У дужках вказуємо населений пункт, у якому проживав носій прізвища в цей період, та рік, коли зроблено запис. Якщо носії прізвища вказані як хрещені батьки або свідки на весіллі, – а в такому випадку місце їхнього проживання не зазначалося, – то ми наводимо в дужках тільки рік. Прізвище та ім'я носія відділяємо за допомогою тире від прізвища та імені чоловіка або дружини.

У «Церковній книзі про народження, одруження, смерть по селах Зняцьово, Червеньово. 07 січня 1828 р. – 29 березня 1853 р.» знаходимо такі записи про народження / хрещення: *Mich Sztrabko* (1828, 1829) (9, 3; 9, 4), *Alexius Sztrabko* (1830) (9, 6), *Alexius Sztryobko – Anna Ruszin* (Зняцьово, 1830) (9, 7), *Sztrabko Sándor – Ruszin Anna* (Зняцьово, 1834) (9, 15), *Sztrabko Olexa – Ruszin Anna* (Зняцьово, 1835) (9, 19), *Sztrabko Sandor – Ruszin Anna* (Зняцьово, 1837) (9, 24), *Sztrabko Mihaly – Maria Kurkey* (Зняцьово, 1837) (9, 25), *Kurkei Maria Sztrabko Mihaly hitvese* (1839) (9, 29), *Stabko Elek – Ruszin Anna* (Зняцьово, 1840) (9, 30), *Sztrabko Mihaly – Kustura Maria* (Зняцьово, 1840) (9, 31), *Kurkei Maria Sztrabko Mihaly hitvese* (1841) (9, 34), *Maria Sztrabko Mikla Janos hitvese* (1841) (9, 34), *Strabko Elek – Ruszin Anna* (Зняцьово, 1842) (9, 36), *Sztrabko Mihaly – Kurkei Maria* (Зняцьово, 1843) (9, 40), *Sztrabko Mihaly* (1843) (9, 41), *Sztrepkó Maria* (1844) (9, 41), *Kurkej Maria Sztrjabko Mihaly neje*

(1845) (9, 45), *Sztrjabko Mihály – Kustura Maria* (Зняцьово, 1846) (9, 47), *Sztrjabko Mihály* (1848) (9, 51). У цій книзі вміщено й декілька записів про шлюб: *juvenis Mich Sztrabko – Maria Kustura virgo* (1831) (9, 55), *Sztrabko Olexa* (1837) (9, 68), *özvegy Dsavrei Janos – Sztrabko Anna özvegy* (1838) (9, 68), *Sztrjabko Janos nótelen – Resetarj Anna hajadon leány* (1848) (9, 76), *Krajnik György – Sztrjabko Maria* (1849) (9, 78), *вдовець: Стрявко Алексій – вдова: Анна Гаврґишка* (1851) (9, 80), *вдовець Стрявко Михаїл – дґвица Јуліана Анталік* (1852) (9, 80). Зауважимо, що це єдина книга Церкви Успіння Пресвятої Богородиці сіл Зняцьово та Червеньово, у якій після записів про народження / хрещення вміщено й записи про одруження та смерть (спочатку вказується ім'я померлого, потім ім'я когось із батьків або чоловіка / дружини): *Andreas Strabko – consors Anna* (Зняцьово, 1829) (9, 87), *Anna Stryapko vidua* (Зняцьово, 1833) (9, 92), *János – apja: Sztrabko Elek* (Зняцьово, 1834) (9, 94), *Sztrabko János – apja Elek* (Зняцьово, 1835) (9, 95), *Julianna – Spuria Anno Sztrabko* (Зняцьово, 1839) (9, 100), *Sztrabko János – apja Elek* (Зняцьово, 1840) (9, 101), *Sztrabko Maria – apja Elek* (Зняцьово, 1841) (9, 102), *Sztrjabko Eva – nehái Varga János özvegye* (Зняцьово, 1844) (9, 108), *Maria – annya Sztrjabko Anna* (Зняцьово, 1847) (9, 114), *Лопотей Анна – сунружник Стрявко Алексій* (Зняцьово, 1851) (9, 119), *Іванъ Стрявко* (Зняцьово, 1851) (9, 120). З 37 записів, у яких фігурують носії прізвища, варіант *Sztrabko* вживається 21 раз, *Sztrjabko* – 7, *Sztryobko* – 1, *Sztabko* – 1, *Sztrepko* – 1, *Sztrabko* – 1, *Sztryapko* – 1, *Стрявко* – 1, *Стряпко* – 1, *Стрябко* – 2. Усі варіанти прізвища *Стрявко* / *Стряпко*, зафіксовані в досліджених джерелах, подаємо далі в таблиці 2.

У «Церковній книзі про народження по селах Зняцьово, Червеньово. 20 травня 1854 р. – 26 грудня 1875 р.», на відміну від попередньої, вміщено тільки записи про народження / хрещення: *Стрявко Марія Крайнікъ Георгіова жона* (1854) (10, 2), *Странко Марія* (1855) (10, 7), *Стрявко Михаїл – Анталік Юла* (Зняцьово, 1856) (10, 10), *Марія Стрявко* (1856) (10, 11), *Крайнік Георгіу – Стрявко Марія* (Зняцьово, 1856) (10, 14), *Странко Марія*, також на цьому аркуші *Стряпко Марія* (1857) (10, 20), *Стряпко Михаїл – Анталік Юліана* (Зняцьово, 1857) (10, 21), *Стряпко Марія* (1858) (10, 22), *Krajnik Georg – Strjapko Maria* (Зняцьово, 1859) (10, 31), *Sztrjapko Michael – Antalik Julianna* (Зняцьово, 1860) (10, 36), *Sztrjapko Maria* (1860) (10, 38), *Maria Sztrjapko* (1860) (10, 39), *Sztrjapko Ivan* (1860) (10, 41), *Georgius Krajnik – Maria Sztrabko* (Зняцьово, 1862) (10, 52), *Sztrapko Joannes – Kiszpesta Maria* (Зняцьово, 1862) (10, 53), *Sztrapko Maria* (1863) (10, 60; 10, 61), *Sztrjapko Joan* (1863) (10, 63), *Sztrjapko Anna* (1864) (10, 68), *Krajnik Jurko – Sztrapko Maria* (Зняцьово, 1864) (10, 73), *Sztrjapko Maria* (1864) (10, 73), *Sztrjapko Joannes – Kiszpesta Maria* (Зняцьово, 1864) (10, 74), *Lenyovszki Basilius – Sztrjapko Helena* (Зняцьово, 1864) (10, 74), *Sztrapko Olena* (1865) (10, 77), *Sztrjapko Michael* (1865) (10, 80), *Sztrjapko Joannes* (1866) (10, 82), *Sztrapko Ivan* (1866) (10, 84), *Sztrjapko Helena* (1866) (10, 86), *Sztrjapko Joannes* (1866) (10, 87), *Sztrabko Maria* (1866) (10, 88), *Sztrapko*

Michael – Tótin Anna (Зняцьово, 1867) (10, 91), *Hrab Simeon – Sztrjapko Anna* (Червеньово, 1867) (10, 91), *Prokopa Basilius – Sztrjapko Olena* (Червеньово, 1867) (10, 91), *Sztrjapko Joannes – Kiszpesta Maria* (Зняцьово, 1867) (10, 93), *Krajnik Georg – Sztrjapko Maria* (Зняцьово, 1867) (10, 94), *Sztrjapko Michael – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1867) (10, 97), *Sztrjapko Julianna* (1867) (10, 98), *Sztrjapko Anna* (1868) (10, 103), *Sztrjapko Joannes – Kiszpesta Maria* (Зняцьово, 1868) (10, 105), *Sztrjabko Julianna* (1868) (10, 108), *Siskovics Theodorus, Sztrjabko Anna* (Зняцьово, 1869) (10, 110), *Sztrjapko Julianna* (1869) (10, 113), *Hrab Simeon – Sztrjapko Anna* (Червеньово, 1869) (10, 114), *Sztrjapko Julianna* (1869) (10, 115), *Lenyovszki Basilius – Sztrjapko Olena* (Зняцьово, 1869) (10, 116), *Sztrjapko Michael – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1870) (10, 119), *Krajnik Georgius – Sztrjapko Maria* (Зняцьово, 1870) (10, 120), *Sztrjapko Julianna* (1870) (10, 123; 10, 124), *Sztrjapko Helena* (1871) (10, 128; 10, 130), *Hrab Simeon – Sztrjapko Anna* (Червеньово, 1871) (10, 128), *Sztrjapko Joannes – Kiszpesta Maria* (Зняцьово, 1871) (10, 130), *Szidun Michael – Sztrjapko Julianna* (Зняцьово, 1871) (10, 134), *Sztrjapko Julianna* (1871) (10, 135), *Sztrjapko Julianna* (1872) (10, 138), *Sztrjapko Ivan* (1872) (10, 141), *Lenyövsvski Basilius – Sztrjapko Helena* (Зняцьово, 1872) (10, 141), *Hrab Simeon – Sztrjapko Anna* (Червеньово, 1872) (10, 143), *Krajnik Georgius – Sztrjapko Maria* (Зняцьово, 1872) (10, 145), *Sztrjapko Anna* (1873) (10, 150), *Sztrjapko Julianna* (1873) (10, 151), *Lenyovszki Basilius – Sztrjapko Helena* (Зняцьово, 1873) (10, 152), *Sztrjapko Michael – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1874) (10, 156), *Sztrjapko Helena* (1874) (10, 157), на цій же сторінці, але іншим почерком *Sztrjabko Helena* (10, 157), на наступній – *Sztrjabko Julianna* (1874) (10, 158), *Sztrjapko Helena* (1874) (10, 159), *Szidun Michael – Sztrjapko Julianna* (Зняцьово, 1874) (10, 159). У цій книзі ми зафіксували 67 записів, які стосуються носіїв прізвища. Найчастіше подибуємо такі варіанти написання прізвища: *Sztrjapko* – 45 разів, *Sztrapko* – 6, *Sztrjabko* – 4, *Sztrabko* – 2, *Strjapko* – 1, *Стряпко* – 6, *Странко* – 2, *Стрябко* – 1.

У кадастрових картах села Зняцьова 1865 року знаходимо інформацію тільки про одного носія прізвища, який проживав у будинку під номером 178. На одній із карт він записаний як *Strapko Miso* (4, 5), а на другій – *Sztrapko Miso* (4, 31). Зауважимо, що в «Книзі обліку земельних ділянок жителів с. Зняцьово» за цей рік фіксуємо тільки один варіант написання, а саме *Strapko Mihály* (2, 12; 2, 24; 2, 69; 2, 80; 2, 87; 2, 118).

Наступна церковна книга про народження / хрещення охоплює 24-річний період, а саме 18 січня 1876 р. – 19 січня 1898 р. Тут вміщено такі записи про носіїв прізвища *Стрявко* / *Стряпко*: *Sztrjapko Julianna* (1876) (11, 5), *Sztrjapko Michael – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1877) (11, 8), *Sztrjapko Anna* (1877) (11, 8), *Sztrapko Julianna* (1877) (11, 11), *Sztrjapko Michael* (1878) (11, 14), *Sztrjapko Michael – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1878) (11, 16), *Michael Szidun – Julianna Sztrapko* (Зняцьово, 1878) (11, 16), *Sztrapko Jula* (1878) (11, 17), *Sztrjabko Julia* (1879) (11, 21), на цій же сторінці нижче – *Sztrjapko Julia* (11, 21),

Sztrjabko Jula (1879) (11, 23), *Sztrjapko Julia* (1879) (11, 28), *Sztrjabko Julia Szidun Mihályné* (1880) (11, 30), *Sztrapko Michály – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1880) (11, 31), *Sztrjabko Julia Szidun Mihályné* (1880) (11, 34), *Sztrjabko Michály – Szkucska Julia* (Зняцьово, 1881) (11, 35), *Sztrjabko Julia Szidun Mihályné* (1881) (11, 36), *Sztrjapko Jula Szidun Mihályné* (1881) (11, 41), *Sztrjabko Julia Szidun Mihályné* (1882) (11, 48), *Sztrjapko Mihály – Bakaisza Pelagia* (Зняцьово, 1883) (11, 51), *Sztrjapko Julia Szidun Mihályné* (1884) (11, 59; 11, 60; 11, 61), *Sztrapkó Mihály – Bakaisza Polanya* (Зняцьово, 1885) (11, 68), *Sztrjabko Julia Magvanics Myhályné* (1886) (11, 75), *Sztrjapko Mihály – Bakaisza Pelágia* (Зняцьово, 1886) (11, 76), *Sztrjapko Julia férj. Mercin Györgyné* (1888) (11, 94), *Bakájsza Pelágia férj. Sztrjábko Mihályné* (1888) (11, 98), *Sztrábka Mihály* (1889) (11, 103), *Sztráka Mihály* (1890) (11, 122), *Sztrábkó Jula* (1891) (11, 129), *Sztrábka Mihály – Bákásza Pelagia* (Зняцьово, 1892) (11, 136), *Sztrábka Péter – Jtik Mária* (Зняцьово, 1894) (11, 152), *Sztráпка Misa – Bakaisza Polanya* (Зняцьово, 1894) (11, 156), *Sztrjáпkun Mihály* (1895) (11, 163), *Sztráпка Péter – Jtik Mária* (Зняцьово, 1896) (11, 169), *Sztráпка Mihály – Kurta Mária* (Червеньово, 1897) (11, 180), *Sztrábka Mihály – Bákájsza Polánya* (ліс, 1898) (11, 182). Частотність уживання різних варіантів прізвища є такою: *Sztrjapko* – 13, *Sztrjabko* – 7, *Sztrábka* – 5, *Sztrapko* – 3, *Sztráпка* – 2, *Sztráпка* – 1, *Sztrjáпkun* – 1, *Sztrapkó* – 1, *Sztrapko* – 1, *Sztrjábko* – 1, *Sztrábkó* – 1, *Sztráka* – 1.

У «Церковній книзі про народження по с. Зняцьово. 03 січня 1899 р. – 27 грудня 1925 р.» знаходимо інформацію про хрещення дітей таких носіїв прізвища: *Sztráпка Mihály – Kurta Mária* (Червеньово, 1900) (12, 9), *Sztráпка Mihály – Kurta Mária* (Червеньово, 1902) (12, 30), *Sztráпка Miso* (1902) (12, 35), *Sztráпка Miso – Kurta Mária* (Червеньово, 1904) (12, 53), *Sztráпка Mihály – Kurta Mária* (Червеньово, 1908) (12, 95), *Remeta János – Sztráпкó Mária* (Червеньово, 1910) (12, 107), *Pálya András – Sztráпка Hányu* (Зняцьово, 1910) (12, 109), *Sztráпка Mária* (1910) (12, 109), *Sztráпku János – Varga Mária* (Зняцьово, 1912) (12, 127), *Sztráпка Mária* (1912) (12, 128), *Remeta János – Sztráпка Mária* (Червеньово, 1912) (12, 130), *Antalik András – Sztráпка Anna* (Зняцьово, 1913) (12, 139), *Sztráпка János – Varga Mária* (Зняцьово, 1913) (12, 142), *Sztrjábкó Anna* (1914) (12, 154), *Sztráпка Mihály* (1914) (12, 156), *Sztráпка Mihály – Kurta Mária* (Червеньово, 1915) (12, 165), *Sztráпка Mária* (1915) (12, 166), *Sztráпка Mihály – Kurta Polánya* (Червеньово, 1919) (12, 185), *Андрей Анталік – Анна Стряпко* (Зняцьово, 1921) (12, 213), *Марія Стряпко* (1921) (12, 216), *Михаїль Стряпко* (1921) (12, 218), *Михаїль Стряпко – Пелагія Курта* (Червеньово, 1921) (12, 221), *Михаїль Шкриба – Марія Стряпко* (Червеньово, 1922) (12, 232), *Василій Стряпко – Юліанна Петричка* (Зняцьово, 1922) (12, 237), *Василій Стряпко* (1922) (12, 238). Серед 25 записів найуживанішим в цій книзі є варіант *Sztráпка* – 11, далі *Sztráпка* – 4, *Sztráпкó* – 1, *Sztráпku* – 1, *Sztrjábкó* – 1, *Стряпко* – 6, *Стряпко* – 1.

Окремо священники Церкви Успіння Пресвятої Богородиці села Зняцьово сучасного Мукачівського району Закарпатської області вели книгу про одруження, яка охоплює період з 27 січня 1853 р. до 19 грудня 1931 р. включно. Тут є такі записи про одруження: *Sztrjapko Joannes – Kiszpesta Maria* (Зняцьово, 1860) (14, 11), *Sztrapko Michael – Totin Anna* (у записі вказано, що носій прізвища народився в селі Чабанівці, а одружився у Зняцьові в 1862 р.) (14, 16), *Lenyuvsky Basilius – Sztrjapko Olena* (Зняцьово, 1864) (14, 20), *Telihanics Michael – Sztrjapko Anna* (Зняцьово, 1865) (14, 22), *Hrab Simeon – Sztrjapko Anna* (Зняцьово, 1866) (14, 23), *Sztrjapko Michael – Szkucska Maria* (Зняцьово, 1866) (14, 23), *Szidun Michael – Sztrjapko Julianna* (Зняцьово, 1867) (14, 25), *Sztrjapko Joannes* (1873) (14, 39), *Sztrjapko Joannes – Hrab Mária* (народився в селі Дубрівці, одружився в селі Зняцьові в 1874 р.) (14, 40), *Sztrjapko Elias Michaelis filius agricola – Gocza Anna Basili filii vidua Michaelis Totin agricola* (Зняцьово, 1876) (14, 45), *Sztrjapko Mihály földm. zsellér – Bakaisza Pelagia öz. zsellér leány* (Зняцьово, 1881) (14, 57), *Sztrjapko Mihály* (Зняцьово, 1882) (14, 58), *Gojda /csaljapko/ János napszamos – Sztrjapko Maria napszamosnő* (Зняцьово, 1883) (14, 61), *Merczin György özvegy földmivelő – Sztrjabko Jula (neh. Szidun Mihály özvegye)* (Зняцьово, 1887) (14, 71), *Sztrábka Mihály* (1889) (14, 75), *Sztrábkó Peter* (Зняцьово, 1893) (14, 78), *Sztráпка Mihály kondrás néhai Sztráпка Mihály fia – Kurta Maria Kurta Janos leánya* (Червеньово, 1897) (14, 81), *Kijak András – Gocza Anna, néh Sztráпкó Illés özvegye* (Червеньово, 1897) (14, 81), *Sztráпкó János Mihály fia* (Зняцьово, 1907) (14, 90), *Antalik Pálya András – Sztráпкó Anna* (Зняцьово, 1910) (14, 92), *Sztrapka Mihály Mihály fia – Kurta Pelagia János Svab leánya* (Зняцьово, 1914) (14, 96), *öz. Skriba Mihály – öz. Sztráпкó Mária néh Remeta János özvegye* (Червеньово, 1918) (14, 98), *Михаїль Стряпко* (1920) (14, 103), *Василь Стряпко земледілець – Юлія Митричка* (Зняцьово, 1921) (14, 108), також тут вказані батьки нареченого *Петрь Стряпко* та *Марія Итикъ* (14, 108), *Анна Стряпко* (1921) (14, 110), *Михаїль Стряпко* (1922) (14, 113), *Іоанъ Стряпко земледіл. – Анна Кокаїко дом.* (Зняцьово, 1931) (14, 137), батьками нареченого були *Іоанъ Стряпко* та *Марія Варга* (14, 137). Тут фіксуємо 30 згадок та такі варіанти написання (вказуємо й частотність уживання): *Sztrjapko* – 12 разів, *Sztráпка* – 5, *Sztrapko* – 1, *Sztráпкó* – 1, *Sztrjabko* – 1, *Sztrábka* – 1, *Sztrábkó* – 1, *Sztrapka* – 1, *Стряпко* – 5, *Стряпко* – 2.

У Державному архіві Закарпатської області також зберігаються актові записи цивільного стану, зокрема алфавітні книги реєстрації записів про народження, одруження та смерть, завдяки яким можна знайти відповідні відомості у метричних книгах. В «Алфавітній книзі про реєстрацію смерті по с. Зняцьово за 1895–1931 рр.» знаходимо інформацію про смерть таких носіїв прізвища: *Sztrapká Heléna* (1903) (1, 202), *Sztróпкó György* (1911), *Sztrapkó György* (1913) (1, 204), *Sztrapkó Mihály* (1916), *Sztrapkó Mária* (1916) (1, 205), *Sztrapkó Mária* (1917), *Sztrapkó Mihály* (1919) (1, 206). Зазначмо, що варіант прізвища *Sztrapkó* схожий за написанням до

назви словацького міста Стропків угорською мовою. М. Майтан у праці «Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)» серед інших населених пунктів також простежує зміни у написанні назви цього міста: «2255 **Stropkov** SP/PV *zemplín*. 1964 *pričl. o. Bokša (1957 vyučl. o. Baňa)*. 1773 Stropko, Stropkow, 1786 Stropko, 1808 Sztropkó, Stropkow, 1863–1913 Sztropkó, 1920 – Stropkov» [13, 279]. Натомість І. Міхнович у «Краєзнавчому словнику русинів-українців. Пряшівщина» вказує: «Stropko (1404), Ztrupko (1410), Stropkouia, Stropkav (1424), Zthrobko (1490), Stropko (1619), Stropkove (1773), Stropkov (1808), угор. Sztropkó» [10, 481]. У книзі Е. Унгварі «Історія Стропкова та його замку» читаємо таке: «Походження назви Стропків, безумовно, слов'янське. Ймовірно, що воно походить від малоросійського (можливо, словацького) особового імені або прізвиська, утвореного від особового імені. Від імені *Sztrophios*, яке по-слов'янськи звучить як *Строн*, і могла утворитися назва Стропків <...> Отже, засновник міста, який дав йому назву, безумовно, був слов'янином» [8, 4]. З обережністю припускаємо, що закарпатоукраїнське прізвище *Стрябко* / *Стряпко* може походити від назви словацького міста Стропків, а його носії могли переселитися на Закарпаття. Про це свідчать особливості вимови угорською мовою варіантів цього прізвища, зафіксованих у досліджених документах (див. таблицю 1). Якби творення прізвища від вказаного

топоніма відбувалося би на українському мовному ґрунті, то ми б отримали варіанти *Стропкусський*, *Стропкувський*, *Стропківський* – порівняймо зі словацьким *Stropkovský* (рідкісне, укр. *Стропковський*). Якщо ж творення відбувалося на угорському мовному ґрунті, то тут продуктивним є закінчення *-i*: *Sztropkai* (укр. *Стронкаї*). Однак у праці Л. Феєрпатакі знаходимо запис латинською мовою: *Paulus de Stropko* (Bártfa, 1424) (17, 202; 17, 204; 17, 681).

Г. Стрипський зауважує, що в угорській мові іншомовне слово не могло закінчуватися коротким звуком [o], а тільки довгим [o:] (у статті автор позначає цей звук за допомогою літери *ó*), також і в середині слів короткий [o] не міг вживатися. Але в руській мові, як вказує дослідник, угорському [o:] відповідає не [ôÿ], а короткий [o] [1, 22]. Тому угорському варіанту *Sztrábko* мало б відповідати українське [стр'áb'ко], *Sztrapkó* – [стр'ópко], *Sztrápko* – [стр'áпко], *Sztrjábko* – [стр'áb'кôÿ], *Sztropkó* – [стр'ópко], *Sztrópkó* – [стр'ópко], а наголос мав би падати на останній склад, хоча для угорської мови характерним є фіксований наголос, який падає на перший склад.

У 1921 р. проведено перший загальний перепис населення Чехословаччини. Станом на 1921 р. у селі Червеньово проживали такі носії прізвища: *Sztrapko Michail* (на цьому ж аркуші, де вказано, хто є власником будинку під номером 58, він записаний як *Sztrjapko Michail*, *Sztrapko Polanya* (його дружина), *Sztrapko Michail* (їхній син) (15, 173) та *Sztrjapko*

Таблиця 1

Особливості вимови варіантів прізвища Стрябко / Стряпко, зафіксованих у досліджених джерелах

№	Написання прізвища угорською	Вимова прізвища угорською	Українська транскрипція
1	<i>Strjapko</i>	[ʃtrjɔpko]	[штр'ópко]
2	<i>Sztabko</i>	[stɔpko]	[ст'ób'ко]
3	<i>Sztrábka</i>	[stra:pko]	[стр'áb'ко]
4	<i>Sztrabko</i>	[stropko]	[стр'ób'ко]
5	<i>Sztrábko</i>	[stra:pko:]	[стр'áb'кôÿ]
6	<i>Sztráka</i>	[stra:ko]	[стр'áко]
7	<i>Sztrapka</i>	[stropko]	[стр'ópко]
8	<i>Sztrapká</i>	[stropka:]	[стр'ópка]
9	<i>Sztrápka</i>	[stra:pko]	[стр'áпко]
10	<i>Sztrapko</i>	[stropko]	[стр'ópко]
11	<i>Sztrapkó</i>	[stropko:]	[стр'ópкôÿ]
12	<i>Sztrápko</i>	[stra:pko]	[стр'áпко]
13	<i>Sztrápko</i>	[stra:pko:]	[стр'áпкôÿ]
14	<i>Sztrápkú</i>	[stra:pku]	[стр'áпку]
15	<i>Sztrepko</i>	[strepko]	[стр'éпко]
16	<i>Sztrjabko</i>	[strjɔpko]	[стр'ób'ко]
17	<i>Sztrjábko</i>	[strja:pko]	[стр'áb'ко]
18	<i>Sztrjábko</i>	[strja:pko:]	[стр'áb'кôÿ]
19	<i>Sztrjapko</i>	[strjɔpko]	[стр'ópко]
20	<i>Sztrjápkun</i>	[strja:pkun]	[стр'áпкун]
21	<i>Sztrobko</i>	[stropko]	[стр'ób'ко]
22	<i>Sztropko</i>	[stropko]	[стр'ópко]
23	<i>Sztropkó</i>	[stropko:]	[стр'ópкôÿ]
24	<i>Sztrópkó</i>	[stro:pko:]	[стр'óÿпкôÿ]
25	<i>Sztryapko</i>	[stryɔpko]	[стр'ópко]
26	<i>Sztryobko</i>	[stryɔpko]	[стр'ób'ко]

Michail (власник будинку під номером 16), *Sztrjapko Maria* (його дружина), *Sztrjapko Petro*, *Sztrjapko Ivan*, *Sztrjapko Polanya*, *Sztrjapko Michail* (їхні діти) (15, 129). У «Книзі реєстрації актів про смерть по с. Зняцьово. 19 листопада 1922 р. – 28 травня 1932 р.» знаходимо запис про смерть Івана Стрпко, сина Стрпко Михайла, який був власником будинку під номером 58 та в переписі вказаний як *Sztrpko Michail: Ivan Stropko, Michail Stropkó* (1925) (3, 48).

Не можемо оминати й відомостей, вміщених у «Церковній книзі про народження по с. Червеньово. 01 серпня 1947 р. – 03 червня 1951 р.»: *Николай Зеленук – Пелагія Стряпка* (Червеньово, 1948) (13, 3), *Георгій Стряпка* (1948) (13, 3), *Елена Стряпка* (1948) (13, 3), *Георгій Стряпко – Анна Левкай* (Червеньово, 1948) (13, 4), *Петр Стряпка* (1948) (13, 4), *Пелагія Стряпко* (1948) (13, 5), *Елена Стряпка* (1950) (13, 14). На варіант *Стряпка* натрапляємо 5 разів, а на *Стряпко* – 2 рази.

П. Чучка вказує: «Офіційна письмова фіксація українських прізвищ часто спотворювала їх

автентичне звучання, чим породжувала багато нових письмових варіантів прізвищ. Українське діловодство, яке прийшло в Карпати на зміну латинському, угорському і чеському, часто орієнтувалося саме на ті неточні чужомовні записи, чим породило нові варіанти написань, які суттєво різнилися від їх усного живорозмовного їх вигляду» [11, XVIII]. Однак, на нашу думку, за допомогою цих записів усе ж можна спробувати встановити, якою була вимова зафіксованих прізвищ. Порівняймо два записи: *Kurta Tivodar György fia – Szoroka Mária* (1912) (12, 94) та *Szaraka Péter néh. Péter fia – Nezbájló Olena András leánya*, тут же як свідок значиться *Szoroka András* (1918) (12, 97). Як бачимо, записувачі намагалися якомога точніше відобразити живорозмовний варіант прізвищ на письмі й шукали для цього відповідні графічні знаки, інша річ – були такі спроби успішними чи ні.

Найцікавішим, на нашу думку, є те, як та сама людина фігурувала в документах за австро-угорського, чехословацького та радянського режимів,

Таблиця 2

Частотність вживання різних варіантів прізвища Стрябко / Стряпко в церковних та метричних книгах

№	Варіант прізвища	1828–1853 рр. (9)	1854–1875 рр. (10)	1876–1898 рр. (11)	1899–1925 рр. (12)	1853–1931 рр. (14)	1895–1931 рр. (1)	1947–1951 рр. (13)	Заг. к-ть
1	<i>Strjapko</i>	–	1	–	–	–	–	–	1
2	<i>Sztabko</i>	1	–	–	–	–	–	–	1
3	<i>Sztrábka</i>	–	–	5	–	1	–	–	6
4	<i>Sztrabko</i>	21	2	–	–	–	–	–	23
5	<i>Sztrábkó</i>	–	–	1	–	1	–	–	2
6	<i>Sztráka</i>	–	–	1	–	–	–	–	1
7	<i>Sztrapka</i>	–	–	–	–	1	–	–	1
8	<i>Sztrapká</i>	–	–	–	–	–	1	–	1
9	<i>Sztrápka</i>	–	–	2	11	–	–	–	13
10	<i>Sztrapko</i>	–	6	3	–	1	–	–	10
11	<i>Sztrapkó</i>	–	–	1	–	–	3	–	4
12	<i>Sztrápko</i>	–	–	1	4	5	–	–	10
13	<i>Sztrápko</i>	–	–	–	1	1	–	–	2
14	<i>Sztrápku</i>	–	–	–	1	–	–	–	1
15	<i>Sztrepko</i>	1	–	–	–	–	1	–	2
16	<i>Sztrjabko</i>	7	4	7	–	1	–	–	19
17	<i>Sztrjábko</i>	–	–	1	–	–	–	–	1
18	<i>Sztrjábko</i>	–	–	–	1	–	–	–	1
19	<i>Sztrjapko</i>	–	45	13	–	12	–	–	70
20	<i>Sztrjápku</i>	–	–	1	–	–	–	–	1
21	<i>Sztróbko</i>	1	–	–	–	–	–	–	1
22	<i>Sztrópko</i>	–	–	1	–	–	–	–	1
23	<i>Sztrópko</i>	–	–	–	–	–	2	–	2
24	<i>Sztrópko</i>	–	–	–	–	–	1	–	1
25	<i>Sztryapko</i>	1	–	–	–	–	–	–	1
26	<i>Sztryobko</i>	1	–	–	–	–	–	–	1
27	<i>Стрпко</i>	–	2	–	6	5	–	–	13
28	<i>Стрябко</i>	2	1	–	–	–	–	–	3
29	<i>Стрявко</i>	1	–	–	–	–	–	–	1
30	<i>Стряпка</i>	–	–	–	–	–	–	5	5
31	<i>Стряпко</i>	1	6	–	1	2	–	2	12
		37	67	37	25	30	8	7	211

а також у період незалежності України. Дідусь авторки, Стрябко Михайло Михайлович, народився 03.03.1919 р. у селі Червеньово. У записі про хрещення вказано, що його батьками є *Sztrápka Mihály – Kurta Polányu* (Червеньово, 1919) (12, 185). У першому загальному переписі населення Чехословаччини, проведеному в 1921 р., він записаний як *Sztrapko Michail* (15, 157). У повторному свідоцтві про народження, виданому 19.09.1952 р., його записали як *Стропко Мигаль* (див. додаток 2), а у свідоцтві про шлюб, виданому 20.09.1953 р., – уже як *Стрябко Михаил Михайлович* (див. додаток 3). Посвідчення про нагородження медаллю «Ветеран праці» видано 22.05.1979 р. *Стрянку Михайлу Михайловичу* (див. додаток 4). 12.01.1998 р. у книзі реєстрації актів про смерть зроблено запис про смерть *Стрябка Михайла Михайловича*. Зауважимо, що в селі Червеньово сучасного Мукачівського району Закарпатської області дружину *Михайла Стрябка* називали так: *Анця Міша Стряпкового* ([стр'апкóвого]), *Анця Стряпкова* ([стр'апкóва]), також *Анця Стряпкуля* ([стр'апкú'ля]), *стара Анця Стряпкуля*. Доньку носія прізвища кличуть *Анця Стряпкуля*, *мала Анця Стряпкуля*, також *Анця Стряпкова дівка*, *мала Анця Міша Стряпки* ([стр'апкú]), а сина – *Стрякув* ([стр'апкú'в]), наприклад, *Стрякув Іван* або *Іван Стрякув*.

Що стосується сучасності, то завдяки інтерактивній «Карті поширення прізвищ України», яка є одним із проектів товариства українських родовідників «РІДНІ», вдалося з'ясувати, що станом на 2011–2013 рр. в Україні проживало 40 осіб із прізвищем *Странко*, з них тільки 1 особа – на Закарпатті (5), 16 осіб із прізвищем *Стропко*, більшість із них на Закарпатті (6), 2 осіб із прізвищем *Стрябко*,

з них 1 особа – у Мукачівському районі (7), 49 осіб із прізвищем *Стряпко*, з них 7 осіб – у Мукачівському та 1 особа – в Ужгородському районах (8). Додамо, що в сусідній Словаччині станом на 1995 р. проживало двоє носіїв прізвища *Strápko*, 3 – *Strapko*, 335 – *Strapko*, 26 – *Stropko*, 17 – *Stropkovský* (16).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, нам вдалося виявити більше 30 варіантів написання прізвища *Стрябко / Стряпко* в документах першої половини XIX – другої половини XX ст.: *Strapko*, *Strjapko*, *Sztabko*, *Sztrábka*, *Sztrabko*, *Sztrábkó*, *Sztráka*, *Sztrapka*, *Sztrapká*, *Sztrápka*, *Sztrapko*, *Sztrapkó*, *Sztrápko*, *Sztrápkó*, *Sztrápkú*, *Sztrepko*, *Sztrjabko*, *Sztrjábko*, *Sztrjábko*, *Sztrjapko*, *Sztrjápku*, *Sztrobko*, *Sztropko*, *Sztropkó*, *Sztrópko*, *Sztryapko*, *Sztryobko*, *Странко*, *Стрябко*, *Стряко*, *Стряпка*, *Стряпко*, окремо виділяємо *Стропко*, *Стропко* та *Стропко*. Найживанішими серед них були варіанти *Sztrabko*, *Sztrápka*, *Sztrapko*, *Sztrápko*, *Sztrjabko*, *Sztrjapko*, *Странко*, *Стряпко*.

Крім того, ми з'ясували, що прізвище *Стрябко / Стряпко* однаково побутувало в цих двох варіантах у селах Зняцьово та Червеньово в 20-х рр. XIX – першій половині XX ст. Також припускаємо, що прізвище *Стрябко / Стряпко* може походити від назви словацького міста Стропків, а його носії могли переселитися на Закарпаття. За другою з версій, цей антропонім може бути утворений від апелятива *strop*, оскільки характерною особливістю носіїв прізвища, які проживали в селах Зняцьово та Червеньово, є те, що вони вирізнялися високим зростом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні власних імен, прізвищ і прізвищк жителів сіл Зняцьово та Червеньово 20-х рр. XIX – першої половини XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бӱленький Я. (Стрипський Г.). Ци есть справнымъ высловити прозвико «Гомичко» звукомъ г, яко «Гомичко»? *Литературна недѣля*. Унгарь, 1943. Рочникъ III, ч. 2. С. 21–23.
2. Лелекач Н. (Лелекач М.) Зейканъ (До исторіѣ фамиліѣ Зейканъ). *Зоря – Найнал* : часопись Подкарпатского общества наукъ. Унгарь, 1942. Рочникъ II, ч. 1–2. С. 35–43.
3. Лучик В. Походження прізвища Лучик. *Актуальні питання антропоніміки* : збірник матеріалів наукових читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька / відп. ред. І. В. Єфименко; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ : НАНУ, 2005. С. 147–153.
4. Муқан А., Гаврилова Т. Зауваги до етимології антропоніма Муқан. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. Черкаси, 2013. Вип. 16–17. С. 13–20.
5. Стрипський Г. По мадярськи Posvay – по руськи Ольшавський. *Литературна недѣля*. Унгарь, 1942. Рочникъ II, ч. 6. С. 47–49.
6. Чаварга А. П. Особливості записів українською мовою у церковних книгах сіл Зняцьово та Червеньово. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство)*. Дрогобич, 2020. № 14. С. 188–196.
7. Majtán M. Naše priezviská / techn. red. V. Radik. Bratislava : VEDA, 2018. 195 s.
8. Unghváry E. Stropkó és várának története. Huszt, 1912. URL: <http://www.mek.oszk.hu/19500/19534/> (дата звернення: 19.10.2021).

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Етимологічний словник української мови : В 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; укладачі : Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5 : Р–Т. 705 с.
10. Міхнович І. Стропків (Струпків) – Stropkov. *Красназнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина* / П. Алеш [та ін.]; голов. ред. Ф. Ковач. Пряшів : Союз русинів-українців Словацької Республіки, 1999. С. 481–482.
11. Чучка П. Прізвища закарпатських українців. *Історико-етимологічний словник* / П. Чучка ; наук. ред. В. Німчук. Львів : Світ, 2005. XLVIII, 701, [1] с.
12. Králik L. Stručný etymologický slovník slovenčiny / zodp. red. E. Bořcin. Bratislava : VEDA, 2015. 704 s.

13. Majtán M. *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)* / zodp. red. J. Madarásová. Bratislava : VEDA, 1998. 600 s.

14. *Slovník slovenského jazyka* / red. Š. Peciar, kolektív autorov : V. Budovičová, K. Buzássyová, K. Habovštiaková, M. Hayeková, O. Kajanová, A. Keder, F. Kočíš, Š. Michalus, Š. Peciar, M. Pisárčiková, V. Slivková, E. Smiešková, M. Urbančok, Š. Vragaš. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964. IV. S – U. 760 s. URL: <https://slovník.juls.savba.sk/?d=peciar> (дата звернення: 08.09.2021).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Алфавітна книга реєстрації актів про смерть по с. Зняцьово. 1895–1931 рр. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 464. 297 (300) арк.

2. Книга обліку земельних ділянок жителів с. Зняцьово. 19 грудня 1865 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 125. Оп. 1. Спр. 1650. 138 арк.

3. Книга реєстрації актів про смерть по с. Зняцьово. 19 листопада 1922 р. – 28 травня 1932 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 452. 199 арк.

4. Карти земельних ділянок кадастрового округу с. Зняцьово за 1865 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 125. Оп. 1. Спр. 1655. 67 арк.

5. Страпко. *Карта поширення прізвищ України*. URL: <https://ridni.org/karta/страпко> (дата звернення: 08.09.2021).

6. Строрпо. *Карта поширення прізвищ України*. URL: <https://ridni.org/karta/строрпо> (дата звернення: 08.09.2021).

7. Стрябко. *Карта поширення прізвищ України*. URL: <https://ridni.org/karta/стрябко> (дата звернення: 08.09.2021).

8. Стряпко. *Карта поширення прізвищ України*. URL: <https://ridni.org/karta/стряпко> (дата звернення: 08.09.2021).

9. Церковна книга про народження, одруження, смерть по селах Зняцьово, Червеньово. 07 січня 1828 р. – 29 березня 1853 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 178. 121 арк.

10. Церковна книга про народження по селах Зняцьово, Червеньово. 20 травня 1854 р. – 26 грудня 1875 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 175. 165 арк.

11. Церковна книга про народження по селах Зняцьово, Червеньово. 18 січня 1876 р. – 19 січня 1898 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 180. 189 арк.

12. Церковна книга про народження по с. Зняцьово. 03 січня 1899 р. – 27 грудня 1925 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 183. 282 арк.

13. Церковна книга про народження по с. Червеньово. 01 серпня 1947 р. – 03 червня 1951 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 182. 21 арк.

14. Церковна книга про одруження по с. Зняцьово. 27 січня 1853 р. – 19 грудня 1931 р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 1606. Оп. 7. Спр. 179. 139 арк.

15. Червеньово. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 849. Оп. 1. Спр. 145. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KANepszaml_010_Oroszveg_Cserleno_145_Cservenyovo/?pg=0&layout=s (дата звернення: 10.09.2021).

16. *Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Multi Language Pronunciation Dictionary of Proper Names and Place Names* / red. M. Jack, kol. I. Aboltina, P. Ďurčo, K. Edwards, K. Jasem, Z. Kačić, P. Kolář, J. Ludovik, P. Pall. Podklady k projektu : Copernicus Programme, project COP-58 : ONOMASTICA–COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris : ELRA, 1998. URL: <https://slovník.juls.savba.sk/?d=priezviska> (дата звернення: 08.09.2021).

17. Fejérpataky L. *Magyarországi városok régi számadáskönyvei (Szelmeczbánya, Poszony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöcbánya városok levéltárából)* / A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából közli Fejérpataky László lev. tag. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományok Akadémia, 1885. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanyarak_Szamadaskonyv/?pg=219&layout=s (дата звернення: 14.09.2021).

REFERENCES

1. Bilenkyi, Ya. (Strypskyi, H.) (1943). Tsy est spravnym vyslovyty prozvyisko “Homychko” zvukom g, yako “Gomychko”? [Is it correct to pronounce the nickname “Homychko” with the sound g, as “Gomychko”?]. *Literaturna nedilia, III (2)*, 21–23 [in jazychie].

2. Lelekach, M. (1942). Zeikani (Do istorii prizvyshcha Zeikan) [The Zeikans (To the history of the surname Zeikan)]. *Zoria – Hajnal: chasopys Pidkarpatskoho tovarystva nauk*, II (1–2), 35–43 [in jazychie].

3. Luchyk, V. (2005). Pokhodzhennia prizvyshcha Luchyk [The origin of the surname Luchyk]. *Aktualni pytannia antroponimiky*, zbirnyk materialiv naukovykh chytan pamiaty Yuliana Kostiantynovycha Redka [Current issues of anthroponymy, a collection materials of scientific readings in the memory of Yulian Konstantynovich Redko] (pp. 147–153). I. V. Yefymenko (Ed.). Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy [in Ukrainian].

4. Mukan, A. & Havrylova, T. (2013). Zauvahy do etymolohii antroponima Mukan [Notes on the etymology of the anthroponym Mukan]. *Movoznavchyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats*, 16–17, 13–20 [in Ukrainian].

5. Strypskyi, H. (1942). Po madiarsky Ilosvay – po rusky Olshavskyy [In Hungarian Ilosvay – in Ukrainian Olshavskyy]. *Literaturna nedilia*, II (6), 47–49 [in jazychie].

6. Chavarha, A. P. (2020). Osoblyvosti zapysiv ukrainskoiu movoiu u tserkovnykh knykh sil Zniatsovo ta Chervenovo [Peculiarities of records in the Ukrainian language in the church books of the villages of Znyatsiovo and Chervenyovo]. *Naukovi visnyk DDPU imeni I. Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 14, 188–196 [in Ukrainian].

7. Majtán, M. (2018). *Naše priezviská* [Our Surnames]. (V. Radik, Ed., 2nd ed.). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akademie vied [in Slovak].

8. Unghváry, E. (1912). *Stropkó és várának története* [History of Stropkov and its castle]. Huszt. Retrieved Oct. 19, 2021. Retrieved from: <http://www.mek.oszk.hu/19500/19534/> [in Hungarian].

DICTIONARIES

9. Kolomiets, V. T., Lukinova, T. B., Pivtorak, H. P., Skliarenko, V. H., Tkachenko, O. B. & Boldyriev, R. V., Kolomiets, V. T., Lukinova, T. B., Melnychuk, O. S., Skliarenko, V. H., Stoianov, I. A., & Shamota, A. M. (2006). *Etymolohichnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. O. S. Melnychuk (Ed.). (Vol. 5: R–T). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Mikhnovych, I. (1999). Stropkiv (Strupkiv) – Stropkov. *F. Kovach* (Ed.), *Kraieznavchyi slovnyk rusyniv-ukraïntsv. Priashivshchyna* [Local Lore Dictionary of Ruthenian-Ukrainians. Presov region]. Priashiv: Soiuz rusyniv-ukraïntsv Slovatskoi Respubliky, 481–482 [in Ukrainian].
11. Chuchka, P. (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraïntsv. Istoryko-etymolohichnyi slovnyk* [Surnames of Transcarpathian Ukrainians. A Historical and Etymology Dictionary]. V. Nimchuk (Ed.). Lviv: Svit [in Ukrainian].
12. Králik, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny* [Concise Etymological Dictionary of Slovak]. (E. Borčín, Ed., 1st ed). Bratislava: VEDA, vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied [in Slovak].
13. Majtán, M. (1998). *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)* [Names of Municipalities of the Slovak Republic (Development in the years 1773–1997)]. (J. Madarásová, Ed., 1st ed.). Bratislava: VEDA, vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied [in Slovak].
14. Budovičová, V., Buzássyová, K., Habovštiaková, K., Hayeková, M., Kajanová, O., Keder, A., Kočíš, F., Michalus, Š., Peciar, Š., Pisárčiková, M., Slivková, V., Smiešková, E., Urbančok, M., & Vragaš, Š. (1964). *Slovník slovenského jazyka* [Dictionary of the Slovak language]. Š. Peciar (Ed.). (IV. S – U). Bratislava: Vydavateľ'stvo SAV. Retrieved from: <https://slovník.juls.savba.sk/?d=peciar> [in Slovak].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Alfavitna knyha reiestratsii aktiv pro smert po s. Zniatsovo. 1895–1931 rr. [The alphabet book of registration of death certificates in the village of Zniatsovo. 1895–1931] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 464). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Hungarian, Czech].
2. Knyha obliku zemelynykh dilianok zhyteliv s. Zniatsovo. 19 hrudnia 1865 r. [The ledger of land plots of residents of the village of Zniatsovo. December 19, 1865] (Fund 125 “Archive of cadastral maps of Subcarpathian Rus’, city of Uzhhorod”. Inventory 1. File 1650). State Archives of Transcarpathian Oblast, Berehove [in Hungarian].
3. Knyha reiestratsii aktiv pro smert po s. Zniatsovo. 19 lystopada 1922 r. – 28 travnia 1932 r. [The book of registration of death certificates in the village of Zniatsovo. November 19, 1922 – May 28, 1932] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 452). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Czech].
4. Karty zemelynykh dilianok kadaistrovoho okruhu s. Zniatsovo za 1865 r. [The maps of land plots of the cadastral district of the village of Zniatsovo for 1865] (Fund 125 “Archive of cadastral maps of Subcarpathian Rus’, city of Uzhhorod”. Inventory 1. File 1655). State Archives of Transcarpathian Oblast, Berehove [in Hungarian].
5. Strapko. In *Karta poshyrennia prizvyshch Ukrainy* [Ukraine Surname Map]. Retrieved Sept. 10, 2021, from <https://ridni.org/karta/strapko> [in Ukrainian].
6. Stropko. In *Karta poshyrennia prizvyshch Ukrainy* [Ukraine Surname Map]. Retrieved Sept. 10, 2021, from <https://ridni.org/karta/stropko> [in Ukrainian].
7. Striabko. In *Karta poshyrennia prizvyshch Ukrainy* [Ukraine Surname Map]. Retrieved Sept. 10, 2021, from <https://ridni.org/karta/strjabko> [in Ukrainian].
8. Striapko. In *Karta poshyrennia prizvyshch Ukrainy* [Ukraine Surname Map]. Retrieved Sept. 10, 2021, from <https://ridni.org/karta/strjabko> [in Ukrainian].
9. Tserkovna knyha pro narodzhennia, odruzhennia, smert po selakh Zniatsovo, Chervenovo. 07 sichnia 1828 r. – 29 bereznia 1853 r. [Church book of birth, marriage, death in the villages of Zniatsovo and Chervenovo. January 07, 1828 – March 29, 1853] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 178). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Latin, Hungarian, Ukrainian].
10. Tserkovna knyha pro narodzhennia po selakh Zniatsovo, Chervenovo. 20 travnia 1854 r. – 26 hrudnia 1875 r. [Church book of birth in the villages of Zniatsovo and Chervenovo. May 20, 1854 – December 26, 1875] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 175). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Ukrainian, Latin, Hungarian].
11. Tserkovna knyha pro narodzhennia po selakh Zniatsovo, Chervenovo. 18 sichnia 1876 r. – 19 sichnia 1898 r. [Church book of birth in the villages of Zniatsovo and Chervenovo. January 18, 1876 – January 19, 1898] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 180). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Latin, Hungarian].
12. Tserkovna knyha pro narodzhennia po s. Zniatsovo. 03 sichnia 1899 r. – 27 hrudnia 1925 r. [Church book of birth in the village of Zniatsovo. January 03, 1899 – December 27, 1925] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 183). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Hungarian, Ukrainian].
13. Tserkovna knyha pro narodzhennia po s. Chervenovo. 01 serpnia 1947 r. – 03 chervnia 1951 r. [Church book of birth in the village of Chervenovo. August 01, 1947 – June 03, 1951] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 182). State Archives of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Ukrainian].

14. Tserkovna knyha pro odruzhennia po s. Zniatsovo. 27 sichnia 1853 r. – 19 hrudnia 1931 r. [Church book of marriage in the village of Zniatsovo. January 27, 1853 – December 19, 1931] (Fund 1606 “Collection of church and metric books of Transcarpathia”. Inventory 7 “Mukachevo district, 1775–1958”. File 179). State Archive of Transcarpathian Oblast, Uzhhorod [in Latin, Hungarian, Ukrainian].

15. Chervenovo [Chervenovo] (Fund 849 “The regional commission on the first Czechoslovak Census of 1921, the city of Uzhhorod of Subcarpathian Rus’ (modern Transcarpathia)”. Inventory 1. File 145). State Archives of Transcarpathian Oblast, Berehove. Retrieved Sept. 10, 2021, from https://library.hungaricana.hu/hu/view/KANepszaml_010_Oroszveg_Cserleno__145_Cservenovo/?pg=0&layout=s [in Czech, Hungarian].

16. Aboltina, I., Ďurčo, P., Edwards, K., Jasem, K., Kačić, Z., Kolář, P., Ludovik, J., & Pall, P. (1998). Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku [Database of proper names and place names in Slovakia]. In M. Jack (Ed.), *Multi Language Pronunciation Dictionary of Proper Names and Place Names*. Background to the project: Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA–COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris: ELRA. Retrieved Sept. 9, 2021, from Databáza priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995) [Database of surnames in Slovakia (for the year 1995)] <https://slovník.juls.savba.sk/?d=priezviska> [in Slovak].

17. Fejérpataky, L. (1885). Magyarországi városok régi számadáskönyvei (Szelmezbánya, Poszony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraiból) [Hungarian towns old account books (From the archives of the cities of Banská Štiavnica, Bratislava, Banská Bystrica, Trnava, Sopron, Bardejov and Kremnica)]. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Retrieved Sept. 14, 2021, from https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmánytarak_Szamadaskonyv/?pg=219&layout=s [in Latin, Hungarian].

ДОДАТКИ

Додаток 1

Паспорт, виданий Стрябкові Михайлу Михайловичу
(з особистого архіву М. Куштан, уродженої Стрябко)

Посвідчення про нагородження Стряпко Михайла Михайловича
медаллю «Ветеран праці» (з особистого архіву А. Чаварги)

Посвідчення про нагородження Стрябко Анни Дмитрівни
медаллю «Ветеран праці» (з особистого архіву А. Чаварги)

Стрябко Михайло Михайлович разом із Юричко Анною Дмитрівною
(з особистого архіву А. Чаварги)

МІФОПОЕТИЧНА КАРТИНА СВІТУ У ДРАМІ МОРИСА МЕТЕРЛІНКА «АЛЛАДИНА І ПАЛОМІД» (1894)

Чистяк Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті здійснено реконструкцію міфопоетичної картини світу в ранній драматургії видатного франкомовного письменника-символіста Моріса Метерлінка на матеріалі знакового твору «Алладіна і Паломід» (1894), який став визначною подією європейської драматургії кін. XIX ст., для виявлення особливостей художньої концептуалізації в контексті франкомовного бельгійського символістського семіозису. Проведено критичний аналіз метерлінкознавчих досліджень міфопоетичної концептуалізації з виділенням перспектив, виявлено структурно-семантичні маркери міфологічної картини світу в художньому тексті на різних стадіях їхнього міфопоетичного реформування, визначено семантичне навантаження й ієрархічність вербалізованих мовних структур у формуванні основних образних парадигм у драмі М. Метерлінка «Алладіна і Паломід» з подальшою реконструкцією міфопоетичної картини світу. Міфопоетичний рівень тексту драми «Алладіна і Паломід» конотує таку модель світобудови: наявний розширений варіант провідної метерлінківської дієсхеми – перехід з позитивно маркованої міфічно конотованої метаобразної ізотопії «ЖИТТЯ» до негативно маркованої «ЖИТТЯ-СМЕРТЬ», і далі – до позитивно маркованої «СМЕРТЬ». Провідну міфічно конотовану ідею тексту М. Метерлінка слушно визначити як нейтралізацію негативної семантики ЖИТТЯ через перехід у позитивно марковану СМЕРТЬ. Водночас із цією провідною ідеєю пов'язані міфічно конотовані мікроідеї «кругообігу душі» та «спокути внутрішнього негативу». Основною міфічно конотованою темою ранньої драматургії М. Метерлінка виступають взаємозв'язки між Життям і Смертю з актуалізацією мікромтем «взаємозв'язок Життя, Смерті й Вічності», а також «взаємозв'язок Кохання, Смерті й Вічності», що постає органічним для метерлінківської концепції «трагічного оптимізму».

Перспективним визначено подальше студіювання міфопоетичних закономірностей авторської картини світу в інших драматичних творах М. Метерлінка для виділення загальної міфопоетичної картини світу драматургії видатного бельгійського франкомовного письменника.

Ключові слова: міф, інтертекст, символізм, концептосистема, концепт, образ, картина світу.

Chystiak D. O. Mythological worldview in the play "Alladine and Palomides" by Maurice Maeterlinck. The article deals with the reconstitution of the mythological level of the worldview in the early playwriting of the well-known European French-speaking dramatist, Nobel Prize winner Maurice Maeterlinck based on his text "Alladine and Palomides" (1894). This author became a key figure at the end of the 19th century and made a great impact on the literature of the 20th century. The reconstitution revealed the peculiarities of French-speaking symbolist mythology in the fin-de-siècle semiotic context. A critical analysis of contemporary mythological studies of Maeterlinck's playwriting was made alongside with the elaboration of perspectives for further studies. The structural and semantic elements of the mythological worldview were defined in the text on different levels of their mythopoetic reformulation in order to explain their semantic peculiarities as well as their systemic hierarchy in the lexical symbolic system for the reconstitution of the paradigms of images in the linguistic contexts to show the mythological worldview in the play "Alladine and Palomides". The mythological level of the text is modeling the worldview including the variation of the prominent mythically connoted isotopes of images: the transposition from the positively connoted concept LIFE to the negatively connoted concept LIFE-DEATH and further to the positively connoted concept DEATH. The most important idea of the play was defined as a neutralization of the negative semantics of LIFE by the positive semantics of DEATH including the specific ideas of reincarnation related to Plato's conception. The most important theme of the play is defined as the link between LIFE and DEATH with actualization of minor themes of relations between LIFE, DEATH and ETERNITY and relations of LOVE, DEATH and ETERNITY that are related to the conception of "tragic optimism" elaborated by Maeterlinck. The perspectives of the study include further analysis of the mythological peculiarities of the author's worldview in other Maurice Maeterlinck's plays to define the general mythological worldview in his works in the context of French-speaking Symbolist conceptual worldview that could be compared with other national literary traditions in synchronic and diachronic perspectives.

Key words: myth, intertext, symbolism, conceptual system, concept, image, worldview.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проблема реконструкції міфопоетичного рівня художнього тексту постає одним із актуальних напрямів сучасних постструктуралістських філологічних студій. Тенденція до реміфологізації людської свідомості на основі

закономірностей міфічного світовідчуття обґрунтовується включенням процесів міфопоетичного знакоутворення в широкі семіотичні контексти мови та культури. Детермінуючи структурно-семантичний інваріант художнього тексту, міфічний субстрат бере участь у формуванні авторської картини світу

й забезпечує взаємодію з міфологічною картиною світу етносу та її проєкцією в культурний контекст доби в діахронічній площині в інтертекстуальній взаємодії. Розроблену нами в попередніх роботах [8; 9] методику лінгвоміфопоетичного інтертекстуального аналізу концептуалізації застосовано в цій розвідці на матеріалі знакового твору бельгійського Нобелівського лауреата Моріса Метерлінка «Алладіна і Паломід», ранній доробок якого не лише істотно вплинули на розвиток франкомовного літературного процесу (символізм, натуризм, сюрреалізм, драматургія абсурду), але й на слов'янський літературно-мистецький контекст у діахронії (творчість Лесі Українки, П. Тичини, М. Куліша, І. Кочерги, Л. Костенко тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторське спостереження М. Метерлінка про функціонування у структурі текстового символу античного міфологізму, а також поодинокі спроби сучасних метерлінкознавців вирізнити в текстах окремі міфемі й міфологеми (студії Ф. Ван де Керкхове, Г. Компера, М. Декан, М. Куврер, К. Люто, М. Мазоччі Дольйо, Е. Стед, І. Шкунаєвої) обґрунтовують потребу виявлення єдиної міфопоетичної картини світу, актуалізованої в художньому тексті міфологічним інтертекстом. Поряд із тим слід зауважити, що саме драма «Алладіна і Паломід» ще не була предметом спеціального аналізу вітчизняних і зарубіжних дослідників, тому наша студія є першою спробою лінгвоміфопоетичного аналізу цього знакового тексту.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті постає моделювання міфопоетичної картини світу у драмі М. Метерлінка «Алладіна і Паломід» (1894) при досягненні таких завдань: проведення критичного аналізу метерлінкознавчих досліджень міфопоетичної концептуалізації з виділенням відповідних перспектив; виявлення структурно-семантичних маркерів міфологічної картини світу в художньому тексті на різних стадіях їхнього міфопоетичного реформування; визначення семантичного навантаження й ієрархічності вербалізованих мовних структур у формуванні основних образних парадигм у драмі М. Метерлінка «Алладіна і Паломід» з подальшою реконструкцією міфопоетичної картини світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Драма «Алладіна і Паломід» уперше вийшла друком у видавництві Едмона Демана (Брюссель) 1894 року з подальшими авторськими правками в перевиданні 1902 р., а також в інших видавців (1902, Пер Лямм; 1918, Ежен Фаскель у Парижі). При записі п'єси нами використано коментоване видання драми за коментарями Ф. Ван де Керкхове [МРТ] з урахуванням двох рукописних варіантів тексту автора. Перший, «Астолена і Паломід» (Бібліотека де Пурторе, Од. зб. № 10), – це прозовий переказ начерків драми. Другий, «Ірена і Астолат» (Бібліотека де Пурторе, Од. зб. № 8), – уривок із IV Дії драми.

Текст драми розпочинається з виведення двох актантів – старого короля Абламора та його юної рабині Алладіни, які можуть актуалізувати неолітичну семантичну опозицію СТАРЕ

(НЕДОЛЯ) / МОЛОДЕ (ДОЛЯ) доби залізного віку і маркуватись відповідно як НЕГАТИВНЕ / ПОЗИТИВНЕ. Подальше прочитання тексту підтверджує це припущення. Актант-старець Абламор пов'язаний із образом Великомо Паладу із “les corridors qui se perdent entre les murs”, “des escaliers qui ne mènent nulle part”, “les terrasses dont on n’aperçoit rien” (2, 21), “les fossés <...> profonds”, “l’eau noire qui bouillonne horriblement entre les murs” (2, 21), “un ciel qui ressemble aux voûtes d’une grotte” (2, 33), “des grottes innombrables” (2, 41), “les arbres noirs que les tempêtes font mourir” (2, 33), “le lac terne et sinistre” (2, 46). Наведені вербалізовані образи (нижче – ВО) яскраво актуалізують міфологічний комплекс Аїду. Образ садиби-лабіринту, що передує пекельний “empire du vide” (8, 377) із “cent larges soupiraux, cent portes mystérieuses” (8, 361), наявний в «Енеїді» Вергілія (у текстах спільна таксема /нічого/ та сема ‘шляху в нікуди’). Наявність образів “les fossés <...> profonds”, “des grottes innombrables” і “le lac terne et sinistre” можна пов’язати із міфомою печери Аверно, “une caverne profonde, vaste et béant abîme <...> que défend un lac noirâtre” (8, 375) завдяки спільним ВО «глибока печера» (варіант: «грот») і «темряве озеро». Натомість ВО “l’eau noire qui bouillonne” слушно співвіднести з рікою Ахеронт із “les eaux troubles fangeuses (qui) bouillonnent en tournoyant” (8, 381). Образ “les arbres noirs” співвідноситься із вергілієвими “des forêts profondes (qui) ferment l’accès du ténébreux séjour” (8, 365) та зафіксованими в «Одіссей» Гомера “les bois sacrés de Perséphonéia” у “contrées toujours enveloppées de brouillards et de nuées” (1, 161) (спільний ВО «ліс» із таксемою /темрява/).

Із інфернальною семантикою пов’язані й дії актанта Абламора: він б’є Алладіну, замикає її в темній кімнаті, а згодом наказує зв’язати її й Паломіда й замкнути у підземеллях: сюжет замкнення діви чи пари закоханих під землею з метою переведення в Аїд поширений в античній літературі (пор. міфемі Антигони й Гемона в «Антигоні» Софокла (7, 444)). Коріння такого сюжету можна вбачати в давньогрецькому ритуалі жертвопринесення юнака та юнки, які мали смертю своєю (таксеми /темрява/ та /низ/ – її кореляти доби неоліту) відновити порушену соціумом гармонію [5, 170; 7, 615; 13, 142]. Таксема ж /божевілля/, закріплена за Абламором (2, 32), за свідченням О. Фрейденберг, у добу залізного віку також виступала метафорою міфопоетичного концепту НЕДОЛЯ [5, 142].

Однак наявна в актанта Абламора і позитивна семантизація, щоправда, також пов’язана з міфологічним комплексом Аїд. Після відмикання Паломідом замкнутої царем кімнати з бранкою Абламор власноруч відкриває віконниці й показує закоханим “les prés en fleurs”, “la clarté nouvelle”, “les douces choses vertes” (2, 38). У контексті нашої інтерпретації слушно пов’язати цей топос із міфологічним комплексом Острови Блажених, який в «Енеїді» Вергілія означено як “de riantes campagnes (où une) lumière inaltérable revêt d’azur et de pourpre les coteaux et les plaines” (8, 379) – між інтертекстами й гіпертекстом наявні спільні таксеми /світло/ та /зелень/. Отже,

інфернальна семантика актанта Абламора проявляється промовисто, але має як негативну, так і позитивну семантику.

Амбівалентною постає семантизація й двох юних закоханих – бранки царя Алладіни та його зятя Паломіда. Пов'язаність першого актанта із солярною символікою очевидна, а ім'я вказує на південний географічний ареал, актуалізуючи семантичні тотожності СХІД = СВІТЛО = ЖИТТЯ доби неоліту. На це вказують і наступні образи: уста Алладіни “plus fraîche que l'aurore” (2, 18), голос її “sort de la lumière” (2, 41), вона стоїть “au bord d'une clarté sans limites” (2, 41), що, вочевидь, ототожнює актанта з космічним джерелом світла – Сонцем (через метонімічний перенос у ВО “un rayon du soleil”) з позитивною семантизацією, яка проявляється й в античних літературних текстах. Ідеологема людини як носія божественного блага, подібно до сонця, зафіксована, приміром, у «Республіці» Платона (Книга VII) (6, 70).

Характерна для актанта Алладіна й негативна семантизація: юнка звертає до Абламора “le regard dur d'une esclave” (2, 17), а в Дії III (Ява III) її зав'язують руки й кладуть кляпа на рот; ця дія може виступати актуалізацією метафоричного образу «бранець» як корелята міфопоетичного концепту *НЕДОЛЯ* (4, 56; 5, 91). В іншому місці Абламора зауважує: діва “va tomber” (2, 24); це твердження, яке, згідно з метаобразом НИЗ міфопоетичного концепту СМЕРТЬ доби неоліту, має відчути летальний фінал, набуває характеру проспекції. Спершу гине, падаючи у кипучу воду, атрибут Алладіни та її семантичний дублет – ягня, що постає актантною метафорою метаобразів БІЛЕ та СВІТЛО (відома його фольклорна обробка у міфемі Золотого Руна): “l'agneau va rouler dans le fossé <...> se débat au fond du tourbillon” (2, 25), де образ “tourbillon”, як ми зазначали вище, співвідноситься з міфемою Ахеронт міфологічного комплексу Аїд як прояву семантичних зв'язків ВОЛОГЕ = НИЗ міфопоетичного концепту *НЕДОЛЯ*. Взагалі символи “brebis” та “agneau” як тварин, яких приносили в жертву Аїду, поширені в античних джерелах (1, 161) – вочевидь, як метафоричний перенос ще тотемістичного образу ЗВІР = ТОТЕМ = СОНЦЕ [4, 69]. Падіння до підземної води відбувається і з Алладіною, але згодом. Спершу її кидають у підземелля, зв'язавши руки (2, 39) (нова актуалізація метафоричного образу «бранець» як корелята міфопоетичного концепту *НЕДОЛЯ*), попередньо осліпивши золотою пов'язкою (сліпота як метафора *НЕДОЛЯ* характерна для доби залізного віку; її прикладом стає міфема живих мерців-сліпців Едіпа та Креонта у Софокла [2, 89]).

Актант Паломід характеризується як “un jeune cavalier” (2, 18), “couvert de poussière” (2, 20) і “un étranger” (2, 36). ВО «запилюженого чужинця» виступає корелятом неолітичних метаобразів ЗЕМЛЯ і ЧУЖЕ міфопоетичного концепту *НЕДОЛЯ*, а образ “le cheval” постає як атрибут Вершника-Сонця (його фольклорним корелятом можна вважати образ Пегаса) [3, 288; 5, 158]. Така амбівалентність генерує непослідовність дій актанта. Він закликає

кохану слідувати за ним до “des forêts qui s'éveillent toujours” (2, 25), подивитися на “des fleurs qui ne se ferment pas” (2, 33) та відчиняє двері замкнутої Абламором кімнати з ув'язненою Алладіною (2, 38), що мало б актуалізувати неолітичний метаобраз ВЕСНА міфопоетичного концепту *ДОЛЯ*. Натомість наслідком такого закликів постає втоплення дублета Алладіни, “l'agneau familial” (2, 18) у вирі Ахеронту (Дія II, Ява II) й потрапляння закоханих до підземель (Дія IV, Ява I).

Із наявністю смертоносного начала пов'язана й неспромога актанта Паломід покохати Астолену, “une fenêtre sur l'aurore” (2, 19), “l'âme supérieure <...> l'âme de tous”, символу “la vie véritable” (2, 29). Вочевидь, образ Астолени надається на вже імпліковану ідеологему божественного Блага у Платона як актуалізації метаобразу СВІТЛО міфопоетичного концепту *ДОЛЯ*. Ідея наявності єдиної душі, пов'язаної з еманцією божества, присутня у платонівській діалозі «Бенкет» (4, 279), однак через неспроможність людської душі пригадати божественний світ вона перебуває у стані бранки, закутої в печері, намагаючись побачити його відсвіт (образ Печери у VII Книзі «Республіки»), плачучи від надміру світла (5, 65).

Схожий образ наявний у М. Метерлінка: ув'язнені в підземеллі закохані перебувають із зав'язаними очима, та, навіть знявши пов'язку, “pleurent sous la trace du bandeau” (2, 39). Коли ж зір відновлюється, Алладіна скрізь бачить лише Паломіда (2, 42), а той – лише “une lumière surnaturelle” (2, 44), що еманує від коханої й від світанкової води (в одному з рукописних варіантів наголошується на його «неземній» природі: “une aurore qui n'appartenait pas à la terre” (2, 124)). Утім під впливом денного світла воно перетворюється на “l'eau souterraine et sombre” (2, 46), де й топляться закохані.

За тезою Платона, сформульованою в діалозі «Федр», кохання виступає «пригадуванням» втраченого божественного життя душі (4, 57). Цей образ інтерпретовано М. Метерлінком (ймовірно, за посередництвом драми «Аксель» Вільє де Ліль Адана): закоханим на якусь мить екстатичного єднання являється вище світло, а після цього вони вже не можуть прийняти злиденність світу земного, що актуалізує анімістичну тотожність ЖИТТЯ = МОГИЛА. Таке кодування відбувається, зокрема, через введення інфернальних конотацій: в образах чорного озера, отруєного розкладанням трупа ягняти (2, 46), які слушно зіставити з локусами на позначення входу до Аїду в «Енеїді» Вергілія: “un lac noirâtre” із “les vapeurs mortelles, exhalées de l'horrible gouffre” (8, 375) Аверно. Не бажаючи повертатися до світу-Аїду, закохані вкорочують собі віку, кидаючись у підземну воду. Проте таку дію можна також розглядати як міфологему «входу в космічні води», виділену І. Зваричем із ініціальною семантикою «набування інших (вищих) якостей» [1, 204], власне, здобуття знання про ілюзорність бачення сущого світу як далекої проєкції божественного.

Фінал драми – відкритий. Помираючи, Паломід щодо себе й Алладіни зауважує: “nous reverrons les douces choses vertes” (2, 53). Таке твердження можна

розглядати як актуалізацію анімістичної тотожності СМЕРТЬ = СВІТЛО (вона проєктується, зокрема, у міфемі Островів Блаженних) або ж можливої концепції метемпсихозу з актуалізацією неолітичного метаобразу СВІТЛО міфопоетичного концепту ДОЛЯ (приміром, наявна в платонівському діалозі «Федон» ідея про кругообіг душ).

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, у драмі М. Метерлінка «Алладіна і Паломід» актуалізуються як позитивно, так і негативно марковані міфологічні структури. Для доби неоліту це такі метаобрази міфопоетичного концепту НЕДОЛЯ, як ТЕМНЕ (ВО “le château”, конотований як міфологічний комплекс Аїд із міфемами печери Аверно, чорними лісами Персефони), ЧУЖЕ (актант Паломід), ЗЕМЛЯ (актант Паломід з епітетом “couvert de roussière”), ВОЛОГЕ (міфема ріки Ахеронт, печери Аверно), СТАРЕ (актант Абламор).

Позитивно маркований міфопоетичний концепт ДОЛЯ реалізовано метаобразами СВІТЛО (актанти Алладіна, Астолена, Паломід в образі “cavalier”, Абламор в образі «відкривача вікна», l'Agneau), ВЕСНА (актант Паломід в образах “les forêts”, “les fleurs”, “les douces choses vertes”, міфема Адоніса), СВІТАНОК (актанти Алладіна й Астолена у ВО “augore”). Поряд із тим у тексті наявне нашарування архаїчних метафор доби залізного віку як корелятивів міфопоетичного концепту НЕДОЛЯ у ВО «божевільний» (актант Абламор), «сліпий» (актанти Алладіна і Паломід), «поснулий» (актанти Алладіна і Абламор). Водночас у тексті присутня потужна семантизація анімістичної тотожності СМЕРТЬ = СВІТЛО (міфема Острови Блаженних у ВО “les douces choses vertes”, платонівська ідеологема Божественного Блага у ВО “l'eau surnaturelle”).

У тексті драми «Алладіна і Паломід» змодельовано міфічно конотовану метаобразну ізотопію (далі – МКМОІ) «ЖИТТЯ-СМЕРТЬ (-)», зокрема на базі міфічного дескриптора Аїд, імплікованого в міфічно конотованому вербалізованому образі (далі – МКВО) «замок» та довколишньому краєвиді (МКВО «готи-підземелля», «темне озеро», «кипуча вода», «чорні дерева», міфічні дескриптори Аверно, ріка Ахеронт, ліс Персефони; метаобрази ТЕМНЕ, ВОЛОГЕ). Мертвотна семантика поширюється і на короля Абламора (МКВО «божевільний старець», міфема Едіпа, метаобрази СТАРЕ, ТЕМНЕ), який замикає юну бранку Алладіну в темній кімнаті, а тоді разом із її коханим Паломідом – у підземеллях (міфопоетичний концепт НЕДОЛЯ, метаобрази ТЕМНЕ, НИЗ, МД Антигони й Гемона). Водночас за Абламором закріплена й позитивна пізньототемістична семантизація СМЕРТЬ = СВІТЛО (міфема Острови Блаженних, МКВО «відчинене вікно», «зелень»), яка актуалізує МКМОІ «СМЕРТЬ (+)».

Решта актантів також позначені амбівалентним світовідчуттям (ДОЛЯ + НЕДОЛЯ). Так, Паломід визначається контамінацією метаобразів ЧУЖЕ (МКВО «чужинця»), ЗЕМЛЯ (МКВО «пил»), а також ВЕСНА концепту НЕДОЛЯ (МКВО «ліс», «квіти», «зелень», міфема Адоніса), тобто виступає медіатором поміж світом мертвих і живих. Та сама функція лежить і на актанті Алладіна. МКВО «південні краї», «баранець», метаобрази ПІВДЕНЬ та БІЛЕ маркують концепт ДОЛЯ, на противагу цьому архаїчні метафори «сон», «бран» імплікують концепт НЕДОЛЯ.

Однак актантів Алладіну та Паломіда характеризує МКВО «вглядання у світло» (ідеологема божественного Блага Платона), який символізує сакральний локус, ідеальний світ Ейдосів. Але неспроможність прозріти у світ ідеалу (МКВО «грот», «неземне світло», ідеологема Печери у Платона) водночас із заказаністю повернутись до життя зомного, конотованого як Аїд, призводить до вкорочення собі віку закоханими. Проте в момент смерті Паломід уявляє МКВО «м'яка зеленина», яка пов'язує актанта із пізньоанімістичною тотожністю НЕДОЛЯ = СВІТЛО (міфема Острови Блаженних), переводячи присмертного в локус потойбічного ідеального світу.

З огляду на сказане доходимо висновку, що в тексті драми наявний розширений варіант провідної метерлінківської дієсхеми: *перехід з позитивно маркованої МКМОІ «ЖИТТЯ» до негативно маркованої МКМОІ «ЖИТТЯ-СМЕРТЬ», і далі – до позитивно маркованої МКМОІ «СМЕРТЬ»*. Провідну ж міфічно конотовану ідею текстів ранньої драматургії М. Метерлінка слушно визначити як *нейтралізацію негативної семантики Життя через перехід у позитивно марковану Смерть*. Водночас із цією провідною ідеєю пов'язані міфічно конотовані мікроідеї «кругообігу душ» та «спокути внутрішнього негативу». Вочевидь, основною міфічно конотованою темою ранньої драматургії М. Метерлінка виступає *взаємозв'язки між Життям і Смертю*, з актуалізацією мікротем «взаємозв'язок Життя, Смерті й Вічності», а також «взаємозв'язок Кохання, Смерті й Вічності».

Аналіз міфопоетичної картини світу у драматичному творі М. Метерлінка «Алладіна і Паломід» накреслює перспективу й подальшого розгляду міфопоетичного рівня авторської концептуалізації в наступних творах письменника, зокрема у драмах «Всередині» та «Смерть Тентажиля». Такий розгляд сприятиме комплексній реконструкції міфопоетичної картини світу драматургії визначного франкомовного автора, яка зіграла важливу роль для розвитку світової (зокрема й української) літератури як на початку ХХ століття, так і в подальшому літературно-мистецькому пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зварич І. М. Міфологічна парадигма художнього мислення : дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук : 10.01.06. Чернівці, 2002. 368 с.
2. Лотман Ю. М., Успенский Б. А. Миф – имя – культура. *Труды по знаковым системам*. 1973. Ч. VI. С. 282–303.
3. Марр Н. Я. Основные вопросы языкознания. *Марр Н. Я. Избранные работы*. Ленинград : Государственное социально-экономическое изд-во, 1936. Т. II. С. 127–290.

4. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. Москва : Восточная литература, 1998. 800 с.
5. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра: Период античной литературы. Ленинград : Художественная литература, 1936. 456 с.
6. Фрейденберг О. М. Слепец над обрывом. *Язык и литература*. 1932. Т. VIII. С. 224–244.
7. Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. Москва : Политиздат, 1980. 821 с.
8. Чистяк Д. О. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі. Київ : Радуга, 2016. 272 с.
9. Чистяк Д. О. Мова міфопоетичного космосу в українській та бельгійській символістській поезії. Київ : Саміт-книга, 2019. 608 с.
10. Шкунаева И. Д. Бельгийская драма от Метерлинка до наших дней. Москва : Искусство, 1973. 448 с.
11. Compère G. Maurice Maeterlinck. Besançon : La Manufacture, 1992. 243 p.
12. Couvreur M. Le thème mythique de l'ondine dans le théâtre de Maeterlinck. *Textyles*. 1997. N° 1–4. P. 45–50.
13. Girard R. La violence et le sacré. Paris : Grasset, 1972. 534 p.
14. Gorceix P. Symbolisation, suggestion et ambiguïté. *Les Lettres Romanes*. 1986. N 3–4. P. 211–226.
15. Lutaud Ch. Le Mythe maeterlinckien de l'anneau d'or englouti. *Annales Fondation Maurice Maeterlinck*. 1978. T. XXIV. P. 57–119.
16. Mazocchi Doglio M. Magie et minéralité du jardin: réflexions sur un thème symboliste. *Annales Fondation Maeterlinck*. 1980. T. XXVI. P. 57–72.
17. Stead E. Poétique et dramaturgie de la cécité chez Maeterlinck. *Nord'*. 1996. N° 26. P. 35–45.
18. Van de Kerckhove F. Les yeux de Mélisande. Echos de Schopenhauer et d'Emerson dans Pelléas et Mélisande. *Textyles*. 2004. N° 24. P. 23–37.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Homère. L'Odyssée, Hymnes homériques et Batrakhomyomakhia. Paris : Alphonse Lemerre, 1893. 486 p.
2. Maeterlinck, Maurice. Trois petits drames pour marionnettes: Intérieur. Alladine et Palomides. La mort de Tintagiles. Bruxelles : La Renaissance du Livre, 2009. 288 p.
3. Platon. Dialogues. T. 1. Paris : Rey et Gravier, 1846. 325 p.
4. Platon. Dialogues. T. 6. Paris : Rey et Gravier, 1846. 347 p.
5. Platon. Les Lois. Livres 1–9. Paris : Rey et Gravier, 1846. 382 p.
6. Platon. La République. Livres 1-5. Paris : Rey et Gravier, 1846. 323 p.
7. Sophocle. Les Trakhiniennes. Oïdipous-Roi. Oïdipous à Kolônos. Antigônè. Philoktètès. Aias. Èlektra. Paris : Alphonse Lemerre, 1877. 503 p.
8. Virgile. L'Énéide. T. I. Paris : Delalain, 1825. 435 p.

REFERENCES

1. Zvarych, I. M. (2002). Mifologichna paradygma hudojnioho myslennia [Mythological paradigm of literary conceptualization]. (Dissertation of Doctor of Philological Sciences Habilitatis). Chernivtsi [in Ukrainian].
2. Lotman, Y. M., Uspenskyi, B. A. (1973). Mif – imia – kultura [Myth – name – culture]. *Trudy po znakovym sistemam*, 6, 283–303 [in Russian].
3. Marr, N. Y. (1936). Osnovnye voprosy yazykoznaniiya [General problems of linguistics]. *Marr N. Y. Selected works*. Leningrad: GSEI, 2, 127–290 [in Russian].
4. Freydenberg, O. M. (1998). Mif i literature drevnosti [Ancient language and literature]. Moscow: Vostochnaya literatura [in Russian].
5. Freydenberg, O. M. (1936). Poetika sujeta i janra [Poetics of subjects and genres]. Leningrad: Hudojstvennaya literatura [in Russian].
6. Freydenberg, O. M. (1932). Slepets nad obrivom [The Blind above the Hill]. *Yazik i literatura*, VIII, 224–244 [in Russian].
7. Frazer, G. G. (1980). Zolotaya Vetv [The Golden Branch]. Moskva: Politizdat [in Russian].
8. Chystiak, D. O. (2016). Mifologichna kartina svitu v belgiyskomu symvolizmi [Mythopoeic worldview in the Belgian symbolism]. Kyiv: Raduga [in Ukrainian].
9. Chystiak, D. O. (2019). Mova mifopoetychnoho kosmosu v ukrayinskyi i belgiyskij symvolistskij poeziji [Language of mythological cosmos in Ukrainian and Belgian Symbolist poetry]. Kyiv: Samit-knyga [in Ukrainian].
10. Shkunayeva, I. D. (1973). Belgiyskaya drama ot Meterlincka do nashih dnei [Belgian Drama from Maeterlinck to our days]. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
11. Compère, G. (1992). Maurice Maeterlinck. Besançon: La Manufacture [in French].
12. Couvreur, M. (1997). Le thème mythique de l'ondine dans le théâtre de Maeterlinck [The theme of Undine in maeterlinck's theatre]. *Textyles*, ° 1–4, 45–50 [in French].
13. Girard, R. (1972). La violence et le sacré [The violence and the sacred]. Paris: Grasset [in French].
14. Gorceix, P. (1986). Symbolisation, suggestion et ambiguïté [Symbolization, suggestion and ambiguity]. *Les Lettres Romanes*, 3–4, 211–226 [in French].
15. Lutaud, Ch. (1978). Le Mythe maeterlinckien de l'anneau d'or englouti [Maeterlinck's myth about the drowned golden object]. *Annales Fondation Maurice Maeterlinck*, XXIV, 57–119 [in French].
16. Mazocchi Doglio, M. (1980). Magie et minéralité du jardin: réflexions sur un thème symboliste [Magic and minerals of garden]. *Annales Fondation Maeterlinck*, XXVI, 57–72 [in French].
17. Stead, E. (1996). Poétique et dramaturgie de la cécité chez Maeterlinck [Poetics and drama of blindness]. *Nord'*, ° 26, 35–45 [in French].
18. Van de Kerckhove, F. (2004). Les yeux de Mélisande [Eyes of Melisande]. *Textyles*, 24, 23–37 [in French].

TEXTUAL REFERENCES

1. Homer (1893). *Odyssey. Homeric hymns. Batrakhomyomakhia*. Paris: Alphonse Lemerre [in French].
2. Maeterlinck, M. (2009). *Trois petits drames pour marionnettes* [Three little plays for marionnettes]. Bruxelles: La Renaissance du Livre [in French].
3. Platon (1846). *Dialogues*. Paris: Rey et Gravier, 1 [in French].
4. Platon (1846). *Dialogues*. Paris: Rey et Gravier, 6 [in French].
5. Platon (1846). *Les Lois* [The Laws]. Books 1–9. Paris: Rey et Gravier [in French].
6. Platon (1846). *La République* [The Republic]. Books 1-5. Paris: Rey et Gravier [in French].
7. Sophocle (1877). *Les Trakhiniennes. Oidipous-Roi. Oidipous à Kolônos. Antigônè. Philoktètès. Aias. Èlektra*. Paris: Alphonse Lemerre [in French].
8. Virgile (1825). *L'Énéide*. Paris: Delalain, 1 [in French].

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.16.2021.25>

РЕЦЕНЗІЯ НА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «Леонід Черноватий: біобібліогр. покажч.» / М-во освіти і науки України, ЦДПУ імені Володимира Винниченка ; [уклад.: О. Білоус ; автори передмов: О. Бігич, В. Бялик, Н. Зінукова, В. Карабан, С. Ніколаєва, Т. Шмігер]. – Вінниця : Нова Книга, 2021. – 296 с.: портр. – (Почесні професори Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Вітаю шановного Леоніда Миколайовича Черноватого, доктора педагогічних наук, професора кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та почесного професора Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, академіка АН ВШ України, Президента Всеукраїнської спілки викладачів перекладу, з виданням біобібліографічного покажчика, присвяченого дослідженням його життя й наукових здобутків. Цінність цієї ініціативи Олександра Білоуса, укладача покажчика, у тім, що видання цього біобібліографічного покажчика не лише засвідчує колосальні напрацювання окремої особистості, а й документує стан українського перекладознавства, еволюцію перекладознавчих поглядів та заторкує своєрідний науковий діалог, що відтінює діяльність рушіїв сучасної української перекладознавчої думки. Інакше кажучи, з'ява цієї праці дає чітке уявлення про те, чим жили теорія і практика перекладу другої половини ХХ ст. та які аспекти стали пріоритетними у ХХІ ст.; публікація окреслює характерні етапи формування перекладознавства як наукової дисципліни і, що важливо, викладання перекладу, вишколу перекладачів, випрацювання дидактичних матеріалів для масштабного застосування у вищих навчальних закладах перекладацького профілю. Здобутки Леоніда Черноватого та дотичну до них діяльність прозондовано типологічно, тематично і культурно-історично (у зв'язках із епохою, її науково-методичними пріоритетами, із програмними викликами вищої школи перекладознавства).

Різногранна перекладознавча діяльність і педагогіка – це два вияви академічної особистості Леоніда Черноватого, що й дало підставу укладачеві виокремити п'ятнадцять складників особистісного поля зацікавлення науковця (мовимо про частини): Частина перша: *Дослідження з методики навчання іноземних мов*. Частина друга: *Дослідження з методики та психології навчання перекладу*. Частина третя: *Дослідження з лінгвістики та перекладознавства*. Частина четверта: *Посібники з практичної граматики англійської мови*. Частина п'ята: *Підручники і посібники для навчання англійської мови*. Частина шоста: *Посібники для навчання перекладу*. Частина сьома: *Редагування та упорядкування науково-довідкових видань з перекладознавства та історії українського перекладу*. Частина восьма: *Апробація результатів дослідження*. Частина дев'ята: *Експертна діяльність*. Частина десята: *Переклади*. Частина одинадцята: *Організаційна діяльність*. Частина дванадцята: *Громадська діяльність*.

Частина тринадцята: *Покажчик друкованих праць Леоніда Черноватого за роками*. Частина чотирнадцята: *Алфавітний покажчик друкованих праць Леоніда Черноватого за роками*. Частина п'ятнадцята: *Алфавітний покажчик серійних та друкованих видань, у яких опубліковано праці Леоніда Черноватого*.

Варто наголосити, що кожна позиція біобібліографії має стосунок до цілого кола теоретико-методологічних питань на лінії зіткнення розмаїтих новітніх галузей українського та зарубіжного наукового знання. Потреба виокремити сучасне перекладознавство лягла в основу колосальної амбіції друку науково-довідкового видання *Енциклопедії перекладознавства* у 4 томах (переклад чотиритомного англomовного оригіналу *A Handbook of Translation Studies*), що за своєю суттю є віддзеркаленням перебігу мультимодальних процесів у новітній транслятології, яка постійно вдосконалює розмаїту та філігранну метамову. Завдяки першим двом томам *Енциклопедії* наукова спільнота має приємну нагоду послуговуватися українськомовними версіями провідних світових теоретиків перекладу, також докладатися до стандартизації й уніфікації перекладознавчої термінології. Хочемо сподіватися, що в перспективі редактори *Енциклопедії* укладуть окремих двомовний глосарій перекладознавчих термінів.

Можна вітати бібліографічну панорамність наукової праці: добротна джерельна база, змістовні блоки філологічного характеру, багата галерея фахових видань. Саме тому покажчик належить мати у своїй книгозбірні кожному перекладознавцеві, перекладачу, молодому науковцю. Маємо сподівання, що праці такого взірця невдовзі посядуть своє належне місце в академічних планах вищих філологічних студій в Україні. Переконана в тому, що рецензований покажчик матиме в майбутньому особливе наукове і методичне значення. Біобібліографічна праця, за дбайливого примноження якісної прикладової бази, почерпнутої з майбутніх напрацювань шановного Леоніда Миколайовича, матиме безсумнівну наукову цінність з погляду комплексного осмислення багатогранної спадщини науковця у руслі найновіших надбань перекладознавчої науки, що перебувають під впливом філологічних та дидактичних теорій сьогодення.

Гриців Наталія Миколаївна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету
«Львівська політехніка»

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бокшань Галина Іванівна – Херсонський державний аграрно-економічний університет, доцент, кандидат філологічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов

Весельська Рената Вікторівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», студентка I курсу магістратури факультету лінгвістики

Воробйова Ольга Петрівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Голуб Тетяна Петрівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Гриців Наталія Миколаївна – Національний університет «Львівська політехніка», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики

Дацко Світлана Василівна – Рава-Руський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів № 2, вчитель зарубіжної літератури

Демченко Наталя Дмитрівна – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Дем'янюк Анжела Анатоліївна – Кавказький університет (м. Карс, Туреччина), доктор філологічних наук, доцент, доцент відділення слов'янських мов і літератур

Дзикович Ольга Володимирівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Дядюра Галина Миколаївна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та загального мовознавства

Жигжитова Людмила Миколаївна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Зайченко Аліна Сергіївна – Запорізький національний університет, студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології

Іваночко Ганна Остапівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та славистики.

Ільїна Олена Вікторівна – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови

Ісаєв Хуршуд Байрам оглу – Кавказький університет (м. Карс, Туреччина), доктор філологічних наук, професор, професор відділення слов'янських мов і літератур

Кобилецька Людмила Володимирівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Коваленко Ольга Олександрівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Колесник Дарина Михайлівна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації

Коць Тетяна Анатоліївна – Інститут української мови Національної академії наук України, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики

Кравець Олена Іванівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірантка кафедри східної філології

Кузнєцова Ольга Володимирівна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

Купрікова Світлана Вікторівна – Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу та іноземних мов

Кухарєва-Рожко Віталіна Іванівна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та загального мовознавства

Кушлик Оксана Павлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови

Назаренко Ольга Іванівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Науменко Наталія Валентинівна – Національний університет харчових технологій, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування

Панченко Олена Іванівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, професор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри перекладу

Петрова Ангеліна Володимирівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей

Польова Соломія Іванівна – Жидачівський заклад загальної середньої освіти I–III ст. № 2, вчитель англійської мови

Пономарьова Лідія Федорівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології

Раренко Наталія Вікторівна – Київський національний лінгвістичний університет, викладач кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені професора О. М. Мороховського

Савковська Галина Юріївна – Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу та іноземних мов

Смєнова Людмила Віталіївна – Український державний університет залізничного транспорту, кандидат філологічних наук, фахівець інформаційно-консультаційного центру

Сорока Тетяна Вячеславівна – Ізмаїльський державний гуманітарний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

Стецик Марія Степанівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Туришева Оксана Олегівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Уділова Тетяна Миколаївна – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романської філології і перекладу

Федоренко Світлана Вікторівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Чаварга Анна Петрівна – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», лаборант кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук

Чала Анна Геннадіївна – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики літератури та методики навчання

Чистяк Дмитро Олександрович – Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри романської філології

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 16 2021

Макетування та верстка

Наталія Кузнєцова

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 10.12.2021 р. Підписано до друку 30.12.2021 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,07

Замов. № 1221/515. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони +38 (048) 709 38 69

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.